

AMOREBIETA-ETXANOkO HIZTEGI ETNOGRAFIKOA

Egilea: J. M. Etxebarria L.

Itaunketa batzeko laguntzaileak:
Gotzone Bilbao eta Larraitz Uriarte.

EUSKAL FONEMA KONTSONANTIKOAK
(Euskaltzaindiaren idazkeraz)

AHOSKUNEA -ko

AHOTS MOLDEA- KARI	Ezpainetako	Ezpain- hortzetako	Hortzetako	Bizkar- hobietako	Goi- hobietako	Sabaiaur eta sabaiko	Beloko	Glotisko
Leherkari Gorrek	p		t			tt	k	
Leherkari Ozenak	b		d			dd(y)	g	
Sudurkariak	m				n	ñ		
Frikariak		f					(j)	h
Frikari Txistukariak				z	s	x		
Afrikariak				tz	ts	tx		
Saiheskariak					l	ll		
Dardarkari bakuna					r			
Dardarkari askotarikoa					rr			

EUSKAL FONEMA eta SOINU KONTSONANTIKOAK
(Zornotzako euskaraz)

AHOSKUNEA -ko

AHOTS MOLDEA- KARI	Ezpainetako	Ezpain- hortzetako	Hortzetako	Bizkar- hobietako	Goi- hobietako	Sabaiaur eta sabaiko	Beloko	Glotisko
Leherkari Gorrek	p		t			tt	k	
Leherkari Ozenak	m		d			dd(y)	g	
Sudurkariak	m				n	ñ		
Frikariak		f					(j)	
Frikariak Txistukariak					s	x		
Afrikariak				tz		tx		
Saiheskariak					l	ll		
Dardarkari bakuna					r			
Dardarkari anitza					rr			

AURKEZPENA

Lan honek eta antzekoak beti behar dabe azpiegitura bat. Eta azpiegitura atontzeko laguntzak derrigorrezkoak izaten dira. Baneukan gogoia gure herriko euskara ezagutzeko. Inguruetako herrien antzekoa da.

Baditu atal interesagarriak, beste atal batzuetan hutsuneak eta galerak agertzen dira. Baina batez bere auzoetan ahal izan daben eran, asabengandik ikasitako euskara erabili izan dabe. Eta holan gorde izan dabe, ez eskolaren euskarririk barik, ez irrati-telebistaren euskarririk ezagutu barik, eurena zalako, euren nortasunaren ezaugarri nagusi hau gorde gura ebelako.

Herriko etnografiaren inguruan zeozer batuta badaukat neure nortasuna eta herriko nortasuna ezagutzeko asmoagaz eginda. Bide hori ez neban berez hartu. 1954an nire baserriko berbeta horrek baeukala gramatika bat eta idatzi eta erabili behar zala erakutsi eustan 'El Karmelo' ikastetxean Sebastián Lejarza Gorostizak, edo A. Eliseok. Bere nagusi batzuk hartutako erabakia pozik bete eban gugaz.

Geroago konparaketak egiten hasi nintzen, eta konturatu nintzen pedagogia hori askoz aurreratuagoa eta gizatiagoa zala, S. Isidroko auzo eskolan 4-6 urte lehenago euki genduna baino. Maistreak euskaraz egiten gendunean 'Hable en cristiano' esaten euskun. Lanaren zati hau hasteko bultzadaxoa EKIN enpresak emon eustan. Joseba Azkuenaga jaunak eta zuzendaritza taldeak erabaki eben laguntza txiki bat eskeintzea.

Gero Eusko Ikaskuntzako Hizkuntza eta Literatura sailean aurkeztu neban egitasmoa eta herriko udaletxeari proposatzea pentsatu eben. Eta udaletxeak onartu eban. Udaletxeen zeregina industri esparruak sortzea bada. Edo herrirako ura ekartea eta kaleak konpontzea eta parkeak eraikitzea. Baina herriaren ondasun ez materialak gordetzea eta sustatzea ere bada. Euskalerrri honetan badago arrisku bat: itxurakeria da, A. Sagarna euskalzainaren hitzetan. Ez dot katiatu gura nire burua itxurakerietan. Hemengo berbetearen gomutapena jaso eta gorde gura izan dot. Ea %90 herrian euskalduna zeneko gomutapena. Eta hemen topau dodazan lehenagoko euskal lagin batzuk be erantsi dodaz. Gure aurretikoen ekarria be gogoratu behar dogu. Danak ez dira zornotzarrek idatziak, baina bai herri honetako esparruan topau dodazanak. Lan hau egiteko laguntzaile batzuk be izan dodaz: Gotzone Bilbao eta Larraitz Uriartek itaunketaren zati batzuk batu deusteez lekukoaren ahotik. Baina horrek nik berrikusi

behar izan dodaz. Ordenagailuan gauza batzuk idazteko Carmen Blancasen laguntza euki dot. Testo zaharrak idazteko Peilo M. Ezkerrok lagundu deust. Eta ordenagailuan hau dana dotore ipintzeko Azterlan laboratoriko Julián Izaga jaunak ateak zabaldu deustaz eta Silbia Martinez eta Samantha Trejo, bertako langile biren laguntza eskeini. Euskarak iraupenik gura badau, euskaldun guztien laguntza beharko dau, ama hizkuntza euskara dabenena, eta euskara jakin barik euskara onartzen daben guztiena.

Amorebieta-Etxanoko euskararen berezitasun batzuk

Fonetika arloan

Hemen aurkezten dodan argazkia fonetika artikulatioran oinarrituta doa. Fonetika akustikoak laboratoriko azterkerta eta beste bitarteko asko behar ditu. Eta oraingoz ez daukadaz. Gerora begira hori be herriaren gomutapen historikoa da, harrizko monumen tu eta bestelako ondasun batzuen parean. Eta erabakiak hartzeko eskubidea deukeenak konturako dirala behingoan uste dot. Eta monumento bizia dan herriko berbeta sakon ezagutzeko, ipiniko dabezala, gaurko gizarteari dagokion neurrian. Bost fonema bokaliko dagoz euskara osoan legez: i, e, ahoaren aurrean, a erdian, eta o, u atzean. Ez egonkortasuna edo aldatzea da fenomeno nabarmenea, beste alboetako euskalkietan lez. Euskararen erdi gunean, egonkortasuna handiagoa da.

Itaunketa egiteko metodoa. (J. M. Etxebarriak prestatuta)

Ez hasi hizkuntzalaritza kontuekaz edo hau dakizula edo bestea dakizula eta holakoekaz. Jakituria guztia atean itxi behar da, holako itaunketa bat egiteko etxe batera baxotxa joaten danean. Itxi alde batera, erlejinoa kontuak edo política kontuak. Eurak zeozer esaten badabe entzun, eta interesgarria bada, etxetik urten eta gero bakarrik zagozagozanean, idatzita jaso.

Itaunketa hasten dozunean, lehelengo gaia aurkeztu: 'berba guztiak zeru eta lainoei buruz izango dira', esaterako. Eta zuk gogoratu nik erderaz itanduko deusudan berbaren euskal parekoa.

Erderaz itandu berbea fitxan begiratuta: sol euskize

Erantzuna emoten badau, beste itaun bat egin: diez soles?

Ez bada gogoratzen, berbea aldatuta aitatu: la luna. Ez daki. Orduan antzeko forma bat aitatu: aratargi edo holako zeozer.

Ezelan be gogoratzen ez bada, orduan forma osoa emon: iretargize . Berba hau ezagutzen dozu?

2.0. Datoan lekukoak esaten dauan erantzuna jaso, eta erantzuna batu kutsukoa bada, A) ipini ondoan

B) bizkaierazkoa bada;

D) herrikoak direnak oso gitxi dira; eta euskañol motakoa bada,

E) idatzi.

2.1.1 Berba hau ezaguna da hemen ez?

2.1.2 Berba hau gitxi ezagutzen da hemen eta gitxi erabili?

2.1.3 Berba hori entzun dot baina hemen ez da erabiltzen?

Etxean euskeraz egiten dozue: egun osoan ala batzuetan euskeraz eta beste batzuetan erderaz.

- euskeraz gehiago, erderaz gitxiago
- euskeraz gitxiago, erderaz gehiago
- Telebista zenbat denpora euskeraz?
- Zenbat denpora erderaz?

Plazan edo dendan:

- Euskeraz ala erderaz gehiago?
- Aintamentura zoazanean euskeraz ala erderaz gehiago?
- Medikuagaz: euskeraz ala erderaz gehiago?
- Abogaduagaz euskeraz ala erderaz gehiago?
- Albaiteroagaz euskeraz ala erderaz gehiago?
- Elizan euskeraz ala erderaz gehiago?
- Zuen lobatxoak euskeraz ala erderaz egiten dabe gehiago?
- Hemen auzoan euskerea ala erdereak erabilten da gehiago?
- Euskerazko liburu edo peridkurik irakurten dozue batzuetan?

GAIEN SAILKAPENA

1.- ZERUA ETA ATMOSFERAKO FENOMENOAK

Zerua eta izarrak
Haize, laino, euriak
Hotza eta edurra, leia /izotza

2.- DENPORA ETA DENPORAREN BANAKETA

Urtearo, hilabete, eguna, eta egunbarrua
Urteko jaiak

3.- ERLIEBEA ETA TOPOGRAFIA

Zoruaren eta luraren formak, errekek eta bideak
Itxasoa

4.- PERRETXIKO ETA SETAK

5.- FLORA

Basalandarak
Bedarrak
Pertsonak jateko bedarrak
Soloko eta etxondoko ortuari, eta frutudunak

6.- FAUNA

Ugaztun edo mamiferoak / Hegaztiak / Arrain eta moluskoak / Intsektoak

7.- ABERE HEZIAK

Behikiak / Zaldiak / Txarriak / Ahuntz eta ardiak / Txakur eta katuak /
Erleak / Oiloak eta konejuak

8.- ETXEA ERAIKUNTZA LEZ

Lurrak, eraikuntza, teilatua, horma, olezko atalak, ate eta bentanak

9.- ETXEA BIZILEKU

Etxeko gelak: eskatza, sua, eskatzeko tresnak, logelak.
Argia eta ura.

10.- ETXEA, EKOIZPEN LEKUA

Korta, sabai, etabar. Tresnak ekoizpen lanetarako: buztarria, burdia.

11.- KANPOKO LANAK (A)

Areak eta solo lanerako tresnak

12.- KANPOKO BEDAR LANAK (B)

Landak eta bedar sikua prestazea eta lantresnak

13.- BASERRI LANAK ELIKADURARAKO (D)

Ortuariak, zerealak, garia eta garijotea

14.- BASERRI LANAK EDARIAK EKOIZTEKO

Mahasti, txakolin eta sagardoa eta lantresnak

15.- ESNEKI ETA MANTEKILAK

Gazta eta esne janariak eta tresnak

16.- OGIA

Labea egin eta goxokiak, eta tresnak

17.- ARRANTZA ERREKAN ETA TRESNAK

18.- ESKATZA JANARIAK EKOIZTEKO

Janariak egosi edo prijidu: lantresnak.
Janarieie zaporea emoteko lagungarriak

19.- ETXEAREN GARBIKETA

Arropa garbiketa eta lexiba
Jostura eta adabakiak: lantresnak
Lana, eta linoa: lantresnak

PERTSONEA

20.- GORPUTZA

Gorputzaren atalak eta enborra

21.- HAURTZAROA

Ume jaio barria
Olgeta eta denporapasak

22.- KUALITATE ETA MUGAK

Sentzunak eta kloreak

23.- SEXUALITATEA eta UGALTZEA

24.- JANTZIAK

Jantzi, oinetako eta ule orrazketak

25.- PERTSONAREN ELIKADURA

Gosea eta egarria

26.- NAGUSIEN JOKO ETA LIBERTITZEA

27.- FAMILIA

Artekotasuna, semealabak, ezkontza

28.- GAI XOAK ETA HERIOTZA

Era guztietako gaxoak, botikak eta heriotzea
Heriotzearen ospakizuna

29.- ERLEJINOA

Siniskerak eta erlejinoa

30.- GIZARTEKO ERAKUNDEAK

Udaletxea eta administazinoa

31.- OFIZIO EDO BIZIBIDEAK (A) Autonomoak diranak

Abarketerua, Errotaria, Hargina, Harotza, Errementaria, Sesterua, Ollerua,
Burdigileak, baserri lanerako tresnagileak

32.- OFIZIO EDO BIZIBIDEAK (B) Fabrikako edo enpresako langileak

Lana, jantziak eta tresnak

33.- LAN KOMERTZIALA

Dendak, plazak eta periak. Kinkileru eta lapiko konpontzaileak

34.- PIXU, NEURRI eta DIRUAK

35.- INDUSTRIA MAILAKO LANAK.

Burdina eta galtzairutik kanpo, kimika, papera etabar

- Dibur ALDAZABAL (1912 -1996) eta emaztea Gregoria ARETXAGA (1912-2003)
- Fernando ALDAZABAL F. A. (1951)
- Mª Gloria ALDAZABAL M. G. A.
- Mª Paz APRAIZ M. P. A.
- Florencio ARANA F. A. (1910-1984)
- Agustin ARESTI (1918-
- Gregorio ARTABE G. A.
- Elias ATUTXA E. A. (1920)

- Alberto BARRENETXEA A. B. (1939)
- Fortunata BEDIAGA F. B.
- Juanita BILBAO J. B. (1921)
- Pedro BILLARREAL P. B.
- Margarita ELORRIAGA M. E
- Inazio EREÑO (1933)
- José ETXANOJAUREGI J. E. (1922)
- Josefa ETXEBARRIA (1913)
- Claudio ETXEBARRIA (1909- 1999)
- Txomin EUBA Tx. E.(1924)
- Félix GORRIÑO F. G.
- José GURUZIAGA J. G.
- Agustín IBARRA A. I. (1930)
- Mertxe IBARRA M. I.
- Anastasio LARRUZZEA A. L. (1936)
- Jose Mari LAUZIRIKA J. M. L. (1946)
- María LINAZA M. L. (1915)
- Kristina OTXANDATEGI K. O.
- Julian SARRIONANDIA J. S. (1935)
- Felisa URIA F. U.
- Inazio ZEARRETA (1935) eta bere emaztea M. Kontxi AURRE I. Z.
- Jesus ZEARRETA J. Z. (1924)
- Juan ZURINAGA J. Zu. (1922-2005)
- MUJIKA BERRONDO, Plácido, Diccionario castellano-vasco, 2. arg., Bilbao, Mensajero, 1972; Diccionario vasco-castellano, Bilbao, 1981, tomo bi.
- AKESOLO, Lino, LAFITTE, Pierre, DE LA SOTA, Pedro, Diccionario Retana de Autoridades, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1986-1994, 8 tomo.
- MICHELENA, Luis eta taldea, Orotariko euskal hiztegia, Bilbao, Euskaltzaindia-Desclée de Brouwer-Mensajero, 1987-2005, 16 tomo.
- AREJITA, A. eta Labayruko Ikastegiko taldea, Labayru Hiztegia, Bilbao, Labayru-BBK Fundazioa-Ibaizabal, 2003.

1. DATU OROKORRAK

1.1 Lurralde historikoa: Bizkaia. Eskualdea: Durangaldea. Epai-barrutia: Durango. Kokapena: 43° 13' 15" N. 0° 57' 15" E. Zabalera: 58'7 km².

Pertsonak dira hizkuntzaren eta bestelako ekintza nagusien euskarriak. Pertsona horreek kokatuta dagozan lurraldea eta gora-behera historikoak azaldu gura dodaz hurrengo orrialdeetan, labur izanik ere.

1.2 Orografia

Lehenago herri bi izan ziren Amorebieta eta Etxanok osatzen dabe lurralde hau. Ibar baten kokatuta dago. Ibar honek baditu 13 klm. luzeeran eta 2 eta gehitxoago zabaleran. Alde bietan mendi kate bi ditu. Iparraldetik 'Bizkaiko Sinklinorioa' izeneko mendi saetsa. Horren barruan honeek dira tontor nagusienak iparraldetik: Torreburu, Arburu (552 m.), Bizkargi (566 m.). Hegoaldean: Gainzorrotz (781 m.) Urtemondo (780); Apala (575 m.), Askurumendi (759 m.), Belatxikieta (662 m.), Bernagoitiburu (781 m.), Betzuenburu (792 m.) Pagotxueta (724 m.), Urrimendi (424 m.). Iparmendebaldean Munezorrotz (519 m.). Eta hego-mendebaldean Burbilla (646 m.) eta Gorritxueta (650 m.). (Iturri. Jesús de Altuna 22-36 orrial. 2. argit. Ezkutuan ataratako liburuxka da 1960-1965 ingurukoa nire ustez. Ez dauka ez imprimategirik ez fetxarrik eta amaieran daukantzakmapa ezin eikean argitaratu orduan.)

1.3 Hidrografia Erreka izenak

Erreka nagusia Ibaizabal da. Horra datoz Iparraldetik Oromino-erreka, Zamalloa-erreka, Etxano-erreka, Arreibi-erreka, S. Martolome-erreka, Aldana-erreka edo Garitondo-erreka; Boroa-erreka eta Marabi-erreka. Hegoaldetik: Betzuen-erreka, Arkotxa-erreka, Maraspera eta Leginetxe errekek.

1.4 Munarriak. Inguruko herriak

Inguruko herriak honeek dira: Iparraldetik Morga, eta Muxikako auzoak: Gorozika, Zugastieta, Maguna eta Ibarruri. Hegoaldetik Igorre eta Dima. Ekialdean Iurreta eta Durango. Mendebaldean Galdakao, Larrabetzu, Bedia eta Lemoa.

HEMEN Mapak. Herria osotasunean eta inguruko herriak

1.5 Komunikazioak

Amorebieta-Etxanoko (edo Zornotzako) erdigunea Bilbotik 19 kmtara dago; Gernikatik 13ra eta Durangotik 10era. Bidekurutzea da Bilbotik Donostiara eta Arratiatik itxasertzera. 634 kaminoak gurutzatzen dau mendebaldetik sortalderantza; eta Arratiatik itsasaldera 6351 komarkalak. Hau Lekeitio eta Bermeorantza doa. Donostia eta Frantziarantza autopista be badago Bilbao-Behobia izeneko. Garai baten baeukan sarrera eta urtekera, baina geroago aldatu eben sarrera erromara, eta orain Bilborantzako sarrera bakarrik dauka. Eusko Trenbidearen burdinbidea be badago Donostiara eta Bermeora. Ganera Durangora eta Ondarrura doazan autobusak eta Lekeitia eta Bermeora doazanak be herri hau gurutzatu behar dabe. Garai baten 1951ra arte Bilbaotik Durangorako tranbia ere bazegoen.

1.6 Herriaren osaketa: 1951ra arte. Etxano herria zen eta bere udaletxea Kaitanan zegoen, Amorebietako udaletxetik hurrean. Amorebieta izena eta Zornotza izena herri honen lur zati biren izenak dira. Amorebieta parrokia inguruan dagon lurraldearen izena da. Eta Zornotza, baserri bat da gaur ere eta inguruko lurraldearen izena. Biak euskal sustraikoak dira. Baina Amorebieta erdal hiztunek erabiltzen dabe. Eta Zornotza, euskal hiztunek. Hizkuntzetan ezaguna den fenomeno fonetiko batetik sortu

da Zorrontza. Metatesia deitzen jako fonetikan soinu bat beste bategaz lekuz aldatzen danean, berba bardinean. Lurrealde honen izena hartu eban merindadeak. Eta hortik sortu zela herriari Zornotza deitzeko ohitura, eta ez Amorebieta, esaten dau Iturrizak. Izen hau gaztelera berba egiten danean erabilten da. Garai baten 634 kaminotik autobiderra sartzeko bidekurutzearen hasieran, hortxe zegon Etxanoko udala. Etxano zen lur errektangulu bat iparraldean, sortaldetik sartaldera; eta Amorebieta beste errektangulu bat hegoaldean, bata bestearen parean. Auzuneak honeek dira alfabetoz: Aldana, Alzibar, Andrandi, Arazotza, Arkotxa-Begiaga, Arrebi, Arrinda, Astepe, Autzagane, Auztoa, Belaustegi, Berna (Bernabeiti), Bernagoiti, Bideaur, Boroa, Derandain, Dudagoitia, Epaltza Ergoien, Etxano auzoa, Euba auzoa, Gane, Garaitondo, Ixer, Kortederra Larrabarrena, Larrea auzoa, Legarrebi, Leginetxe, Marabi, Markes Aresti (Markesaisti), Mekola, Montorra, Ogena, Ogenbarrena, San Antonio, San Bartolome, San Migel, Santa Ana, Santa Luzia, Saratsu bekoa, Saratsu goikoa, Tantorta, Urritxe, Urumin, Zamalloa, Zubibitarte, Zubizabala. Industrialdeak: Astapeko poligonoa, Biarritz poli., Boroa poli., Kondor poli., La Tejera poli., Serpinsa poli., eta Valet poligonoa.

2. BIZTANLERIA

Amorebietako erroldan biztanle honeek agertzen ziren Etxanogaz alkartu aurretik: 1861, 3.340; 1900, 4.610 biztanle; 1910, 4.895; 1920, 5.084; 1930, 5.971; 1940an, 4.321; 1950an, 6.216 biztanle. (E.S.E.D. libururan, frankismoaren garaian egin zenean, biztanlegoaren gora-beherak holako berbakaz estaltzen ditu: 'entre 1900 y 1970...el crecimiento de Amorebieta fue sensiblemente menos que la media de la comarca, principalmente a causa del virtual estancamiento registrado durante los primeros cuarenta años...'. Ez dau ezertarako be aitatzen 1936ko gerra eta ekarri zituen hildako eta atzerriratzeak. Holan idazten da historia.). Etxanon barriz zenbaki honeek agertzen dira: 1.704an 50 su; 1798an 55 su eta laurden bat. 1800ean, 432 biztanle; 1900ean, 944 biztanle; 1910an, 1.062 biztanle; 1920, 1028 biztanle; 1930, 1186 biztanle; 1940, 1080 biztanle; 1950, 1.107 biztanle.

Herri biak batuta egozala holako datoak agertzen dira: 1960, 8.346; 1966, 10.237; 1970, 12.465; 1980, biztanle; 1990, biztanle; 2000, biztanle; 2007an 17.494 biztanle.

3. HIZKUNTZAK

Gaztelera eta euskara dira hizkuntza nagusiak. Gaztelera gehiago erabiltzen da erdi gunean. Euskara gehiago auzoetan. Bizkaieraren ezaugarri nagusiak ditu hemengo berbeteak, helduen artean. Ikastola eta ikastetxeetako umeeek batua, edo euskara estandarra ikasten dabe. Arazoa dago euskararen erabileragaz. Pertsona helduek eta auzoetan bizi direnak gehiago erabilten dabe euskara edozein hartuemonerako.

Herrigunera doazanean sal-erosketak egiten edo edozein ofizinara txikitatik sartut dagon ohitura jarraitzen dabe: erderara jotzen dabe. Hau Frankismoaren garaian euskara galarazota egotearen ondorioa da. Ganera frankismoak, imperialismo guztiek historian zehar egin dabena moduan, bere hizkuntza modernoagoa, kultaagoa eta aurrerakoiagoa lez aurkeztu eban. Umeak be eskolan ikasten dabena gero ez dabe erabilten etxean eta kalean, erderazko komunikabideen indarra hain handia izanik. Azken urteetan Zornotzak etorkinak be hartu ditu. Europako Elkartasunekoak 500 dira 2007an. Honako herrialdeetakoak dira: Alemania, Austria, Britania Haundia, Danimarka, Errumania, Frantzia, Herbehereak, Irlanda, Italia, Polonia, Portugal, Txekia. Mundu zabalekoak barriz, beste lurrealde honeetatik etorri dira: Angola, Argentina, Australia, Bolibia, Brasil, Dominikar errepublika, Ekuador, Errusia, Estatu

Batuak, Filipinak, Gana, Ginea, Ginea-Bissau, Hegoafrika, Kanputxea, Kolonbia, Kongoko Herri-errepublika, Kuba, Madagaskar, Marokko, Mexiko, Moldavia, Niger, Pakistan, Panama, Paraguay, Taiwan, Ukraina, Uruguay eta Venezuela.

4. HISTORIA LABURPEN BAT. ATONKETA FORALA ETA POLITIKOA

Etxano zaharragoa da. Iturrizaren esanez, Ibarruriko Unda Jauregi familiak eraiki eban etxetxo bat 834an. Eta hortik hartu eban herri honek izena. Gero X gizaldian kartulario baten agertzen da izen hau Eggano formeagaz. Eliza X gizaldian eraiki eben lehelengoz.. XVI gizaldian berreraiki eben. Eta 1732an kanpantorrea jaso eben Kalahorrako gotzainaren aginduz. Ganera beirak lehioetan jartzeko agindu eban, hegazti asko sartzan ziralako eta eliza eta altarak zikintzen ebezelako. Zorua lixutzeko agindua be emon eban (NOTA Labayru, VI, 126). Elizaren aterpe ondoan harrizko estela bat agertu zen, Karlomagnoaren garaiko idazkeran. Oraingo elizpea kanposantu izan zen lehenago eta hor be 1449ko hilarri bat agertu zen idazkun bategaz. Erretaula XVI gizaldikoa da, eta arte mailan, balioduna da. Jose Arrinda eta Zarazua, etxanotarrak 10.000 erreal itxi ebazan eliza honentzat, eta diru horregaz konponketa ederrak egin ebezan. XVIII gizaldian Mª Benita de Zelaietak 11.000 erreal emon ebazan eliza honentzat (NOTA Labayru VI, 360). Felipe IVk 1637an gudariak eskatu eutsazanean Bizkaiari, Etxanori 6 gizonezko bialtzea tokatu jakon. (NOTA Labayru, V, 260). Danera Bizkaiak 1000 gizonezko prestatzeko konpromesua hartu eban. 1639an frantzesen erasoei erantzuteko, Bizkaiko jaurerriak ezarri ebazan herri batzuk defentsari ekiteko. Etxanokoak Bermeora joan beharra eukeen. (NOTA, Labayru, V , 281). 1720-30 urteetan jaiak Larrean, komentu aurreko plazan dantzakaz ospatzeko ohitura be baegoan. Albo baten egoan jauregian, Larreako jauntxoa bizi zen eta txistu eta tanbolin dantzen kontra egoan. Haserrea hasi zen jauntxoaren eta komentuaren artean eta 1730ko Karmen egunean prioreak txistularia ekarri eban, eta bere atzetik jende mordía etorri zen.. Jauntxoak nuntzioarengana jo eban eta honek zigor gogorren mehatxua adierazo eutsan prioreari. (NOTA Labayru, VI, 170-171). Gero 1794an Etxanoko armadun batzuk Gipuzkoako muga defenditzera joan ziren. Guda honetan Bilboraino sartu ziren gudari frantziarrak, eta azkenean bakea lortu zen. Gero 1807tik aurrera Bonaparteren guda zabaldu zen eta Zornotzan eta inguruetan Joakin Blake jeneralak armadaren adar bat agintzen eban eta frantziarren erasoari ezin izan eutson eutsi eta atzerantza jo behar izan eban. (NOTA, Iturriza, Azkarraga, 951-952). Gero karlisten lehenengo gerratea etorri zen. Eta ondoren, 1872-1876 urteetan bigarren karlisten gerratea.

Zornotzaren historia beranduago hasten da, XIII gizaldian lurralde hau Gaztelako erregeak Pedro García de Salcedori emon eutsan, Navas de Tolosako gudaldian egindako merezimenduekatik. Salcedo-Ayala jauntxoaren jatorrikoa da Zornoatarren familia, eta honen artekoak hartu eben lurralde hau. Ba ei egozan lehenagoko jauretxeak: zaharrena Andrandegi ei zen; Aldanakoa 844an Askoeta famililiak sortua; Canceladako kondearena; Garay, Zubiaur, Jauregi, Ibarra, Berna, eta Zornoza. Hemen bizi zen merinoa. Torretxe honen jabea XII gizaldi erdirantz, Pedro García de Galindez izan zen, Aialako laugarren jauntxoa. 1445an 'Castroko praile baltzak' izeneko talde batek, diru truke orduko jauntxoaren arteko gudan partaide zirenak, erre eben. Amorebie- tako eliza eraiki ebenean jaurerriko jauntxoaren patronatoa zen. Baina Bizkaia Gaztelan sartu zenean, Juan Iik bere menpeko zen Leibako Santxori agindu eutsan 2.800 marai hartzeko amarrenetatik, eliza konpontzeko. Oraingo eliza 1556an hasi ziren eraikitzen. 1608an bedeinkatu eban

Martin, Eubako abatak, eliza honetako abade zanak. 1780an organo barri bat jarri eben eta erretaula barria. 1770-1773 bitartean. 156 sepultura eta sei altara eukazan eliza honek. Kanpantorre dotorea eraiki eutsoen 1773an. Martin de Zelaieta Liman bizi zanak hainbat liturji jantzi, bitxi eta eki santu eder bat oparitu eutsazan XVIII gizaldi erdirantz. Oromino errekan eta Ibaizabal errekan baegozan bost ola. XVI gizaldian eraiki ebezan batzuk, eta baten batek, Bernakoak, XX gizaldira arte iraun dau. Sustrai horretatik sortu ziren XIX gizaldian burdina fabrika batzuk. J. Jose Jauregik eraiki eban Astapen bat nahiko aurreratua teknologia mailan izan zena bere garairako. Gero Izar sortu eben, eta geroago Forjas. Geroago beste batzuk etorri dira. Bidekurutzean egoteak erraztu egin dau enpresa barrien sorrera, batez be komunikabi- deak hobetu diranean. 1980tik honantza baserriak eta laborantzak atzera egin dauanean, lur sail egokiak gelditu dira, enpresa barriak eraikitzeko, batez be Boroa auzoan. 1509an Pedro Ibáñez de Basozabal eta Teresa González de Belaustegik pobreentzat ospital bat eraiki eben. Oin herrizaingoaren ofizina dagon alderdian udaletxea zegoen. Bertan eskola bat haurrentzat egon zen; kartzela txiki bat eta beste udal zerbitzu batzuk. 1936ko gerran frankisten bonbardaketa baten erre zen dana. Amorebieta izena 1872an karlistek eta liberalek egin eben bake itunagaz alkartuta gelditu da. Urte horretako maiatzaren 24an Serrano jeneralak eta Bizkaiko Aldundiko ordezkariak pake ituna izenpetu eben Belaustegigoitia jauregitxoan. Bizkaiko aldunak hurrengo honeek izan ziren: Urkizu, Orue, Arginzoniz eta Artiñano. Gero Sabino Aranek EAJ sortu eban eta hazi horrek indarra hartu eban herri honetan astiro astiro. Espainiako uriola politikoaren barruan, Alfonso XIIIren monarkiak, Primo de Riveraren diktadura ekarri eban. Gero errepublika, eta Franko jeneralak 1936ko gerra ankerra hasi eban. Eta ondoren barriro diktadura ezarri eban. Garai horretan 1951ko urtarrilean Madrileño gobernuak batu ebazan Amorebieta eta Etxano, herri bakarra sortuz. Diktadura garai luzeak urduritasuna ekarri eban, eta diktadurari biolentziagaz erantzuteko bidea hartu eban 1959 inguruan ETA talde sortu barriak. Herri honetara be iritzi zen jokaera hori, baina gehiengoak diktadurari aurre egiteko bide demokratikoak jarraitu ebazan. Irakaskintza ertaina egiteko aukera herrian bertan 1967ko urrian hasi eban 'Karmelo' ikastetxeak, ordura arte karmeldarren seminario izandako ikastetxeak. Urte batzuk geroago 'Karmengo Ama' neskatoen ikastetxeak bere, bide hau hartu eban. Andres Etxebarria jaunak akademia bat be sortu eban lehenago ikasketa ertainen prestakuntza herrian egiteko, baina azterketak emoteko instituto batera joan beharra eukeen ikasle honeek. Geroago demokrazia garaian Urritxe institutua sortu zen.

5. ELIZAREN ATONKETA

Elizaren banaketari begiraturaz, herri hau, Bizkaia osoa lez Calahorrako gotzaitegiaren barruan egon zen 1869ra arte. Urte horretan Gasteizko gotzaitegia sortu eban Vaticano- ak, Madrileko gobernuagaz akordio bat lortu ondoren. Hor barruan, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa egozan. Eta Burgosko artzapezpikuaren barruan, horko eliz probintzian sartu eben. Gero 1950an Batikanoak hiru elizbarruti sortu ebazan: Bilbao, Donostia eta Gasteiz. Bilbao eta Gasteizko gotzaindegiak Burgosko artzapezpikutzaren barruan dagoz eta Donostiakos Iruñakoaren barruan. Orain dala 20 urte Espainiako gotzainek onartu eben Euskalerriko eliz probintzia, baina Madrileko indar politikoek ez dabe onartzen.

6. EGITURA EKONOMIKOA

6.1 Lehen sektorea

- 6.2. Industria eta Eraikuntza
- 6.3 Zerbitzuak

7. PATRIMONIOA. ONDASUN MATERIALAK

7.1 Eraikuntzak Argazkiak: Etxanoko eliza, Andra Mari, Larrea, Lopezen txaleta, Iruene, Lauaxeta ikastola, Bernagoitiko eliza.

7.2 Ermitak : San Pedro Boroan, San Migel Euban. Aitatu Guru. Arregiren liburutik.

8. HERRIAREN JAIAK

Herrian jai asko dagoz. Auzo askok bakotxak berea dauke. Otsailean aratustek ospatzen dira batez be herriko erdigunean. 1980tik hasita indarra hartu dabe. Otsailak 4: Santa Ageda bezperan koruek urtetan dabe abestuten eta batuketa bat egiten, lehenagoko ohitura jarraituz. Maiatzaren 3an, edo domekea ez bada, leheengo domekan Santi Kurtzen Bizkargin eta Eustoako auzoan. Bizkargiko jaia abertzale kutsuko jaia izaten zen diktadura garaian. Maiatzak 8: Bernagoti auzoan S. Migel. Boloak eta erromeria. Maiatzak 15: San Isidro ermitan inguruko baserriarren jaia. Boloak eta erromeria. Larrean meza eta baserriarren bazkaria. Ekainak 3 Erkoles auzoan. Ekainak 13: Eubako S. Antonio auzoan. Ekainak 23 iluntzean auzo guztietan eta erdigunean suak piztutzen dira. Ekainak 24: S. Juan jaia auzo honeetan: Ergoieneko S. Juan; Ofrendoko S. Juan. Ermita bietan erromeria. Bideaur auzoan, Tantorta auzoan, eta Zubizabala auzoan be jai egiten da. Ekainak 29: S. Pedro: Boroa auzoan boloak, herri-kirolak eta erromeria; Saratsu auzoan be jaia da. Uztaileko 1.go domekea: Andrandi auzoan. Uztailak 10 S. Kristobal gidarien jaia. Ixer auzoan be jai. Uztailak 16: herriko jaiak, baina batez be erdi-guneko jaiak. Uztailak 25: Santiago: herriko jaietan aitita-amamen eguna. Uztailak 26: Santa Ana. Demokrazia garaitik hasita danborrada ospatzen da. Uztailak 27: Santanatu: kuadrilen jaia eta ohitura normalak urratzeko jaia. Herriko jaien azken eguna da. Uztailak 31: S. Inazio Bizkaiko lurralde osoan jaia eta Belatxikietako ermitan ere bai. Erromeria. Agorrileko 1. domekea: Bernako jaia. Bertsolariak eta erromeria. Agorrilak 10: S. Lorentzo Montorra auzoko jaiak. Asto probak eta erromeria. Agorrilak 15: Andre Mariaren jasokundea: Etxanoko jaiak. Pilota partiduak, herri kirolak eta erromeria. Agorrilak 24: S. Bartolome. Auzo horretako jaiak. Boloak eta erromeria. Agorrilak 29 S. Luzia. Leginetxeko S. Luzia auzoko jaia. Agorrileko 4.en domeka: S. Bizente ermitan Arkotxa-Bediagako jaiak. Irailak 2: S. Antolin, Epaltzako jaia. Boloak eta erromeria. Irailaren 1. domekea: Euban tren geltokia dagon etxe multsoko jaia. S. Pijon deitzen deutsee jai hau sortu eban familiaren ezizena 'Pijon' zalako. Erromeria. Irailak 29 S. Migel: Dudaiko S. Migel ermitako jaiak. Erromeria eta boloak. Aldana ganeko ermitako jaia. Larrabetzuko lurra da baina Zornotzatik joaten dira jaira. Azaroak 22: Sta. Zezilia, musikariaren zaintzailea. Herriko koruak ospatzen dabe. Abenduak 24: Olentzero. Ohitura hau Oiartzun eta Malerrekan gorde izan zena, hemen ere sartu da ikastola eta ikastetxeen bitartez.

9. PERTSONA EZAGUNAK

Hemen aitatzen dodazan pertsona danak Zornotzan eta Etxanon jaiok dira, A.Onaindia kenduta.

- ABASOLO LEKUE, Juan, (Ambrosio de la Virgen del Carmen) 1904-1982. Karmeldarra, mixiolari Indian. Bertan Viyayapuramgo gotzain izan zen
- ALCORTA, José Ignacio. Apaiz ikasketak burutu ondoren, filosofia ikasketak sakondu zituen eta Bartzelonako unbertsitatean irakasle izan zen.
- ARGINZONIZ ASTOBIZA, Felipe; Bernardo de Jesús karmeldarren artean. (1852-1933). Erromako karmeldarren kontseilu jeneralak teologia irakasle izendatu eban 1877an. Baina 1883an Indiako Malabar lurraldeko misiora joan zen, berak eskatuta. 1896an Manjumel elizbarrutiko apezpiku izendatu eban. Gero Verapolyko artzapezpiku izendatu eban. 1919an kargua itxi eta Karmel Mendira erretiratu zen. Gero Castellóko 'Desierto de las Palmas' komentura etorri zen, eta hantxe hil zen.
- ARGINZONIZ, el político
- BILBAO IMAZ Ezequiel. Ezequiel del Sagrado Corazón karmeldarren ordenan (1862-1938). Arotzako baserri baten jaioa, praile bizitza hartu eban karmeldarren artean. Bost bider probintzial izan zen eta bitartean, ordenako jeneralaren kontseilari, eta jeneral ere 1907-1913 urteetan. Ordena Amerikako kontinentera zabaldu eban. Bostgarren aldiko probintzial kargua 1936an amaitu eban. Eta urte berean bere abadegintzako 50 urteak bete ebazan. Baina aurretik eta geroago kurutzia be etorri jakon, praileen antolaketan 'probintzia' deitzen dan hesparru baten zatiketa zala-eta. Larrean egoala, 1936ko gerragatik erbesteratu beharra izan eban. Frantzian Agen-eko komentura joan zen. Baina 1938an, Frankoren menpean Bizkaia jausi eta gero itzuli zen eta Korellako komentuan hil zen, iritxi eta aste gitxi geroago.
- BILBAO IMAZ, Esteban. Juan José de Jesús karmeldarren artean. (1871-1945) Indiara joan zen Malabarko misiora eta bertan hil zen. Baina han Always-ko seminario ospetsua eraiki eban eta bertan errektore izan zen urte askotan, 1944ra arte.
- ESPINOSA, Andrés 1903-1985.
- GALLARZAGOITIA, Cecilia 1889-1956. Berrizko Merzedean ikasten egon zen barrukukume lez. 1911an nobize moduan kongregazino horretan lehelengo pausoak emoten hasi zen. 1931an Margarita López de Maturana doatsuak beragaz eroan eban Japon, Carolinas eta Marianas uharteetara. Margarita hil zenean, 1935an, Zezizlia aukeratu eban, kongregazino barritua gidatzeko. Espainako 1936ko guda tokatu jakon lehelengo, gero munduko bigarren guda. Sortalde urrunean kongregazinoak eukazan etxe eta lanak desegin ebazan guda ikaragarri horrek eta barriro joan zen lurralde hareetara 1939, 1945, 1947, 1949, 1951 eta 1953an komentu barriak eraikiz Japonen eta Ozeanian. Mexikon eta Estatu Batuetan be fundazinoak eraiki ebazan. Bere kongregazinoko mojen hezkuntzaren ardura handia euki eban eta ganera udan be ikastaroak atontzen ebazan bere kongregazinoko mojentzat. 1954an nagusitzarako beste bat aukeratu eban eta bera lehelengo kontseilari lez ezarri eban. 1955an gaixoaren kurutzia hasi jakon eta hurrengo urtean hil zen. Garaiak eta emakume izateak ipini eutsazan mugak bere gizabideagaz eta sinismenagaz gairitu ebazan, emakumezkoen eta gizonezkoen benetako bardintasunaren bideak zabalduz.
- GARAMENDI, Vicente SJ. 1887-1964. Bilboko Santutxu auzoan badagoz etxe batzuk Garamendi etxeak izenekoak. Ea inork be ez dau gogoratuko jesuita honen abizenetik datorren izena danik. Larrinaga kartzelaren lur zatian eraikita dagoz. Hori bere bizitzako azken ekintza izan zen. Arkotxa-Bediagan jaio zanetik ibilaldi luzea bete eban jesuita honek. Urduñako ikastetxean bere lorratza itxi eban. Baina batez be Bordelen sortu eban 'Solar Español'

erakundea izan zen bere lanik ezagunena. Espainiatik joiazan emigranteentzat sortu eban Alfonso XIIIren laguntzaz. Berak laguntza danentzat emoten eban, baina errepublikako agintariek ez eben ondo ikusi eta arazoak izan ebazan euren aldetik eta emigrante batzuen aldetik. Gero naziek Frantzia harrapatu ebenean, oztopoak gehitu egin jakozan. Erakundeari eustea lortu eban egoera larri horretan, eta Frantziako gobernuak 'Chevalier de la Légion d'Honneur' izendatu eban. Gero Bilbora etorri eta lehenago aitaturako etxe mordoaren eraikuntza bultzatu eban. Sari bat emoteko asmoa egozanean garaiko agintariek, baina artean hil zen Loiolan.

- IDIGORAS Jon
- ONAINDIA BASETA, Santiago, 1909-1996. Amoroton jaiotzen zen. 1936ko gerraurrean Larrean egon zen. 'Karmengo Argia' eta 'Jangoiko-zale' aldizkarietan esku hartu eban. Gero gerran gudarien kapeilau izan zen. Gero kartzela eta Euskalerritik erbesteratua egotea ezarri eutsoen gerraren irabazleak. 1951an Larreara bialdu eben nagusiek eta hiru urte kenduta, hementxe bete ebazan bere bizitzako urterik oparoenak. Baten batek 'gigante solitario de la resistencia cultural vasca' deitu eban. Hainbatek lagundu eutseen, baina berak be jakin eban laguntzak topetan euskararen literatura lanak argitaratu eta zabaltzeko. Mila euskal olerki eder, 'Oleri' poesia aldizkaria, eta ahaztu xamarra dagon Lauaxetaren poema guztien argitalpena, badira gogoratzeko lanak.
- UGALDE, Antonio de San José 1716-794
- ZAMALLOA, Trinitario.

Fenomeno fonetikoak: soinuak bokale eta kontsonanteak. Azentoa.

Sistema fonetikoaren azaleko azterketa: Bokalak

Triangelu bokalikoa Irekiak eta itxiak. Asimilaketa, disimilaketa, metatesia. Bokalen jarraipena. Diptongoak: oinarritzkoak eta eratorriak. Bokale geminatuak

Kontsonanteak: herskariak gorra eta ozenak. Sudurkariak, Albokariak, Dardarkariak. Txistukariak frikari eta afrikariak, Frikari autonomoak J eta f. Kontsonante aldaketak: metatesiak, asimilaketak. Bustidurak.

Azentoa. Silaba bidunak, hirudunak, polisilabadunak.

Izen morfologia

Aditz morfologia

Morfosintaxia

Guk hemen herriaren bizitzaren hiztegia edo hiztegi etnografikoa. Hau egistasmoaren zati bat da. Zornotzako berbeteak askoz zabalagoa da. Eta honek beste zati bi eskatzen dauz: hiztegi orokorra eta morfologia osoaren azterketa eta morfosintaxiaren azterketa.

Sermoiak euskararen historiaren lekuko lurralde honetan

Etnotestuak herritarren lan eta bizibideen adierazgarriak
Ipuinak

Argazkiak. Tresnak: Errementaria, zesterua, Errota: Argazkariagaz atarako dodaz.
Eraikintzak: Amorebieta Etxano liburuxkan

Eusko Alderdi Jeltzalea iz. ber. Partido Nacionalista Vasco. 'Alderdi asko egon sien Sorrontzako plasan' Partidue be ixé'leike'.

euskalzale iz. amante de lo vasco. 'Euskelsale asko. Euskelsaliek dosak. Gixon ori euskelsalie dok. (E. A.)

euskotar iz. adj. vasquista. 'Euskotar asko gosak. Ori euskotarra dok' (E. A)

ezezagun iz. adj. Desconocido. 'Eseseune. Eseseun asko. Esesen batas on nas berbetan or etxien ostien'. (E. A.)

foral iz. adj. 1 Foral 2 Cuerpo de policía de la Diputación. 'Foralak entzutie, esetu ez. Foral asko' (E. A.)

Falanje iz. Falange, formación política franquista. 'Fálanjie. Fálange asko. Falanjie partidu bat ixengo san'. (E. A.)

Fai iz. ber. Siglas de Frente anarquista ibérico. 'Ortxe S. Migelen ipiñi otzien mutill bati ixena Fai'. (E. A.)

faiko iz. adj. Miembro de la FAI. 'Estot pentzetan faiko asko ongo sanik'. (E. A.)

fletxa iz. Miembros juveniles de Falange que llevaban unas flechas en la camisa azul. 'Flétxa asko. Falanjistek ibilltten sien fletxak paparrien ipiñitte'. (E. A)

frantzesa iz. 1 originario de Francia. 2. Hierba para el ganado. 'Frantzés asko. Euskalerridxen be frántzesak bixi'osak'. (E.A.)

gorri iz. adj. 1. color rojo 2 republicanos. 'Gorri asko. Gorridxek euren partidue eukitte'eren'. (E. A)

guardia zibil iz. ber. guardia civil. 'Goardasobill bi. Goardasobillek etorten sien ona da akulu-en punten untzie euki eskero, asarre eitte'eren. Arridxen jo ta mostu'. (E. a.)

gudari iz. Soldado vasco. 'Gudari asko. Gure eusoko gudáridxe etorri da'. (E. A.)

ofizio iz. oficio. 'Ofisidxo asko dxekkek orrek. Orrek gixon orrek ofisidxoa dxekkek'. (E. A.)

paper papel iz. papel, documento escrito. 'Ayuntamentutik etorri dxatasak papelak araittik edo orraittik. Papel asko etorri dxatasak. Ori dokumentu / papel ori etxoat aitzen'.

panaderu iz. panadero. 'Panaderu asko. Goixeko bosterdidxetan etorten da ona panaduredue. Orrek harria pikau ad. lok. dau, deutso picar la piedra del molino haciendo unos canalillos. 'Txarroak errota'arridxek pikeu eitte'sittuen. Gasteute ongo sien díbujuek da atzera barristau' (E. A.) Garidxentzako arri frantzesa gogorraue da. Arridxe gorau edo berau, urune fiñau edo latzau (A. I.) Artue sartzen dan lekuen kanalak anditxo-au bier deu'. (M. I.)

aserin iz. rueda metálica sobre la que cae el agua a presión y hace girar el eje que mueve la piedad superior del molino. 'Aseriñe beko errubedieri esato'tzu. Lau errotak lau áserin dekos'. (M. I.)

bae iz. cedazo, tamiz. 'Lau bai. Baye da uruneri saidxe kentzeko. Bayek sarie deko sarratu-au-e'. (M. I.)

balantza iz. balanza. ' Bálantza bat. Balantzie: platillu bigas oten dienak. Alderri batien pixuek da bestien jenerue'.

baskula iz. báscula. 'Bákula lusie. Báskulie ibilltten dogu sakuek pixetako. Da lagunek be pixetan dous'. (M. I.)

benda iz. pago del 10% al molinero por el trabajo de moler. (Lab. no trae)'Errota orretan benda altue dekie. Bendie: amarreti' bat edo kentze'geñun'. (M. I.)

búfardie

erroska iz. rosca. 'Errotarridxeri gradue emoteko érroskie. Arridxe bekue fijo, da goikue sentimetro bi gora, da sentimetro bi bera ixete'san' (M. I.)

errota iz. molino. 'Errotieri begittu 'otzesu? Errotieri buelta bat eiñ ddotzesu? Errota osoari deitzen jako holan. Baina arriak dagozan geleari: errota-salea. 'Errota-salara juen sara'? Oromiñon lau errota daus: Goiko errota, Erdiko errota, Beko errota, da Osin baltza'. (M. I.)

errotari iz. molinero -ra. 'Atzo alkartu sien bost errotári'. (M. I.)

errotarri iz. piedra de molino. 'Sei errótarri dekus etxien'. (M.I.)

estolda iz. alcantarilla. 'Estolda estue dau. Erreka onetan lau éstolda daus. Estoldie. Gure éstoldie estutxue da'. (M.I.) Txiflotik errepara doan kanala da estoldea.

galbarie 'Galbarie da artue edo garidxe edo dana dalakue toberara botateko'.

konporta iz. compuerta. 'Kómportie da errekatik andaparara sartzen dan pasue. Lau errotan-tzako lau kónporte dekus'. (M.I.)

lafux iz. escopeta antigua. Lafuxe lenauko eskopetie. Aittitek kargeu da tirue bota mirueri. Miruek ollandie ekarri aben pikuen illdde beste etxe batetik. Tirue bota da mirue ill. Jausi san ollandie, da aseridxe arrapeu'. (M. I.)

peskante iz. pescante. 'Lau errotatan lau péskante daus. Peskantie: kampa biga batek urtetan deu. Andik eskeitte kate bat dau, da kate orri lotute ol sati bet ur ganien. Andaparako ure goidxen dauenien olak idxon eitten deu da barruen errota ganien dauen katie berantza dator. Andaparan ur gitxi dauenien, barruko katiak idxon eitten deu da kanpoko bejatu eitten da. Barruti' katiatxu batas uren nibela dxakitteko da, andaparako ure neurtzeko.

pikamailu iz. martillo para abrir canalillos a la piedra de molino. 'Pikémaillue ta bufardie

porponta iz. compuerta metálica para abrir y cerrar el paso de agua a la antepara. 'Pórpona andidxe / txikidxe. Porpontie sarratu edo sabaldu erreka ueri pasue emoteko. Goiko pórpontie sarratu eixu'. (M. I.) Errekatik edo presatik andaparara doan uraren atea. Burnizkoa izaten da.

tobera iz. tolva, caja en que se echa el grano a moler y que por un mecanismo, hacer caer poco a poco los granos entre la muela y la solera. 'Toberie / Tolbie goidxen ipintten dana granuekas (Agus. Ibarra). Toberie goidxe sabala enbudi antzekue da olan beko ardatzak golpiek emoten dotzez eta granuek urtetetan deu'.

txifloi iz. tubo que conduce el agua para que golpee la rueda metálica inferior del molino que hace girar las piedras. 'Lau txifloa dekus. Txifloiye: ueri pasue emoteko ori da txifloye'. (M. I.)

zorro iz. saco, costal. 'Sórrue. Sórrue dakat. Artósorruas nator. Geur sorro asko dekus'. (M. I.)

templador iz. rueda giratoria para mantener una distancia mayor o menor entre las ruedas del molino. 'Altzeixu templadóra. Arridxe arridxas junteu eitten san errotie gelditzeko'. (M. L.) Ikus erroska.

urun iz. harina. 'Urune Artóurune Garíurune. 'Artóurun asko eidxo du. Onek errotak urun asko eidxo dabie. Garíurune illuntxue da. Garíurun asko eidxo du. Artóurune oridxe da (Amamak M. Linazak, beilegiedxe berbia be ezagutzen du) Naparroako artue

askos da obie'. Garágar urune: geidxen garagar urune eñ ddou. Garagarurun asko eidxo du'. (M.I.)

urunaska iz. recipiente al que cae la harina molida. 'Urunaskie. Txorroiti' jeuste'san urune da palias sakue bete'. (A. I.) Labairu no)

urundu ad. dau, deutso moler, hacer harina.

txorro iz. canalillo de cinc por el que caer la harina molida. 'Txorrue. Urune jeusten dan ague, txórrue'. (M. I.)

ezten iz. aguijón, punzón. 'Esténa sulue eitteko abarkari. Lau estén dekus'. (M. I.)

aluminio iz. aluminio. 'Aluminioa. Aluminiosko piesak soldieu eitten die. Kalamiñie gatxa soldietako; aluminioan tipoa deko baya pisu geidxau deko'. (J. S.)

altzairu iz. acero. 'Galtzairue, Inosidable suridxe. Burdiñieri: galbaniseue berotute pintturien moduen'. (J. S.) Altzaidue, galtzaidure (F. G.)

amantal iz. delantal. 'Améntala, améntal; Améntala, narruskoa san'. (J. S.)

ardatza iz. macho de rosear (F. G.)

auspo iz. fuelle. 'Euspóa' (J. S.)

azpijan iz. Aspijana macho de rosear (F. G.)

barautz iz. broca (F. G.)

beruna iz. plomo. 'Plómoa' (J. S.)

burdina iz. hierro. 'Burdiñie'. (J. S.)

errementari iz. herrero. 'Errementáridxe' (J. S.)

eskoria iz. escoria, restos de la fundición del mineral de hierro. 'Burdiñiek urteten deu saldien moduen. Eskoridxe da ak ixten deuen txarikeridxe'. (J. S.)

estaino iz. estaño. 'Estaiñuas soldieu eitte'eren, gero errematxeu'. (J. S.)

forja iz. forja. 'Forjie beste tipo bat da. Maillu neusidxegas eitten dere bierra'. (J. S.)

galdaragile iz. fabricante de calderos. 'Galdaragille. Kobresko galdarak, floreruek da paragueruek eitte'sien Bernan'. (J. S.)

iungure iz. yunque. 'Yungurie. Sulo bi dekos alboetan. Bat biribille bestie kuadreue'. (J. S.)

kobre iz. cobre. 'Kobrie'. (J. S.)

latoi iz. latón. Latoya, gorridxe. (J. S.)

mailuki iz. fresa. Instrumento para hacer piezas de corte y perforación. Maillukidxe (F. G.)

sukatilu iz. crisol. 'Sukatillue usete'san plomoa fundiduteko asta luse batatz. Saldie eitte'sanien moldieu'. (J. S.)

urre iz. oro. 'Urrie. (J. S.)

urtu ad., da, dau, fundirse, derretirse. Urtu (J. S.)

urtze iz. fundición, acción de fundir. 'Urtzia'. Bernako Margarita Mª Nieves.

zidar iz. plata. 'Sidérra' (J. S.)

zink iz. cinc. 'Telletuen ipintteko kanalak. Orrek soldietako siñegas' (J. S.)

zorrostarr iz. piedra de afilar. Tec. Muela o platillo muela que se usa en fábricas de construcción de brocas y otros objetos cortantes o para perforar. (F. G.)

Astótzarak

Bandejak

Besótzarak

Lur-sestoak

Míñetarako sestoak

Otzarak

Sestoak

Laietza josgarridxe karela zul viga. Labairu no trae.

Ludoe ludoí ¿?

Gernue: orina

ABEREI AGINTZEKO

aida interj. adelante (para el ganado vacuno). 'Aida akuluas sirri bet eindde nobera be eurrera'.

altza Interj. arriba (orden de levantarse al ganado vacuno para ordeñar o para limpiar). 'Altza! Da ostikada bat emon edo ankias jo'. (E. A)

altza burue! Interj. arriba la cabeza (orden al ganado vacuno uncido). 'Altza burue gorri. Altza burue, ori be bai'.

arrantza iz. Rebuzno. 'Antxine ixen edo lenauko astuen arrantzie' esate'san. Denpora asko paseu danien edo esate'san'.

arrantza egin ad. lok. Rebuznar. 'arrantza eñ, arrantza eitten deu'. (E. A-k 'rebuzna' euskeraz holan esaten dau). Arrantzaka adb. Rebuznando. 'Gure astue arrantzaka dabill'.

arre interj. Adelante a los burros, caballos y mulos. 'Astoari eurrera jueteko arre, da gelditzeko iso (E. A).

ator Interj.. llamada al ganado para venga hacia la cuadra. 'Eutzo, eutzó deittu beidxeri landan dabixenien'. (E. A.)

ausi iz. aullido del perro. 'Txakurrek eusi eitten deu seoser ikusten deuenien, eseseun bat edo'. Eusi. Eusike dabix txakurrek seoser ikusitte edo'. (E. A.)

bee onom. valido de oveja. 'Beée olan eitten dere ardidxek eta euntze'pe bai'. (E. A)

irrintzi iz. relincho. 'Saldi irrintzidxe entzun dot. Bior irrintzidxe entzun dot'. (E, A.)

irrintzika adb. Relinchando. 'Kaballuek irrintzike datos'. 2. gruñido del cerdo. Txarrixke irrintzike dau gosias edo'.(E. A.)

ixo ono. Alto al burro o a los equinos.

jeurt Interj. grito para que el ganado de la vuelta. 'Atrás esaten dxakon, atzera be bai. Jeurt edo eurt buelta artzako soluen allegetan danien eskiñera. Geriakue edo orkue san da ak jeurt esate'eu-en'. (E. A.)

karra-karra croar de las ranas. Ugelasidxuek gabetan or mayetzien da; ugelasidxo kantie alegrie isete'san' (E. A.)

karaxaka adb. Cacareando. 'Gire poñie laraoxala dai. Arrutzie eitten deuenien karaixaka'. Karaxa cacareo ¿?

kix-kix Interj.. llamada al cerdo. 'Ki-ki pentzot esate'geuntzela. Txikián lepuen ikutute: olakuek be esate'geutzesan'. (E. A.)

kluk-kluk croar del sapo. 'Durungori sapi erridxe esato'tzie. Estaitt pa nik sapo asko edo selan oten san. Ugelasidxoak oten die gabetan kantetan'. (E. A.)

kukurruku canto del gallo.

kurra-kurra llamada para atraer a las gallinas. 'Kurra-kurra da granue edo botata; artue edo garidxe edo botaten dxakien'. (E. A.)

mix-mix-mix onom. llamada al gato. Mix-mix-mix edo orixe'. (E. A.)

orroa iz. mugido. 'Orroa andidxe eitteittues jatekorik estekielako. & Orroaka adb. Mugiendo. 'Gure beidxe orroaka dau kortan jatekorik estekelako'. (E, A.) Orroa egin ad. lok. mugir. 'Gure beidxe landa daus da orroa eifñ dabe'. (E. A.)

tomaki voz para ahuyentar al perro. 'Tómaki txakurre'. (E. A.)

txio-txio onom. Gorjeo. 'Txoridxe txio-txio eitten deu'. Txioaka egon / txio egin ad. lok. gorjear.

ulu iz. aullido lastimero. & Uluka ad. aullando lastimeramente. 'Len euki geñusen ambulantzidxe sirenie jote'erenien, txakurrek uluke palnteta'sien. 'Da ondoko baserriko txakurre uluke ibilli san'. (E. A.)

urruma iz. mugido. 'Urrumie deko beidxe edo arnas-estue edo. Urrumie olan miñe dekienien edo'. & urrumeka adb. Mugiendo. 'Urrumeka dau beidxe'. (E. A.)

urrumada iz. mugido. 'Beidxen urrumadie entzun dot' (E. A.)

uxa voz para espantar las gallinas. 'Uxa da olan ba oilloak ieltzeko0. (E. A.)

zapi voz para espantar al gato. 'Sapi katue' (E. A.)

BESTE BERBA BATZUK

kokolo adj. necio. **kokolotu** ad. entontecer(se). 'Kokolotu eimbiot neu'pe'.

Gixon batek olan konte'teuen. Gixon bat bieldu eren mesede baten eske ondoko errire. Etorri sanien esa'otien ser eifñ dderen edo. Ba auxe esa'ustie: guk emen sertzeako, da guk emen sertzean dogunien, eurek an sertuko derela. Orrek auxe esan gura dxok: Geusie aginndu da esebe esterela eingo da ori'. Hau kontetan ebana Galdakao aldekoa zen eta Euba aldean bizi zen.

berdatu ad. enfadarse. 'Eusoko gixona berdatu ein sen esa'notzenien an soluen artue eskasa dauela edo'. (E. A.)

'Samudio, Sondika ta Loiu, arto asko ereifñ da gitxi koiu' (E. A.)

1. ZERUA ETA ATMOSFERAKO FENOMENOAK

afruntu iz. tempestad, tormenta. 'Afruntue, áfruntu; áfruntu andidxegas etxien ondo.' Sino. Ekaitz, ekatx, galerna, denporale, enbata

agortu ad. da, dau agotar(se) una fuente. 'Sikete andidxekas itturridxek agotrtu eitten die'. Sin. Ahitu, amaitu.

aterpe iz. abrigo, protección. 'Euri asko danien aterpera dxoaten gara'. Sin. Babesleku, estalpen, abaro, teilape.

atertu ad. da, dau escampar. 'Atertzen danien, euskidxek urtetan deu' Sin.: ateri izan

belaino iz. niebla. 'Belañoa dauenien eukidxek nekes urtetan deu'. Sin.: laino azpilaino, behelaino, kain, erreka-laino.

bero iz. adj., calor y caliente. 'Beroa. Idenm bero andidxek eitten deus'. Sin.: berotasun. 2. iz. calor. 'Beroa, bero; Geur bero dau' : hoy hace calor.

busti ad. mojar(se). 'Euridxe danien busti eitten da'. Sin.: garazta(t)u, ezkotu, basitu, zirpriztindu.

edur iz. nieve. 'Edurre. Edur asko dauenien oñetako onak bi'die' Sin: elur. edurre bota 'otz dau edurre da-ta'.

edurre dxeusi ad. lok. caer la nieve. 'Edurre dxeusten dau'. Edurra egin ad. lok. 'Edurre eitten deu geur'. Sin. edurra erakutsi, edurra izan, edurrak jardun, edurrari eragon.

edur-atal iz. Copo de nieve. 'Edur atalak. Edur atallak dxeusten dienien, dana suritzen da'. Sin.: edur-luma, edur-maluta, edur-mataza, edur-metxa.

edur-lorrin iz. Capa ligera de nieve. 'Edur-lorriñe. Edur lorriñe dau. Sin.: edur-gesal.

edur-ur iz. Aguanieve. 'Edur-ure. Edur-uren ostien edurre etorten da'. Sin.: edur-euri, edur-busti.

egoaldi iz. tiempo atmosférico. 'Egoaldirde, egualdi; Neguen egoaldi escasa dau'. Sin. Eguraldi, sasoi, aro, denpora. Egoaldirde eta egualdirde bietara esaten dabe.

egotaro iz. clima agradable para estar descansando. 'Geispe baten edo esaten da: au dok egotarue' (E.A.) 'Egótaro ona dau: aro ona dau'. (M. I.)

euri iz. lluvia. 'Eusirdxe. Udebarridxen euri asko eitten deu'. Sin.: uri & euri-lorrin edo euri-lanpar, llovizna. 'Euri-lorriñe edo euri-lanparra. Euskel erridxen euri lorriñe sarri eitten deu'. Euridxe ein, euridxe bota, ad. lok. llover. 'Geur euridxe eitten deu'. 'Geur erudixe ugeri bota deu'.

eguzki iz. sol. 'Euskidxe. Euskidxek erre eitten deu'. & euskidxek itsutu ad. lok. deslumbrar. 'Euskidxek itzutu eitten deus begidxek'.

garo iz. Rocío. 'Goixetan garoa eoten da'. Sin.: iñontz, basur, ihintz.

gerizpe iz. Sombra. 'Geixpia. Bero andidxe dauenien, geispetan ondo eoten da'. Sin.: kerizpe, itzalpe.

haize iz. viento. 'aixia. Udebarridxen aixe andidxek ibiltten die'. 2. aixe eskutuen adb. Al abrigo del viento. 'Aixe andidxe dauenien eskutuen ondo egoten da'. Sin.: babesa.

harri iz. pedrisco. 'Arridxe. Au da arri saparradia'.

hilbehera iz. cuarto menguante. 'Iberia, ilbera; Ilberan asidxek eraitten die'

hilgora iz. Cuarto creciente. 'Ilgoria, ilgora; Ilgoran itargidxe doa osotzen'.

ipar iz. norte, viento del norte. 'Iferra, ifer; Iferragas egualdidxe freskatu eitten da'. Sin.: ipar-haize.

ilundu ad. da, dau, anochece, oscurecer(se) el día, el tiempo. 'Euskidxe sartzen danien illundu eitten da'. Sin. gau egin, gautu, arrastu, ilunabartu.

inetazi iz. granizo. 'Iñetasi, iñetasidxe edo txingorra. Iñetasidxas ortuek ondatzen die'. Sin.: kazkabar, abazuza, harri-txingor. Ikus txingorra.

inizitu iz. relámpago, rayo. 'Iñestue. Iñestuen ostien trumboya etorten da'. Sin.: tximista, oinaztarri, inusturi, oinaztu.

iretargi iz. luna. 'Itaargidxe. Itargidxek geubetan urtetan deu'. Sin.: hilargi. Ilgora iz. cuarto creciente. Ilbera iz. cuarto menguante. **2. itargi barri** iz. luna nueva. Itargi bete iz. luna llena

izar iz. estrella. 'Ixerra, ixer; Ixer asko dago seruan'.

labana adj. Resbaladizo. 'Saparrada ostien lurre laban dau'. **2. laban egin, laprast egin** ad. lok. resbalar. 'Edurre dauenien laban eitten da' Sin.: irristakor, lerrakor, limurkor.

labanka adb. Deslizándose. 'Labanka etorri da aldasberan'.

labankada iz. resbalón. 'Labankádia, labankáda; Edurre dauenien labankadak eitten die'.

lanbro iz. bruma. 'Lambroagas konturetu barik busti eitten da'. Sin. bisuts, gurmatza.

laino iz. nube. 'Laiñoa, laiño; Laiño asko dauenien euri arriskue dau'. Sin.: hodei, hedoi.

lei iz. hielo. 'Léidxe, lei; Leidexe dauen egunetan otz asko eitten deu'. Sin.: izotz, jela, horma, karroin. **2. lei baltza** iz. hielo negro. Geur lei baltza bota deu'. **3. leidxe ein, leidxe bota**, ad. lok. helar. 'Geur leidxe bota deu'.

lur dxeusi iz. corrimiento de tierras. Amen estau lur dxeusirik'. Sin.: lurjausi, luizi, lurreten.

ondatu ad. devastar. 'Soloa andatute dau'. Sin.: hondoratu

osa mayor iz. osa mayor. 'Osa mayorregas ibilltten giñen olan topetan'. Sin.: hartz handi, hartz nagusi, karro handi.

osa menor iz. osa menor. 'Osa mayorretik artez jo ta topetan dosu estrella polar eta andik dau osa menor'. Sin.: hartz txiki, karro txiki.

otz iz. frío. 'Otza. Neguen otz asko eitten deu'. **2 adj.** 'negu otza eiñ ddeu eurton'.

sargori iz. bochorno. 'Sargoridxe. Geur sargori andidxe dau'. & Sargori eiñ, sargori egon ad. lok. hacer bochorno. 'Sargori eitten deu'. Sin.: sapa egin, txangot egin, arregosi egin. Errepel egin.

sikete iz. Sequía. 'Siketia, siketa; Uden siketa andidxe egoten da'.

tenporak iz. témporas. 'Temporetan esaten deurie selango egaldidxe eingo deuen urrengo illebetietan'.

trumoi iz. trueno. 'Trumoya / trumboya. Trumboya dxoten deuenien euridxe edo iñetasidxe badator' Sin.: trunboi, trumona, inusturi, ortzantz.

ur iz. agua.

urposue iz. Charco de agua. Umierie gustetan dxakie urposuetan salti eittia'. 'Umie posuetan saltoka dabil Sin.: txipli-txapla egin, plisti-plasta egin egin, zapla-zapla egin

urtu ad. da, dau derretir(se). 'Beroa datorrenien edurre urtuten da'.

zaparrada iz. chaparrón. 'Saparradia. A zelako saparradia bota deuen'. Sin.: txaprrada, eurijasa, idola, euri-truxu, zaparraldi.

zeru iz. cielo. 'Serue. Seruen ixer asko dagoz'. Sin.: ortzi izarralde, ortzalde, goi.

zingira iz. tierra pantaosa. 'Uxéngerie, uxéngera; Lurre ure dauena, ori da uxengerie'.

(E. A.) 'Singeria, singera; Emen ingeruen badaus singerak'. (I. Z.)

2. DENPORA ETA DENPORAREN BANAKETA

MARGA

TOPONIMIA:

San Bartolome auzoa

Basabe baserria

Inguruko baserriak: *Urritti (Urrutia), Munitxa.*

Soloak: *Etxeurria, Goikosolo, Etxeatzia.*

Errekak: *Bekorreka.*

Basoak: *Sarradure, Petrabaso, Animabaso.*

Ezizenak: *Mantsuen etxie (Bizkargi azpian).*

Astea

aste iz. semana. 'Astia, aste; Astien len eitten geñusen da gero andik urtietara sapatu goixa, da oiñ bost egun'.

asteazken, asteburu, iz. fin de semana. Astegoidxena, astegoidxen; asteaskena asteasken; asteburue, asteburu; *Asteaskenien Bilbora dxoan bi-ogu'*

astebarru iz. entre semana. 'Astebarrue, astebarru; Astebarru onetan iru dxai'. (I. Z.)

astebete iz. semana entera. 'Astebete osoan egon gara Madrillen'.

astebetegarrenean adb. al cabo de una semana Andik stebetegarrenien dxoan bi-u Bilbora.

asteguen iz. fin de semana. 'Astegoidxen, astegoidxena

egun iz. día. 'Egune, egun; *Amar egun barru etorrik nas'*.

Astearen egunak jarraian

astelehen iz. lunes 'Astelena, astelen; *Astelenien Lemoara noa'*.

martitzen iz. martes. 'Martitzena, martitzen; *Martitzenien mesara noa'*. Sin. astearte.

eguzten, asteazken iz. miércoles. 'Eguesta, eguesten; *Eguesta gustidxetan mesara dxoaten nas'*. Sin. asteazken.

eguen iz. jueves. 'Eguena, eguen; *Eguenetan jai artzen dogu*'. Sin. ostegun, ortzegun.

bariku iz. viernes. 'Barikue, bariku; *Barikuetan dxoaten gara mendire*'. Sin. ostiral, ortziral.

zapatu iz. sábado. 'Sapatue, sapatu; *Sapatuetan dxoaten gara teatrora*'. Sin. larunbata

domeka iz. domingo. 'Domekia, domeka; *Domeketan plasia egoten da*'. Sin. igande.

Hilabeteak

hile iz. mes. 'Ille, illebeta, amar ille; *Urtiak amabi ille dekos*'. Sin. hilabete, hil.

urtarril iz. enero. 'Enero, enero ; *eneron erregeak datos*'. Sin. Urtarril, urteil, loil, izotzil, ilbeltz

otsail iz. febrero. 'Febrero, feb rero ; *Febreron jai asko dagos*'. Sin. zezeil, katail, otsail.

martxo iz. marzo. 'Martidxe, marti ; *Martidxen urtetan dabe San Jose lorak*'. Sin. epail.

apiril iz. abril. 'Aprille ; *Aprillien da Aste Santue*'. Sin. jorrail

maiatz iz. mayo. 'Mayetza, mayetz; *Mayetzién eitten die Ama Birjiñien lorak*'. Sin. hostaro, lorail, orril.

ekain, iz. junio. 'Junio, junio; *Junioan dxoaten gara San Antoniño egunien Urkidxolara*'. Sin. Bagil, bagiril, arramaiatz, ereiaro, garagarzaro

uztail iz. julio. 'Julio, *Julioan ospatzen die Karmen jaidxek*'. Sin. garagarril, garil, uzta.

abuztu, agustu, aguztu iz. agosto. 'Agustue, agustu ; *agustue beroa ixeten da*'. Sin. Agorril.

irail iz. septiembre. 'Ireille; *Ireillien Santa Eufemia egunien Bermiora*'. Sin. buruil, urri, agor, agorril.

urri iz. octubre. 'Urridxe, urri ; *Urriko astelenetan Gernikera*'. Sin. Lastail, bildil.

zemendi iz. noviembre. 'Semendidxe, semendi; *Semendidxen lelengo egunien ospatzen die Domu Santuek*'. Sin. azarora, hazil.

abendu, iz. diciembre. 'Abendue, abendu; *Abenduen gabonak datos*'. Sin. Gabonil, lotazil, hotzaro, neguil.

Urtea eta Urtaroak

aurten adb. este año, hogaño. 'Eurten *Eurtengo urtia bisiestoa da*'. Aurton adb. este mismo año.

igaz adb. el años pasado. 'Iges, igesko urtien Sin. iaz.

negu iz. invierno. 'Negue, negu; *Neguen otz andidxe eitten deu*'. Sin. Negugo, negualdi, negualde, negute.

uda iz. verano. 'Udia, ude; *Uden bero sko eitten deu*'. Sin. udara.

urte iz. año. 'Urtia, urte; *Emendik bost urtera eskonduko nas. Datorren urtien bakosiñoatan noa*'. Datorren urtean adb. el próximo año. Oiñ bost urte adb. hace cinco años. '*Oiñ bost urte gastiau ixen nitzen*'. Sin. orain bost urte.

urterik urtera adb. de año en año. 'Urterik urtera; *Urterik urtera biximodue kanbidxetan da*'. Sin. urtetik urtera

udabarri, iz. primavera. 'Udebarridxe, udebarri; *Udebarridxen lorak urtetan dabe*'. Sin. udaberri.

udagoien iz. otoño. 'Udegoidxena, udégoidxen; *Udegoidxenien orridxek dxeusten die*'. Sin. Udazken, larrazken, neguantz, urriaro.

urte iz. año. 'Urtia, urte; *Emendik bost urtera eskonduko nas. Datorren urtien bakosiñoatan noa*'. Datorren urtean adb. el próximo año. Oiñ bost urte adb. hace cinco años. '*Oiñ bost urte gastiau ixen nitzen*'. Sin. orain bost urte.

urterik urtera adb. de año en año. 'Urterik urtera; *Urterik urtera biximodue kanbidxetan da*'. Sin. urtetik urtera.

Eguna eta egunaren banaketa

agudo adb. pronto, de prisa. 'Agudo, aguro; *Ekarri ori baye agudo*'. Sin. arin, azkar, bizkor.

antxina, adb. antiguamente. 'Antxiñe, antxiñeko demporan, gure aittitte/amamen denporan; *Antxiñeko denporan es san egon trenik*'. Sin. antzina, atxina, beinhola.

apurka-apurka: adb. poco a poco. 'Apurke-apurke; *Apurke-apurke badoa eurrerantza*'. Sin. poliki, astiro, pitinka, gitxika/gutxika.

harainegun adb. antes de ayer. 'Arañun; *Arañun gintzesan mesara*'. Sin. herenegun

arrasti iz. tarde. 'Arrastidxe, arrasti; Geur arrasti ederra eitten deu'. (I. Z.)

arrastion, arratsaldeon, interje. buenas tardes. 'Dxanda illuntzerarte esaten da arrastion edo arratzaldeon'.

arratsalde iz. la tarde. 'Arrastidxe, arratzaldia, arrasti, arratzalde; *Arratzaldietan pasigoan dxoaten gara*'. Sin. Atsalde, arrastegi, arrats, arrastiri.

asti iz. tiempo libre. 'Astidxe, asti; Astidxe dekotanien pasigora joaten nas':

astiro-astiro adb. despacio, lentamente. 'Astiro-astiro; Astiro-astiro bagoas eurrerantza'.

atoan, abd. ahora mismo. 'Etorri ona atoan / atoatan / derrepente'. Sin. Segiduan/segituan, behingoan, berréala, golpean.

atzo adb. ayer. 'Atzo; Atzo etorri san nire etxera'.

bart adb. anoche. 'Atzo geubien, bart; Bart, atzo geubien estot lorik eifñ'.

berandu, adb. tarde. 'Berandu; *Berandu satos gero*'.

beti adb. siempre. 'Beti; Beti eskapete'este ardi betek beste leku etera'.

bezpera iz. víspera. 'Besperia, bespera; San Joan besperan suek eitten die'.

bihar adb. mañana. 'Bidxer; *Bidxer etxien beskaltzen dot*'. Sin. bigar.

biharamon iz. el día siguiente. 'Bidxamona; Sa'Martolome bidxamona Sa'Martolometxu da'. Sin. biharamun, bigaramon.

eguerdi iz. mediodía. 'Egurdidxe, egurdi; Egurdidxen beskaldu eitten du'.

egunon. interj. buenos dias. 'Beskaldu arte esaten da egunon'.

egunsenti iz. el alba, el amanecer. 'Egunsentidxe egunsenti; Egunsentidxen dxoaten gara solora'. Sin. goiztiri, argi-urratze, goizalde, argisenti.

etzi adb. pasado mañana. 'Etzi; *Etzi umiak sainddu bi-oas*'.

etzikaramu adb. el día siguiente de pasado mañana. (Etzidamu entzun dau); 'Etzigerokoa; *Etzigerokoan barikue da*'. (I. Z.) Sin. Etzidamu, etzilimo.

gau iz. noche. 'Geube, geuillune; Geube illune da'.

gauerdi iz. Medianoche. 'Geuberdidxe, geuberdi; Geuberdidxen sarratzen deuries tabernak'.

gauon Interj. buenas noches. 'Gebon; Gebon, afari bueltan esaten da. Gebon ondo lo eñ'.

gaur adb. hoy. 'Geur; *Geur dempora ona dau egon*'.

goiz iz. la mañana, primera parte del día. 'Goixa, goix; *Goixetan eitten die etxeko bierrak*'. 2. temprano adb. Goix ibilli de geur'.

goizalde iz. madrugada. 'Goixaldia, goizalde; Goixaldien oyen egoten da ederto'.

goizetik adb.tempranamente. 'Goixetik; *Goixeti' etorri etxera*'.

iluntzi iz. el atardecer. 'Illuntzidxe, illuntzi; *Illuntzidxen olloak sartzen die barrure* sin. iluntsenti, ilunabar, ilunde, gaukera. Hau gehiago erabilten da ilunkera baino.

ilunkera, iz. el anochecer. 'Illunkera, illunkeria; *Illunkeran urtetan dabe ixerrak*'. Sin. iluntze, ilunabar.

intera iz. época. 'Intera baten on san; dempora baten on san (aitteri entzunde), íntera'. (I. Z.) Sin. sasoi, garai.

laster, ontxe, adb. ahora mismo. '*Ontxe/ensegida/laster nator*'. Sin. laister, arin, azkar, aguro, bizkor.

lehenago adb. antes, en otro tiempo. 'Lenau ibilltten sien ganaduek asko Biskergin.'

oin adb. ahora. 'Oñ; *Oñ adelantu asko daus*'. Sin. Orain, oraintxe

hondiño, adb.todavía aún *Ondiño es ta etorri etxera*'. Sin. oraindik, oraindino, orandaino.

ordu, iz. hora. 'Ordue, ordu; *Se ordu da?* Sin. oren.

Jai bereziak - Gabonak eta Gabon inguruko jaiak.

(Egutegia jarraituz dagoz jaiak, ez alfabetoz. Bakotxak daukan ohitura edo janari berezi bat aitatzen da).

abendu iz. adviento. Abenduen txarridxe illtten da. Otza danien illtten da'.

gabon iz. ber. Nochebuena. 'Gabon geubien fameli guxtidxe batzen gara'.

gabon-egun iz. ber. 'Natibittete ase ta bete'.

gabon-gau iz. ber. Ikus gabon.

urtebarri, iz. ber. Año nuevo. 'Urtebarri; *Urtebarri egunien famelidxe batuten da*'. Sin. urteberri, urtats.

San Esteban eguna, iz. ber. San Esteban. 'San Esteban egune; *Len egoten sien elixetan funtziñoak San Esteban egunien*'.

Inozente eguna, iz. ber. día de los Inocentes. 'Iñusente egune; *Iñusentadak eitten die Iñusente egunien*'.

Gabon-zahar iz. ber. Nochevieja. 'Bolandera asko botaten deres Gabonsar geubien.'

Erregen-egun iz. ber. Día de Reyes. 'Erregen-egune, Erregen, Erregenak, Erregenetan; *Erregen egunien umiak posik'oten die*'. Sin. Erregeen-eguna. Erregenak, Erregenetan: beti pluralean.

intxaur-saltsa iz. papilla hecha con nueces molidas. 'Intxur-saltzia, intxur-saltza;

kandelario eguna, iz. ber. fiesta de la Candelaria. 'Kandelaridxo egune; *Kandelaridxo egunien kandelak bereinketan die*'.

Santa Ageda, iz. ber. fiesta de santa Agueda. '*Santa Ageda besperan kantus beteten die plasak*'.

karnabal iz. ber. carnavales. 'Karnabalak; *Karnabaletan ibilltte' gintzesan marro dxantzitte. Basokoipetzu egunien eitten san txitxiburruntzidxe. Karnabal eurreko domekan txitxiburruntzi'. Sasi-martxo Sant'Ageda kanteu d'urrengo domekan'. Sasi-marxo da txitxiburruntzi bidxek iblltten dus*'. (I. Z.)

mozorro iz. disfraz. 'Marro dxastia da disfrasa. Karnabaletan ibilltten giñen marro dxantzitte'. (I. Z.) Sin. kokomarro, mamu, txantxo, zomorro

txigor iz. tostada. 'Tostadia, tostada; *Tostadak eitten die aidxegas*'.

txitxi-burruntzi, iz. comida campestre con embutido o carne de cerdo asada. '*Basokoipetzu egunien eitten san txitxiburruntzidxe sasi-burruntzi Karnabal eurreko domekan txitxi-burruntzi*'. Sin. sasi-burruntzi

basokoipetsu, iz. ber. domingo anterior al carnaval. 'Basokoipetzu; *Basokoipetzu da txitxi-burruntzidxe danak dies bata*'. Sin. basaratoste, baso-martxo, kanpora-martxo.

Garizuma. Udabarriko ospakizunak

hausterre, hautserre iz. ber. miércoles de ceniza. 'Eutzen egune; *Eutzen egunien elixan ipintten deurie buru ganien eutze*'.

Erramu-egun iz. ber. Domingo de Ramos. 'Erramu-egune, erramu-egun; *Erramu egunien elixara eroaten da ereiñotza*'. Sin. Erramu-igande, Erramu-domeka.

ereinotz iz. laurel, (laurus nobilis). 'Ereiñotza, ereiñotz; *Erramu egunien elixara eroaten da ereiñotza*'. Sin. erramu

garizuma iz. ber. cuaresma. 'Garixumia, garixume; Garixumen bijilidxe barikuetan ixeten da'.

Pazko iz. ber. Pascua, tiempo y día de. 'Paskoko euria, urteko ogia; Pasko euritzu, urte ogitzu'. ¿

Pazko-egun iz. ber. Domingo de Pascua. 'Pasko-egune, pasko-egun; *Pasko egune erramurik urrengo domekia da*'.

mokots iz. pan de Pascua. 'Mókotza, mókotz; Amabitxi ona ixin eskero, mokotza be ona entregeu'.

asentsio iz. ver. Ascensión.

Pentekoste iz. ber.

Gorpuzti iz. ber. Corpus Christi, día del Corpus. Gorpusti, korpuzti

Uda eta udazkeneko jaiak

san Juan. iz. ber. noche de San Juan. 'San Juan geube

Andra-Mari, iz. ber. Asunción de la Virgen. 'Agustuko Andra Mari / Andra Mari: Asunción de la Virgen

Andra Mari martiko

Domu-santu iz. ber. Día de Todos los Santos. 'Domusantuek, *Domusantu egunien eroaten die lorak ortusanture*'. Sin. Domuru Santuru, Omiasaindu.

ortusantu iz. cementerio. 'Ortusantue, *Domusantu egunien eroaten die lorak ortusanture*'. Sin. hilerri, kanposantu.

arimen egun iz. ber, Día de animas / de los difuntos. 'Arimen egune; *Arimen egunien jente asko dxoaten da elixara*'. Sin. Hilan-egun, negar-egun.

errepetezino, iz. repetición de la fiesta, octava. 'Errepetesiñoa, *San Bartolome, bidxa- mona San Bartolometxu ta gero errepetisiñoa*'.

erromeria, iz. romería. 'Erromeridxe, *Jaidxetan erromeridxetara posik dxoaten giñen*'.

3.- ERLIEBEA ETA TOPOGRAFIA

ongarri abonue botabako lurre abonue botabako lur iz. tierra sin abono. Adj.
abonue botabako lurrien kosetxa gitxi.

alanbra iz. 'Alambria, alambre; *Alambria ibiltten da sarradurek eitteko.* Sin. Burdin-hari

aldar iz. cuesta abajo o pendiente,

alda(t)sbera aldatsabera iz. cuesta abajo. 'Aldasberia, aldaspera; *aldasberan arin eitten da* Sin. Gainbehera, jaustegi, aurbehera.

alda(t)sgora: iz. cuesta arriba. 'Aldasgora, aldasgoria; *aldasgoran iserdidxe botaten da*'. Sin. aurgora.

hare iz. Arena. 'Are, aria; *playan are asko dau*'. Sin. hondar.

harea-lur iz. tierra arenosa. 'Aria-lur, aria-lurre; *aria-lurre lur ariñe da*'.

arrakala iz. grieta. 'Arrakala, árrakalia; *siketa andidxeikas soloan eitten die arrakalak* Sin. arrakara, karraska, artesi, itzebagi/itzebaki

harri iz. piedra harri. 'Arri, :*arridxegas eitten die etxiak*'.

harri-koskor iz. guijarro. 'Arri-koskorra, arri-koskor; 'Arrikoskorrak *ibiltten die kamiñoak eitteko*'. Sin. harkoskor, hartxintzar, legarri.

ataju iz. atajo. lasterbide, bidezidor : 'Ataju, atajue, *jentiak atajuek artzen deus ariñau eitteko bidia*'. Sin. Lasterbide, bidezidor.

hatx iz. peña, roca. 'Atxa, atx; 'Atxak *egoten die mendi tontorretan*'. Sin. arroka, haitz, hatx, harkaitz.

bajatu ad. da, dau, bajar. 'Bajatu; *bajatu erresau eitten da.* Sin. jaitsi

barranku iz. barranco. 'Barrankue, barranku; *Arin dabixen kotxiak barrankure dxeusten die*'. Sin. troka, trokate. trokarro, hatxarte, amildegia

biaje: iz. viaje. 'Biaje, biajia; *biajja bakasiñoetan ondo etorten da*'.

bide: iz. camino. 'Bide, bidia; *Oiñ bide barri asko eiñ deurie*'.

bidekurtze: iz. bifurcación, cruce de caminos. 'Bidekurtze, bidekurtzie; *bidekurtzetan banatzen da jentia.* Sin. bidekurutz, bidebanatze, bidegurutze, bideburu, bidarte.

bits iz. espuma. 'Bitz, bitze: *Itxosoa inddertzu dauenien bitze eitten da.* Sin. apar, bits, pits, bisuts, hagan, gar.

burpide iz. camino carretil. Burpide, burpidie; *Burpidetatik ibiltten die burdidxek eta beidxek*'. Sin. gurdibide, burdibide, orgabide, burbide.

buztin-lur iz. tierra arcillosa. 'Bustin-lurre, bustin-lur; *Bustin lurre ladrilluek eitteko da ona*'. Sin. gurdibide, burdibide, orgabide, burbide.

eguzki-begi iz. solana, lugar soleado. 'Euskibegidxe/eguskibegidxe, euskibegi; *Eguskibegidxen dausen soloak obiak die*. Sin. Izpi, errainu.

errebuelta: iz. revuelta de camino. 'Errebuelta, errebuelta; *Errebuelta asko dekon bidia, eskasa*'. Sin. bihurtune, okerrune, biragune

erreka iz. río. 'Erreka, erreka; *Erreketan kangrejoak pesketan die*'. Sin. ibai, errobi, urzelai, erribera.

erreka-bide iz. cauce del río. 'Erreka-bide, erreka-bidia; *Erreka bidietan egoten da arri asko*'. Sin. gurdibide, burdibide, orgabide, burbide.

erreka-eskina iz. orilla del río. 'Erreka-eskiña, erreka-eskiña; *Erreka-eskiñetan urtetan deurie arbolak*'. Sin. errekabazter.

errekatxo iz. arroyo. 'Errekaxue, errekaxu; Sin. erreka-txiki, bidaso, errekaxo, errekasto, lats.

erreakiak urten ad. lok. dau, desbordarse el río. 'Erreakiak urten eñ ddeu'. Sin. gaineztu, ganeztu, ga(i)nezka egin, ga(i)nez egin, gainezkatu.

erremolino iz. remolino. 'Erremoliñoa, erremoliño; *Erremoliñoa eitten deu erresakiak*. Sin. zurrumbilo, zurrumilo, zirimola, ubil, arranpa.

erresaka iz. corriente de mar. 'Erresakia, erresaka; *Erresakia dauenien dau peligro andidxe*'. Sin. gurdibide, burdibide, orgabide, burbide.

erromara: iz. verja de madera para entrada y salida de las huertas. 'Erromara, erromaria; *Erromaria ixetan san beidxek eta karroak pasetako*'. Sin. erramara, langa, lata, kereta, portalanga.

etxalde iz. casería. Sin. Etxaguntza, etxejauntza, etxaldia dxan ad lok. dau, deutso, gastar los bienes pertenecientes al caserío. 'Etxaldia dxan deu orrek. Sin. Etxaguntza jan, etxejauntza jan, baserria jan.

gerizpe iz. sombra. 'Geispe, geispetxu, geispetxue; *Geispetxuen umedadia egoten da*'. Sin. Geizpe, kerizpe, itzalpe, laiotz, ospel, itzaltsu, ainube.

igon ad. subir. 'Idxon; *mendire idxon dot*. Sin. gora igo/igon, garaitu, igan.

inkila iz. saltadera, escalera de un seto. iz. aparejo del burro. 'Inkille, inkil; 'Inkillek ipintten dxakos astoari sorroak eroateko, garisorroak, artosorroak.

inkilara iz. saltadera, escalera de un seto. 'Inkillarie, inkillara; neu'tekot estera joatko emendik inkillarie'. (J. E.)

isla: iz. isla. 'Isle, islia; 'Izaro islatik dxoaten san fralle bat Mundakara uger'. Sin. irla ugarte.

ito ad. da, dau, ahogar(se). 'Itto; Uger es dakidxena ito eitten da.

itsaso iz. mar. 'Itxosoa, Itxaso; 'Itxosoa sabala da'. Sin. Urzelai'.

itsaspe iz. fondo del mar. 'Itxaso-aspidxe, itsoso aspidxe; 'Itxoso-aspidxen arraiñek dabis'. Sin. hondale, itsas-hondar.

itsasatx iz. acantilado. 'Itxosondo(ko) atxak, itsosondoko atxa; 'Itxosondoko atxetan egoten die sulo andidxek'. Sin. labar, itsaslabar, malkar, peka.

kale iz. calle. 'Kalia, kale; 'Kaliek daus erridxetan'. Sin. karrika

kamineru iz. caminero. 'Kamiñerue, kamiñeru; Kamiñeruek bidia kompontzen ibilltten die'. Sin. bidezain, bidekari, bidegile, bidegin.

kamino iz. carretera. 'Kamiñoa, kamiño; 'Geidxenetan kamiñoak lusiek die'. Sin. Errepide, bide, kamio.

kantara iz. cantera. Kanteria, kantera; 'Kanteratan ataraten da arridxe eta aria'. Sin. harrobi, harriobi.

koba iz. cueva. 'Kobia, koba; kobatan bixi sien antxiñeko personak'. Sin. Koba-zulo, hatx-zulo/haitzulo, leza, leize.

korta, iz. majada, cuadra. Kortia, korta; 'Kortan ganauek lo eitten deu. Sin. gorta, ukuilu, abeltegi, itoi, borda, saroe.

kosta: iz. costa. 'Kostia, kosta; 'Euskelerriko kostak oso polittek die'. Sin. kosta, kostalde, itsasertz, itsasbazter, itsasalde.

landa: iz. prado de hierba. 'Landia, landa; Landak ixeten die bedarrentzako'. Sin. bedarsail, bedararlo.

larren iz. pastizal. 'Larrena, larren; 'Larrenetan ganauek dxaten deu'. Sin. larre, lartegi, belagai bazkaleku, ahalpide, ahalgune.

lur iz. tierra. Lurre, lur; Lur asko dauen lekuen jenero asko artzen da. Lur garana, tierra suelta; lur aitorra, tierra, fértil; lur arina, tierra ligera, lur afea, tierra espojosa,

lur harroa, tierra esponjosa; lur koipetsua, tierra mantecosa,; lur astuna, tierra pesada; lur gatxa, tierra difícil; lur gogorra, tierra dura; lur goseztua, tierra sin abonar; lur gozaga tierra sin abonar; lur gozakatxa tierra poco fértil; lur zaila, tierra tierra dura; lur zekena, tierra avara.

lur arin iz. tierra ligera, lur ariñe: lur ariñ. : *lur ariñek erres ibiltten die.*

lur harro iz. tierra esponjosa. 'Lur arroa, lur arro ; *Lur arroak erres ibiltten die.*

lur astun iz. tierra pesada. 'Lur astune, lur astun ; *Orrek lurrek astunek die*'.

lur baltz iz. tierra negra (fértil). 'Lur balaza, lur baltz; *Lur baltza, a bai ona!*

lur busti iz. tierra húmeda. 'Lur bustidxe, lur busto: *Lur bustidxetan sarritten eitten die singerak.*

lur-heze

lur(ra)emon ad. lok. enterrar una persona. 'Lurremon; *Illeri lurre emoten dxakie*'.

lurperatu ad. enterrar, *patatak ereitten dienien lurperatu eitten die.*

lur eskas iz. tierra poco fértil, lur eskasa probetxu bako lurre *probetxu bako lurrien es deu meresidu bier eitterik*

lur gogar iz. tierra dura, difícil, Lur gogorra edo lur gatxa: lur gogor edo lur gatx. *lur gogorak oso txarrak die labretako.*

lurgorri iz. barbecho, tierra baldía: lurgorridxe, lurgorri : *lurgorridxe da lurre gorrixkie dana.* lugorri, latzin, lantzar, larra/larre, lur jo ad. lok. desmoronarse lurre dxota: *lur dxota gelditu da ori.*

lur lixu iz. tierra llana, lur lisue: lur lisu. : *labretako lur lisuak obiak die.* lur zelai

lur mamintsu iz. tierra mantecosa, : lur mamintsu., lur mamintzue *lur mamintsuetan genero onak artzen die*

lur narra iz. desprendimiento de tierra.: lur narra. *euri asko danien eitten die lur narrak.*

lur-narrasa, lur-jausiak

lur zesto iz. cesto para acarrear tierra. 'Lur-sestoa edo lur-otzaria, lur-sesto, lur-ótzara ; *lur otzaretan lurre ibiltten da*'.

lur lisu iz. llanura, Lur lisue edo Larrena: larren *guk larren andi bet deku.* lautada, zelaiune/zelaigune, lau, ordeka, zabal, bardinune/berdinune. ordoki, zelai.

lupetz iz. limo, barro, lupetza edo basia: lupetz edo basa. *lupetz artien dau ori.*
lokatz, basa, lupetz, idoi, lohi

sakape iz. pequeño alero abierto por el el agua del río en las orillas. Se suelen
refugiar algunos peces. 'Sakapie, sakape; Erreka barruen egalen aspidxe sakapie da'.
(M. L., M. I.)

sastagi: iz. estercolero, basurero, sastai. *sastaidxe, baserri eurrien eoten san eta or*
eitten san lupetza, beidxe pasetan sien bertatik. *sastegi, sastei.*

lur zati iz. parcela de tierra. 'Lur-satidxe, lur-sati; *lur satidxetan ipintten die*
ortuaridxe edo lorak'. Sin. lur-arlo, lursail.

lur siku iz. tierra seca. Lur sikue, lur siku; *lur sikuetan ipintten diesan landarak ure*
bier'.

lurreko adj. terrestre, de la tierra. 'Lurrekoa, lurreko; *personak (die) lurrekoak*

lurrezko adj. hecho de barro. 'Lurres eifñekoa edo lurrezkoa, lurres eifñeko edo
lurrezko; *txikitan lurras eitten geñusen muñekak*'.

lurrikara iz. terremoto. 'Lurrikera, lurrikera; *Lurrikeriagaz susto andidxxek artzen*
dire'. Sin. lurdardara.

marea bizi iz. marea viva. 'Maria bisidxe, maria bixi; *Udagoidxenien daus marea*
bisidxe'.

marea gora iz. marea alta. 'Maria altu, maria gora edo itxasgora; *Maria-altagas playa*
txikittu eitten da'. Sin. Itsasgora, marea gora, urgora, ibiagora.

marea behera iz. marea baja. 'Marea bera, marea bajue edo itxasbera; *Itxasberagas*
playa andidxe egoten da. Sin. itsasbehera, marea behera, ibiabehera, urbehera.

mendi: iz. montaña, monte. 'Mendidxe, mendi; *Jaidxetan jentia dxoaten da mendire.*

mendibizkar iz. loma. 'Mendibiskarra, mendibiskar; *Mendi gustidxe dekie euren*
biskarra'.

mendi-tontor iz. cima del monte. *Mendi-tontorra, mendi-tontor; Mendi tontorrera*
banaka bat eltzen da'. Sin. tontor, mediga(i)ne/mendigain, gailur, punta, muino,
menditxutxurru/mendittuturru.

ota iz. argoma, aliaga, aulaga (utex europaens). 'Otia, ota; *Basoetan egoten die otak,*
soloan es die egoten'. Sin. Ote.

otalora iz. flor de argoma. 'Otaloria, otalora. Sin. Otalore.

palatu iz. vallado, cerco de tierra apisonada. 'Palatue, palatu; *Palatuek egoten die sarritten solo barrenetan ta basoetan*'.

peska iz. pesca, acción de pescar. 'Peskia, peska; *Itxosora dxoaten gara peskan*'. Sin. arrantza.

peskeu ad. dau, pescar. Sin. Arrantzatu, Arrantza(n) egin/egon/ibili.

petril iz. pretil. 'Petrille, petrill; *Petrille ganien dxarritte egoteko da*'. Sin. karel, kael

plaia: iz. playa. 'Playa; *Uden playara dxoaten gara*'. Sin. hondartza, hareatza, hondar

portu iz. puerto. Portue, Portu; 'Portuetan barkuek egoten die. Sin. kai.

potxingo iz. charco. 'Potxingoa, potxingo; *Umieri gustetan dxakie potxingoetan saltoka ibilttia*'. Sin. istil, potxola, ziztil.

presa iz. presa. 'Presia, presa; *Presatan ur asko egoten da*'. Sin. antepara (de molino) ikus uharka, uraska.

zarradura iz. cerca. 'Sarraduria, sarradure; *Batzuetan soloari ipintten dxakie sarraduria*'. Sin. hesi, berro, barrera.

seto iz. seto. 'Setoa, seto; *Setoak ixeten die ortuek sarratzeko*'. Sin. hesi.

zingira, zingera iz. ciénaga. 'Síngeria, síngera; *Singeratan ugelasidxoak egoten die kantetan*'. Sin. lokazti, lokazdi, basatza, lupatza, lupetza, basadi.

solo iz. campo de cultivo, tierra sembrada. 'Soloa, solo; *Soloetan eraitten da arto ta garidxe*'. Sin. soro.

zubí iz. puente. 'Subi, subidxe; *Subidxeek egoten die erreka ganetik*

erromako zubí iz. arco iris. 'Erromako subidxe, erromako subi; *An, erromako subidxeek urten deu*'. Sin. uztarku, ustruku, ostarku, ostadar.

zubi-begi iz. arco del puente. 'Subi-begidxe, subidxen arkue, subidxen arku; *Subidxen arkuek generalien ure pasetako daus*'. Sin. zubi-zulo.

zulo iz. agujero. 'Suloa, sulo; *Landetan egoten die sator-sulo asko*.

trokarro iz. precipicio, barranco. 'Trokarroa, trokarro; *Trokarroak ixeten die geispetxuek*'. Sin. amildegi, amiltegi, troka, pendoitz, tulunbio malear, malkartegi, jaustegi, erroitz.

uger egin ad. lok. dau, nadar. 'Uger eitten da ondo pisiñetan'. Sin. igeri egin.

hur adb. cerca. 'Ur; *itturridxe ur dau*'. Sin. hurbil, gertu, paraje, alde. 2. adj. cercano -na. 'Gure pariente urre da ori'. Sin. hurko, hurbileko.

ur garbi iz. agua clara, Ur garbidxe, ur garbi. *itturridxen egoten da ur garbidxe*

ur geldi, iz. lago, agua estancada ur geldidxe, ur geldi. *leku askotan urgeldidxe agertzen die aintzira, aintzura, urgeldi, laku, urmael*

ur korriente iz. agua corriente, Ur korrientia: ur korriente. *ur korrientia ona da. dabilur, ur. laster*

ur lohi iz. agua turbia Ur loidxe, ur loi. *euridxe danien ure loitzen da uharre, uher, arre*

uriola iz. inundación, corriente impetuosa, Uridxolak *uridxoletan erreka urea urtetan deurie*. (Frec, en plural.)

ur salto iz. cascada, salto de agua. Ur saltoa, ur salto. *ur saltoak egoten die argi inddarra emoteko. ur-jauzi, turrustak*

urrin: adb. lejos, .: *elixia urrin dago* urrun, urruti, asago, aparte

4. PERRETXXIKOAK ETA SETAK

arbola-perretxiko, iz. yesquero. 'Arbola-perretxikoa: *Arbola sarrari urtetotzie, eperdidxen*'. Sin. perretxiko

astaputz, iz. cuesco de lobo, (*Lycoperdon* sp.). 'Astaputze, astaputz; Astaputze bolatxu beten modukoa da'. Sin. zapoperretxiko

giberlurdin, iz. (mik) una seta de curar, gorro verde. 'Gibelurdiñe, gibelurdiñ; *Gibelurdiñe txiki-txikitxue da, sombrerue berdexkia deko*'.

kuletro, iz. yema de huevo, seta muy estimada (*Amanita caesarez*). 'Kuletroa, kuletro; *Barrukoa zuridxe ta kampoa gorridxe da*'. Sin. arrantza-perretxiko, gorringo.

lanperna, iz. laperna. 'Lampernia, lamperna; lampernak andidxe ties da pekak ganién dekies'. Txinuen *moduko sombrerue deko, ta aspidxen bueltan anilloa deko benenoa dekona*'.

nískalo, iz. nískalo. 'Niskalóa, niskalo; *Niskaloak piñu artien urtetan deu*'.

ongo, iz. hongo (*boletus* sp.). 'Ongoá, ongo: *Marroi-marroya da, sonbreruás. Klase bi daus: batzuk aspidxe dekie zuridxe, beste batzuk berdie*'. (A. L., I. Z.)

perretxiko, iz. seta. 'Perretxikóa, perretxiko; *Perretxiko asko tope' dotas*'. (I. Z.)

pinu-perretxiko iz. nískalo (*Lactarius deliciosus*). 'Piñu-perretxikóa, piñu-perretxiko; *Askok urtetan deu, piñu artien, txiki-txikitxuek. Piñu-perretxiko asko topo'tas*'. (A. L., I. Z.)

seta-gorri, iz. rebozuelo, cabrilla. 'Seta-gorridxe, seta-gorri; *Seta gorridxek oridxek die, aretx artien urtetan dere. Txapelbakoak die*'.

txanpinoi iz. (mik.) champiñón (*Agricus campestris*). 'Txampiñoya, txampiñoi; *Landatan eoten die, suri-suridxek*'. *Txampiño aasko top'ot*'. (A. L., I. Z.)

udebarri-ziza, udebarriko zuza/ ziza iz. platero (*Lycophilum georgii, Tricholoma georgii, tabar*). 'Udebarriko-susek, udebarri-sisa/ susa; *Udebarriko susek landan urtetan deu. Edonon es deu urtetan, mendidxen be urtetan deu. Udebarri-sisak landa eskiñetan da sasi artien oten dies*'. (A. L., I. Z.)

urritx-perretxiko, iz. del genero de las rúsulás (*Russula cyanoxantha*). 'Urritx-perretxikóa, urritx-perretxiko; *Urritx-perretxikoak aretx artien urtetan deure. Marroa-gorrixkek die*'.

5. LANDARAK, EGURRA EtA OLA (ANASTASIO LARRUZZEA).

askasi iz. Acacia. 'Akasidxe, akasi; 'Akasidxek orridxek baño es tekos, ta loriak frutie es teko. Orrek sue eitteko.

alberretxiko iz. (bot) albérchigo (Prunus armeniaca). 'Alberretxikoa, alberretxiko; Emen es tau ori arbola klasia. Intxurrek baño seuser anditxuaue, melokotoyen moduko asala deko, lastxue. Sin. alberretxeko

alfafa iz. Alfalfa. 'Alfafia, alfafa; Ganaduek dxaten deu alfafia'. Sin. Alpapa

ailorbe iz. Alhova, planta de las papilonáceas (Trigonella foenum gaecum). 'Allurbia,allurbe; Alfalfien antzien beidxeri emoteko bedarra da allurbia.

altz iz. Aliso. 'Altza 'Erreken egaletan urtetan deu altzak'.

ametz iz. Quejigo. 'Ametza, ametz: Arbola normala da ametza, frutabakoa, loria surisuridxe deko.

apeo, afea iz. Puntal o poste de madera de pino cortado. 'Afea; Piñue miesten danien meyenak die apeak. Sin.zutabe, habe, estoka

arbola iz. árbol . 'Arbolia, arbola; Mota askotako arbolak daus. Sin. Zugatz / zuhaitz, haritz, zuhamu, habe.

arboladi, iz. arboleda. 'Arboladidxe, arboladi; Ortxe dau arboladi bet'. (I. Z.) Sin. Arboladui, ezkurdi.

arbolia bota ad. lok. dau, talar un árbol. 'Iberan bota bier da arbolia, ostantzien sitze eitten dxako'. Sin. Arbolia ebagi.

arbusto iz. Arbusto. 'Arbustua, arbustu; Arbustua jardiñetan ta ipintten da Sin. zuhaizka.

haritz iz. Roble. 'Aretxa, Arbola itzela da aretxa, andidxe.

arte iz. Encina. 'Artia, arte; Mendídxen daus artiak, bealdian es dau artarik. Sin. artakarro

arto iz. Maíz, planta y fruto. 'Arto, artoa; Lelengo eidxo ein bier da artoa, gero urune, da gero taloak ta opille'.

arto berde iz. maíz no madurado, cortado para imentar el ganado. 'Artoberdia, arto berde; Arto berdía ganaueri emoteko da'.

arto lasto iz. Caña de maíz. 'Arto lastoa, arto lasto; Loditxue edo ixeten da arto lastoa.

artolora iz. Flor de maíz. 'Artoloria, artolora. Sin. artalora, artalore, garba, zumai, gara.

azeri-bedar iz. espadaña, cola de caballo (*Equisetum* sp.). 'Aseri-bedarra, aseribedar; *Singeran urtetan deu beti aseri-bedarrak*'. Sin. Azagari-belar, azeri-belar, lukibedar/ lukibelar

aza iz. berza. 'Asia, asa; *Asia dxaten du inddabias erro lentejakin*'. (I. Z.)

hazi iz. semilla. 'Asidxe, asi; Letxugia, tomatia, piperra, asi klase asko daus'.

hazitarako iz. semilla para sembrar em la sementera o en una pieza. 'Asitterakoa, asitterako; Simintteran ipintten dou asitterako *letxugia, tomatia, piperra... asi klase asko daus*.

aski iz. grana oficinal. 'Askidxe, aski; *Askidxek soloan urtetan deu, bedar txarra da*'.

asto-mahats iz. uva silvestre, mesa negra, sello de Ntra. Señora. 'Asto-matza, asto-matz; *Asto matsa silbestria da, beres urtetan deu, da oso garratza da*'. Sin. Baso-matsa.

asun iz. (b0t.) ortiga (*urtica* spi.). 'Asune, asun; *Asunek pikeu eitten deu*. Sin. Asoin, sasun, osin.

atal iz. gajo, diente. 'Atala, atal; Askorias jot'otzesu da atala atarat'otzesu arbolari'. (I. Z) Sin. Lakatz, kaldatz.

azal iz. corteza de árbol. 'Asala, asal; *arbolak dekien asala, lodidxe da*. Sin. Kortika.

azelga iz. Acelga. 'Azelgia, aselga; *Mayetzien imintten die aselgak, orridxek asten die*'. Sin. zerba

hazi iz. Semilla. 'Asidxe, asi; Guk asidxe ereitten du'. (I. Z.)

baba iz. alubia. 'Babia, baba; babak dxan dus'.

baba-neusi iz. haba. 'Baba baltza, eskiñaso-babia bardiñek dies. Eskiñako-babak asko gustetan dxakies. Baba berdeskia dxateko da'. (I. Z.)

baba gorri iz. alubia roja. 'Baba gorridxe, baba gorri;

baba zuri iz. alubia blanca. Baba suridxe, baba suri; *Baba suridxegaz potajia eitten da*.

baba tolosana iz. alubia de Tolosa. 'Baba tolosania, baba tolosana; *Baba tolosaniak motatxuek dekoks, gorridxe baño anditxuaua da*'.

baina iz. vaina, alubia verde. 'Baiña, baiña; *Uden da sasoia, Junioan ereiten die ta uden urten baiñek*'. Sin. Leka.

basa- aurr iz. silvestre, salvaje. *Injertubakoak die, beres urtetan deurenak baso-makatzak da baso.matzak*'.

basamakatz iz. Pera silvestre. 'Basomakatza, basomakatz; *Baso makatzak beres urtetan deurenak die, baye es deu balidxo dxateko*'. Sin. basomakatz.

basamahats iz. uva silvestre. 'Basomatza, basomatz; *Baso matzak beres urtetan deu, lurrek emoten deu, garratza da ta esteu balidxo*. Sin. Astomahats, astamahats, itsumahats

basokaran iz. (bot.) endrino (*Prunus spinsa*). 'Basokana, basokan; *Basokanak beres urtetan derenak dire*. Sin. Basaran, astokaran

bedar iz. hierba. 'Bedarra, bedar

berakatz-bedar iz. hierba mala parecida al ajo. 'Berakatz-bedarra, berakatz bedar; *Buru txiki-txikidxe eitten dxako berakatz-bedarrari*'.

berakatz iz. ajo. 'Berakatza, berakatz; *Geuse asko eitten da berakatzagas, dxanari askotan* Sin. baratxuri.

berbena bedar iz. verbena, hierba medicinal de uso ritual. 'Berbena-bedarra, berbena- bedar; *Ontxe udebarridxen urtetan derreu berbena bedarrak. Oilloari emoten' tzien dxaten, artoas nasteute* . Sin berbena-belar..

beresi iz. jaro, jaral. 'Beresidxe, beresi; Or gure etxondoan dau beresi bet'. Sin. Txara, txaraka, basobera.

berro iz. berro 'Berroa, berro; *Amen berro gitxi, amen berton es tau*.

bigun adj. Flexible. 'Bigune *Urretxa da bigune*. Sin. Samur, guri, leun.

bostkantoi sagar iz. manzana de forma poliédrica con cinco lados. 'Boskantoakoa, boskantoako; *Boskantoakoa bastante anditxue da, kantoyak dekos*.

nabo iz. nabo. 'Náboa, nabo; Nabo ganauentzat da. *Dxateko nabo txikitxue eta odolán koloria deko, gorrixkia, ganetik morae*.

ebai bedar iz. corazoncillo. 'Ebai-bedarra, ebai-bedar; *Orridxe loditxue da, ta berdía. Es da andi asten ebai bedarra*'.

egurgin iz. leñador. 'Egurgiñe, egurgin; *Emen es dau egirgiñik; len asko, oiñ es, gitxi dire, banaka bat*'. Sin. egurgile

egur iz. leña. 'Egurre, egur; *Egurre su eitteko da*'. Sin. Egurki, sugarri, sugai

eguzki-lora /lore iz. girasol. 'Jirasola, jirasol; *Jirasolak eguskidxeri segidu eitten'tzo*'. Sin. Arantza, elorri.

elorri iz. espino. 'Elorridxe, elorri; *Elorridxe da, es da arbola lodidxe baie errama eta pintxo askokoa*'. Sin. Arantza, elorri, elorri.

elorri zuri iz. espino blanco. 'Elorri-suridxe, elorri suri; *Agin utze da elorri suridxe*

enbor iz. tronco. 'Emen tronkoa, tronko; *Aretxak tronko lodidxe deko*'. Sin. Morkol, zukitz, garri/gerri, trongo.

ereinotz iz. laurel. 'Ereiñotza, ereiñotz; *Arbol itzela da ereiñotza, es deko fruturik, loria deko. Etxako orririk dxeusten, urte gustidxen egoten da berde*. Sin. Laurel, erramu.

erpe iz. garra. 'Oilloak d'oillarrak dekos erpiak'. 2 iz. raíz. 'Erpia, erpe; Piñu andidxe erpe lusiak dekos'. Sin. Sustrai, zuztar

errama iz. rama. 'Erramia, errama (rama); *Erramak sue eitteko die, ta besterik es*. Sin. Adabeso, gerrama, adar, arrama.

erreinetasagarra iz. reineta. 'Erreiñetia, erreñeta; *Erreinetak klase bi daus: surigorridxe da grisek*.

eskarola iz. escarola. 'Eskarolia, eskarola; *Eskarolia egositte be dxaten da*'. (I. Z.)

eskukada iz. puñado. 'Eskukadia, eskukada; *Gari eskukada bat ereiñ ddeu*'. (I. Z.)

eskuta iz. manojo, haz de ramas o trigo. 'Eskutia, eskuta; *gari eskute asko koixeu dus*'. Sin. Azao, azau, sorta, txorta.

eukalipto iz. (bot) eucalipto (Eucaliptus sp.) 'Eukalittue, eukalittu; *Eukalittue piñuen antzien asten da*.

garbantz iz. garbanzo. 'Garbantzue, garbantz; *Garbantzuek be aldetik, amen es daus*. Sin. Barbantz, karabantz, mairuilar, nafar-ilar.

gara iz. flor de maíz. 'Garía, gare; *Gariak bixertxutik gora urtetan deu, surixkia da*'. Sin. Artalora/artalore.

gari iz. trigo, planta y fruto. 'Garidxe, gari; *Oiñ esta garirik ereitten*'. (I. Z.) Sin. Ogi.

gastaina iz. (bot) castaña y castaño. 'Gastaña, gastaiñe; *Gastaiña sagarran tamañukoa da, bastante sabala. Piñuen modukoa es ta*. Sin. Gastainondo, gastaina-

arbola. Corte de la castaña para asarla: *'klase biten eitten da: garuneri atzetik ebai eitten dxako egosteko. Bestetara erretako pikeu eitten da kutxilloas'*. (A. L)

gorgora iz. múerdago. *'Górgoria, gorgora; Górgorak berde-berdiak die, arbolari urtetan tzienak.* (A. L.) S. Bartolome auzoan erabiltzen dabe. Lekukoak izen hau emon eustanean, leihotik erakusten eustan bat. Eta beste ezaugarri bat beste auzoetan agertzen dana be emon eustan: txoriek pikuagaz eroaten dabe arbola batetik bestera. Eta durdurak jaten dabez emoten dauzan potin txiki zuri batzuk. San Tomasetan Bilbora eroaten ebeza saltzen, jaiotzan ipinteko.

gorosti iz. acebo. *'Gorostidxe, gorosti; Gorostidxen orridxek punten pintxoak dittu.*

idar iz. guisante. *'Iderra, ider; Iderra bera ereiñ ta asi eitten da'*.

iko iz. higo e higuera. *'Ikoa, iko; Ikoa es ta andidxe, baya gerramatzue.* Eurton iko gitxi dau'. Sin. Piku.

indaba iz. alubia (*Phaseolus vulgaris*). *'Iñddabia, iñddaba; Iñddaba asko koixe' du eurton'*. (I. Z.) Sin. Baba, babarrun, indiaba.

intxaur iz. nuez y nogal (bot.). *'Intxurre, intxur; Intxurre eder asten da intxurre, andidxe, aretxen bestekoa'*.

intxaur-azal iz. corteza de nogal. *'Intxur-asala, intxur asal; Intxur asala gogorra da'*.

ira iz. (bot.) helecho (*Pteridium aquilinum*). *Idia, ide; Idia: basoan urtetan deu, piñu artien. Berdia da ta urridxen gorrittute ipintten da. Beidxeri oye eitteko.* Sin. Garoa, iratze.

kaki iz. caqui, fruta oriental de color amarillo. *'Kakidxe Kakidxek asala fin-fiñe deko; arbolia urritxen tamañukoa.*

kainabera iz. caña. *'Kañaberia, kaiñabera; Kañaberia luse asten da'*. Sin. Kana, seska.

kanasagar iz. clase de manzana. *'Kanásagarra, kanásagar; Kanasagarra berdia da, gosoa dxateko. Luseroan aguantetan deu'*. (A. L.)

kapaixa iz. perfolia, hojas que envuelven la mazorca. *'Kapaxa, kapax; Kapaxa latza da, gero beidxeri emoten dxakien dxateko'*. Sin. Artazorro, artakapela, kapula, kapax, kapatxa.

kardu iz. (bot.) cardo. *'Kardue, kardu; Kardueri urtetan dotzo lora batek erdidxen, beres urtetan deu orrek landan'*. Sin. Gardu.

kardulatz iz. (bot.) cardo borriquero (*Cirsium* sp.) Sin. Astalahar, mandargu, astakardu

kereiza iz. cereza y cerezo. 'Ke(r)ixia, keixa (keríxia, kéixia); *Keixek lora suridxek dekies*. Sin. Gereiza, keriza, gerizondo.

keixa motak: -*Goixetikoa*; -*Ampollia: andidxena da*; *Txorikerixia: txiki-txikitxue da, garbantzuen tamañukoa*.

kibi iz. kiwi, fruto importado. 'Kibidxe, kibi; *Kibidxeri erramak ebai eitten dxakies*'.

kinpula iz. (bot.) cebolla (*Alium cepa*). 'Kimpulia, kimpule; *Kimpule gorridxe ta suridxe daus*'.

koliflor iz. coliflor. 'Koniflora, koniflor; *Koniflora asien modukoa da, erdidxen urtetan deu suridxek*. (I. Z.) Sin. Azalora/ azalore, loraza, azalili.

kuku-bedar iz. (bot) aguileña (*Aquilegia vulgaris*). 'Kuku-bedarra, kuku-bedar; *Beres urtetan deu kuku-bedarrak*'.

kuku-praka iz. (bot.) dedalera, digital (*digitalis purpurea*). Ikus kuku-bedar

larrosa iz. (bot.) rosa. 'Larrosia, larrosa; *Klase askotako larrosak daus: gorridxek, suridxek. Kolore askotakoak daus*. Sin. arrosa

leizar iz. (bot.) fresno (*Fraxinus excelsior*). 'Leixarra, leixar; *Leixarra fiñ-fiñe da. Lorie eukitten deu, baye fruterik es deko*. Sin. lizar

letxuga iz. (bot.) lechuga (*Lactuca sativa*). 'Létxugia, létxuge; *Letxuge klase bi daus, berdia ta moreue*. Sin. Uraza, litxu.

limoa-sagar iz. manzana de forma de limón. Limoa-sagarra, limoa-sagar; *Limoa-sagarra bertokoa da*. (A. L.)

linazi iz. linaza, simiente de lino.

lino iz. (bot.) lino (*Linum usitatissimum*). 'Liñoa, liño; *Liñoas telia eitte'eren*'. (I. Z.) Sin. Liho.

ludoe iz. niebla, enfermedad del trigo. 'Ludoya, ludoi; *Garaun baltza deko ludoyak. A da oso txarra, es deu balidxo*.

madari iz. (bot.) pera (fruta, y árbol) (*Pyrus communis*). 'Madaridxe, Madari; *Frutie madaridxe da. Madaridxe sagarran tamañukoa da; arbola moduen antzekoak die*'. Sin. Udare, txermen, makatz (frutarentzat). Madariondo (zuhaitzarentzat).

mahats iz. (bot.) uva. 'Matza, matz; Matza txakoliñe eitteko usetan da'. MOTAK: -
Oillarbegi: Garaun txikidxe deko. - Baltza amerikanue. Suridxe amerikanue;
Ondarrabidxek: Suridxek ta baltzak die, txikidxauak dire. Sin. Aihen, marats.

mahats-aihen iz. sarmiento. 'Mátzaidxena, mátzaidxen; Matzaidxenak erosi'otas
soloan saartzeko'. (I. Z.)

mahats-baltz iz. uva negra. 'Mas-baltza, mas-baltz; Mas baltzagas txakoliñ baltza
eitten da'.

mahats-garaun iz. grano de uva. 'Matz-garune; matz garun; *Matz garune*
garbantzuen tamañukoa da. Matz-mordia.

mahats-landara iz. (bot.) planta de uva. Mas-landaria, mas-landara; 'Sasidxen
antzera, arbola es da eitten, e!'

mahats-parra iz. parra de uva. 'Mas-parria, mas-parra; Or dekot masparria'. (I. Z.)
Sin. Parrako mahatsa, mahasparra.

mahats-zuri iz. uva blanca. 'Matz-suridxe, matz-suri; Matz suridxe txakoliñ suridxe
eitteko da'.

mailuki iz. (bot.) fresa (fruta y planta), (*Fragaria vesca*). 'Maillukidxe, mailluki; *Oiñ*
es deku mallukirik, bier asko emoten deu, bedarrak kendu...Maillukidxek junioan edo
urtetan deu, or ingeruen. Sin. Mailugi, marrubi, mazuri, arrega, mazura.

makatz iz. peral silvestre. 'Makatza, makatz; Makatza madaridxen antzekoa da'.
Sin. Madari-makatz, basamakatz.

mamukio iz. malva. 'Mamukidxoa, mamukidxo; *Mamukidxoa egosi uretan ta tintie*
botaten deu, begidxetarako'

mandobedar, mandabelar iz. cártamo silvestre. 'Mandobedarra, mandobedar;
Mandobedarra latza da, bastue. Sin. Sorgin-bedar, mandabedar.

margarita iz. margarita (bot.). 'Margarita, margarita; *Margaritak landatan urtetan*
deure. Sin. Txiribita, pitxilora/ pitxilore.

marka iz. muesca em el árbol a tirar. 'Marka, markia; Entresakia eitteko markia.
Markeu dxakitteko seintzuk bota'. (A. L.)

masusta iz. (bot.) mora, fruto de la zarza (*Rubus sp.*) 'Masusta ; *Masustia bolatxue*
da, baye es da fine, biribille, puntutxuek dekos. Sasidxetan daus. Sin. Masustra,
marzuza, martxuga.

melokotoi iz. melocotón, árbol y fruta. 'Melokotoya, melokotoa; *Melokotoya klasiek daus, batzuk diferenteak dire. Barruko asurre batzuten erres soltetan dxakie. "Asur soltiak" esaten dxakie. Bestiak agoas kendu bier dire'*. Sin. Melokotoe, milikitoi, mertxika

menbrilo iz. membrillo, árbol y fruto. 'Membrillue, membrillu; *Emen es tau membrillurik*. Sin. Irasagar, kodoin, miru-sagar, indisagar, amerikanu-sagar (frutuarentzat). Irasagarrondo, kodoin, irasagar-arbola.

migura iz. muérdago (*Viscum album*). 'Figurie, figure; gure sagarrak figurek dekies. Bat edo dekonien, figurie. *Figuriek urte'otzo sagarrari'*. (I. E.) Bizkaieran badago migura hitza, eta bigura eta pigura aldakiak. Seguruenik holako baten aldakia da hitz hori. Sin. Ustura, usta. Ikus gorgora eta pipil.

mihimen iz. (bot.) mimbre (*Salix viminalis*). 'Mimiñe, mimiñ; *Mimiñe marapilloa emonda be es da apurtzen'*. Sin. Zume, zumelika, zumetz, zumerika, zumitz.

mimosa iz. (bot.) mimosa (*Acacia dealbata*). Mimosia, mimosa; *Mimosiak lore ori-oridxe dekios'*.

mizpila iz. (bot.) níspero (*Mespilus germanica*). 'Misperu, misperu; *Misperue sapaltxue da, sagarran tamañukoa da, orri gorrixkeak dekios*. Sin. Mizpira, mesmeru (frutarentzat) Mizpirondo, mizilondo (zuhaitzarentzat)

mordo iz. racimo. Sin. Morda, oko, luku, mulko.

moskatel iz. uva. 'Moskatela, moskatel; *Moskatela matzak garaune andidxe deko'*. (A. L.)

mugita iz. (bot.) tortero (*Arrhebatherum elatius*). Mugitte-bedarra, mugitte-bedar; *Mugitte bedarrak soloan urtetan deu, erpa askokoa da*.

nabo iz. (bot.) nabo (*Brassica sp.*). 'Naboa, nabo; *Beidxe dxaten dere naboa'*.

okaran, okan iz. (bot.) ciruela, árbol y fruta (*Prunus domestica*). 'Okarana, okana, okaran, okan; Bastante okan asko dau emen. Klasiak: klaudia dau andidxe ta txikidxe, oridxe ta berdía; tamañuen antzekoak die; bidxe die gosoak'. Sin. Sakan (frutarentzat); aranondo (arbolarentzat). (A. L., I. Z)

okan baltz iz. ciruela negra. 'Okan baltza ta gorridxe tamañuen antzekoak dies'. (I. Z.)

okaran gorri iz. (bot.) ciruela roja. 'Okan gorridxe, okan gorri; *Okan gorridxe ta baltza tamañuen antzekoak die. Klasiak: -Okan baltza: Andidxe die, bas-baltzak,*

moru-moru-moruek; -Cojones de fraile'. Astokanak menteu bakoak, garratzak ixeten dies, da txikidxe' (E. A., I. Z.)

okaran zuri iz. (bot.) ciruela blanca. 'Okan suridxe, okan suri; *Emen es du esetzen olakorik'*.

oilobedar iz. (bot.) cenizo. 'Oillobedar, oillo bedar; *Oillobedarrak baju-bajuek die, bakotxak iru-lau. Martidxen ipintten da lora ori-oridxen.* (A. L.)

olo iz. (bot.) avena. 'Oloa, olo; *Oloari punten rebueltatxu bet eitten dxako, asidxe eukitten dittu.*

orbel iz. hojarasca. 'Orbela, orbel; aorbela batu da gero beidxeri bota'. Sin. Txorbel, hostaila.

ota iz. (bot.) argoma, aliaga (*Ulex euroapens.*). 'Otia, ota; *Otia dana pintx'utze da basoan'*. (A. L.)

pago iz. (bot.) haya (*Fagus sylvatica*). 'Pagoa, pago; *Pagoak aundidxe asten dire, Urkiolan egoten dire.* Sin. Bago, fago.

patan iz. (bot.) menta (*Mentha sp.*). 'Patana, patan; *Patanak usin txarra, barris!, usin larridxe. Lorarik es deko arek.*

patatalora iz. planta de bulbo 2. flor de la patata. 'Patataloria, patatalora; *Suridxe da; txiki-txikidxe da patataloria. Atletiloria: Suridxe ta gorridxe die, amen es tau.* Sin. Patata-lore

patata iz. (bot.) patata, planta y tubérculo. 'Patátia, patata; *Lur sagarra da patatia'*. Sin. Lursagar.

perejil, perexil iz. (bot.) perejil (*Petroselinum crispum*). 'Perejille, perejill; *Perejillek asidxe deko ta ereiñ eitten da.* Sin. Perrexil.

peutz iz. nudo en el tronco del árbol, duros de cortar. 'Peutze: olako bola batzuk eukitte'ittu arboliak tronkoan, es gerrametan. Gogorak die ebaitteko' (E. A.)

pinu iz. (bot.) pino (*Pinus sp.*). 'Piñue, piñu; Piñue lusie da, gerramak urtetan dxakos'. Sin. Ler. **piñu motak:** **piñu maritimoa** iz. pino marítimo. *Amen es du ikusi maritimoa, gitxi daus.* Piñu insinis iz. pino insignis. 'Insiñisen orridxe be diferentiek die, argidxauek dekos orridxe. Piñutia: 'Piñutiak orri fiñ-fiñek dekies'. 'Entzun dot, baya ameko piñue esta'. (A. L., I. Z.)

piñubola iz. 'Piñúbolia, piñúbola; Piñubola asko dekies onek piñuok'. (I. Z.)

piñudi iz. 'Piñudidxe, piñudi; Emen ingeruetan piñudi asko dau'. (A. L.)

piper iz. (bot.) pimiento. 'Piperra, piper; *Piper klasiak daus:- Txorixerue: Lelengo siketu eñ bier da. Piper berdia: Prijidute dxateko*'.

piper-bedar iz. (bot.) pimiento silvestre (*Polygonum* sp.). 'Piperbedarra, piper bedar; *Piperbedarrak orridxe moreue dekie*'.

pipermin iz. guindilla, pimiento picante. 'Pipermiñe, pipermiñ; pipermiñek sorrotz-sorrotzak die, piketan deure'.

pipil iz. muérdago. 'Pipílle, pipill; Pipille jaten deu durduriek. Pipille txoridxek inkeute andik ara eroaten dere'. (Tx. E.) Berba hau erabiltzen dabe Bernagoiti, Berna, eta Arkotxa-Bediagan. Ikus gorgora eta migura.

porru iz. puerro. 'Porrue, porru; *Porrue lelengo erein eitten dosu ta julioan erdidxen edo ingeruen ipintten da, illaran ipintten da*'.

porru-landara iz. planta de puerro. 'Porru-landaria, porru-landara; . Nik porru-landaria erosi'ot merkeuen edo plasan. Geur porruek ipiñi'oas'. (A. L.)

potix iz. botijo. 'Potixe, potix; Potixien dau ure'. (A. L.)

puja iz. brote, renuevo de plantas. 'Pujia, puje; *Pujia da urtien emoten deuena, barridxe*'. Sin. Pipil, kimu.

ota-suskur iz. rastrojo. 'Rastrojoa, rastrojo; *Rastrojoa, sasidxe ta bedar txarra da*. Sin. Uztondo, galtzu, galondo

sagar iz. manzana. 'Sagarra, sagar;

sagar-gazia iz. (bot.) manzana dulce (*Pyrus malus*). 'Sagar-gasia, sagar gasi; *Sagar gasia lar gosoa da kasik*'

sagar urtebete iz. variedad e manzana que se conserva todo el año. 'Urtebetia, urtebete; *Urtebetien esta oten ; marti ingeruarte oten da*. (A. L)

sagar urtebete iz. variedad e manzana que se conserva todo el año. 'Urtebetia, urtebete; *Urtebetien esta oten ; marti ingeruarte oten da*. (A. L)

sapedar iz. (bot.) pamplina pajarera (*Stellaria media*). 'Sapedarra,apedar; *Sapedarra berde-berdia da, soloan urtetan deu, landan es deu urtetan*. Sin. Sapelar, sapabedar, sapabelar.

sarats iz. (bot.) sauce. 'Saratza, saratz; *Saratzak errealdien urtetan deu, umedadie dauen lekuen; andidxek dire*. Sin. Sahats.

sasi iz. (bot.) zarza. 'Sasisdxe, sasi; *Sasidxe atxurregas kentzen da*. Sin. Berro, kapar, zapar.

sasitza iz. (bot.) matorral, zarzal. 'Sasitzie, sasitze; *Basoan egoten die sasitzek, solo albueta be bai*. Sin. sastraka, lahardi, sasiarte, zazkardi.

sekula-bedar iz. (bot.) trébol común (*Trifolium pratense*). 'Sekula-bedarra, sekula bedar; *Sekulabedarra ereiñ eitten da, arek es deu urtetan. Erdidxen bolatxu bet urtetan dxako, moraeue, sartxue danien*. Sin. Sekula-belar.

serrin iz. serrín. 'Serriña, serrin; *Es dosu iños ukusi nonon botaten? ba aixe da serriñe*. Sin. Zerrakin, zerrauts, zerrazahi.

tilo iz. (bot.) Tiloa, tilo; *Tiloa arbola aundidxe da, beres es deu urtetan, Jardiñetan ta egoten die, basoan es teu urtetan*'.

tolosana iz. alubia de Tolosa. 'Tolosania, tolosana txikidxe; Geur tolosana babia ipiñi'ot egosten. Geur tolosana txikidxe batu'ot soloan'. (A. L.)

tomate iz. (bot.) tomate (*Lycopersicum esculentum*). 'Tomatia, tomate; *Mayetz erdidxen bueltan ipintten da tomatia; lelengo ereiñ eiñ bier da*'.

trebola, trebol iz. (bot) trébol silvestre (*Trifolium melilotus*). 'Trebolia, trebol; *Beres urtetan deu orrek, treboliak, ganadueri emoteko da. Iru orri txikitxu dekoso*.

trontzalari iz. persona que trabajaba con la tronza. 'Trontzalaridxe, trontzalari : *Oiñ motosierrakas, len eskuas, trontzia*.

txakur-belar iz. (bot.) avena silvestre. 'Txakaurbedarra, txakurbedar; *Eurek dakidxe seiñ ddan txakur bedarra. Bedar txikidxe da, fiñ-fiñe*.

txider iz. (bot.) alelí amarillo, cierta hierba cuyos granos e parecen a la simiente del nabo. 'Txiderra, txider; *Txiderra ereiñ ein bida soloan, es deu beres urtetan. Ganauentzako bedarra da, lorak urtetan dxakos*.

txikoria iz. achicoria. 'Atxíkoridxe, atxíkori; *Atxikoririk amen es tau*'.

txominbedar iz. (bot.) trébol pequeño y bulboso, perjudicial para el sembrado de plantas pequeñas. 'Txominbedarra, txominbedar; *Txomin bedarrak iru orri dekoso, lurrien barruen garunek dekoso, Neguen es da agertzen, udebarrudxen asten da*'. Sin. Bermiobedarra (batez be Gernikan), frankobedarra.

txopo iz. (bot.) chopo (*Pupulus sp.*). 'Txopoa, txópo; *Txopoa piñuen moduen asten die. Asala fiñ-fiñe dekie, asala grise*. Sin. Makal, burzuntz, tzipo, zuhar, eltzun.

txori-kardu iz. (bot.) cardo enano o cardo corredor (Senecio vulgaris). 'Txori-kardue, txori-kardu; Txorikarduek txiki-txikitxuek die.

txorikeriza iz. (bot.) oxiacanta, variedad de cereza pequeña y dulce. 'Txorikerixia, txorikerixe; *Txorikerixek txiki-txikitxuek die, gosoak*. Sin. Txorigerezi, xorigerezi.

huntzorri, hintzurri iz. hiedra. 'Untzurridxe, untzurri; *Untzurridxek ormatik gora idxoten deu*'. 'Untzurridxe ormiari pegeu eitten dxako'. (A. L., I. Z.) Sin. Huntz, huntzosto.

urdinsagar iz. variedad de manzana com rayas rojas. 'Urdiñek edo urdinsagarrak urridxen batu eta San Blasetan dxateko die. Urdinsagarra, urdinsagar; *Sagar dotoria ta gosoa dxateko urdinsagarra*'. (A. L)

urki iz. abedul. 'Urkidxe, urki; *Urkidxek asten die txopo moduen, baye asala dekie suritxue*.

hurretz iz. (bot.) avellano, fruto y árbol, (Corylus avellana). 'Urretza, urretz; *Urretza sagarren tamañukoa da, sabaldu eitten da, eperdittik gasiak emoten dittu*'. Sin. Hurritz, hurrondo, hur.

urtebetesagar edo urtebetea iz. variedad de mazana 'Urtebetia, urtebeta; Urtebetesagarren koloria da geidxau orire' (A. L.)

zanahoria iz. (bot.) zanahoria. 'Sanaoridxe, sanaori; Sanaroidxek luse-lusetxuek tire orritxuegas.

zanbedar iz. (bot.) llantén (Plantago sp.) Sanbedarra, *sanbedar Sanbedarrak* landan oten die

zantiratu bedar iz. (bot.) llantén, hierba que se usaba para curar esguinces. 'Santiretu, sanurratu, sana bere lekuen sartu. (Formula hau esaten eban D. A.ek zantiratuak osatzeko)

zebada iz. (bot.) cebada (Hordeum distinctio). 'Sebadia, sebada *Emen es tau; ori ganauentzako da oilluentzako*'. Sin. Garagar.

zerra iz. sierra. 'Serria, serra; *Burdiñe ebateko serria da ori*'. Sin. Epaiki.

zerrot, zerrota iz. serrucho, cierra com manija única. 'Serrota, serrota; *Olak ebateko eta listoyak ebateko usetan da serrota*'.

ziri-bedar iz. (bot.) junco (Junxua sp.) 'Siribedarra, siribedar; *Dana siri utze. Siribeda-rrak punten dekos erramatxuek*. Sin. Ihi, ehi, zi

ziri iz. cuña, clavija. `Siridxe, siri; *Egurreri imintten dxako, porrias dxoten dxako*. Sin. larako, kabila, aker.

zoragari iz. (bot.) cizaña (Avena fatua). `Soragaridxe, soragari; *Soragaridxe arbola silbestrian antzien urtetan deu*. Sin. Zalke, zalga.

zuhatz, zuhaitz iz. árbol. `Zuatza, zuatz; *Mota askotako zuatzak daus*. Sin. Zuhaitz, zugatz, arbola, haritz, ezkur, habe.

zuhatz, zuhaitz iz. árbol. `Zuatza, zuatz; *Mota askotako zuatzak daus*. Sin. Zuhaitz, zugatz, arbola, haritz, ezkur, habe.

zuritu ad. Pelar. `Surittu; *Surittu, asala kendu*. (A. L.)

zurrunbilo iz. nudos duros que salen en el tronco. `Surrunbilloa gorputzien bertan eukittei'ttu arboliak, gerraman es . Emen arapoa esaten dxako (A. L)

Gazt.: nudo de árbol : *Zurrunbilloa, artesien barik*. Sin. zurrumilo

zuztar, zuzter iz. raíz. `Susterra, suster; *Susterrak emon dittu*. Sin. Erpe, sustrai, erro, eperdi/ ipurdi.

6.- FAUNA

habia iz. nido. 'Abidxia, ábidxe; Txorikumek ábidxetik egas eñ ddere'. (F. A.)). Sin. oha(n)tze, ohako.

ezten iz. aguijón. Agijoya, agijoa'. 'Agijoyan berenoa itxi ta eskapau eyoste' (F.A). Sin.. Akuilu, akulu, zia.

URETAN bizi diran abereak

alga iz. Alga. 'Algia, alga; Algak dxateko ainbat ganau ittoten die' (F.A). Sin.. Orbel, goroldio, itsasbedar/itsasbelar.

almeja iz. almeja. 'Almejia, almeja; Almejak danak sabaldu eñ bi-ttue' (F.A).

amu iz. anzuelo. 'Amue, amu; Amuek kokoakas dekotas' ámue (F.A).

angila iz. anguila. 'Angillia, angille; Angillia saltza berdien dxan dot' (F.A).

angula iz. angula. 'Angulia, ángula; Angulek oso garestidxe die' (F.A). Sin.. Txitxardin.

antxoa iz. anchoa. 'Antxoya, ántxoa; Antxoak okela fiñe dekie' (F.A). Sin. Antxo(b)a, bokarta.

arrankari iz. Trucha . 'Trutxia, trutxe; Ume gustidxe trutxek atrapetan dabis' (F. A.) Arrankaridxe, árrankari; errekan arrapetan deres árrankaridxe butroyas'. (E. A) Sin. Amuarrain, arrain.

atun iz. Atún. 'Atune, atun; Atun pa la gente comun esaten san gurien beti. Lebatz pa jente aberatz'. (F. A). Sin. hegaluze.

balea iz. Ballena. 'Bállenie, bállena; Itxoso basterreko barkutxuek baño andidxauek die ballenak' (F. A). Sin. . Balea, lumera.

barbo iz. Barbo. 'Bárboa, bárbo; Barboa apur bet latza da' (F. A). Brábue, brábu; Brabuek batzuk andidxe ixete'sien'. (E. A.)

berdel iz. Verdel. 'Berdéla, berdel; Berdelak len pesketako bakarrik usetan sittuen; oiñ modan dau'. (F. A).

bisigu iz. Besugo (Pagellus bogaraveo). 'Bixígue, bixígu; Bixigu oso gitxi dau' (F. A)). Sin. besigu, errosel/arrosel.

bonito iz. Bonito. 'Bonítoa, boníto; Atune lako espesie bardiñe, baye bonitoa fiñaua da' (F. A).

butrino iz. butrino. 'Butrinoa, butrino; Butrinoa txikitxoau da butroya baiño'. (I. Z.)

butroi iz. Butrón. 'Butróya, butróa; Butroya arrankaridxe da arrapetako da'. (F. A, I. Z.). Sin. pertola.

delfín iz. Delfín. 'Delfiñe, delfín; Delfiñek salto eitten dere' (F. A, I. Z.). Sin. Izurde, izurda, gizurde.

dorada iz. dorada. 'Dorádia, doráda; Lubiñien antzekoa da doradia, igual bustena diferentia, baya antzekoa da' (F.A). Sin. Urraburu.

erremanga iz. remanga, red de pescar. 'Errémangia, erré,amga; Erremangia: alboetan egur bigas; ure loittu d'ara sartzen sien kangrejoak-ta'. (I. Z.)

erretel iz. retel. Erretela, errétel; Erreteletan kangrejoak arrape'dotas'. (F. A.) Sin. salabardo.

esparbel iz. esparavel. 'Esparbela, esparbel; Esprabelas be astiro astiro tietze'san, da batzen juten sien lubiñek-ta'. (E. A.)

ganba iz. Gamba. 'Gambia, gamba; Gambak okela gitxi baya fiñe' tie'. (F. A.)

itsas oilar iz. Gallo.

izkira iz. Quisquilla (Crangon sp.). 'Kískillia, kískille; Kiskillek lan asko ta dxateko gitxi'. F. A. Sin. Ezkira,

izokin iz. salmón (Salmo sp.). Salmoya, salmoi; Salmoyas rekorra batidu'ot pixus' (F.A)

kainabera iz. caña. 'Pesketako kañia, kaña; Kaiñabérias ollaskoak estie koidxetan' (F.A). Sin. kana, seska. Pikeu ad. deutso picar. 'Añ animali txikidxe ta añ buru andidxe atara doste' (F. A). Sin..Ziztatu, xixtatu, sastatu.

kangrejo iz. Cangrejo (Cancer pogorus). 'Kángrejoa, cangrejo; Kangrejoa les atzes dabil' (F. A). Sin. Karramarro, hamarratz, xamar, amarra.

langosta iz. Langosta (Palinus vulgaris). 'Lángostia, lángosta; Langostia jente pobriak gitxi jaten deu'. (F. A). Sin. otarrain.

lapa iz. Lapa (Patella sp.). 'Lápia, lápa; Lapa bat baño pegajosau sara' (F. A).

lebatz iz. Merluza (Merluccius merluccius). 'Lebatza, lebatz; Lebatz pa jente aberatz, esaten da gure etxien' (F. A).

lupina lupin iz. Lubina (Diecentrarchus labrax). 'Lúbiñia, lúbiñe; Lubiñiak bixigueri puestoa kendu'tze' (F. A).

makailao iz. Bacalao (Gadus morhua). 'Makalloa, makallo; Makalloa pobrien dxana, ori len san' (F. A). Sin. Bakailao, nerba.

mihi-arrain iz. Lenguado (*Solea vulgaris*). 'Lenguáue, languáu; Languaue es ta miñe' (F. A). Sin. mihi-arain.

mikela iz. congrio (*Conger conger*). 'Kóngridxoá, kóngridxo; kongridxoan okelia esta ain fiñe' (F. A.)

mojoi iz. Mejillón (*Mytilus edulis*). 'Mojojyá, mojojyá'. 'Mojojyá kaskutzek die ta okela gitxi' (A. L.). Sin. muxila.

Nekora iz. Nécora. 'Nécoria, nécora'. 'Nekorak erregentzako dxana' (F. A).

Ostra iz. Ostra. 'Ostria, ostra; Ostrak ondo itxitte oten die. Baporien uretan eitten die sabaldu'. (A. L.)

Pertzebe iz. Percebe. 'Persebia, persebe'. 'Añ okela gitxireko ainbeste itto persebiak artzen' (F. A). Sin.. Lanperna.

Olagarro iz. Pulpo (*Octopus vulgaris*). 'Púlpoa, púlpo; Pulpoak baño geidxau ikutzen dozu' (F. A). Sin. hamarratz, olagarro.

Raia iz. Raya. 'Raya; Ikusteko polittek dire rayak' (F. A).

Rodaballo iz. Rodaballo. 'Rodaballoa, Hamar rodaballo; Asadoretako arraña da rodaballoa' (F.A)

salmonete iz. Salmonete. 'Salmonetia, salmonete; Salmonetia dxateko gosoa da' (F. A). Sin.. Barba(r)in.

sardiña iz. Sardina (*Sardina Pilchardus*). 'Sárdiña, sárdiñe;

sardinera iz. vendedora de sardinas, sardinera. 'Sardiñeria, sardiñera; Sardiñerak herri gustidxetan daus; es badaus be esaten dxakie' (F. A).

sare iz. Red. 'Saria, amar sara'. 'Saran dxekusi de ori be (mutil bati esaten jako neska bategaz hasten danean)' (F. A).

zapo iz. rape o sapo (*Lophius sp.*) 'Sapoa, sapo; Saposaldia oso ona da' (F. A.)

zentollo iz. Centollo. 'Sentolloa, sentollo; Kosiñeru onak errejimenak eitteko usetan deure sentolloa' (F. A).

zigala iz. Cigala. 'Sigala, sigala'. 'Sigalak dirutzuen dxana' (F. A).

tiburoi iz. tiburón (*Lamnide sp.*). 'Tiburoya, tiburoa; 'Gero ta tiburoi gitxiau gelditzen die' (F.A). Sin. Marrazo, marraixu.

txipiroi iz. chipirón.(Loligo vulgaris). 'Txipiroya, txipiroa; Txipiroyak kolore baltza dekie da a kasuelara botata saltza baltza ataaten da'. (F. A., E. A). Sin. tximinoi.

txitxarro iz. Chicharro (Trachurus sp.). 'Txítxarroa, txítxarro; Okela gosoa baya asur asko deko txitxarroak'. (F. A)

Lurreko piztiak

aramu iz. araña. Aramue iz. Araña. 'Hamar aramu'. 'Aramuak telas bete dau etxea' (F.A). Sin. Armiarma, miasma, aramu, marasma, amama, hamarratz.

aramutela iz. tela de araña. 'Aramutelia, aramutela; Aramutelartetik urten esifñik gelditu nas' (F.A). Sin. Armiarma-sare, amaraun, geun, marasma-sare, aramu-sare.

ardi iz. Pulga. 'Ardídxex, ardi; Onex die lepoko ardidxek!' (F.A). Sin. arkakuso, kukuso.

arratoi iz. Ratón. 'Arratóya, arratóa; Arratoyak pentzusakuek apurtu dostes' (F.A)). Sin. arratoe, txomintxiki.

arratoi-zepo iz. Cepo para cazar ratas. 'Arrátoi-sepoa, arrátoi-sepo; Gastaye ipintten dxako edo urdidxe ta bera ara doanien an atrapetan deu' (F. A). Sin.. Zepo, arte.

Hartz iz. oso.

azeri-zepo iz. Cepo para cazar zorros. 'Aseri-sepoa, aseri-sepo; Sabaldu eitten da sepoa ta aseidxe andik paseten danien atrapa' eitten deu' (F.A).

azari iz. Zorro. 'Aseridxe, aseri; Aseridxek olloak eroa'ostes' (F.A). Sin.. Azeri, aizeri, azeari, azagi, luki, aixelko, basatxakur.

azkonar iz. Tejón (Meles meles). 'Askonarra, áskonar; Askonarrak artoak dxaten seusen'. (F.A) Sin., azkonarro, azkunar, azkon.

Bare iz. Limaco. 'Baría, bara; Bariak letxugak dxan dostas' (F.A). Sin. barakarro.

Basakatu iz. Jineta. 'Basakatue, basakatu; Basakatuek txorikumekas mantenitan siren len'. (F. A). Sin.. Katajineta, katamuturluze.

Basauntz iz. Ciervo. 'Baseuntze, baseuntz; Baseuntzek piñuek suritu dostes' (F. A).

Basurde iz. Jabalí. 'Básurdia, básurde; Basurdiak landa gustidxek apurtu dostes' (F. A). Sin. basorde, basatxarri/ basatxerri, saturde.

Besaka adb. tirando hacia el lado. 'Besaka: albokoari burruke, eurrera tietu barik'. (J. E. Tx. E)

Bizio iz. Lombriz. 'Bisidxoá, bixidxo; Bixidxoak estomanguen mogidu ein dxastes' (F.A). Sin.. zizare, har.

Erbi iz. Liebre. 'Erbídxé, erbi; Amar erbi ikusi dotas erremolatxa artien' (F. A).

Eskarabajo iz. Escarabajo. 'Eskarabajoa, eskarabajo; Eskarabajoak patatak dxan eyostes. Esakarabajoak baño andidxauak kakarraldoak dire' (F. A).

Ogigaztai iz. Comadreja (Mustela nivalis). 'Ogigastáya, ogigastai; Ogigastayak koneju kumek eroan einddeus' (F. A). Sin. Erbinude, satandere, andereder, mustela.

Erbixakur iz. Perro para caza liebres. 'Erbítxakurre, erbítxakur; Ebitxakurre galdu eifñ dxaste' (F. A). Sin.. Erbi-txakur, erbikari.

Karakol iz. Caracol. 'Karakola, karakol; Karakolak piperrak dxan dostes' (F. A). Sin.. Barraskilo, barrauskil, marraskilo, barakarro, kurkuilo, barakuili, barrakurrio, karakoil.

Katamielga iz. garduña (Martes foina). 'Katámixoa, katámixo; Katamixoak koneju kumek dxaten deus'. (I. Z.) Sin. katamierle, lepazuri.

Kazatxakur iz. perro de caza. 'Kasako txakurre edo kasatxakurre, txakur kasako edo kasatxakur; Kasatxakurre tiroagas asusteu eifñ dxaste' (F. A). Sin.. Ehiza-txakur.

Kaza iz. Caza. 'Kasie, kasa asko; Kasan goas bidxer' (F. A). Sin. Ehiza, kaza.

Kirikiolatz, Kirikinolatz iz. Erizo (Erinaceus europaens). 'Kirikiñolatzá, kirikiñolatz; kiríkidxolatzá, kiríkidxolatz; Txakurrek kirikiñolatz bat ikusi deu' (F.A). Sin. triku, sagarroi, kirikino.

Koko iz. Coco, gorgojo. 'Kokoa, koko; Kokoak lurrien dabis' (F. A). Sin.. Kotxorro, kotxo, koko-har.

Labazorri iz. Cucaracha. 'Kukaratxia, kukaratxa; Kukaratxakas beya baltzittute egon da' (F. A). Sin.. Labezomorro, labatxirri, labezorri, mamarlo.

Lupu iz. enfermedad que chupa la savia del pino. 'Lupu-boltzia, lupuek eukittei'ttu barruen, da boltza suridxe, da oso da gogorra'. (A. L.) 'Kokoa; orrek piñu orrek kokoa dxekok'. (I. Z.) Hau beste auzo bateko lekukoaren erantzuna da. Ikus oruga.

mixar, mixer iz. Ardilla (Sciurus vulgaris). 'Mixerra, mixer; Mixerra piñubolak dxaten dabil' (F.A). Sin.. Urtxintxa, katamixar, katagorri..

musker iz. Lagarto (Lacertidae fam.). 'Múskerra, músker; Muskerrak baño bildurtidxaua as' (F.A).

oilar 'Gallos, gallo Gallos, tomatias usetan dan okelia da' (F. A.). Sin.

ogigaztai iz. comadreja (*Mustela nivalis*). 'Ogigastáya, ogigastai; Ogigastayak koneju kumek eroan eñ ddeus'. (F. A.) Sin. Erbinude, satandere, andereder, mustela

oruga iz. Oruga. 'Orugia, oruga; Piñu gustidxe orugekas bete die' (F. A.). Sin. Beldar, lupu, koko.

otso iz. Lobo -ba (*Canis lupus*). 'Loboa, lobo; Loboak ardidxe ataketan deus' (F. A.). 'Emen loboak, txakurren rasakoa badeko baya esta total txakurre' (A. L.) Sin. basatxakur.

otso iz. oso -sa. 'Otzoa, amar otzo'. 'Otzoa txarra ixeten da' (F. A.). Sin. hartz.

sagu iz. Ratón. 'Sagúe, sagu; Ogigastayek saguek eta ill eitte'ittuela pentzetan dot'. (E. A.)

saltamatxinoa iz. Saltamontes. 'Hamar saltamatxino'. 'Saltamatxinoak saltoka dabis' (F. A.). Sin. Matxinsalto, matxinsaltari, matxinsaltulari, saltamatxin, saltaperiko.

sator iz. Topo (*Talpa sp.*). 'Satórra, sator; Miruek satorra arrape' deu' (F. A.). Sin. lobeko.

sator-zepo iz. Cepo de topo. 'Sator(ren)-sepoa, sator-sepo; Satorrak satorren sepoan arrapetan die' (F. A.).

sugegorri iz. víbora. 'Bíboria, bíbora; Bibora gitxi eoten da emen'. (I. Z.) Sin. sugebibora, zigolazti, larrasuge, bipera.

sugelandara, subelandara iz. Lagartija. 'Subelandaria, subelandara; subelandariak peligrurik esteko' (F.A.). Sin.. sugandila, sugekandera, txarrangila.

sits iz. polilla. 'Sitze, amar sitz; Oia sitzek usteldu doste' (F. A.). Sin.. Sits, zeden/zerren, gardamu/ kardamu, pipi, zizki.

subelandaria sugelandara lagartija iz. 'Hamar subelandara'. 'Subelandariak peligrurik es deko' (F. A.). Sin.. Bipera, sugebibora, sugegorri, larrasuge, ziraun.

suge iz. culebra. Subia, sube; Subiak pikeu eyostek'. Sin. sugoi, sugarrasta.

sugelandara, subelandara, iz. lagartija. 'Subelandaria, subelandara; Subelandariak peligrurik esteko'. Sin.

txindurri iz. hormiga. 'Txíndurridxe, txíndurri; Txindurridxe lur multzo itzelak eitten dittues' (F. A.). Sin.. Inurri, xinorri, xinurri.

txirri-txirri iz. grillo. 'Txirrí-txirridxe, txirrí-txirri; Txirri-txirri asko dau amen'. (I. Z.) Sin.. Kilker, kirkil, txirrita, txirr-txirri, girgilu.

ugaraxo iz. Rana. 'rana'. 'Ranak kantari dabis' (F.A.). Sin. I(g)el, ugelaxo, ugelasio, ugelatxo, ugarasio, urgaraxo, zaketa, zapiel, zapailo, xakel.

uroi iz. Hurón. 'Uróya, uróa; Uroya da erbidxek atarateko suloetatik' (F. A.) Sin. Uro, udo, untxarta, pututx.

zapaburu iz. renacuajo. 'Sapáburue, sapáburu; Errekan bisidxe badau, sapaburuek dabis-de'. (F. A.) Sin. Apaburu, txalburu, zahalburu, zalupa, bilinbolo.

zepo iz. Trampa para cazar animales. 'Sepoa, Hamar sepo'. 'Animalidxek arrapetako, sepoak onak dire' (F. A.). Sin. arte.

zepo motak: sator-zepo iz. cepo para topos. Txori-zepoa iz. cepo para pájaros: 'txoridxentzako sepoa, alambre bat da muelle bategas'. Azkonar-zepoa iz. cepo para comadreas. Azeri-zepoa iz. cepo para zorros.

ziraun iz. ciega, lución (*Anguis fragilis*). 'Sirun, sirun; Sirunek kolkoan sartu dxatas' (F. A.) Sin. Zirau, zirun.

zorri iz. piojo. 'Sorridxe, sorri; Sorridxek buruen abidxek eitte' ittu' (F. A)

Hegaztiak eta hegaz dabilzan abereak

alkoi iz. halcón. Alkoia iz. Alkoa. 'Hamar alkoa'. 'Alkoia txoridxe sustetako ipiñiot' (F.A)

abaraska iz. panal. 'Panala, panal; *Panalak barruen eukitteittue erluntzidxek*. Sin. Eztiorrazi, abao, orraze, mendrezka.

barro iz. enfermedad de las abejas. 'Barroa pentzetan dot dala bitxo bat sorridxen antzekoa. Ixen bi-deu geuse txarra, seiñ dde erliero odola txupetia'. (E, A.)

basoilar iz. abubilla (*Upupa epops*). 'Basoillarra, basoillar; *Basoillarrak dotoriak tie*'. Sin. argi-oilar

bela iz. Cuervo. 'Belia, bela; Belak seiñen ibilten die' (F. A). Sin.. Bela, bele, erroi.

birigarro iz. Malviz. 'Bidégarroa, bidégarro; Bidegarroak abidxie eiñ dxok, karakola-kaskarak daus amen-da' (F.A.). 'Bidegarroek karakolak eta arridxen jota apurtze'ittues, da bigune jan mantenieta famelidxe'. (E. A.) Sin. bidegarro, biregarro.

burgoi iz. Gorrión. 'Burgoya, burgoa; Burgoya baiño lotzabakoaua as' (F. A). Sin. Txolarre, xoarre, kurloi, eleiztxori/eliztxori, artatxori, hormatxori.

buztanikara iz. Aguzanieves (*Motacilla alba* . 'Bustanikeria, bustanikera; Bustanikeriak bustana lusie deko' (F. A). Sin. Ipurdikara/epertikara, ipurloka, errekatxori, dantzari. 'Bustanikeria geldi dauenien bustena beti mogietan oten da (A. L.)

hegabera iz. Avefría (Vanellus vanellus, vanellus cristatus). 'Egáberia, egábera; Egaberak datos, negue dau ganien' (F. A). Sin. Azpizuri, miau, blintxa.

hegaz egin ad. lok. Volar. 'Txoridxe egas eñ ddeu' (F.A). .

elai iz. Golondrina (Hirundo rustica). 'Elaya, elara; Elayak portalien abidxe eñ dxok' (F. A). Sin. Enara, ainara, saguzar.

eltxo iz. Mosquito. 'Moskittoa, amar moskitto'. 'Moskittoak baño iñar gitxiau deko' (F. A). Sin. ulitxa.

eper iz. Perdiz (Perdix perdix). 'Eperra, eper'. 'Amar eper daus an egas' (F. A).

erlabio iz. avispa. 'Kúlebidxo, kúlebidxo; kulebidxo andidxe ta txikidxe daus; bata gorridxe, bestiak apur bet baltzera eitten deu'. (I. Z.)

erle-zangano iz. Abeja-zángano. 'Erle-sángano, erle-sángano; Erliak sanganoa ill eitten deu'

euli iz. Mosca. 'Eulídx, euli; Eulidxe astun daus' (F. A).

ehunzango iz. Ciempiés. 'Konteu ala, anka geidxau dekos eunankak' (F. A). Sin. Ehunzango, infernuko katu, azapizango, zokozorri.

eztena iz. aguijón. Agijoya, *Agijoya piketeko da.*

faisan iz. Faisán. 'Faisána, faisán; Faisanak gallineroa adornetako die' (F.A).

gabirai gabiroti iz. Gavilán (Accipiter nisus). 'Gabilana, gabilan; Gabilana aeroplanoak eitten dabil' (F. A). Sin. kalpar, saimotz, mirotz.

gabiota iz. Gaviota. 'Gabiotia, gabiota'. 'Itxoso txarra dau gabiotak dabis-de' (F. A). Sin.. Antxeta, antxieta, marlon, kaio

gautxori iz. Murciélago. 'Geutxoridxe, geutxori; Udebarridxen gaus, geutxoridxe urten deure-ta' (F. A).

jilgero iz. Jilguero (Carduelis carduelis). 'Jilgeroa, jilgero; Jilgeroak baño obeto kanteta'ok' (F. A). Sin.. Karnaba, kaiolatxori, kardantxilo.

kanario iz. Canario (Serinus canaria). 'Kanaridxo, kanaridxo; Kanaridxoak gustetan dxakos'. (I. Z). Sin. kirrixkilet, kirriskilo.

kazadore iz. Cazador. 'Kasadória, kasadóre; Orko ori kasadoria dok' (F. A). Sin.. Ehiztari, kazari, kazeru.

kuku iz. Cuco. 'Kukue, kuku; San Pedro besperan kukuek eskapetan deu beti' (F.A).

burruntzi iz. Libélula, caballito del diablo. 'Libelulia, amar libelule'. 'Libelulia animalia txikidxe ta bereno asko' (F.A). Sin. sorgin-orratz, txitxi-burruntzi.

epertargi iz. Luciérnaga (Lampryx nocticula). lusiernaga'. 'Lusiernagak geubien argi eitten deu' (F.A).

gautxori iz. pájaro nocturno. 'Geutxoridxe, geutxori; Etxe inguruetan ibiltten die geutxoridxe'. (A. L.) Sin. Hontz, txirrista, gauontz, gabontz, gauontza.

marigorringo iz. Mariquita. 'Marikittia, amar marikitte'. 'Marikitte kolore politte dekittues' (F.A.). Sin.. Marigorri(ngo), katalingorri, gonagorri, maritxu-teilatuko, mantalgorri.

marisorgin iz. Mariposa. 'Maríposia, mariposa; Udebarridxe allegau de, mariposak egas dabis te' (F. A). Sin. Mariposa, maripesi, tximeleta, marisorgin, tximilot, mitxeleta.

martineta iz. Martín pescador (Alcedo atthis). 'Amar martin pescador; Martin pescadorrek arrain bet artu dxok' (F. A). Sin. Martin arrantzale, ur-makineta, martintxori, urtxori, sardintxo.

miru iz. Milano (Milvus milvus). 'Mirue, amar miru'. 'Miruek koneju kumek eroan dittus' (F. A). Sin. oilojale, abendu, ilaintsa.

mizkila iz. Cepo para cazar pájaros con goma. 'Miskillia, miskilla asko'. 'Miskillak oiñ galasota daus' (F. A).

mozolo iz. mochuelo búho (Athene noctua). 'Mosoloa, amar mosolo'. 'Geubien itzelesko sarata bagtzuk eittei'ttu dasustuek emotei'ttu'. (A. L.). Sin. Hontz, gauontz, mozoilo, kahaka.

mosolloa iz. mochuelo. 'Hamar mosollo'. 'Mosolloak begi aundidxe dekos eta geubien saratie eitten deu' (F. A). Batzuk mosolloa esato'tzie baya en jeneal mosoloa'. (A. L.)

okil iz. Picatronco. 'Okille, amar okill; Okillek arbolia sulotu dxok' (F. A). Sin. Okil, katatxori.

oilagor iz. Becada (Scolopax rusticola). 'Ollagorra, amar ollagor' . 'Neguen etorten dire ollagorrek' (F.A) Sin. oilitsu, uroilo.

hontza iz. búho (asio otus) lechuza (Tyto alba)

otatxori iz. Zarcero, collalba (Oenanthe oenanthe). 'Otátxoridxe, otátxori; Otatxoridxe, ota ganien ibiltten da basoan, busten laburtxue deko' (F. A.). Sin. buztanzuri.

paloma txiki edo paloma torkas iz. Paloma torcaz. 'Paloma txikidxe, paloma torkasa, paloma txiki edo paloma torkas; Paloma torkasak oso loidxek die' (F. A).

papargorri iz. Petirrojo (*Erithacus rubecula*). 'Papargorridxe, papargorri'. 'Papargorridxek otartien abidxie ein dxok' (F. A). Sin. papogorri, txantxangorri, txindor, labatxori.

pinguino iz. Pingüino (*Spheniscus* sp.). 'Piguinoa, pingüino; Surre asiko dxak pingüinoana baño andidxaua' (F. A).

piztia iz. alimaña Sin. Animalia, patari, larrabere, mamu, malo.

pospolin iz. Codorniz. 'Pospolíñe, pospoliñ; Poxpoliñ abidxie tope'dot' (F. A). Sin. poxpolin, galeper.

tortola iz. Tórtola. 'Tórtolia, tórtola; Kasadore batek bos tortola ill ddeus' (F. A) Sin. Usapal, usa-tortola, usoxola.

txepetx iz. Chochín (*Troglodytes troglodytes*). 'Txepetxa, txepetx; Txori txikidxena da txepetxa' (F. A) Txepetxa, asko dabill amen. (I. Z.) Sin. Epetx.

txirista iz. vencejo. 'Txirristia, txirriste; Txirristek edo esato'tzu guk; amar txirriste ikusi'otas'. (I. Z.)

txonta iz. Pinzón (*Fringila coelebs*). 'Txontia, amar txonta; Txontia okerra da' (F. A.). Sin. neguta, negu-txori.

txori iz. Pájaro. 'Txoridxe, amar txori; Txoridxek olloen pentzure datos' (F. A)

txori-zepo iz. 'Txoridxentzako sepoa alanbre bat da muelle bategas' (F.A).

txorimalo iz. Buitre eta espantapájaros. 'Txorimaloa, amar txorimalo; Txorimaloak txittek eroan dostes' edo 'Ik espantapajaroak baño okela gitxiau dekok' (F. A).

Sin.. Txorimalo, txori-jagole, kuso, arranpalo, malo.

urraka iz. Urraca (*Pica pica*). 'Amar urraka; Urraka mikia baño anditxuaua da' (F. A). Sin.Mika, lapurtxori, fika, pika, lapar-txori, suge-txori, antzara-txori.

urretxindor iz. Ruiseñor (*Luscinia megarhynchos*). 'ruiseñor'. 'Ruiseñorrak etorri dxatas jardiñe adornetako' (F. A). Sin. erresiñol.

sanganoa: mgg.: sangano: *Sanganoak kolmenan bale es*. Sin. Erlemando, erlenagi, erlero, erlamando, abadota. Erle-sanganak dxan eitto'tzie estidxe'. (A. L.)

zozo, iz. Tordo. 'Sosoa, soso; Sosoak pikue bellegidxe deko' (F.A.). Sin.. Birigarro, bidegrro, biregarro.

7. ABERE HEZIAK (FERNANDO ALDAZABAL).

adar iz. cuerno. 'Adarra, adar; adarrak kortan eukittia oba, etxien baño'.

adarzabal iz. corniabierta. 'Adar sabala, adar sabal; *Ididxenak eta beidxenak adar sabalak die, normalien ididxeikas usetan da*'.

adarrapurto iz. adj. corniquebrado -da. 'Adarrapurtue, adarapurto; *Ona ixen basan eseuen apurtuko adarra*'.

haginka egin ad. lok. morder, masticar. 'Ainke eñ; *Txakurrek ainke, ser dxan es deuelako eukin*. Sin. Usigi /ausiki.

haizatu ad. Meteorizar (las vacas). 'Aixetu: *Es soan aixetuko, beti emon b'otzan dxaten*

akerra iz. macho cabrío. 'Akérra, ayer; *Akerra asko ta ehuntza falta*.

alde hemendik Interj. modo de alejar al perro *Alde amendik kampa! Ala emetik!*

altan adb. en celo (Ref. Princ.. a las perras y gatas). '*Katue alta ta katarra falta*'.

antzu adj., adb. estéril. 'Antzue, antzu; *Antzue, umerik es deuenien eitten*'.

antzar iz. ganso. 'Antzarra, antzar; *Antzar asko baye jaidxek urrin daus*'.

apatx iz. pezuña. 'Apatxa, apatx; *Apatxak erreadure barik*'.

ardi iz. oveja. 'Ardidxe, ardi; *Ardidxe lepoan baño, basoan oba*'.

ardi galdu iz. oveja descarriada. 'Ardi galdue, ardi galdu; *Ardi galdue, eskapetan decena da*.

ardi-latx iz. raza de oveja común en Vizcaya. 'Ardi latxa, ardi latx; *Amen geidxenak ardi latxak die*.

ardi-zahar iz. oveja vieja que ya no da leche. 'Ardi-sarra, ardi-sar; *Ardi sarrak buitrientzako*.

artalde iz. rebaño de ovejas. 'Ardi errebañue, ardi errebañu; *Ardi errebañuen ardi asko ta txakurre falta*'. Sin. artaldi, artaldra.

artegi iz. corral de ovejas. 'Ardidxek batzeko korralla, ardidxek batzeko korralla; *Serkeu bat eitten dotzie, ardidxek batzeko*. Sin. Korrale, hesi.

argizari iz. cera. 'Argisaridxe, argisari; *Argisaridxe kandelak ta eitteko*. Sin. Argizai, ezko, zira.

arito iz. carnero. 'Arittua, aritto; *Aritto galtzailea dekot'*. Sin. Aharri, marro, zikiro.

arkara arkera adb. en celo. Arker (izan, egon) ad. lok. *Ardidxek arker ta arittorik* es. Sin. Arreske, ahunzkara.

arrak (¿): mgg.: ar .: abeja macho *Erliak baño andixauak die*.

arran arren iz. cencerro. 'Arrana arran; *Arran asko ta seri ipiñi falta*. Sin. Zintzarri, metal, joare, Alaska.

arrautza/arrautzea egin ad. lok. poner huevo(s). 'Arrutzek ipiñi/ egin: *Arrutze asko ipiñi esiñ ollo gitxik*.

arrautza, arrutza iz, huevo. 'Arrutzia, arrutze; *Arrutze asko ta patata falta*.

artazi (eskiletako, moztuteko) iz. tijeras de esquila. 'Eskilletako artasidxe, eskilletako artasi; *Eskilletako artasi asko ta ardirik es'*. Sin. mutildu, murrutu/murritzutu, moztu.

aska iz. pesebre. 'Askia, aska (oleskoa edo sementoskoa) *Askak oleskoak baye pentzue txarra'*.

aska iz. Pesebre. 'Askia, aska; *Aska asko baye utzik'*.

azpi iz. cama del ganado. 'Aspidxek, aspi; *Aspi onas ondo lo eitten deu ganauek*

astar iz. burro macho. 'Astarra, astar; *Astar asko ta emia falta*

astaeme iz. burra. 'Astamia, astame; *Astemiak arra falta*. Sin. Asteme, astama, astoeme.

asto iz. burro. 'Astoa, asto; *Asto asko ta sebadia gitxi*.

ahuntz iz. cabra. 'Euntze, euntz; *Euntz asko ta nok sainddu gitxi'*.

axaxatu ad., dau azuzar al perro. 'Txakurra axaxatu baye txakurrek dxamonik eiñ es'.

atzera adlag. atrás

bakuna iz. vacuna. 'Bakunia, bakune; *Betenaridxoak ekarten deu akunia ganuentzat'*.

bakunau ad. da, vacunar. 'Bakuneu eitten die beidxek'.

Ahuntz eta ardien gaitzak. Euntz eta ardidxen geixoak enfermedad en la los pulmones se pegan a las costillas. Kokaldia, kokaldi; *Umedade askogas biridxek*

pegaute saietsari. Katarroa iz. catarro.

'ardidxeri bastante ataketa' otzie katarroak'. apatxartekoa iz. glosopeda.

'Ganaduen akabue da apatxartekoa'.

auzo-baso iz. derechos de pasto. 'Euso-basoa, euso-baso; Euso-basoa esato'tzu. A errepartidu eitte'san eusoen artien'. (I. Z.)

basoko txarkoa (¿)mgg.:basoko txarko. abrevadero natural *Erreka txarkoa, naturala, mendikoa.*

bee eiñ ad. lok. balar. 'Bee lar eitten bade ardidxek, tripen gosia'.

behi iz. vaca. 'Beidxe, ei; beidxek asko ta esnia gitxi'.

behi topekari iz. vacuno que embiste mucho. 'Bei topekalaridxe, bei topekalaria; *Beidxek burruken eitten deuenien, bei topekalaridxe.* Bei topekalaria batzuk badaus, da gixonari ataketo'tzie. Behiaren gaixoak. 'Beidxen geixoak: 'Tuberculosis *Tuberkuloso urten dxok.* Apatxartekoa: glosopeda. 'Apatxartekoa, baserittarrentzat *geixo eskasa da.* (F. A.) Mamitis: 'Mamitis, erroetan: beidxe errapie gogortute edo beidxe errebena artute dau; beidxek errebena artu deu'. (E. A.)

berga iz. verga. 'Bergia, berga; *Bergia pittoa da'.*

behaztun iz. vesícula biliar. 'Biestune, biestun; *Biestun andidxe, olloa ondo es'.* Sin. behazun.

behor iz. yegua. 'Biorra, bior; *Biorra alta da'.* Yegua de 15 meses. 'Kinseañerue, kinseañeru; *Biorra baya amabos illebetekoa.*

bigantxa iz. ternera de diez meses. 'Beintxia, beintxa(andidxe); amar beintxa da sekorrrik es'. Sin. Migantxa, beintxe.

billots iz. Cordero. 'Billotza, billotz; Esne-billotza ille birarte da. Pastu-billotza urtebeterarte, da kampuen dabilena'. (E. A)

biri iz. pulmón. 'Biridxe, biri; *Onek biridxek arnas geidxau es deu artuko.* Sin. birika.

bits pits iz. espuma. 'Bitze, bitz; *Bitzetan dau'.* Sin. Adur, hagan, bisuts.

bizkar-azur iz. espina dorsal, columna vertebral. 'Biskarrasurre, biskarrasur; *Asur asko ta okela gitxi deko biskarrasurrek'.* Sin. Lepardatz, lepozur/lepo-hezur. Ikus 20. atala

bulba iz. vulva. 'Bulbia, *Txala eitteko dauenien batzuri urtetan dxakie bulbia, ori peligrosoa da.*

burrukan ibili ad. lok. da: 'Burruken ibilli'. Burrukan egin ad. lok. dau. 'Búrruken eiñ'.

buztan iz. rabo. 'Bustena, busten; *Bustena gixeuen da ona*'.

buztarri iz. yugo. 'Bustérridxe, bustérri; Busterrigiñek egunien busterra bet eitten deu'. (E. A.)

buztarri-behi iz. vaca de tiro. 'Busterra-beidxe, busterra-bei; *Soloan bier eitteko da busterra beidxe, soloa labretako, baya oiñ es*'.

Dislokau ad. dislocarse. 'Ganaue dxeusi ta dislokau eiñ ddok. Sin. Trokau/trokatu, bihurtu, iharduki.

Dunba iz. cencerro grande para caballos. 'Dumbia, dumbe; *Dumbia etxien da biorra falta*'. (F. A.) 'Dumbie ixen bi-deu goidxen sabala da beyen estue'. (E. A.) Sin. Bulunba, tulunta, tunbal.

Hego iz. ala. 'Egoa, ego; *Ego asko ta egais eiñ esiñ*'. (F. A.) 'Egue apurtu dxako palomieri'. (E. A.) Sin. hegal

Erbi iz. liebre. 'Erbidxe, erbi; *Erbi asko ta eskupetarik es*'.

Erle iz. abeja. 'Erlia, erle; Erliak estitxe eitten deu. Erlie geixoak: Aramue: *Aramue sartzen dxakie, ta geixoa sartzo'tzie, d'andik illtten die*'. Paneletan sartzen die da a sartu eskero illttia seguru. Sarien pegeu eitten die ta gero esin die solteu. (A. L.)

Erle-behargin iz. abeja obrera. 'Erle-biergiñe, erle-biérgiñ; Erleuntzidxen erle-biergiñek asko ixeten die'. (E. A)

Erlezain iz. apicultor. 'Apikultoria, *Erleak saintzen dediketan dana, erliak dxagoten dakiena da*. Sin. Erledun, erlemaisu.

Erlauntz iz. colmena. 'Erluntzidxe, erluntzi; *Erluntzidzek suluek dekos ta barrure sartzen dire ta eitten deure estidxe*. Sin. Erlautz, erlontz, erlatoki, erlategi, erletxe, erlatx, eultze, kofoin.

Ernari adj., adb. preñada. 'Ernari (egon); *Beidxe ernari ta parteru faltan*.

Errape iz. ubre. 'Errapia, errape; *Errape andidxe da esnia gitxi*.

erregina, iz. abeja reina. 'Errégiñia/ errégiñie, errégiñe; *Erregiñiak arrutze asko ipiñtten ei deu*'. (E. A) Sin. erle-erregina, relama.

Erro iz. pezón de la ubre. 'Erroa, erro; *Erro asko ta esne gitxi*'.

Erroiben iz. enfermedad de la ubre, que consiste en un endurecimiento. 'Erroidxena erroidxen vaca teticiega *Errapia gogortu eitten dxako, da itxi eskerro errapia galdu'* (A. L.)

Errota iz. molleja. 'Errotia, errota; *Errotia barruen dekonari esaten dxako*. Olloak arrikoskortxuek dxate'ittu da antxe errotan agertzen die'. (A. L.)

Eskiladore iz. esquilador. 'Eskiladoria, eskiladore; *Ardidxek eskilletan deittuena da'*. (A. L.)

Espuela iz. espolón. 'Espuelia, espuela; *Oillarrak espuelia deko'*. (E. A.) '*Ollar asko badaus, espuela asko*. (A. L.)

Heste iz. intestino. 'Estia, este;

Heste lodi iz. intestino grueso. 'Este lodidxe, este lodi;

Hestegorri iz. esófago. 'Estegorridxe, estegorri ; *Estegorritti' jueten da jana'*. (E. A.)

Irustu ad., da ponerse en celo (la cerda). 'Irustute: *Txarridxek irustuten die*.

Etorri ona Interj. ven aquí! (para llamar al perro). 'Txakurre, etorri ona'.

Ezti iz. miel. 'Estidxe, esti: *Estiasko batu dere'*. (A. L.)

aurreko beso iz. omoplato. 'Eurreko anakas probetan, apatxakas erpeka ibiltten die'. (E. A.) *besoa, eurreko beso sorbalda*

aurrera adb. adelante. Eurrera: zt.: adelante Eurrera oba
atzera baño

ahausi egin ad. lok. ladrar. 'Eusi eñ; *Txakurre eusike da ser sainddu es'*. Sin.adausi egin, zaunka egin, tupotz egin, erausi, ausiki egin.

ahuntxume iz. cabrito -ta. 'Euskumia, euskume; *Euskume asko ta nok dxan geidxau*. Sin. Antxume, akerto, ahume, giberrito.

hausnar iz. rumia, acción de rumiar. 'Eusnarra, eusnar; *Ganauek eusnar badaus nobera be ondo dau, usaba ondo dau'*. (F. A.). '32 eusnerretik pastan bada, ganaue ondo dabill'. (E. A.)

Hausnartu ad. Rumiar, hausnar egin ad. lok. dau. 'Beidxek euntzek da ardidxek eusnartu eitten dere; eusnar eitten dere'. (A. L.)

Galdara iz. caldera. 'Gáldaria, gáldara; *Galdaria asko ta esnia gitxi'*. (F. A.)

Gallinero. ollotokidxe, oilotoki, oilotegi *Gallineru andidxe ta ollo gitxi*.

Ganadu trabesa ganadu trabes ganado travieso *Ganadu trabesa, dana arrebek eitten deuená.*

Ganadu iz. ganado. 'Ganadue, ganadu; Naikoa bierleku emoten deu ganauek'. (E. A.)

Gangar iz. cresta. 'Gangarra, gangar; *Gangar andidxe baye arrutzerik es.* (F. A.)
'Oillar andidxe gangarra andidxe'. (E. A.)

Gantzagi iz. grasa, manteca. 'Gantzagidxe, gantzagi; *Txarridxe gantzagi bi dekos, alde bakotxien bat*'.

Gargantilla: apéndices carnosos bajo el cuello de la cabra. 'Gargántillia, gargántilla; *Euntzek, batzuk gargantilledunek die*'.

Gargantxoia: traquearteria

Gazta iz. queso. 'Gastaya, gasta Sin. gaztai, gaztae.

Gatzatu iz. cuajada. Gatzatue, gatzatu; *Ardi esnias eitten da, baña legarra bier*'.
Sin. mami.

Geldi adb. quieto. 'Geldittute es dok eser eingo. Sin. geldirik, gelditu.

Gibel iz. hígado Gibela gibel *Fuagras eitteko gibela txikidxe.*

Gobernau ganaue ad. lok. dau Deusto, cuidar el ganado. 'Ganaue goberneu; *Nobera tabernan ta beidxe gosias, ori esta ganaue gobernetia*'.

Gorringoa gorringo yema de huevo *Gorringo asko ta suri gitxi deko orrek.*

Gultzurrune iz. riñón. 'Gultzúrrune, guntzúrrune, gultzurrun, guntzurrun; *Gultzurrun asko ta trasplantetako es*'. Sin. giltzurdin.

Ididxe: mgg.: idi buey *Idi asko ta probarako bapes.*

Ipurtxuntxur iz. rabadilla. 'Rabadillie, rababadilla; *Rabadillie, atzien, isterrien dekona.*

Ipurtxuntxurre: *Ipurdidxen urtetan dan txuntxurre.*

Jangoikoa iz. ber. Morcillón. Jangoiko asko ta santu gitxi. Sin. aitalope, mondeju

Kaiola iz. jaula. 'Jaulia, jaula, káidxolia, káidxola; *Jaulia olloena da. Kaidxolia txoridxena*'.

Kalostro iz. calistro. 'Kalastroa, kalostro; *Txalak a edan bier deu lelengo egunetan, kalastroa, da gero sei egunetik eurrera, esne barridxe*'.

Kamadia euki ad. lok. dau, tener camada de crías de cerdo *Txarridxe kamadias dau, kamadia deko. Ume asko ta esnia gitxi.*

kapadore iz. capador. 'Kapadoria, kapadore; *Txarridxentzat egote' zien len kapadoriak. Kapadore asko ta zeri kapeu gitxi.* Sin. zikiratzaile, irentzaile, osagile, osatzaile.

Kaparra iz. garrapata. 'Kaparrie, kaparra; *Orrek beidxek kaparra asko ta okela gitxi deko'.*

Kapau ad. Capar. 'Sekorra kapau eñ ddot.

Kapoi iz. Capón. 'Kapoya, kapoa; *Kapoyak okela asko ta nok dxan gitxi.*

Karaxa egin ad. lok. dau, cacarear. 'Karaixa eñ kakara, karaka *Karaixa asko ta arrutzerik es.*

satar iz. carbunco, enfermedad de las vacas. 'Karbunkoa; *Geixo bat da, ganauena'.*

Karetia, kareta; careta *Eurrien saria da karetia.*

karnazeru iz. carnicero. 'Karneserue, karneseru; *Karniseru asko baya benta eskasak'.*

Sin. karnizeru, karnizero, harakin

Kaskal iz. cáscara. Kaskaria: mgg.: kaskara *Kaskara andidxe ta barrukoa falta.*

Sin. koskal, azal, oskol.

Kate iz. cadena. 'Katia, kate; *Kate asko baye beidxek falta'.*

Katar iz. Gato macho. 'Kátarra, kátar: arra ta sarra danien'.

Katu iz. Gato. Katue, katu *Katu asko ta arratoyak geidxau.*

Katu asko ta katarra falta.

Kima iz. crin. Ikus zurda.

Koneju iz. conejo. Konejue, koneju; *Koneju asko ta nok dxan geidxau'.* Sin. untxi.

Konejuen geixoak: Musturrien sarnia.

Korta iz. cuadra. Kortia, korta; *Etxien barruen dauena da kortia'.* Sin. korta, sarobe/saroi, kortabaso, basakorta.

Kua-kua onom. Graznido de pato.

Kurra: interj. voz con que se llama a las gallinas

Legar iz. cuajo. 'Legarra, legar; *Legar asko ta esnia falta gastaya eitteko*'. Sin. gatzagi.

mando iz. mulo. Mandoa: mgg.: mando *Asto asko baya muloa falta. Kasi desaparesidu dire muloak*'. Sin.: muloa.

abere-hiltzaile iz. matarife. 'Matarifia, matarife; *Matarifia Bakau baya txarridxe falta*'.

miauka ibilli ad. lok. dau, maullar. '*Miauka dabil katue*'. Sin. miau egin.

mihin iz. Lengua. 2. badajo de cencerro. Miñe, miñ; '*Miñ asko ta arrana falta*'.

Odoloste iz. morcilla. 'Mortzillia, mortzille; *Buskantz asko, nok dxan gitxi*. Sin. mortzille, buskantz, odoloste.

musturkatu ad. dau, deutso, hozar. 'Muturkatu, musturtu *Dana musturke altzeu eitten deu txarridxe*

mixina, mizina (ume.) iz. gato, modo de llamar al gato. 'Mixina; *mixina-mixina-mixina*'. Sin. mixina, mixintxu, mamofña, minini, miñiña.

mustur iz. Hocico, morro. 2. ceño fruncido. 'Musturre, mustur; *Etxien eukitten dus naiko mustur beidxenak barik*.

Natura iz. órganos sexuales (tanto a los masculinos como femeninos). 'Naturia, natura; *Naturia andidxe baye partorako txikidxe*.

Okela behi iz. vaca para engorde. 'Okela beidxe, okela bei; *Okela bei asko ta diru gitxi*.

Oilanda iz. polla. 'Oillandia, oillanda; *Oillanda asko ta arrutzerik es, es dere arrutzerik eitten ta*.

Oilar iz. gallo. 'Ollarra, ollar; '*Ollarrak olloa falta deu*'.

Oilasko iz. pollo. 'Oillaskoa, oillasko; *Ollasko asko ta okela gitxi*'.

Oilo iz. gallina. 'Oilloa, oillo; *Oillo asko ta arrutzerik es*'.

Oilo-korotz iz. excremento de gallina. 'Oillo-korotza, oillo-korotz; *Korotz asko, ollo asko*'.

Oilo-loka iz. gallina clueca. 'Oillo logia, oillo loka; '*Oillo loka asko da esarri eitteko arrutzerik es*. Sin. Oilakoka. *Oillo lokia abidxetik atara*: sacar del nido la gallina clueca.

Oilloen geixoak: 'Miketu: *Oilloa miketu eñ dde. Lumia dxeusten asten dxakenien, orduen es teu arrutzerik eitten. Agoan pipittia: Miñen aspidxen granu batek urtetan dotzo*'.

Oilotoki iz. gallinero. 'Oillótokidxe, oillótoki; Oillotokidxe etxonduen egoten da'. (E. A.)

Orroa egin ad. lok. dau, deutso mugir. 'Orroa eñ; *Beidxek orroa eitten, ta nobera lo. Orroaka*'. (*Mugiendo*)

Ozala iz. bazofia, comida para cerdos. 'Osalia, osala; *Osalia ixeten da erremolatxia ta urune nasteute*. Sin. Ozale, ogale, egoskari.

Pabo iz. pavo, pava. 'Paboa, pabo iz. Sin. indioilo/indioilar.

Pabo erreal iz. pavo real. 'Pabo reala, pabo real; Sin. pauma, hegazterren

Paloma iz. paloma. 'Palomia, paloma; Palomak egas polittek baya ostien saskelak'. Sin. Usoa

Papada iz. papada. 'Papadia, papada; Okospeko okelia, ori da papadia'. (A. L.)

Pastore-txabola iz. cabaña de pastor junto al aprisco. 'Pastore-txabolia, pastore txabola; *Pastore txabolia basoan adueña da*'. Sin. Txabola, etxola, etxeorde, ola.

artzain-txakur iz. perro de pastor. 'Pastore-txakurre, pastore-txakur; *Pastore-txakurre ona ta ardirik es*'. Sin. artzain-txakur, ardi-txakur

pastu-bildots iz. cordero de un año. 'Pastu- billotz, pastu-billotz; *Pastu-billotzak badaus da bedarra gitxi*'.

Iarratu ad. pacer. 'Pastuen egon; *Beidxek pastuen daus. Pasture, larrera boto*' tas. Sin. bazkatu.

pato iz. pato. 'Pátoa, páto; *Pato asko de arrutze gitxi*. Sin. Ahate.

pato-eme iz. pata. 'Pato-emia, pato-eme; Pato arra da pato emia'. (A. L.)

pato-kume iz. patito. Pato kumia, pato kume;

patoak lodittu: cebar. *Patoa loditzeko pentzurik es*. Sin. galkatu

pekorotza: mgg.: pekorotz .: pekorotz .: boñiga, fiemo *Pektorotza beidxena da*.

pernil iz. jamón. 'Pernille, pernull; *Pernille ondo siketu bi-da*'. (A. L.) Sin. urdaigihar, urdaiazpiko, ontzaki.

pikuka ibili ad. lok. picotear. 'Pikuke asko ta zer dxanik es'. Sin. Mokokatu, kiliskatu

pioka ibilli, egon ad. lok. da, piar. 'Txittek pioka dabiz'.

potro iz. Potro -tra, cría de yegua. 'Potroa, potro; *Potroa sei illebeta arte edo esaten dxako. Potroa emen saldi-kumia geidxau potroa baño. Batzuk esaten dere potrotxue*'. (A. L.)

puxika iz. vejiga. 'Puxikia: mgg.: puxike *Puxike asko ta buruandixek falta*.
Sin. Pixontzi/ txisontzi, maskuri, garnuontzi/gernuontzi

rabadilleko asurre: mgg.: rabadilleko asur hueso de la cadera. 'Oneri rabadilleko asurreri okela asko itzi' otzie'.

sarna iz. sarna de los animales. 'Sarnia, sarna; *Ule dxausidxe eukitten deus sarnias*.

sats iz. estiércol. 'Satza, satz; *Satza asko ta non bota gitxi*'.

satspilo iz. estercolero en la cuadra. 'Saspilloa, saspillo; *Saspilloa dau kortan*.

satsa zabaldu ad. lok. dau, deutso extender el estiércol. 'Satzak sabaldu eitten die bedarrak urten deidxen'.

sebo iz. sebo. 'Seboa, sebo; Lodi dauenien seboa deko. Sebotzu egon; *Sebotzu dau*'.

susera adb. en celo (ganado vacuno); suseratu ad. lok. ponerse en celo: 'Beidxe susera daus'. 'Susera; *Beidxe susera dau ta sekorra falta*'. Sin. Umeske.

zementuzko aska iz. abrevadero artificial. 'Sementusko askia, sementusko aska; *Askak sementoskoak eitten die*'.

zarradura iz. cierre de una puerta. 'Sarraduria, sarradure; *Ondo sarratute da, ala ta gusti be eskapeu. Bidietan bada, parrilia*'.

zil iz. cordón umbilical. Sille sille 'Sille andixe dekonien peligrosoa da'. Sin. zihil

gatzur iz. suero de la leche. 'Gátzure, gátzur; *Suerua, gastaien ure*'.

zuringo iz. clara de huevo. 'Súringoa, súringo; *Suringo asko ta gorringoa txikidxe*'.

zaldi iz. caballo. 'Saldidxe, saldi; *Saldidxe arra da. Kabbaltoa: Bata sein bestie da. Biorra: Emia da*.

zekor iz. novillo. 'Sekorra, sekórra; *Sekor asko ta beidxe antzu! Sekorra bai baya okela gitxi*'. Sin. txahal, aratxe, bilarrauzi, ergi'.

tabla iz. tabla del carnicero. 'Tablia, tabla; *Karniseridxen dau tablia . Taukitze da okelia ganien txikitze*'. (A. L.)

torieu ad dau, torear. 'Toreru asko ta toro gitxi.

toston iz. tostón. 'Iru lau ille dittusenien tostetako'.

tratante iz. tratante de ganado. Tratantia, tratante; 'Tratante asko baña ganau gitxi.

este mehe iz. intestino delgado. 'Este méya, este me; Txoixuek eitteko da este meya'. (E. A.)

tripekailu iz. tripacallos. Tripekalluek, tripekallu; 'Bola neusidxe, kalluek eitteko da'.

tripepeko urdai iz. tocineta. 'Trípepeko úrdeidxe, trípepeko urdei; Tripepeko urdeidxek apur bet gidxerria eukitten deu'. (E. A.)

tripa iz. estómago. 'Trípia, trípa; *Tripa andidxe bayie utzik*'. Sin. Errai, sabel.

txakur iz. perro/a. 'Txakurre, txakur; *Txakur asko ta ser dxanik es*'.

txakur ar iz. perro macho. 'Txakur arra, txaku ar; *Txakur arrak emia falta deu*'.

txakur eme iz. perra. 'Txakur emia, txakur eme; *Txakur arrak emia falta deu*'.

txakur eta katuen geixoak: 'Txakurrek: *negarres antzien asten die txakurrek. Mokilloa: Mokilloa txikitten artzen deu, es deko salbasiñorik orrek. Txakur amurrutue*'.

txakurre alta izan ad. lok. da, celo del perro. 'Txakurre alta ta arrik es'.

txala illdde bota ad. lok. malparir. 'Txala illdde bota deu'.

txarri, iz. cerdo. Txarri, txarridxe; txari asko da solomorik es'.

txarri-hanka iz. pata de cerdo. 'Txarri-ankia, txarri-anka; *Txarri ankak ser dxan gitxi deko baye gosoa*'.

txarri-eme iz. cerda. 'Txarri-emia, txarri-eme; Txarri-eme edo materia da umiak eifñ ostien'. Sin. Aharkela.

txarri-zankarro iz. zancarrón de cerdo. 'Txarri sankarroya, txarri-sankarro; *Txarri sankarroya okela soparako ona da*.

txarri-solomo iz. lomo de cerdo. 'Txarri solomoa, txarri solomo; *Txarri solomoak okela askodeko ta nok dxan gitxi*. Sin. Lunka.

gantxo iz. gancho (para la matanza del cerdo). 'Gántxue, gántxoa, gantxo; *Matariefiek santzo'tza gantxue okotzetik*'. (E. A.) 'Txarridxe illteteo gantxoa'.

kutxilo(txarridxe illtteko) iz. cuchillo (de matanza del cerdo) *Txarriddxe illtteko kutxilloa*

txarri-hilte iz. matanza del cerdo. *Txarridxe illttia San Martiñetik Gabon ostetxure ixete'san'.*

txarri-boda iz. cena del día de la matanza del cerdo. 'Txarribodia: *il ostien dxateko.*

(txarria) irustu ad. da, ponerse en celo (el cerdo). 'Txarridxe irustu; *Txarridxe irustu eitten da'.* Sin. Iraustu.

txitxarra iz. asadura. 'Txitxarra: koipiek atara da geldittu eitten da seoser; ori da txitxarra. *Txitxarrak posik jaten geñusen ogidxas'.* (E. A.)

Txarridxen geixoak: Katarruena: *Apur bet otzittuten badie.* Txarridxen gibelen pateak: mgg.: paté

txarri-narru iz. piel de cerdo. 'Txarridxen narrue txarridxen narru *Narrue gitxik gure decena da'.*

txarri saihets iz. costillas de cerdo. 'Txarridxen sayetzak, txarridxen sayetz; *Sayetzak asur asko ta okela gitxi'.*

txarri-solomilo iz. solomillo de cerdo. 'Txarridxen solomilloa, txarridxen solomillo *Txarridxen solomilloak okela fiñe deko, baye nok dxan asko.*

txarrikume txarrikuma iz. cría de cerdo. 'Txarrikumia, txarrikume; *Txarrikume asko ta dxateko gitxi.* Sin. Txerrikume.

txarritoki iz. pocilga. 'Txarritokidxe, txarritoki; *Txarritoki andidxe da txarrik es'.*

txita iz. polluelo. 'Txittia, txitte; *Onek txittek ollo es die eingo.* Sin. Xita.

txitak urten ad. lok. salir los polluelos del cascarón. 'Txittek kaskaratik urten; txittek kaskaratik urtetako, ogetabat egun'.

txorizo iz. chorizo. 'Txóixoa, txóixo; Txoixoa gidxerrias eitte'san lenau, da pier txorixeue ixete'san orretarako'. (E. A.)

txtx-txtxtx onom. modo de llamar a las ovejas. 'Ttxtu-ttxtu-ttxtu, *eskribitako moduko letraik bapes'.*

umetoki iz. matriz. 'Umetokidxe, umetoki; *Txala txikidxe ta umetoki andidxe.* Sin. Sabel, emasabel, umontzi.

urdaiz iz. tocino. 'Urdidxe, úrdeidxe, úrdi, úrdei; *Urdi asko ta okela gitxi'.* Sin. Urdaki, urdaiki.

aurki iz. taburete (para ordeñar vacas u ovejas). 'Urkidxe, eúrkidxe, úrki eúrki; *Urki asko ta esnia gitxi*'. Sin. Aulki.

urruma egin ad. lok. dau, mugir. 'Urruma eifñ beidxek *Uruma eitten deu* (*txarridxek*).

usaindu ad. dau oler. 'Usinddu; *Txakurre usinke dabill, seri usiñik eifñ es*.

8.- ETXEA ERAIKUNTZA LEZ

(Iñaki Zearreta)

haga iz. Viga. 'Agie, aga; Gure etxiek aga onak dekos'. Sin. Habe, zutabe, apeo, somera.

alanbre iz. Estribo. 'Alambrie, alambre; Alambrie ipintten da basoan'. Sin. Alanbre, alanbra, kable, burdina.

aldamio iz. andamio y sus componentes. 'Aldamiñoa, aldamiño; Aldamiñoa bier eitteko da'. Sin. Andamio, aldamuino, xefaut, oholtza.

arku iz. Arco. 'Arkue, arku; Baserridxe be eukitten dittues arkuek'. Sin. arranbela, uztai, mako, ganga.

armazoi iz. Armazón de la casa. 'Armasoya, armasoi; Teilletue eitteko armasoya bier da'. Sin. euskarri, sendogarri eusle, urkuilu, sostengu.

arpi iz. fachada y orientación del caserío. 'Arpidxe, arpi; Arpidxe norterantza deko baserridxe'. Sin.

arrakala iz. Grieta. 'Arrakalia, arrakala; Arrakalia txarto dauelako estrukturia edo ixengo da'. Sin. karraska, artesi, itzebagi/itzebaki, urratu, arrakal, arrakara..

ate iz. Puerta. 'Atia, ate; Ori entradako atia da'. Sin. borta.

atze, atzeko orma iz. Parte trasera (contrafachada). 'Atzia, atze, atzeko ormia'. 'Atzeko ormia arriskoa da'.

barru iz. interior. 'Barrue, barru; Etxe barruen andidxe da'. Sin. Barru, barren, barrendegi, barne, errai.

barruan postp. Dentro de, en el interior. 'Etxe barruen bai ondo'.

baserri iz. Caserío. 'Baserridxe, baserri; Gu baserridxen bixi gara'. Sin. Baserri/basarra, etxondo, basetxe.

behe iz. Suelo de la casa o habitación. 'Beya, be; Ola, tarrasoa edo arrisko beya deko etxiak'. Sin. Behe, zoru.

behera adb. abajo. 'Bera dxoan da'. 2. postp. Abajo 'Teilletutik bea dxekusi de'.

bentana iz. Ventana. 'Bentania, bentana; Bentania barruen argi eitteko edo da'. Sin. leiho.mentana.

biga iz. viga. 'Bigia, Bige; Bigek egurreskoak edo sementuskoak ixeten die'. Sin. haga.

bigeta edo soliba iz. Vigueta. 'Bigetia, solibia, bigeta edo hamar soliba; Bigetak sementuskoak die eta solibak egurrekoak'.

bota ad. Derribar. 'Txarto badau, bota etxie ta barridxe eñ'. Sin. erauzi, jaurti, era(i)tsi.

eraikin, eraikuntza iz. edificio. 'Edifisidxo, etxia edo etxe blokia, etxe edo etxe bloke; Au edificidxo ederra da'. Sin. etxegintza, etxe, habia, etxepe.

erlax iz. cornisa, alero del tejado. 'Buelue, buelu; Buelue da etxian fatxadia busti es deidxen urek' (Iñaki Zearreta). Sin. erlaiz, hegatz, egarbe, teilatu-hegal, teilatu-hegatz, teilatu-hegi, teilatu-erlax, teilatu-ertz.

eskilara iz. Escalera. 'Eskillaria, eskillara; Eskillaria egurrekoa da'. Sin. Eskailera, eskalera, eskeilara, zurubi, mailadi, zurgu.

eskinarri iz. Piedra angular, que hace de esquina. 'Eskiñarridxe, eskinarri; Etxien eskiñetan dausen arridxe die eskinarridxe'. Sin. izkinarri, iskinari, giltzarri.

etxe barria egin ad. lok. Construir. 'Etxe barridxe eñ ddeu orrek'. Sin. Eraiki, jaso, altzau/altxatu.

etxe-barru iz. Interior de la casa. 'Etxe-barrue, etxe-barru; Etxe-barrue bixitteko da'.

etxeko kanpoko partia iz. Exterior de la casa. 'Etxeko kanpoko partian jardiñe dekot'.

etxe-aurre iz. fachada. 'Fatxadia, fatxada; Etxe baten fatxadia printzipala da'.

gailur iz. viga cimera. 'Gallurre, gallur; Galuure bigerik importantiena da'. Sin. Gailur, bizkar, bizkar-zur.

galdaila iz. caldera pequeña. Galdáillie, galdáille; Galdáillie san morokille eitteko'. (E. A.)

gartzelu iz. Castillo. 'Hamar kastillo'. 'Andik dau kastillo de Butron'

giltz iz. llave. 'Giltze, giltz; Giltze imiñi iñor sartu es deitten etxera'.

inguru iz. entorno, el alrededor. 'Ingerue, íngeru; Etxingeruen egoten dies frutia ta soloak bebai'. Sin. Inguru, ingurumari, buelta, jira, barano.

itogin iz. Gotera interior. 'Ittógíñe, ittógíñ'. 'Ittogiñek beya busti es deitten arregleu bi-die'. Sin. Itogin, itugin, itusin, zitoitz, itoiti, erio/jario.

itxaron ad. Esperar. 'Itxaron apurbet'. Sin. Itxaron, etxon, begira egon, zain egon, iguriki, egon.

itxi edo sarratu ad. Cerrar. 'Atie sarratu otza dau-te'. Sin. Itxi, zarratu/zerratu, hertsu, hertsitu.

isiotu ad. dau-deutso, encender. 'Sue ixetu deu'. (E. A.)

jausi ad. derrumbarse, caerse. 'Etxie dxekusi de'. Sin. eraitsi, jeusi, ja(i)tsi, bota.

kanaloi iz. canalón. 'Kanañoya, kanaloi; Kanaloia da ure artzeko'. Sin. erreten, hodi.

kanpo iz. exterior. 2. Kanpoan adlg.. fuera. 'Kanpoan dau txakurre'. Sin.. kanpoalde, lekore.

kapirio iz. Cabrio, viga que va en horizontal de lado a lado de la casa. 'Kapiridxo, kapiridxo; Kapiridxoak bigetak baño meyauak die'. Sin. gapirio, kaperio.

karabi iz. Calera. 'Karabidxe, karabi; Karabidxe da karia eitten dan lekue'.

kare iz. Cal. 'Karia, kare asko; Karia solora be botaten san lenau'.

kisketa iz. picaporte, pestillo. 'Kisketa, kisket; Kisketa apurtute dau'. Sin. krisket, klisket, trabela, txaramel, maratila.

kontrabentana iz. Contraventana. 'Kontrabentania, contraventana; Kontrabentanak daus barrutik ta kampotik'.

kristal iz. Cristal. 'Kristela, kristel; Kristela da argittasune sartzeko barrurre'. Sin. beira, leiar.

luzero iz. Tragaluz. 'Luseroa, lusero; Luseroa kamaran argidxe eitteko da'. Sin. antzekoena, leiosko, legosko edo leihosko litzateke.

maila iz. Peldaño. 'Maillia, maille; Idxoteko mallia da ori'. Sin. harmaila, zapalda, eskilara/eskailera-maila.

masa iz. Mortero o argamasa. 'Masia, masa asko; Masia sementoas ta arias eitten da'. Ikus mortero.

mortero iz. argamasa. 'Morteroa, mortero; Morteroa eifñ, da montoyak atxurtus, uregas bigundu da bota obran'. (A. B.)

ol mehe iz. Chilla, tabla delgada. 'Ol meya, ol me; Egurresko telletuen ol meya eifñ'.

olesko-behe iz. entarimado. 'Olesko beya, olesko be; Olesko be moduen Gineako-ola, piñue ... usetan die'. Oifñ Gineakoa geidxen'.

horma iz. Pared. 'Ormia, orma; Etxia eitteko ormia da ori'. Sin. pareta.

palazio iz. iz. Palacio. 'Palasidxo, palasidxo; Palasidxorik es tau Sorrontzan'. Sin. jauregi.

persiana iz. Persiana. 'Persiana, persiana; Persiana marroia da'. Sin. pertsiana.

pizarra iz. Pizarra como teja. 'Pisarria, pizarra; Baserridxetan es tau pisarrarik teilletuetan, txaletetan normalien'.

portale iz. Portal. 'Portalia, portale; Portalia da oingo txaletetan portxia'.

puntel iz. Puntal (apoyo a una pared torcida para sostenerla). 'Puntela, puntel; Puntelak len piñuegas eitten sien, oin burdineskoak daus'.

sastegi iz. basurero. 'Sastaidxe, sastai; Geuse batzuk sastaidxen botaten gindusen'. Sin. sastei.

teila iz. Teja. 'Taillia, taille; Taillia tailletureko da'. Sin. Teula.

teila-kanal iz. Canal que hacen las tejas. 'Taillien kanala, taillien kanal; Ure dxoan daiten dekien uekue taillek'.

teilatu iz. Tejado. 'Tailletue, tailletu; Tailletue andidxe da'.

tetxu iz. Techo. 'Tetxue, tetxu; Goiko tetxuen aspidxen dau armaridxo'.

tirante iz. Tirante. 'Hamar tirante'. 'Tirantia, tirante; Tirantia da tailletue gorantz doanien'.

tranga iz. Tranca de puerta. 'Trankia, tranka; Atia ixteko da trankia'.

txabola iz. Cabaña. 'Txabolia, txabola; Txabolian eukitten dotes konejuek'.

txakur txabolia, txakur tokidxe iz. Caseta de perro. 'Txakur-txabolia, txakur-txabola, txakur-toki; Txabolia etxien alboan euki dot, oiñ es tekot txakurrik'.

zabaldu ad. Abrir. 'Es sabaldu atia'.

zarradura iz. Cerradura. 'Sarraduria, sarradure'. 'Sarraduria da barrure sartu es eitteko'

zuritu ad. Blanquear. 'Surittu; surittu gausa asko suritzen die, ormak, arbolak ...'

9. GAIA: ETXEA BIZILEKU (IÑAKI ZEARRETA)

almoada iz. almohada. 'Almadia, almáda; almadia lo eitteko ipintten da'. (E. A.) Sin. burko, buruko, buruiko, bururko.

almoadazal iz. funda de almohada. 'Almádasala, aldmádasal; Almadiék almadasala deko' (E. A.)

amatau ad. dau-deutso, apagar(se). "Amateu argidxe, amateu sue". Sin. amatatu, itzali.

argi iz. luz. 'Argídxe, argi; Argidxe, argi eitteko da".

argizari iz. cera. 'Argísaridxe, argísari; Argisaridxegas eitten da kandelia, ta beste geuse asko". Sin. argizari, argizai, zira, ezko.

armario iz. armario. 'Armaridxea, armaridxo; Armaridxea eskatzien da egoten da". Sin. armairu.

harrikoa egiñ ad. dau-deutso, limpiar la vajilla. 'Arrikoa eiñ, arridxen platerak eta tresnak garbittu". Sin. ontziak garbitu.

azpira iz. artesa. 'Taloak ta eitten sien aspiren, da gordetako lekuek eukitten seusen". Sin. azpil, azpira, oramahi, oraska, ganbela.

asta iz. asa. "Astia, asta; Astia agarretako da".

hauspo iz. fuelle. 'Euspoa, euspo; Euspoa sueri putz eitteko". Sin. haspo, buhader.

bajilla iz. vajilla. "Bájillia, bájille; platera, tasatxue ta eskatzeko geusek' Sin. baxera, ontziteria.

banku iz. banco. 'Bankue, banku; Bankue esarteko". Sin. jarleku

basu iz. vaso. 'Basue, basu; Basue ardaua erateko, edo ure". Sin. baso, edalontzi.

botila iz. botella. 'Bótillia, bótille; Geuse asko gorde leikes botillen: ure, ardaue, oridxea...'

burruntzali burruntzalu iz. cazo, cucharón. 'Burruntzaldidxe, burruntzaldi; "Burruntzaldidxe serbidutekoa da'. Sin. burduntzali, nahasgarri, zali.

egur-mehe iz. hornija. "Egur meya lenau sue ixetzeko be bai, labasuek eitteko be bai".

enbudo iz. embudo. 'Embudoa da esnia seiñ ardaua botillera botateko". Sin. inbutu, onil

erloju iz. reloj. 'Erlojue, erloju; Erlojue ordue dxakitteko da". Sin. ereleju, ordulari.

eskapolot iz. alacena, aparador. 'Eskapolóta; Eskapolotak goidxen kajoya deko ta beyen atiak'. Sin. Arasa.

eskilara iz. escalera. 'Eskillária, eskillára; Eskillaria idxoteko da". Sin. eskailera, escalera, eskeilara, zurubi.

espumadera iz. espumadera. "Orreas be botaten da okelia". Bizk.: bitsadera, iragazki, iraztontzi

fregaderia iz. fregadera/o. "Tresnak garbitzeko fregaderia. Lenau Arridxe esaten san'. Bizk.: harri, arraska, dala

fuelle iz. fuente. 'Fuentia, fuente; Bixigue edo ataraten dere fuente baten'. Sin. azpil, plater,erretilu, azieta.

galdara iz. caldero. 'Gáldaria, gáldara; Galdaran esnia egosi eitten gendun. Laratzien eskeitte imintten dana". Sin. pertz.

galdaila iz. caldera pequeña para cocer la farineta. 'Galdáillie, galdáille; Galdailie san morokille eitteko'. (E. A.)

gar iz. llama. 'Garra, gar; Garra suena da'. Sin. kar, sugar, lama, garmeta, izeki.

gatzontzidxe: iz. salero, recipiente de la sal. 'Gátzontzidxe, gátzontzi; Gatza eukitteko da gatzontzidxe, sustentzidxe emoteko dxanaridxeri edo". Sin. gatzontzi, gatzandel.

gazun-aska iz. depósito de salmuera. 'Or kampan dau gasun-askie. Gasun-arridxe'. (J. E. Tx. E.)

iraztontzi iz. colador. 'Iréstuntzidxe, iréstuntzi; Esnia egosi eurretik irestontzittik pastan da'. Sin. iruztuntzi, irazki, iragazki.

isiotu ad. encender la luz, el fuego. Sin. ixotu,, ixetu/izetu, piztu.

iturri iz. fuente. 'Itturidxe, itturri; Itturiko ure ekarte'san da gero edateko; garbitzeko be ixete'san".

izara iz. sábana. "Ixaria, íxara; Ixaria ogerako da". Sin. izera, maindire, mihise.

kaixa iz. arca, caja, cofre. 'Kaixia, kaixa; Kaixia artoa ta garidxe ta eukitteko da". Sin. kaxa, kutxa.

kajonera iz. aparador. 'Kajónerie, kajónera; Kajoyekin badau kajonerie esaten' tzegu". Sin. arasa, agasa, ontzitegi.

kandela iz. vela, candela. 'Kándelia, kándela; Argisaridxegas eitten da kandelia ta beste geuse asko". Sin. ezko, argizai/argizari.

kandela-argi iz. luz de vela. 'Kandela-argidxe, kandela-argi; Lenau kandelias eitten san argidxe". Sin. ezkoargi

kantaro iz. cántaro. 'Kántarue, kantaro; Kantaruek uretan ibilltte'sien, len andrak ta buruen ibiltten seresan'. Sin. pegar, murko, txantxil.

kantimplora iz. cantimplora. 'Kántimploria, cantimplora: Guk oiñ es deku amen ganadurik, baye len esnia da ibiltteko, ure be, ibilli seinken kantimploria". Sin. kantin, kantxin.

karburo iz. luz de carburo. 'Kárburoa, kárburo; Karburo-argidxe argi eitteko, se lenau es san eoten olango argirik.'

katilu iz. taza, escudilla. 'Kátillue, kátillu; Katillue tasia baño andidxaua da". Sin. sopor, kopa, kotxu, erretilu.

kedar, kedarre iz. hollín. 'Kedarria tximinitti'jeusten da iketzan moduen".

ke iz. humo. 'Keya, ke; Keya galanta dau, esate' seuen aittittek'.

koilara iz. cuchara. 'Kóillaria, kóillara; Koillaria dxateko da'. Sin. zali.

koilara nagusi iz. cucharón. 'Kóillara neusidxe, kóillara neusi; Koillara neusidxe okelia, bixigue ta, platerera botateko da; ta beste geuse batzuk be bai".

koltxoi iz. colchón. 'Koltxoi, koltxoya; Koltxoya da bekoa; ganekoa mantia". Sin. lastara.

komedore iz. comedor. 'Komedoria, komedora; Komedorien beskaridxe jan dere'. Sin. jangela, jantoki, janleku, jantegi.

kutxilo iz. cuchillo. 'Kútxilloa, kútxillo; Kutxilloa ogidxe ebaiteko be bada, da geuse askotarako". Sin. ganibet, aizto.

lapiko iz. olla, puchero. 'Lápikoa, lápiko; Lapikoa, asta batas besuen eitten sana. Lenau lurreko lapikoak oten sien'. Sin. marmita, tupina, eltze, kazuela/kazola.

laratzu iz. llar. 'Larátzue, larátzu; Laratzue tximiñidxen eskeitte eoten dana". Sin. lagatzu, laratz, lagatz.

logela iz. cuarto de dormir. 'Kuártue, kuártu; Baserridxen kuartue goidxen dau'. Sin. Lotoki, ohetoki, etzaleku, etangu.

mahai iz. mesa. 'Máidxe, mai; Maidxe beskaridxe ta afaidxe dxateko; beste geuse batzuk pe ein leikes or".

manta iz. manta. 'Mántia, manta; Mántia ogerako da'Sin. burusi.

marmita iz. marmita. 'Marmítia, marmítta; Marmittiaa kasuela tipoa da, tapia ta dana, erredondotxue". Sin. lapiko, eltze.

mesanotxe iz. mesilla. 'Mesánotxia, mesánotxe; Mesanotxia len orañela gordetako san'. Sin. gau-mahai, ohe-mahai.

metxeru iz. mechero. 'Métxerue, métxeru; Metxerue sue emoteko, sigarroari be bai". Ikus txiskero.

mueble iz. mueble. 'Muéblia, muéble; Mueblia erropak eukittek da". Sin. altzari, aldeta, tretxu, errediza, hatu.

ohe iz. cama. 'Oya, Oge/oe; Oya lo eitteko da'. Sin etzauntza, ohantze, zakar.

okelaska iz. Arca para conservar la carne en sal. 'Okélaskie, okélaska; Okelie gordetako gatza emonda, sesiñe be iguel, da txarridxe be iguel'. (E. A.)

osin iz. Pozo natural. 'Osifñe; Osin baltza ixeneko posue dau Oromiñon'. (M. I.) Sin. Otsin. Ikus pozu.

pasador iz. colador. 'Pasadora, kafia ta pastako da'. Sin. iragazki, irazki, iraztontzi, errondana.

petrolio iz. petróleo. 'Petrólidxo, petrólidxo; Lenau petrolidxo argidxe eukitte'geñun baserridxen'.

pixontzi iz. Orinal. 'Mesanotxia len orañela gordetako san'. Sin. Kakontzi, ohazpiko.

pitxer iz. jarra. 'Pitxérra, pitxer; Pitxerra ure edo ardaue erateko. Lenau sangridxe eitte san". Sin. pitxar, pitxer, murko, jarro, txarro.

plater iz. plato. 'Platéra, plater; 'Platera dxatekoa ipintteko daa". Sin. azpil, azieta.

posporo iz. cerilla. 'Pósporoa, pósporo; Posporoas sue emoten da'. Sin. pospolo, supizteko, misto, arrast.

pozu iz. pozo. 'Posue, posu; Posue urena ; ur posue; euridxe eitten deuenin betetan da". Sin. potzu, putzu, osin.

sarten iz. sartén. 'Sarténa, sarten ; Sartena dxanaridxe prijietako da ». Sin. zartagin.

sila iz. silla. 'Sillia, sille ; Sillia dxesarritteko da'. Sin. aulki, jesarleku, jarleku, kadira, banku.

sotano iz. sótano. 'Sótanoa, sótano ; Sotanoa bekoa da. Bodegia euki seinke geusek fresko eukitteko ta ». Sin. soto, upategi.

su iz. fuego. 'Sue, su ; Sue geusek berotzeko, norbera berotzeko, dxatekoa berotzeko be bai'.

Sua emon ad. lok. dau, deutso encender. 'Sue emon, sue bistu deu. Sin. Isiotu, ixetu/izetu, piztu.

suburdina iz. morillo, caballetes para evitar la salida de laleña. 'Subúrdiñia, subúrdiñe, suburdiñia beko suen egoten da'. Sin. sutxakur, kapitxale.

tanbolin iz. asador de castañas. 'Tambolíñe, tamboliñ ; laratzuen eskeitte ta gero bueltak emoten dxakos ta suloak dekos, gastañek erretako'. Sin. Erregaldara.

tangada iz. gota. 'Ur-tangádia, ur-tangáda; urtántakie, urtántaka ; Urtantakie deko txorruiek'. (E. A.) Sin. Tanta, tintil, txiztil/iztil, zirta.

tapa iz. tapón. 'Tapia, tapa ; Tapia botilleri ta kasuelari ipintteko da'. Sin. estalgi, estalki.

taza iz. taza. 'Tasia, tasa; Tasia katillue baño txikidxaia da ». Sin. katilu, gopor, kopa, jotxu, erretilu.

tenaza iz. tenaza. 'Ténasia, ténasa; Tenasak alambrie ebaitteko die'.

tenedor iz. tenedor. 'Tenedóra, tenedor ; Tenedora okelia dxateko da ». Sin. sardexka, sardanga, lauhortz.

trebera iz. trébede. 'Tréberia, trébera ; Aspidxen txingerra ipintten dxako treberiarri ». Sin. trebere, trispi.

tximinia iz. chimenea. 'Tximinidxe, tximini ; Keye kanpora botateko da tximinidxe'. Sin. tximinina, kebide, kezulo.

txiskero iz. mechero. 'Txískerue, txískeru ; Nire osaba batek eken txiskerue metxa lusias, sigarroa bistuteko'. (J. M. E.)

txispa iz. chispa. 'Txispia, txispe ; Makiñe batek txispek atarate'ittus ». Sin. zirta, inar, txinpart/txinparta, pindar.

txorko iz. corcho. 'Txórkoa, txorko; kórtxoa, kórtxo ; Botilliarri ortxue sartzen dxako'. (E. A.)

ur iz. agua. 'Ure, ur ; Ure ekarten san ta gero edateko'.

zurda iz. mechón de crin, cerda. 'Surdia, surde ; Surdias bixerreko brotxak eitten sien'. (E. A.)

10. ETXEA, EKOIZPEN LEKUA (IÑAKI ZEARRETA).

akulu iz. aguijada, aguijón. 'Akúlue, akúlu; Busterridxe erueteko akulue san'. Sin. akuilu, pertika, zia, ezten-haga.

aparaju iz. arnés o protección que se pone a la espalda del burro. 'Apárajue, apárajú; Aparajuek egurreskoak dies".

azpiko-ol iz. adral que sirve de fondo del carro. 'Aspiko-ola, aspiko-ol; Kamako aspiko ola, dxeusi es deitten eser berantza."

asta iz. mango de instrumento agrícola. 'Astia, asta; Astia kodañiana, bedarra ebaitteko. Egurreskoa ta burriñeskoa egurreskoa ibiltten da geidxau".

asto-karroa / kaballo-karroa: iz. carro pequeño llevado por un burro o caballo. "asto karro / caballo karroa. Sin. gurdi, burdi, orga.

asto-otzara iz. cestas del burro. 'Asto-otzaria, asto-otzara; Amak Muxikera eroaten seuen asto otzara".

atxur-kirten iz. mango de la azada. 'Atxur-kirtena, atxur-kirten; Atxur-kirtena dxorran eitteko, artoa dxorratzeko'.

burdetz iz. eje del carro. 'Burdétza, burdetz; Burdetza, burpil batetik bestera doana, ta gero ganien kamia'.

burdetz-geldi iz. carro de eje fijo. Burdetz-geldidxe, burdetz-geldi; Egurresko burdetza ta burriñeskoa ibiltten san'.

burdi iz. carro. 'Burdídxe, burdi; Burdidxe da egurre edo bedarra edo ekarteko'. Sin.gurdi, karro.

burdi-bolante iz. carro de eje en que giran las ruedas, pero sin que de vueltas el eje. Burdi-bolantia: orrek gitxi eroate'sien amen".

burdi-taket iz. telera. 'Burdi-taketa, burdi-taket; Burdi-taketa, atzien dekon egurresko palue da'.

burdi-txiki iz. carro pequeño. 'Burdi-txikidxe, burdi txiki; Burdi-txikidxe txikidxe da ta karo, txikidxe esato' tzu'. Burdi-motz iz. carro pequeño. 'Burdí-motza karreteruek ibiltten eurien ori tronguek erueteko'. (E. A.)

burdin-uztai iz. calce de la rueda. 'Burdin-ugela, burdin-ugel; Burdiñ-ugela ori burrineskoa da, txirrinkoliak bueltan daroana'.

burkama iz. cama del carro. 'Burkámia, burkáma'. Ikus kama.

burpunta iz. lanza del carro. 'Burpúntia burpúnte; Burpuntia, busterriko suloa sartzeko da'.

burtede iz. círculo hecho de correa, donde se introduce la lanza del carro al yugo. 'Burtédia, burtéde; Sartu burtedien, da gero larakoa urten es deidxen'. Sin. gurtede.

burtoi iz. cartola, tablas que se añaden al carro para sujetar una carga mayor que la habitual. "Burtoia da idiprobatan busterrire doana, arridxeri engantxetako kate sati bet". Sin. burtol, gurtol.

buztarri iz. yugo. 'Busterridxe, busterri; Busterridxe, idi bik edo eukitte' derena". Sin. uztarri.

buztarri bi ipiñi ad. lok. dau, duplicar la yunta. "Busterri bi ipiñi, idi batzuk atzien da beste batzuk eurrien".

buztartu ad. uncir. 'Bustertu, busterridxe ididxeri amarreu'.

hede iz. coyunda. 'Edia, busterridxe amarretako ganadueri.

erradio iz. radio de rueda. 'Erraidxo-burdidxe esetu'ot'.

radixosko txirrinkolia: iz. rueda de radios. Erradizo txirrinkolia, erraidxosko txirrinkola; Erraidxosko txirrinkolia ta radixoak egurren".

errail iz. piezas de madera colocadas transversalmente en el fondo del carro. 'Erraile, errail; Erraile: egur satidxek, trabesak burdidxen".

eskubara eskubera iz. rastrillo. 'Eskúbaria, eskúbara; Eskobaria bedarra, orbela ta batzeko". Sin. eskutila, arrast, arrastelu, are.

ezpata iz. palo que se coloca verticalmente delante y detrás del carro. 'Espatia, espáta; Espatia, eroaten deuna eurrien, ta egur sati bet sartzen dxako ta atzien amarretan dxako sokias".

ealga iz. torno, freno. 'Galgia, galga; Galgiak egur bet eukitten deu atrabesaute ta estutu eitten dxako egurre". Sin. draga, peia, balazta, traba.

garatxu iz. pieza de madera fuerte para introducirla en el yugo. En un extremo lleva una cadena para arrastrar cargas. 'Garatxue, garatxu; Garatxue, katiari bustarridxen sartzen dxakona". 'Garatxue busterridxen sartzeko, d'atzetik kate luse batas'. (E. A.)

igitai iz. hoz. 'Igitidxe/iditidxe, igiti/iditi; Igitidxe garidxe ebaitteko san'. 'Iditidxe pikeu eitten san; dxungudie aspidxen da pikemailluas jo '. (E. A.) Ikus zerra.

Kama iz. puente del carro. 'Kámia/ kámie, káma; Kamiek euken espatie eurrien d'atzien'. (E. A.) Sin. burkama.

jungude, iz. yunque. 'Dxungúdie, dxungúde; Igitidxe pikeu eitten san dxungudie aspidxen da pikemailluas jo'. (E. A.)

kartola iz. adral. 'Kártolia, kártola; Kartolia, eskiñetan ipintten dana satzak da eskape' es deidxen". Sin. gurtesi, koltza.

kate iz. cadena con la que junta arrastra algunos aperos como "narra" o "nar-aria". 'Katía, kate; Garatxue katiari busterridxen sartzen dxakona'.

kiña iz. picada aguijanada. 'Kiñe akuluen puntia da, pintxetako'. 'Kiñe sorrotza da'. (E. A.)

kiñatu ad. dau, deutso meter el agujón, picar con la agujada. "Kiñetu akuluas, baye astoari paluas dxo". Sin. kin egin, akulatu/akuilatu.

kodaina iz. guadaña. Kodañia, kókdañe; Kodañia piketako". Sin. sega, dailu, zebota.

kodainia pikau ad. lok afilar la guadaña golpeando el corte sobre un pequeño yunque.

Kodañia zorrotzu ad. afilar la guadaña. "Kodañia sorrostu arridxas eitten da, ta dxunkias pikeu".

kodaina-aho iz. filo de la guadaña. 'Kodañian agoakodañian ago". " Kodañian agoa fiñe da".

kodaina-oja iz. hoja de la guadaña. 'Kodañian ojia, kodañian oja; Kodañian ojia ebaitten dauena da".

koilar iz. collar de cuero o lona que se les pone a los burros. 'Koillarra, koillar; "Kollarra da astoak ortixi tirketeko".

koltza iz. adral hecho con flejes. 'Góltzie, góltze: Burdidxentzat simitzesko kartolie, goltzie'. (E. A.)

landa iz. prado. 'Landa, landa; Landia bedarrantzat". Sin. alor/arlo, lekora.

larako iz. clavija. 'Lárakoa, lárako; Larakoa sartu bi-da, eskapeu es deidxen burdidxek". Sin. ziri, aker, kabila.

pikamailu iz. martillo para afilar la guadaña. 'Pikémaillue, pikémallu; Pikemallue da kodañia piketako mallue". Sin. sega-mailu.

pikatu ad. afilar la guadaña golpeando el filo con un martillo contra el yunque. 'Pikeu; iditidxe pikeu eitten san mailluas jota'. (E. A) Sin. piketu.

trabesañue iz. travesaño. 'Ttrabésañue, trabesañu; Trabesañuek ol sati lodidxe k sien'. (E. A.)

txintxia iz. Txintxia arraute miñ es didxen". Bizk.: ¿

txirrindola iz. rueda. 'Txirrinkolia, txirrinkola; Txirrinkolia, egurrekoa eta bueltan eukitten deu burriñeskoa". Sin. txirringa, gupil, errobera.

txolet iz. bacineta para beber líquidos y para llevar la piedra de afilar. 'Ganaduen adarra ebai ta ure bota, ta an sartzen san arridxe. Ferreteidxen ta saltzen sien txoletak'. Sino balde, antoisin.

zapa iz. frontal de bueyes uncidos. 'Sapia, sapa; Sapia miñ eiñ esteidxen". Sin. ipuruko, kopetako, zamar.

zerradura iz. Sarradurie: iz. cercado. 'Sarradúria, sarradúre; Sarradurie ganaduek urten es deidxen kanpora, edo sartu es deitten barrure be". Sin. zarratu.

zerra iz. hoz 'Serria, serra; Serria bedarra edo garidxe edo ebaitteko, naboari burue garbitzeko, t'olan'. igitai.

zimintz zimentz iz. Simitzesko kartolia: iz. adral de carro hecho con flejes de avellano. "simitzesko kartola; Kartolak beti oleskoak; amen es taus simitzeskoak".

zorroztarri iz. piedra de afilar la hoz o la guadaña. 'Sorróstarridxe, sorróstarri; Sorostarridxe kodañie sorrosteko san'. (E. A.)
Sin. dailari, geztera, arraitz, gezterarri.

zorroztu ad. afilar. 'Kodañia sorrostu arridexas eitten da, ta yunkias pikeu". Sin. garraztu, geszteratu, zorrotzi.

11.- KANPOKO LANAK (A)

(Iñaki Zearreta)

agarrateko-leku iz. Esteva. 'Agarrateko leku ona; Agarrateko lekutik artu' (I. Z).
Sin. Eskuleku, kirten, eskutoki.

are iz. grada. 'Aria, ari; Aria da lurre ereittekot'. Sin. Are, eskubara, eskuare.

areanar iz. narria con púas. 'Arianarra, aríanar; Ori gure arianarra da'. Sin. Lera, narrra, larda, (z)arba.

areatu ad. arar. 'Arietu eif ddu lurre'. Sin. goldatu.

atara bedarra ad. lok. dau arrancar la hierba. 'Bedarra ataratie es da erresa'.

alperarri iz. pasar el rompeterrones. 'Alperrarridxe, alperarri; Orrek alperarridxe pase' deu'.

bolineta edo alper-harri iz. rodillo para deshacer terrones. 'Bolíñeta-arrídx, bolíñeta-arrí; Boliñetarridxe / Boliñetia erredondoa da'. Sin. alpelarri, arpelarri, alper.

dardara iz. arado construído en hierro, sin elementos de madera. 'Drigi-dragak sien bedarra apurtzeko; mollesko ariak, dardarak. Gernike ingeruen bailariñek esat'otzien. (J. B., J. E. Tx. E.)

golde iz. Brabán. 'Góldia, golde; Goldia da soloan lan eitteko'. Sin. bolda, nabas.

kutxila iz. cuchilla del arado. 'Kútxillia, kútxille; Goldiak eroaten deu kutxillia'.

itaila iz. arado de 5, 7 o 9 púas. 'Iteillia, iteilla; Etxien iteillia eukitten gendun'. Sin. Itila intila, burdinare.

jorratu ad. dau, deutso, escardar la tierra. 'Lurre jorratu gero ereiteko' (I. Z.). Sin. saratu, galtzaratu.

kama iz. pértiga o lanza de carros y narrias. 'Kamia, kama; Egur bet da kamia busterrire doana' (I. Z.)

Lurra landu ad. lok. roturar. 'Lurre landu bi-de' (I. Z.) Sin. Lanberritu, lanbarritu, lubarria egin, luberritu.

makinatu ad. dau, arar con brabán. 'Goldiak eitten deu makinetu' (I. Z.).

markadora iz. Surco. 'Markadora, marcador; Eraitteko-ta markadora bier ixete' san' (I. Z.)

mokil iz. terrón. 'Mokílle, mokil; Ariakin apurtu ta sati andidxe gelditzen diesenak' (I. Z.). Sin. sokil, tarroka, zokor, erpil.

mokilauste iz. Rompeterrones. 'Mokílleustidxe, mokílleusti; Mokilleustidxe mokillek apurtzeko ixeten da' (I. Z.). 'Mokilleustidxe biribille d'asta bategas; planue be oten san'. (E. A.)

nar iz. Narria. 'Narra, nar; Narrak boliñetian funtziñoa eitten seuen' (I. Z.). Sin. Narria, narra, lera, narda.

narra paseu ad. lok. pasar la narria para deshacer los terrones. 'Narra pase'deu mokillek apurtzeko' (I. Z.).

ortza iz. púa del arado. 'Ortza, ortz; Ariak ogei ortz edo eukitten seusen, pentze'tot' (I. Z.).

zabaldu satsa ad. lok dau, esparcir el estiércol. 'Soloan satza sabaldu bier da indderra emoteko lurreri' (I. Z.). Sin. sakabantu, barreiatu, banatu, hedatu.

sats iz. estiércol. 'Satza, satz; Satza sabaldu bi-da soloan da landan'. Sin. Ongarri, simaur, korotz, gorotz, kortaitz.

tribuli iz. carro pequeño para el burro o el caballo. 'Tríbulidxe/ tíbulidxe, tríbuli/ tíbuli; Tribulidxe astoak eroate'uen karrotxue. Tribuli, tribuli, tribuli, kantetan ibilltte'san Sabalbekoan'. (J. B., J. Etx., E. A.) Auzo batzuetan "tibuli" da berbea.

txilindroi iz. Rompeterrones con púas. 'Txilindroya, txilindroi; Txilindroya da iru eje edo ortzakas buelta gustidxen' (I. Z.). Sin. Txilindro, txilindroi, zapalgailu.

uztai iz. arco, aro. Usteidxe iz. Anillo metálico para reforzar una pieza de madera. 'Ustaidxe /ústeidxe, ustai/ústei; Arrakalatu es deittesen sartzen dxakien usteidxe' (I. Z.). Sin. Uztai, arku, mako, arranbel.

zanga iz. foso, zanja. 'Sankia, sankia; Sankia atara eta suloa eñ' (I. Z.). Sin. xanga, zotaskazulo, pezoí.

zohi iz. terrón sacado con herba incrustada. 'Soidxe, soi; Soidxen sati bet ataraten dosu ta bueltia emoten'tzesu atxurras' (I. Z.). Sin. Sokil, mokil, zokor, motor.

12.- KANPOKO BEDAR LANAK (B)

bedarmeta iz. almiar de heno. 'Bedármestia, bedármesta; Bedarmetiak deko palue erdidixen ta punten akabetan da' (I. Z.). Sin. belar-meta.

bedar-siku iz. Heno. 'Bedar-sikue, bedar situ; Bedar-sikue ganadueri emoteko da'. (I. Z.) Sin. belar-ondur, belar-igar, elar-idor.

bedar-txiki iz. hierba pequeña que no se puede cortar con la hoz. 'Bedar-txikidxe, bedar-txiki; Bedar txikidxe eskuegas ataraten da' (I. Z.)

bueltia emon bedar sikueri ad. Dar la vuelta al heno. 'Bedar sikueri bueltia emoten da siketzeko' (Iñaki Zearreta).

irakin ad. fermentar. 'Fermenteu: fermentar el heno; Bedar sikue es da fermentetan' (I. Z.)

kimatu ad. echar brotes. 'Brotiak bota ad. lok.; Orrek brotiak bota'ittus '(I. Z.). kimatu, kimestu, muskildu.

13. BASERRI LANAK EKIKADURARAKO

A. Larruzea

arto iz. maíz, planta y fruto. 'Artóa, arto; Artoa garandu eitten da (A.L.)

artaburu iz. mazorca de maíz. 'Artoburue, artoburu; Amar artoburu sartu'otas kamaran'. A. L.)

hazi iz. semilla. 'Asidxe, asi; Letxugien asidxe ereiñ ddot. (A. L.)

azpira iz. artesa. 'Aspiria aspire; Aspiren taloak eitteko masia eitte'san'. (A. L.) Sin. Azpil, oramahi, ganbela, mahaira.

bahe iz. cedazo, tamiz. 'Baya, bai; Baya da saidxe apartetako. Seya paseu eitten da saidxe es'. (A. L.) Sin. arrazko, artza, galbahe, maze.

heldu ad. madurar. 'Sagarrak eldu die'.

erein ad. sembrar. 'Garidxe erein ddere; garidxe erein ddu'.

erne ad. germinar. 'Babia, nai piperra, nai tomatia erne da'

eskuta iz. gavilla. 'Eskútia, eskute; Eskutek artu doas da euskitten ipiñi'otas. Geur eun eskute ebai doas'.

galbahe iz. cedazo. 'Galbaria geuse andidxauak pasetako da'. Ikus bahe.

galbahetu, galbaratu ad. dau cribar. 'Geur goixien galbatu deu babia. Satza be galbatu eitte san satz seyak urten deidxen. Ori simintterarako san'.

galburu iz. espiga. 'Gariburue, gari-buru; Eurten gari buru ederra' taus'.

galondo iz. rastrojo, rastrojera. 'Galondoa, gariondo, garondo; Galondoa labretan noa, barriro beste geuse bat ereitteko'. Sin. galtzu, uztondo

galtzu iz. paja. 'Eurten galtzu asko egon da'. (E. A.)

ganil gainel iz. flor de maíz. 'Gaiñelgiñen jun bi-ku gánauentzako'.

garagar iz. cebada (Hordeum distinction.). 'Garagarra, garagar; Garagarra batzuk eraingo eren iguel'.

garandu ad. desgranar. 'Aixiek garandu be eitten deu garidxe'. (E. A.)

gari iz. trigo (triticum aestivum). 'Garídxe, gari; Garidxe etxun eitten deu aixiak'. E.A

zahi iz. salvado. 'Gariasala saidxe da ; ganauentzat ixeten san'. (E.A.)

gari-ebate iz. corte de trigo. 'Gari-ebatie, gari-ebate; Gari-ebatie igitidxekas ixete' san'. (E. A.) Sin. Galebate, galebakitze.

gari-etzan iz. trigo tumbado por el viento o por una tormenta. 'Gari-etxune gatxa da ebaitteko. Ego-aixie, da garidxeek eldute, da ni ukusitte nau andra-gixonak palu andi bategas garidxe sapaltzen garandu esteitten'. (E. A.)

gari-garaun iz. gano de trigo. 'Garí-garaune, garí-garaun; Gari garaun ona egon eurten'. (E. A.) Sin. Galgarau.

gari-garbiketa iz. limpieza de los granos de trigo. 'Gari-gabietie, Gari-garbieta; Garidxe garbitzeko makiñie gurien be breguen, da gari-garbiekie bakotxak eitten seuen'. (E. A.)

gari-jote iz. trilla de trigo. 'Gari-jotie, gari-jote; Gari-jotien eusuek arkalas ibilltten sien; S. Kristobal inguruen gari-jotie ixete'san'. (E. A.) Sin. Ogijotze.

gari-landara iz. planta de trigo. 'Garí-landarie, garí-landara; Gari-landarie ondo dator eurten'. (E. A.) Sin. Galbedar, galbelar.

gari-meta iz. almiar. 'Garí-metie, garí-meta; Garidxe siketuten danien, gari-metie ein bi-da'. (E. A.)

gari-mutxurio iz. montoncito de manojos de trigo puestos de pie. 'Garí-mutxurre, garí-mutxur; Gari-mutxurrek asko dauenien, 20-25 eskute eukitte'ittu'. (E. A.)

gari-solo iz. trigal. 'Garí-solue, garí-solo; Gurien eraitte'san iguel iru solo, gari; da beste iru solo, arto'. (E. A.) Sin. Galsoro, garitza.

gari-urun iz. harina de trigo. 'Garí-urune, garí-urun; Garidxe errotara eruen da gari-urune ekarri. Eitte'geñun urun asko edo gitxi. (E. A.)

gari-zorri iz. pulgón de trigo. 'Garidxeek eukitten deu pulgoya, sorridxe; bai asak da aselgak be sorridxe eukitten dere'. (E. A.)

gari-zorro iz. saco de trigo. 'Garí-sorrue, garí-sorro; Astoas gari.sorro bat eruen deu errotara'. (E. A.)

irabiur iz. mayal. 'Dxibittie, dxibitte; Babie jote'san dxibittekas. Dxibittie babak joteko da'. (E. A.) Sin. Zaro, txibita, trailu, idaur.

kapaxa iz. hojas que envuelven la mazorca. 'Kapaxa, kapax; Arto kapaxa lastamarrak eitteko, biguntxuekas, latzak aparteute'. (E. A.) Sin. Artakapela, artazorro, maluta, mokots.

karetu ad. dau abonar con cal. 'Bidxer karetu en bi-u solue'. (E. A.)

kaxa iz. arca de madera, cofre. 'Káixie, kaixa; Kaixie edo arkie ixete'san garidxe gordetako'. (E. A.)

ludoe iz. tizón de los cereales. 'Ludóye, ludo; Garidxe ludoye deko'. (E. A.)

olo iz. avena. 'Olóa, olo; Eurten olo asko urten deu gari artien'.

sabai iz. pajar. 'Sabaidxe, sabai; Sabai andidxe euki geñun'. (E.A.)

txokor iz. tusa o zuro de maíz. 'Txókorra, txókor; Txokorak sue eitteko surtera botaten geñusen'. (E. A.) Sin. Burutxa / buruxka, txorokil. Arkotxan: txorokille.

txorla iz. grupo de gavillas puestas en pie al sol. Ikus mutxur. Mendebaldeko auzoetan erabiltzen da hau.

zimintera iz. sementera. 'Simintterie, siminttera; Simintteran piperra be eraitten san da gero soluen ipiñi'. (E. A.)

zoragari iz. cizaña (*Lolium temulentum*). 'Guk eitte'geñun dana eskuas paseu da aparteu soragaridxe'. (E. A.).

14.- BASERRI LANAK EDARIAK EKOIZTEKO

M. Elorri. eta M. G. A.

Ardau botia: iz. bota de vino. 'Ardau-botia, ardáu-bota ; *Ardau-botia, mendire ta doasenien eroaten dere*'. Sin. zahato, xahato, zaragitu, zaragi, zahagi, bota.

ardaозale iz. aficionado –da al vino. 'Ardausalia, ardausale ; *Ardausalia edatune da*.

barrika iz. cuba, tonel barrikoa, barrikoa, barrika Matza sakatu ta barrure botata irikiñ eitten deu. upel, kupel, pipa, ripa, xurri

enbotilau ad. embotellar. Embotilleu ; *Urridxen eitten bosu, txakoliñe martidxen erdittik enbotelleu*'. Sin. botilatu, botilaratu. botilaratu, botilan sartu.

garrafoi iz. garrafón. 'Garrafóya, garrafón; Lenau ardaua garraoyen ekarten geñun'. Sin. murko, (ardo)-txanbila, bonbila.

geldi itxi ad. lok da, dau, dejar en reposo. 'Matzure geldi itxi bi-da irikitten dauen bittartien'. Sin. geldirik utzi.

irakin ad. dau fermentar. 'Irikiñ eitten deu 8 a 10 egun.

kortxo: iz. Corcho, kortxo, txorko, artalakatz, artelazki

mahats iz. uva. 'Matza, matz/mas-; *Matza txakoliñe eitteko edo jateko da emen*'. Sin. marats.

mahats -aihen iz. sarmiento Sin. Mahatsadar, aihen.

mahasti iz. viñedo. 'Mástidxe, másti; Oiñ Etxano aldien badaus masti anditxuek, amen trikitxuek'. Sin. mahastoi, mahastegi.

mahatsondo iz. cepa, vid (vitis vinifera). 'Mátzondoa, mátzondo; *Matzondoa podetan bosu, arbolatxue eitten da*'.

mahatsorri iz. hoja de parra

mahats-hazi iz. pepita de uva. mats-asidxek:

mahats-hazi, iz. pepita de uva. 'Matz-asidxe, matza-asi; *Matz-asidxek txikitxuek ta mingotzak die*'.

mahats-estaka iz. estaca del emparrado. 'Mátz-estákia, matz-éstaka.

mahats-garaun iz. grano de uva. 'Matz-garaune, matz-garaun ; *Mordiak matz-garaunek tekos*'. Sin. mahats-pikorra

mahats-morda iz. racimo. 'Matz-mordia matz-morda ; *Matz-mordiak garaun asko*

mahats-parra iz. uva en parra. 'Mas-parria., mas-parra ; Mas-parra *andidxe gure bosu 8 bet urte bier die*'. Sin. mahats-parra, mahasparra,

mahats batu ad. lok. vendimiar. 'Matza batu *Urridxen erdi ingeruen matza batzen da*'.

mahatsa podeu ad. lok. dau podar la uva. 'Matza podeu *Mas danak podeu eitten die urtero*'.

mahatsa preneu ad. lok. dau prensar la uva. Matsa preneu; *Matza preneu ta urtetan deu matzurek*'. Txakoliñe eitteko matzuras bidoyak bete, da geldi ixten da irikiñ arte'.

mimikak kendu ad. lok. dau, deutso, desyemar. '*Lar datosenien mimikak kendu eitten die*. Sin. Begiak kendu, moztu

mozkor adj. borracho.

moskor adj. borracho. 'Gixon ori moskor dau'.

mozkor egin ad. lok. da, dau, emborracharse. Sin. mozkor-mozkor eginda, sekulako aitzurrarekin, mozkor arrail, total eginda.

muztio iz. Mosto. 'Mostoa, mosto; *Fermenteu eskero alkola eitten dxako, mostoa fermenteu bakoa da*'.

mutxila iz. recipiente para sulfatar. 'Mutxillia, mutxille; *Len baldien oiñ mutxillien botatn du sulfatoa*'.

otzara iz. banasta, cesta. 'Otzaria, ótzara; *Otzaria zabala ta sakonera gitxikoa da*.

zesto iz. cesto. 'Sestoa *zestoa sakona da*.

pattar iz. aguardiente. 'Paितtarra, paितtar; Sin. mamagorri, katalingorri.

pitipin iz. aguapié hecho con agua mezclada con sidra. 'Pitipiñe, pitipiñ; *Pittipittiñe es da salduten, ori etxerako eitten da*'.

sagar iz. manzana. 'Sagarra, sagar; *Sagarra sagardaua eitteko da*'.

sagardao iz. sidra. 'Sagardaua, sagardau; *Sagardaua edateko ona da*'.

sagarra batu ad. lok, dau, deutso, recoger la manzana; *Urridxen ingeruen batzen da sagarra*'.

sagarra preneu ad. lok dau, prensar la manzana.

sagarra zatitu edo txikittu, ad. lok, partir la manzana *Sagarra satitu, osorik esin su ian ta*.

zaragi iz. odre, pellejo de vino. 'Saragidxe, saragi; *Saragidxe narruskoa da ta utzitzen danien bigun-bigune da*. Sin. zahagi, ardao-zaragi, sarro.

zarratu, tapau ad. dau, cerrar herméticamente (antes con arcilla, ahora con silicona). 'Sarratu edo tapau; *Ondo sarratu bier da, aixia artzen badeu es teu balidxo*'.

sulfatau: ad. sulfatar, sulfatatu *Sulfateu: matzari sulfatoa imintten dxako*'.

trasladeu ad. dau, trasegar *Handik ille bire edo batetik bestera trasladeu*'. ontziz edo lekuz aldatu, zurrutzatu.

txakolin iz. chacolí, vino blanco o tinto típico del País Vasco. 'Txakoliñe, txakoliñ;

Iru klase txakoliñ daus: suridxe, ollarbegidxe, da baltza'. (M. G. A.)

txarrikeria bota ad. lok. dau, expulsar la fermentación a la superficie o expulsar las heces del vino. 'Txarrikeridxe bota: *Irikitten deuenien txarrikeri geidxenak an botate'ittu*'.

uztai iz. aro de la cuba. 'Usteidxe, ustei.

15.- ESNEKI ETA MANTEKILAK

esne iz. leche. 'Esnia, esne; *Esniagas gastaya eitten da*.

behi esne, ardi esne, auntz esne, asto esne. iz. clases de leche: leche de vaca, de oveja, de cabra, de burro. 'Esne motak: bei-esnia, ardi-esnia, euntz-esnia, asto-esnia. *Behi esnetzuek onak die. Ardi esne asko dauenien gatzatue eitten da. Euntz esnias ardi esnien antzera eitten die geusek. Asto esnia antziñeko demporan umiak asteko ixeten san ona*'.

esnea galdu, ad. lok. cortarse la leche. 'Esnia galdu de beroas'.

esne-galdu iz. leche perdida, cortada. Esne-galdue, esne-galdu; *Esne galdue txarridxeri botaten dxakien*'.

esniak ganeska egin ad. lok. dau, deutso, subir la leche cuando está hirviendo. 'Esniak ganeska eñ ddeu'. Sin. Isuri, ixuri, usuri

gaztai iz. Queso. 'Gastaya, gastai; *Gastaya asko gustatzen da aho jesitiari*

gurin iz. Mantequilla. 'Mantekillia, mentekille; *Mantekillia ogidxegas gosoa da, asukeria ganien botata*'.

gatzatu iz. cuajada.

esne-bitz iz. nata, *Pirrerik es bota niri*. gain, bits, esne-tela, goien esnegain

16.- OGIA ETA LABEA

(Marga. Elorriaga)

arto iz. pan de maíz, maíz. 'Artoa, arto; Artoagas ta esniagas sopak eitten die'. Sin. Nahaski, arrobero, porrota, mestura.

artopil iz. torta de maiz, artopille mgg.: artopill

ipitz, iz. escoba de ramas verdes para limpiar el horno. 'Ipitze, ipitz; Txingerrak alboratu eitten die ipitzegas laban'. Sin. ipizki, espartzu, labaki.

laba, iz. horno, labia, Laban ogidxe erretan die, labe.

lebadure, iz. lebadura, Lebaduria, Lebaduria ibiltten da ogidxe eitteko. legamia, altzagarri hazgarri, orantza, labarrin.

mokots, iz. pan de Pascua redondo, Mokotza, Paskoetan aittebitxik eta amabitxik mokotza emiten dohie euren besotakoari. mukuts, morrokote, samarkopil, garapaio, arrantzopil.

ogi iz. Pan. 'Ogidxe, ogi; Ogidxe da janaririk onena'.

ogi-azal, iz. corteza del pan. Ogi-asala, ogi-asal; ogi-asal gogorras berakatz sopia eitten da'. Sin. ogi-kuskur, kurrusku, kuskur.

ogi-birrin, iz. migaja de pan. 'Ogi-birriñe, ogi-birriñ; Ogi birriñe eitten da ogidxe ebakeran'. Sin. apur, ogi-zabor, ogi-mamur.

ogi-mamiñ, iz. parte blanda del pan, dentro de la corteza. 'Ogi mamiñe, ogi-mamiñ; Ogidxeri asala kentzen dxakonien gelditzen da ogi mamiñe'. Sin. ogi-mami.

ogi-zati, iz. mendrugo, trozo de pan. Ogi-satidxe, ogi-sati; Ogi-satidxe txokolatias oso goso da'.

ogi urdinu, iz. pan con moho. 'Ogi urdinu; Ogi urdinu txarra da'. Sin. ogi urdin.

ogia jagi, ad. lok., fermentar el pan. Ogidxe dxagi; Ogidxe dxagi baño ariñau aspiren oria eitten da'.

ora, iz. masa de harina. 'Oria, ora; Arto urunegas eitten dan oria taloak eitteko ixeten da'.

orea egin, orea igurdi, ad. lok. (dar vueltas a la masa con la mano) amasar?

pamitxa iz. torta de pan redonda y aplastada y de corteza blanda. 'Pamitxia, pamitxe; Pamitxiagas ta txorixo batas dxanari ona'.

pastel, iz. pastel. 'Pastela, pastel; Pastelak egun ixenteuetan dxaten die'.

talo, iz. torta fina de harina de maíz. 'Táloa, tálo; Taloa esnias san gure armosue'.

taloa erre, ad. lok. cocer la torta fina de maíz. 'Taloak lelengo taloparan erretan da'.
Sin. taloa egin..

talopara, iz. plancha para cocer el talo. 'Taloparia, talópara; Taloa bota orduko taloparia surten berotu ein bi-da'. Sin. talo-burdina, talaburdina.

urun iz., harina. 'Urune, urun; Atxiñe urunek gordetan sien kaixan'.

17.- ARRANTZA ERREKAN EtA ItsAsOAN

I. Zearreta

aletia edo egoa iz. Aleta. 'aleta egoa Arraiñak aleta txikitxuek eukitten dittuez' (I. Z.). Sin. Hego, legal, hegats.

amu iz. Anzuelo. 'Amue, ámu; Amue peskia arrapetako da' (I. Z.).

angila iz. Anguila. 'Angillia, angille; Klase bi angille daus: ur gasidxen ta erreketan' (I. Z.). Sin. Angira, aingira.

angula iz. Angula. 'Angulia, ángule; Bertederoak ixaten diren lekuen atrapetan dire' (I. Z.). Sin. Angula, txitxardin.

antxoa iz. Anchoa. 'Antxoa, antxoa; Antxoak aprillien edo dxaten die' (I. Z.). Sin. antxoba, bokart.

harresi iz. muro de piedra. 'Arrasidxe: presa moduen erreken erdixen posutxu bet ein da butroya antxe ipintten da'.

arrankari iz. Trucha. 'Arrankaridxe, árrankari; Arrankaridxek itxasoan barik, ur gatz bakoan egoten die' (I. Z.). Sin. arrankai, amuarrain, arrain.

arrantza iz. pesca.

hazur iz. Espina. 'Asurre, asur; Txitxarroak asur asko deko' (I. Z.).

bisigu iz. Besugo. 'Bixigue, bixigu; En general gabonetan dxaten da bixigue, baye sasoye agustuen ei de. (I. Z.). Sin. besigu, errosel, arrosel.

butroi iz. butrón.

ezkata iz. Escama. 'Eskámia, escama; Eskama asko deko orrek' (I. Z.).

esparbela iz. esparbel. 'Esparbela erreka neusidxetan useta'san, Ibaisabalen. Sariak bueltan cordel bat eken, da errekan itxi da gero kordela batu eitte'san, barruen eken gustidxegas. (M. I.)

itsosoko zapo iz. rape (Lophius sp.). 'Itxosoko sapóa, sapo; Itxosoko sapoa oso gosoa da' (I. Z.). Sin. itsas zapo.

lebatza iz. Merluza. 'Leatza, lebatz; Lebatza suridxe da' (I. Z.).

makailao iz. Bacalao (Gadus morhua). 'Makaillaua, makaillau; Makaillaua itxosoan atrapetan da' (I. Z.) Sin. Makailo, bakailao, nerba.

pesketako kañia iz. Caña. 'Hamar kañe pesketako'. 'Pesketako kañia egurrekoa ixeten da' (I. Z.). Sin. Kainabera, kanabera, kañabera, kana, seska.

sardiña iz. Sardina. 'Sardiña, sardiñe; Agustuen egun beten dxaten da, egun espesiala da' (I. Z.).

sakape iz. refugio construído por el agua en las orillas del río. 'Sakaperie, sakapera; Erreka egalien dauen arripeko sulueri sakaperie esato'tzu. Arrankaridxekek oten die an'. (M. I.)

sare iz. red para pescar. 'Saria, sare; Sariak dekos egur bi alboetan, kaskailluek ta arrapetako' (I. Z.).

txitxarro iz. Chicharro. 'Txotxarroa, txitxarro; Txitxarroa erreta goso dxaten da' (I. Z.).

18.- ESKATZA EtA JANARIAK

(Anes Larruzea)

afari iz. cena. 'Afaridxe, afari; afaridxe dxaten san patata-porruek, da lekurik geidxenetan, ganien esnia.

aginka egin ad. lok. dau, deutso. 'Orrek dxatekoari aginke eitt'otzo'.

armozu iz. Desayuno. 'Nire armosue geidxenetan esnia edo kafia da'.

harri. Iz. fregadera. 'Arrídxex, arri; Arridxe san fregaderia lenau'.

harrikoa egin, harria egin ad. lok. dau, deutso. 'Arrikoa em-biot edo arrikoa eitten noa'

arroz iz. arroz. 'Txinan da Japonen dxaten da arosa asko. Emen be bai, baya egurdidxen, geubien da goixien es'

azukera iz. azúcar. 'Asukeria, ázukera; Kafia batzuri gustetan dxakie asukera barik da beste batzuri azukerías'.

basu iz. vaso. 'Basue, basu; Geur basu barridxe atara bi-us edateko'.

bazkari iz. comida del mediodía. 'Beskaridxe, beskari; Beskaridxe: lapikokoa da, ganien okelia edo peskeue'.

berotu ad. dau, deutso calentar (la comida). 'Goixien armosetako esnia berotu'.

berotu ad. da, dau, deutso calentarse, ponerse furioso. 'Sarataka asten danein edo purrustaaka asten danien, ori berotu eñ dde'.

botila iz. botella. 'Bótillia, bótillie; Botille bat ardau erosi bi-ot'.

egosi iz. carne cocida. 'Egósidxe, egosi; Lantzien beñ okela egosidxe dxaten du, da beste batzuetan sartanien prijiute'.

epeldu ad. da, dau, entibiar. 'Esnari bero dauenien epeltzen itxi bi-dxako'.

eragin ad. remover. 'Esnias, d'urunas, da asukera apurtxu bet eitten da, ta erain em-bi-dxako morokilleri'.

erre ad. asar. 'Beste batzutan okela erria, sartaien prijiute'.

galdaila iz, caldera pequeña para hacer farineta. 'Galdaillia, galdaille; Or galdailen etitten san morokille'.

eskutrapu iz. Trapo, paño de manos. 'Eskutrapue eskatzien oten san'.

gatz iz. Sal. 'Gatza, gatz; lapikoari gatza bota'otzet'.

gazi adj. salado. 'Gasi dau au lapiko au'.

gordin adj. crudo. 'Sagarra batzuri gustetan dxakie gordiñik da beste batzuri erreta'.

gose iz. hambre.

gose izan /egon ad. lok. da, dau. 'Gose nas, da gosia dekot, dana bardin'.

gozozale adj. goloso. 'Gosósalia, gosósale; Ori gososalia da'.

gustu iz. gusto. 'Gustue, gustu; Gustu ona deko'.

gustua emon ad. lok. dau, deutso. 'Gustue emoteko geuse asko botaten dxakos lapikoari, piper berdia, senoridxe, berakatza, kimpulia...'

iribildu ad. dau batir. 'Tortillia eitteko arrutzek iribilldu eitten die'.

iruntsi ad. dau tragar. deglutir. 'Orrek iruntzi eitten deu dxatekoa'.

jakan adj. de poco comer. 'Dxakana da egundo esteuena euikktn dxateko gogo andirik'.

jan ad. dau, deutso comer. 'Asko jan deu'

jatun adj. glotón. 'Jatune, jatun; Ori gixon ori dxatune/jatune da'.

kazuela iz. cazuela. 'Kasuéla, kasuéla; Lurresko lau kasuela ukusi'us plasan'.

kopu iz. bocado. 'Kopue, kopu; Kopue eroan dot bierrera. Amaiketan kopu bet eifñ ddot'.

kutxilo iz. Cuchillo. 'Kútxilloa, kútxillo; Sesiñe ebai dot kutxilloas'.

lapiko iz. puchero. 'Lápikoa, lápiko; Lapikoak ukusi'oas dendan saltzen'.

lapikoko iz. cocido. 'Lápikokoa, lápikoko; Oiñ lapikoko gitxiau dxaten da len baño'.

merienda iz. merienda. 'Meridxenda, beridxenda (m/b zalantza); Meridxendan lenau txokolatia d'ogidxe geidxenetan. Lenauko beridxendia oixe san'.

mizkin adj. melindroso -sa. 'Miskiñe da ori, edoser gustetan etxakona da ori: miskiñe'.

morokil iz. farineta. 'Morokille, morokill; Morokille eitten san artourunegas, d'esnia, d'asukera apurtxu bet'.

nahastau ad. dau deutso, mezclar. 'Beakatza da kimpulia nast'otzo lapikoari'.

okela iz. carne. 'Lenau okela gitxiau dxaten san oiñ baño. Egurdidxen da geubien bai'.

okela egosi: ikus egosi.

okela errea ikus erre

okela gogor iz. carne dura. 'Ori okeliori gogorra da'.

orio iz. aceite. 'Oridxoá, óridxo; Oridxoá erosi dot'.

ozpin iz. vinagre. 'Bínagria, vinagre; Binagria bota'otzet ensaladiari. (emen binagria)'

piper iz. pimienta. 'Pipérra, piper; Piper berdía botaten dxako lapikoari'.

pipermin iz. pimienta. 'Pípermiñe, pípermiñ; Batzuri gustetan dxakie pipermiñe da beste batzuri es'.

pitxar iz. jarro. 'Pitxérra, pitxer; Pitxerra apurtu dxat'.

potiz iz. botijo. 'Potíxe, potix; Ekarrík ori potix ori ure eran bi-dxuk-eta'.

plater iz. plato. 'Platérra, plater; Plater barridxek ukusi dotas dendan'.

postre iz. postre. 'Póstria, póstre; Beskaridxen ganien postria, sagarrak eta kerixek, demporan demporakoa'.

salda iz. caldo. 'Saldia, salda; Batzuri saldia gustean dxake bero, beste batzuri otzien'.

samur adj. tierno. 'Samúrre, samur; Ori okeliori samurre da'.

sorki iz. paño, trapo. 'Sórkidxe, sórki; Sorkidxe be eskutrapue da'.

tajada iz. tajada. 'Tajádia, tajáda; Iru tajada gur'oa'.

tenedor iz. tenedor. 'Tenedora, tenedor; Tenedor barridxek dekus etxien'.

topin, iz. recipiente grande de barro. 'Topíñe topin: Lurresko lapiko andidxek. Lurresko lapikoan txoixoak sartzen sien. Andidxek sien, oridxoá bota da gero oridxo artera sartzen sien txorixoak'.

tortilla iz. tortilla. 'Tórtillia, tórtille; 'Bokadillureko eitten da tortillia'.

txuleta iz. chuleta. 'Txúletia, txúleta; Karnaseridxen txuleta ederrak daus'.

zartagin iz. sartén. 'Sartána, sartan; Sartan barri bet ukusi'ot'.

19. GARBItAsUNAK

(Anes Larruzea)

abarka

abarkezten iz. lezna. 'Abárkistena, abárkisten; Abarkistena usetan da abarkak sulotzeko da eitteko. Ixeten da alderdi batetik untzie les sorrotza da bestetik, katxaba antzien golpie emon da sulotu eitten deu ak'. (E.A.)

ardatz iz. huso de hilar. 'Ardátza, ardatz; Beyen erredondoa da sartute ardatza gorantza. Laratroen moduen baya meya, d'an inketo'tzien lania. Da beko erredondoari bueltia emon, da bueltia emokeran aridxe eiñ. (Lekukoak amamari ikusi eutsan).

hari iz. hilo. 'Aridxe, ari; ari gitxi artu'ot.

hari mehe iz. hilo delgado. 'Arídxex, ari; Ari fiñe, liñoas ari fiñe eitte'san'.

hari lodi iz. 'Ari lodidxe noberak selan ipintten deuen lania'.

harri iz. piedra de limpiar ropa. 'Arrídxex, arri; Artu baldia buruen d'antxe eitte'ren arridxen bierra. Arridxe erropia joteko. Errekan arri bi daus erropia joteko'.

beratu ad. da, dau remojar. 'Beratu; beratzen ipiñi erropia'.

erropia garbitu ad. lok. dau, deutso, limpiar la ropa. 'Erropia garbitzera dxoan da txorrora'.

eule eula iz. tejedor -dora.

eundu ad. tejer.

goru iz. rueca. 'Goruetan lantias eitte'san aridxe'.

goruetan egin ad. lok. dau, hilar. 'Setan sabis? Goruetan aridxe eitten nabill'. Sin. Irun, ardazkatu.

kordel iz. cuerda. 'Kordela, kordel; Abarkak lotzeko san kordela; geuse askotarako useta'san'.

lana iz. lana. 'Lánia, lana; Ardi-lana asko euki dere'. Sin. Ardi-ule, artile, ileki.

labadero iz. lavadero. 'Labáderoa, labádero; Labaderora dxoan erropia joteko arridxen; an arridxen eskuas igurdi ta jo, ugerra kentzeko'.

lejia iz. lejía. 'Lejia; emen lejia; Lejia garbittasune eitteko da erropak suritzeko da; lejia asko bot'otzet'.

lexiban ipiñi ad. lok. hacer la colada. 'Bidxer lexibie eiñ bi-ot'. (M. I.)

lino iz. lino (Linum usitatissimum). 'Linoa, lino; nik linoa estot ukusi, baya entzutia dekot se eitt'eren liñoas'.

lohi iz. mancha. 2 adj. sucio. 'Ori loi dau'.

lohitu ad. manchar. 'Prakak loittu dxatas'.

miesa iz. lienzo, tela. 'Miesia, miesa; Miesia erropa suridxe da, fiñe'.

plantxa iz. plancha. 'Setan sabis? Plantxan nabil. Plantxia suskoa edo txingerreskoa san'.

plantxau ad. planchar. 'Plantxeu; Arkondaria plantxeu deu'.

soineko adj. perteneciente al cuerpo. 'Soiñeko erropak, gorputzeko erropak, esetu dot nik'. (J. E. Tx. E.)

soka iz. soga. 'Sokia, soka; Sokia geuse askotarako useta'san: karga bat ekarteko, beidxek lotzeko...'.

sorki iz. paño, trapo. 'Sórkidxe, sorki; Sorkidxe eskuek siketzeko trapue da'.

tarratada iz. desgarrón. 'Tarratádia, tarratada; Tarratada txikitxue deko, baya tarratadia apurtue da'.

txabila iz. molinillo para hacer hilo retorciendo las fibras (de lana o lino). 'Txábillia, txábille; Txabillia aridxe bidxortzeko san'.

txarrantxa iz. carda. 'Txarrántxia, txarrántxa; Artestu em'bi'san lania txarrantxias'.

txarrantxatu ad. cardar. Txarrantxias artestu

uger iz. mugre, suciedad. 'Ugerra, uger; Onek umi onek dakar ugerra!'.

20.- GORPUTZAREN ATALAK

(A. Larruzea)

agin iz. diente. 'Agíñe, agin bat; Agiñetako miñe deko'

aditu ad. dau deutso, comprender. 'Ori geusiori aittuten dot'.

aho iz. boca. 'Agóa, ago; Agoa garbittu'ot'.

ahosabai iz. paladar. 'Agósabaidxe, agósabai; Agosabai txikidxe deko'. Sin. Ahozeru.

albagin iz. muela, colmillo. 'Albóagiñe, albóagiñ; Albóagiñek nobere agoen erdi eskiñetik atzerantza daus'.

altzau ad. da, dau, deutso levantar(se). 'Beyen dauena altzeu bi-da'. (J. E. Tx. E.)

altzo iz. regazo. 'Altzóa, altzo; Amak umie altzoan deko; umie besartien deko'. (J. E. Tx. E.)

hanka iz. pie, pierna. 'Ankia, anka; Ankia apurtu deu; ankabarrena apurtu deu'. (J. E. Tx. E.)

hankape iz. planta del pie. 'Ankapia, ánkape; ankapien untzie sartu dxat'. (J. E. Tx. E.)

arnasa iz. respiración

arineketan ibili ad. lok. da, correr. 'Ariñeketan dabis mutikoak; galapan dabis mutikoak'. (J. E., Tx. E.)

arnasa hartu ad. lok. respirar. 'Arnasia artu; Nik arnasia sakonetik artu'ot'.

arpegi iz. cara, faz. 'Arpégidxe, árpeidxe, árpi sabala; Lunar bat deko arpidxen'.

atxikin iz. dedo meñique. 'Atzámar txikiñe, atzámar txikiñ; atzamar txikidxe, atzamar txiki; Atzamar txikiñe ebai'ot'. (J. E. Tx. E.) Sin. atxikandra. Beste hatzamarren izenak galduta dagoz herri honetan: orkolo edo orkoro, hatz erakusle, hatz erdiko, hatz-nagi

hatzamar iz. dedo de la mano. 'Atzámarra, atzámar; 'Amar atzamarrak sartuko'tzias begidxetatik'. (J. E., Tx. E.). Jenio txarrez dagonean esaten dau pertsona batek, daukan dana esateko beste bati.

hatzamar-nagusi iz. pulgar. 'Atzámar néusidxe, atzamar-neusi; Lau atzamar-neusi ukusi'oas'. (J. E., Tx. E.) Sin. orkolo, orkoro, erpuru.

azkura egin ad. lok. dau, deutso rascar(se). 'Askure asko eiñ eskero, sorridxek dekosak ala? esaten da'. (J. E., Tx. E.)

behatz iz. dedo del pie. 'Biétza, bietz; Bost bies dekoas ankan. Bies neusidxe da bies txikidxe anako bietzak dies'. (J. E., Tx.E.)

begi iz. ojo. 'Begídxex, begi; Batzuk begi andidxe die, beste batzuk begi txikikoak die'.

begi-nini iz. niña de los ojos. Sin. Begi-santu

begibakar iz. tuerto -ta. 'Begíbakarra, begíbakar; Begibakarra tuertoa da. Tuberra, tuertoa'.

begioker iz. bizco. 'Begíbidxorra, begíbidxor; Begíbidxorrentzako estau operasiñorik'.

begiratu ad. mirar. 'Begittu; Begittu 'ot orrek kerixi-orrek lorarik badeko'.

bekain iz. Ceja.

bekoki iz. Frente. 'Békokidxe, békoki; Batzuk békoki illune illune eukitten dere'. (E. A.)

belarri iz. Oreja. 'Bélarridxe. Bélarri; Bélarriko miñe euki'ot'.

belaun iz. rodilla. 'Beléune, beléun; Beleuneko miñe dekot'. (J. E, Tx. E.)

belanburu iz. rótula, choquezuela. 'Beléunburue, beléunburu; Beleunburue apurtu deu'. (J. E. Tx. E.)

belaun-katilu iz. rótula. 'Beleun-katillue ixé'leike. Beleun-katillue apurtu deu'. (E. A.)

berba iz. palabra

berba egin ad. lok. dau, deutsohablar. 'Geur eusoas berbetan egon nas. Medikuas be eiñ ddot berba'.

berna iz. pantorrilla, pierna. 'Bérnie, berna; Bernako miñe dekot. Pantórrillie, pantórrile; Bernako miñe dekot. Pantórrileko miñe dekot'.

bernazur iz. tibia, espinilla. 'Bernásurre, bernásur; Bernasurreko miñe dekot'. (J. E, Tx. E.) Sin. bernazaki, hanka, aztal, zankaztal/zangaztal, hankazur, hanka-hezu, zangidal.

besape iz. sobaco. 'Bésapie, bésape; Batzuk besapie busto eitten dere ixerdidxas; ixerditzuek die'. (J. E. Tx. E.)

beso iz. brazo. 'Besóa, beso; Besoak urten dotzo; besoa atara deu. Gero ba sartu em-bi-san a. Besoa apurtu'ot'. (J. E. Tx. E.)

betagin iz. Colmillo. Sin. Letagin.

betazal iz. párpado

betule iz. pesaña. 'Bétulia, bétule; Betulek goikoak die; Orrek betule andidkek dekos'.

bihotz iz. Corazón. 'Bidxótza, bidxotz. Fulanori bidxotzeko operasinñoa ei-ddotzie'. (J. E. Tx. E.)

biri iz. Pulmón. 'Bíridxek, biri; Biritdxe tako gatxa txarra da'. (Tx. E)

bizar iz. Barba. 'Bixérra, bíxer; Barbéruek bixerra kentzen deu. Sorrontzako bárberuek bixerra kentzen dere'.

bizkarrazur iz. columna vertebral. 'Biskerrasure, biskerrasur; Biskerasurre: errosaridxo-asurre da'. (E. A.)

bular iz. Pecho. 'Bulérra, buler; Buler sabala deko orrek'. (J. E., Tx. E.) Sin. papar, ugatz, titi. 'Bulerretikoa geixo txarra san'. (Tx. E.)

bulartsu adj. de pecho grande, tetado -da. 'Bulertzue, bulertzue; Ori gixon bulertzue da'. (J. E. Tx. E. EA.) Sin. titihandi, tititsu.

bultzatu ad. dau empujar. 'Bultzeu; Bultzeu eñ da bota deu'. (J. E., Tx. E.)

buru iz. cabeza. 'Burúe, buru; Buruen granoa deko'

deitu ad. llamar. 'Nik emendik eusoari deittu'otzet'.

doministiku iz. Estornudo. 'Domístikune eñ ddot; domístikun asko eitten deu'. Sin. Doministekun, doministikun, enotxun, urtzintz, usin.

entzun ad. oír. 'Nik sarata batzuk entzun doas'.

eperdi iz. trasero, culo. 'Epéridixe, eperdi; Almorranak eperdi sulon ondoan daus'. (J. E. Tx. E.)

eperdi-mamin iz. nalga, glúteo. 'Epéridi-mamiñe, epéridi-mamiñ; Eperdi-mamiñien golpia artu'ot'. (J. E., Tx. E)

era iz. disposición, modo del cuerpo. Erak daus, bata deko eskerrien, bestiak eskuman. Andari ixeten giñenien beti preguntetan san erie'. (J. E. Tx. E.)

erkin adj. débil. 'Erkiñe, erkin; Txal au erkiñe da. Erkiñe, makarra, eskasa, indderbakoa. Bixiri' tauenari esaten dxako'. (J. E. Tx. E.)

eskubarru iz. palma de la mano. 'Eskúbarrue, eskúbarru; Iru erraidxe dekos eskubarruen'. (J. E. , Tx. E. E. A.)

eskugane iz. dorso de la mano. 'Eskúganie, eskúgane; Eskuganie erre deu'. (J. E., Tx. E., E. A.)

eskuma iz. mano derecha. 'Eskúmie, eskúme; Eskuman indder geidxau deko'. (J. E. Tx. E.)

estamangu iz. estómago. 'Estómague, estomagu; Ori estomaguti' ondo dabill'. (J. E. Tx. E.)

Heste iz. intestino. 'Estie, este; Estietako operasiñoa eifñ ddustie. Este lodidxe, este meye'. (J. E. Tx. E.)

hestegorri iz. esófago. 'Estegorridxe, estegorri; Dxanak estegorrittik dxoan bi-deu'.

etxun ad. tumbarse. 'Etxun eifñ dde'. (J. E. Tx. E.)

ezker iz. brazo izquierdo, lado izquierdo. 'Eskerra, esker; Eskerrien indder gitxiau deko'. (J. E- Tx. E.) 2. adj. zurdo 'Batzuk eskerrak urten dere'. (J. E, Tx.E)

ezkerti adj. zurdo. 'Eskertidxe, éskerti; E. G. eskertidxe san. Batzuk sorbaldan eskertidzek tie'. (J. E. Tx. E.)

eskumati iz., adj. diestro. 'Eskúmatidxe, eskúmati; Geidxenak eskumatidzek tie'. (J. E. Tx. E.)

eskuzabal adj. generoso. 'Eskúsabala, eskúsabal; Eskusabalak gero falloak eukititei'ttu. Eskusabala kampoederra ixeten da, etxien gogor kampoan bigun. Saidxen fin, urunien bastu'. (J. E., Tx. E.)

ezpan iz. labio. 'Espána, espan; Kalenturiak urtetan deu espanetan'.

hezur iz. hueso. 'Asurre, asur; Asur batzuk daus errosaridxoan antzekoak. D'agaittik esaten dxako errosaridxo-asurre'. (J. E., Tx. E.)

garri iz. cintura. 'Gerridxe, gerri; Neskatiillie ixete'san gerri estue'.

garaun iz. (plu.) cerebro, seso. 'Buruko garaunek;. Garaunetan golpia emo'otzie. Buruen top'otzie geixo txar bat'.

garrasi iz. chillido, grito. 'Garrásidxe, garrási; Garrasidxe da irrintzidxen moduen; bidzek geuse bat die'.

gibel iz. hígado. 'Gibela, gibel; Niri gibela prijidute kimula askogas gustetan dxate'. (E. A.)

gibelandi adj. tranquilo, despreocupado. 'Gibélandidxe, gibélandi; Esakerie dau: itxidxe bada, ori gibelandidxe da'. (J. E. Tx. E.)

giltz iz. sien. 'Giltzetan golpia artu deu da txarto dau'. Sin. Baldoki, loki, logune, adegí

gingil iz. úvula, campanilla de la garganta. 'Kampánillia, kampánille; Ago barruen, kampanillen deko infesiñoa'.

gorgoil iz. Traquea. 'Gorgóille, gorgoill; Paso bi daus: estegorridxe doa estamangure; gorgoille doa biridxetara'. (J. E. Tx. E.)

gune iz. Núcleo, centro. 'Une, Un; Garbantzuen botaten dxako asurre une dekona'. (J. E. Tx. E.)

idun iz.

ikusi ad. da, deutso ver. 'Amboton edurre ukusi'ot'. Berezko gurariz berba egiten dauanean ukusi esaten dau, ez ikusi.

Iruntzi ad. tragar (comida). 'Iruntzi; Orrek gixon orrek iruntzi eitten deu jana'. (E.A.)

itsu iz. adj. ciego. 'Itzue, itzu; Emen itzurik estot esetu'.

izerdi iz. sudor. 'Ixérdidxe, ixérdi; Ni ixerdi gitxikoa ixen nas'. (J.E., Tx. E.)

iztar iz. muslo. 'Ixtérra, ixter; Ixterrien miñ eiñ ddot'. (J. E. Tx. E.)

kailu iz. callo, dureza en la piel. 'Káillue, káillu; Kaillue eskuen atxur kirtanak eitten deu. Arpiko kaillue: lotza gitxi dekona'. (J.E. Tx.E.)

kaka iz. excremento, caca. 'Kaka; Baten baiño sarridxau eiñ ddoe kaka ospittelien'. (J. E. Tx. E.)

kalbo iz. adj. calvo. 'Kalboa, ule bakoa; Geur gastien artien be kalbo asko dau. Ori gixon ori ule bakoa da'.

kirru adj. rizado. 'Orrek gastiorrek ule kirrue deko'. (E. A.) Sin kiribildu, kizkur.

kokot iz. nuca. 'Kokota, kokot; Kokotien golpea artu eskero oso arriskutzue da'.

kuntzurrun iz. riñon. 'Kuntzúrune, kuntzúrrun; Kuntzurrun bet kendu'otzie. Sein, eskumakoa ala eskerrekoa?'. (J. E., Tx. E.)

lauso iz. nube en el ojo. 'Leusue, léusu; Leusue deko begidxetan'. (E. A.)

lausotu ad. nublarse la vista. 'Begidxek lausotu eiñ dxates, illundu'.

lepo-hezu iz. espinazo, columna vertebral. 'Errosaridxo-asurre, errosaridxo-asur; 'Errosaridxo-asurreko operasiñoa eiñ ddeu'. (J. E. Tx. E.)

lepo iz. espalda. 'Lepóa, lepo; Baserrittarrak lepoan ekarri deu bedarra'. (J. E. Tx. E.)

luzatu ad. dau, alargar.. 'Besoa lusetu deu'. (J. E. Tx. E.)

marmar iz. Murmullo. 'Marmarra, marmar; Marmarra da bakarrik sausenien. Ori marmarren dabil'.

masail iz. mejilla, carrillo. 'Papue, papu; Ori papu andikoa da'.

matraila iz. carrillo. 'Matráillie, matraille; Matraillie gorridxe deko'. (E. A.)

matrailazur iz. pómulo, hueso maxilar. 'Matráilleasurre, matrailleasur; Matrailliasur sabala deko'. Sin. Matelezur, arasa, zakatz.

mihin iz. lengua. 'Miñe, miñ; Txalen miñe erosi'ot'.

min iz. dolor físico, enfermedad. 'Miñe, miñ; Agiñeko miñ asko emoten dust. Miñe oso da txarra'.

mizkatu ad. lamer. 'Katue atzamarra misketan dekosu'.

moko iz. mocos. 'Mókoa, moko; Ori mokoak daridxola dau, orrek kandelak dekos'. Bigarren hau gitxiago erabilten da.

mokor iz. cadera. 'Mókorra, motor; Batzuk mokor andikoak tie'. (J. E. Tx.E.)

muskulu iz. músculo. 'Múskuloa, múskulo; Muskuloetako miñe dekot'. (J. E. Tx. E.) Sin. giharra, gihar.

negar-ampulu iz. lágrima. 'Negár-ampulue, negár-ampulu; Negar-ampulu andidxe urtet'otzie'. Sin. Malko, nagar-pulu, negar-tanta, negar-ampulo.

nerbio iz. nervio. 'Nérbidxoa, nérbidxo; Nerbidxoetakoa deko orrek. Nerbidxoko danien, ori urduridxe/urdulidxe da'. (J. E. Tx. E.)

odol iz. sangre. 'Odóla, odol; Ni odol emotzailie nas'. (J. E. Tx. E.)

okela iz. carne, tejido musculoso. 'Okélia, okela; Okelie gidxerrieri esato'tzu; gixenari urdeidxe'. (J. E. Tx. E.)

okerreko lekutik joan ad. lok. dau, tragar por el sitio equivocado. 'Okerreko lekutik dxoan dxako dxana'.

okotz iz. barbilla. 'Okótza, okotz; Okotz andidxe deko'.

orkatila iz. tobillo. 'Orkátillie, orkátille; Orkatillie bidxortu deu'. (J. E. Tx. E.)

orpo iz. talón. 'Orpóa, orpo; Orpoan miñ eiñ ddot'. (J. E. Tx. E.)

ostikada iz. patada, coz. 'Ostikádia, ostikadie, ostikáda; Beidxe ostikada bat emon dotzo'. (J. E., Tx. E.)

papar iz. pecho. 'Papárra, papar; Papar sabala deko orrek. Aittien-lekue deko ederra'. (J. E. Tx. E.) Aitaren egiten dan lekua, paparra esateko.

pizta iz. legaña. 'Pístia, píste; Orrek piste asko deko begidxen'. Sin. makar, bekar.

pitilin iz. pene. 'Pitxiliñe, pitxiliñ; Orrek pitxiliñeko operasiñoa euki deu. Sakille be entzun dot'. (J. E. Tx. E.)

potro iz. testículos. 'Pótroak, barrábillek, koskábilloak, okanak; Okanetako operasiñoa eiñ dduziiek'. (J. E. Tx. E.)

potxona iz. parte pudenda femenina. 'Póttxonie, póttxona; Neskieri ukusi eskero potxonie, garidxe urtengo deuela esate'ren'. (J. E.,Tx. E.)

puxika iz. vejiga. 'Puxikie, púxike; Puxikie edo txisuntzidxe entzun dotzet neure amari. Bidxek entzunde dekoas' (Tx. E.)

saihets iz. costilla. 'Sayétza, sayetz; Sayetz batas andrie eiñ euela esakerie da'. (J. E. Tx. E.)

sama iz. garganta, cuello. 'Samia Ori sama lusia da. Samako miñe deko

sorbalda iz. hombro. 'Sorbáldia, sorbalda; Sorbaldetako miñe dekot. (J. E, Tx. E.)

sotiñe, sotiñ; Umiak sotiñe deko' (I. Z) Sin. Txoten, zotin, xotin. Hiru auzotan hiru berban desbardin agertzen dira. Bakotxak berea ezagutzen dau bakarrik.

sudur iz. nariz. 'Surre, sur; Surrien granoak urte'otzo'.

sudurzulo iz. fosa nasal. 'Sursilloa, sursillo; Sursilloetan mokoak geratze die'.

titiburu iz. pezón. 'Titíburue, titíburu; Titibutue bulerrien dau'. (J. E.,Tx. E.)

tripa iz. Vientre, tripa. 'Tripie, tripe; Tripeko miñe deko'. (J. E., Tx. E.)

tripa huts iz. glotón. 'Kiputze jaten triputze / da jokoan tramputze. Tripetzue'. (j: E.. Tx. E.)

txiza iz. orina. Txixe, txis; Personiak txixe eitten deu. Gernue/garnue beidxek eitten deuenari: gernu/garnu posue edo garnuen posue'. Beidxenari geidxau esato'tzu'.

txistu iz. saliva. 'Txistue, txistu; Orrek txistu asko botaten deu'.

txokota iz. hipo. 'Txokóta, txokot; Orrek txokóta deko, txokot andidxe deko'. (E. A.) Auzo batzuetan euskal izena galdu dabe eta ipoa da emoten daben berbea: 'Orrek ipoa deko'. Beste auzo baten erantzun hau jaso neban: 'Txota; txota dekosu, es? (I. E.)

txutxu-mutxu iz. cuchicheo, bisbiseo. 'Txutxu-mutxue, txutxu-mutxu; Txutxu-mutxu asko dau'. Sin hizkimixki, kuxmux, isilmandatu, zartzo, xuxu-muxu.

ui iz. encía. 'Uidxe, ui; Uiandikoa da; uidxetako miñe dekot'. Sin. oi, hortzoi, hobi, hotzerro, krosko.

ukabil iz. puño. 'Ukubille, ukúbill; Ukubillas jo'ot'. (J. E. Tx. E.) Sin. ukubil, okabil, ukarai-mulo.

ukondo iz. codo. 'Ukóndoa, ukóndo; Ukondoa bidxortu eiñ dxako'. (J. E. Tx. E.)

ule iz. pelo. 'Ulia, ule; Sarra da baya ule asko deko'.

ulebaltz iz. pelo negro. 'Ulebaltz; Orrek gixon orrek ule baltza deko'.

ulegorri iz. adj. pelirrojo. 'Ulégorridxe, ulégorri; Rubidxoia esta ulegorridxe'.

ulekizkur adj. de pelo crespo y rizado.

urrutu ad. dau, deutso rasgar, arañar. Atzamarra urrutu'ot' **2.** iz. arañazo, desgarrón. Urrutu bet eiñ ddot besoan'.

usaindu ad. Oler. 'Okelia edo seuser useinddu eiñ dde'.

usaina hartu ad. lok. dau, deutso oler. 'Txakurrek useiñe artzeko surre oso askarra deko'.

uzker iz. pedo. 'Uskérra, usker; Beidxek berde asko jaten deu, da usker asko botaten deu'. (J. E. Tx. E.)

txiz egin ad. lok. dau, deutso orinar. 'Eskuseuek or daus txixe eitteko'. (J. E., Tx. E.)

zan iz. vena, vaso sanguíneo. 'Sána, san; Odola sanetik ataaten da'. (J. E. Tx. E.)

zantiratu iz. esguince, luxación. 'Sántietue, sántietu: Santietuena da orkatillie bidxortu; apurtue estanari, santietue'. (J. E. Tx. E.)

zarata egin ad. lok. dau, armar ruido. 'Orrek saata eiñ ddeu kalien. Ori kalien sarataka dabill'.

zil iz. ombligo. 'Sille, sil; Txarridxen sillas brtzegidxek garbitzen sien. Ondo ebaibako sille. Oiñ embrak sille bisten ibllten die''. (J. E. Tx. E.)

zintzur iz. nuez de la garganta. 'Gorgoille, gorgoill; Gorgoill andidxe deko orrek. Gorgoillen bolatxue da intxurre'. Sin. Gorgoill, intxaur, korkamizta, zakatz, okaran-hazur/ -hezur.

21.- HAURTZAROA

22.- KUALITATE ETA MUGAK

(A. Larruzea eta E. Atutxa)

alper adj. vago, holgazán. 'Etorri dxakun biergiñe, arpel bat da'. 'Bier ein gur'es da on san bat. Da enterretan eru'eren. D'an andratxu batek bidien ukusi uen. Nor ill dde ba? Es iñor be esta ill; bierrik esteu ein gure d'enterretan daroagu. Jesús! Olakorik eseixue eiñ. Neuk emongo'tzet kuarta bat arto. Eidxota ala eidxo barik? illek pregunte'uen. Ene semie, seuk pe eidxoko'su. Ala! eurrera, eurrera Alper-andik'. (E. A.)

harro adj. orgulloso, arrogante. 'Arroa, arro; Nik esetu'oas persona ároak asko. Nik arro ganorabakoak asko ukusi doas'.

harrokeria iz. soberbia, orgullo. 'Nik arrokeridxe dekien personak asko esetu doas'.

harroputz adj. soberbio, vanidoso. 'Arroputze, ároputz; Arroputze arro ganorabakoa da'.

artez adj. recto. 'Artesa, Gure ausoan persona bat ooso sintzo, susena, artesa'.

asetu ad. saciarse. 'Atzo Auki eren beskaridxe laguen artien d'asetute geratu nitzen. Bete-bete geratu: bidxek geuse bat.

baltz adj. negro. 'Baltza, baltz / bals; Saratena baltza da'. Arretaz berba egiten dauanean baltz esaten dau. Berezko joera jarraitzen dauanean, bals.

beilegi adj. amarillo. 'Oridxe, ori; Ori koloriori, oridxe da. Lantzien min bellegidxe be bai, baya geidxau oridxe emen'. 'Arratidxen bellegidxe esto'tzie ooidxeri' (E. A.)

berbaldun adj. charlatán. 'Berbaldune, berbaldun; Nik lagunek berbaldunek asko dekoas'. 'Lagurartien berbetan dakidxena'. (E. A.)

biharamona euki ad. lok. dau, tener resaca después de una fiesta. 'Orrek astelena deko; orrek bidxamona deko'.

birao iz. maldición, juramento, taco, blasfemia. 'Biraoa, birau; Orrek biraoak botat'ittu'. 'Biraue, maldesiñue da' (E. A.) Sin. Juramentu, maldeziño, madarikazino / madarikazio, ainen, ernegu.

edan ad. beber. 'Egunien txikiteoan dabixenak ardausko asko edaten dere'.

egarri izan / egon ad. lok. da, tener sed. 'Egarridxe deko, egarri da, egarri dau; Orrek segan dabixenak egarri die'.

elbarri iz., adj. discapacitado, disminuido. 'Karrotxuen dabill esinddue. Imbalido asko, esiñeko asko'. 'Inutille, imbalidue' (E. A.)

erderakada iz. extranjerismo, castellanismo. 'Orrek itzelesko erderakadak botate'ittu'. 'Erderakasuek botaten dxosak' (E. A.)

herren adj. cojo. 'Kojue, errena, bai kojuaittik'. (E. A.)

herrenka adb. 'Errenka dabillena ankak eroan esiñik, txarto daill, errenka dabill'.

erruki iz. compasión. 'Orrek errukidxe deko. Orreri person'orreri erruki dotzet'.

geldo adj. débil, de poca energía. 'Estekena iblltteko be, ganorabakue. Esetako be esteuena balidxo, geldo bat'. (E. A.)

gogaitu ad. aburri(se), hastuar(se). 'Gogaittu ein nas dxarritte egoten be'. (A. L.)

gor adj. sordo. 'gorra, gor; Ori gor dau; orrek entzun faltia deko. 2. iz. sordera: 'Orrek gor andidxe deko'.

gorri adj. rojo. 'gorridxe, gorri; Basabeidxe iseten die gorridxe en jeneal'. 2. iz. republicano. 'Gorridxe komunistek sien'.

gorrizka adj. rojizo -za. 'Gorrixkia, gorrixke; Ori beidxori gorrixkia da'.

gura izan ad. lok. dau, querer, desear. 'Nik jan/dxan gur'ot. Etxia erosi gure deu'.

iguindu ad. asquear(se). 'Antojue emon; Orrek dxanaridxorrek antojua emote'ust'. Antojua emon ad. lok. dar asco, provocar rechazo..

inbidia iz. envidia. 'Embididxe; geur asko entzuten da embidixen gora-beran'. (A. L.) 'Inbididxe deko orrek' (E. A.)

indartsu adj. forzado -da, fuerte. 'Inddertzue, inddertzu; Emen mutill inddertzue'taus'.

inozente adj. cándido, simple. 'Iñosentia, inocente : susterbakoa; Iñosente asko dau munduen'. 2 adj. retrasado. 'Iñusentie burutik estauela ondo edo Sin. tolesbako, kokolo. 2. Sin. Atzeratua.

itxaropen iz. esperanza. 'Itxaropena, itxaropen; Orrek itxaropen andidxe deko'.

izakera iz. carácter, modo de ser, naturaleza. 'Ixekeeria, ixekera; Ixekeeria su selakoa saran oixe da'. 'Ixekeerie; ori personiori ixekera onekoa da'. (E. A.)

jagi ad. levantarse de la cama. 'Goixien ogetik jagi de /altzeu de'. (J. E, Tx. E.)

jarri, jesarri, ezarri ad. sentarse. 'Aittitte jarri /esarri eiñ dde'. (J. E., Tx. E.)

jeurti ad. dau, deusolanzar, tirar con fuerza algo. 'Arridxe jeurti eiñ ddeu'.

jeusi ad. caer(se). 'Sagarra jeusi eiñ dxako. Jeusikoa altzei eiñ ddot'. (J. E., Tx. E.)

kemen iz. vigor, capacidad. 'Kemena alegiñe eiñ d'sin; Kemena seuser eitten sabixenien, esin aguanteu, te kemena oixe da. Ori adoretzu dau, animuas dau, adoretan dau, adoria deko'. 'Gixon orrek kemena deko'. (E. A.)

kementsu adj. valeroso. 'Olango gixon kementzuek etorri die'.

kokolo adj. bobo, necio. 'Kókoloa/kókolue, kókolo; Kokolue, burutik ondo estabillena'. (E. A.)

konkor iz. jiba, joroba. 'Txepia, txepa; Orrek txepia deko'. Sin. Lepotxa, gilbor, jibo, tontor.

konkordun adj. cheposos, jorobado. 'Txepadune ; txepadunek exetu doas nik, ba'pañño geidxau'. Sin. Konkor, tontordun, lepoker, lepo-makur.

korroskada iz. regüeldo, eructo. 'Korroskadia dxana d'eitto'sunien [egiten dozunean]'. Sin. Korroka, kokada, goransko, aupats.

kukulumixo adb. en cuclillas. 'Umie kukulumixo planteu de maipien. Kukulumixo egon'. (J. E., Tx. E.) Sin. kukulumutxu, kukulumuxu, kukurio/kokoriko, kukumauka, kukubilko.

kurrunka iz. ronquido. 'Lo-arrantzie; Nire lagunek lo-arrantzie dxekok'. (E. A.) Sin. Zurrunga, karranka, lozurrunga

lelo adj. tonto -ta. 'Leloa, lelo; leloak taus erridxen'.

lotsor adj. tímido. 'Lótzorra, lotzor; Lotzorra da lotzatidxe, antzera bidxek'. (E. A.) 'Lótzatidxe, lótzati; Nik lotzátidxek asko ukusi'oas'. (A. L.)

maitasun iz. amor. 'Maitásune, amodidxoá dotzo bere amari'. (A. L.). 'Maitasune dotzo bere umieri'. (E. A.)

maite izan ad. lok. dau, deutso, amar. 'Maitte dot ori edo maitte dot bestia'. (A. L.)

makulu iz. muleta. 'Mákulue, mákulu; Muletia makulue ixé'leike. Makulu / muleta bigas dabill'. (A. L.)

makurtu ad. da, agacharse. 'Makurtu eiñ dde'. (J. E., Tx. E.)

mantxu adj. manco. 'Mantxúe, mantxu. Nik tio bat euki neuen mantxue'. (A. L.)

motel adj. flojo, que no tiene vigor. 'Motéla, motel; Ori personiori motela da. Batzuk geidxau mogietan die, beste batzuk motelauak die'. (A. L.)

mutu adj. mudo 'Mutúe, mutu; Nik esetu dot mutu bet'.

nagia/nagiak atara ad. lok. dau, desperezarse. 'Gaste demporan nagidxe ataaten geñusen'. (J. E., Tx. E.)

ohitura iz. costumbre. 'Oitturia emen gitxi. Lenauko oitture sarrien eitte'san au edo ori edo bestia. Kostumbria deko orrek atan edo orretan'. (A. L.)

pepelo adj. insustancial, memo. 'Pépelo, pépelo; Pepelo asko ukusi'oas. Ori memeloa da. Lengoa t'ori antzekoak'. (A. L.)

piper egin ad. lok. hacer novillos, hacer pira. 'Mutikotan gu'pe batzuetan kalba eitte'geñun'. (A. L.) 'Sasi-eskola: eskolara biendu da txori txopetan juen'. (E. A.)

sakatu ad. dau, deutso, presionar, empujar. 'Ola sartzeko eskuas sakatu da mailluas jo bier gero'. (J. E., Tx. E.)

salto egin ad. lok. dau, saltar. 'Salt eñ ddeu ganetik'. (J. E., Tx. E.)

urdin adj. azul. 'Urdiñe, urdin; Urdiñe berdia, berde bixidxe aixe da'. (A. L.) 'Burue urdindute deko orrek, ulie surittute. Oin asulentzat, asuleri esato'tzie urdiñe'. (E. A.)

urritu ad. dau, arañar(se). 'Sasiartetik urrutute urten dot'. (J. E. Tx. E.)

zoritxar iz. desgracia.

zoritxarreko adj. 'Sorítxarrekoa, soritxárreko; Soritxarreko personia da, ontxe geixotu da'. (A. L.) 'Desgrasidxe paseu dxakona be ixlelike soritxarrekoa'. (E. A.)

zotin iz. hipo. 'Ipoa, ipo; Orrek ipoa deko'. (A. L.) 'Txokóta, txokót; orrek txokóta deko'. (E. A.) Sin. Txoten.

zotzak bota ad. lok. echar a suertes. 'Sotzera bota bi-u. Sotzak ipiñi desbardiñek, d'arek esku barruen sartu. Ipiñi puntak bisten da gero, lau bagara, lau sotz. Lusiena bat da da a ataaten deuenak, bierra eitten deu, segun se bier ipiñi dan'. (A. L.)

zuri adj. blanco. 'Suridxe, suri; Esnia zurridxe da'. (A. L.)

zutundu ad. da, ponerse de pie. 'Aittitte sutundu eñ dde. (J. E.,Tx. E.)

23.- UGALKETA ETA SEXUALITATEA

24.- JANTZI ETA OINETAKOAK

25.- PERTSONEN ELIKADURA

26.GAIA: NAGUSIEN JOKO EtA DIBERTITZEA

(IÑAKI ZEARRETA):

abille: adj. diestro -tra, hábil. 'Abílle, abill; Lagune abille dok bolia botaten. Sin. abil, trebe, artetsu, mainatsu.

aidera sartu ad. da, aidean emon ad. lok. dau deutso, entrar al aire. "Aidien emon pelotia badxatoroko goitti'.

anka batas olgeu/ pata koja ad. lok. jugar a la pata coja. " Señek ariñau anka batas eiñ'.

ahari-topeka, aarito-topeka iz. lucha de carneros. 'Arittoan topekia, arittoan topeka". "Eoten da fiesta batzuetan arittoan topekia, ipintte'ittues'.

bertso iz. verso, estrofa improvisada y cantada por un *bertsolari*. 'Bertzoa, bertzo; bertzolaridxe bertsoak kantetan deres'. Sin. koplá.

bertsolari iz. improvisador popular de *bertsos*. 'Bertsoláridxe, bertsolári; Bertzolari gastiak badaus berton". Sin. koplari, pertsulari.

bola iz. bola. 'Bolia, bóla; Jentia bolan dabil".

bote iz. bote. 'Botia, bote; Botia da pelotiak beya dxoten deuenien". Sin. bote, errebote, punpa, jagi/jaiki.

briska iz. brisca. 'Brískia, bríska; Briska, kartetan da ori'.

joko iz. juego. 'Dxókoa, dxoko; Dxokoan irebasi ero galdu". Sin. olgeta, jolas.

errebote iz. rebote. 'Errébotia, errébote; Errebotia, atzeko frontisen emoten badeu". Sin. jagi/jaiki, punpabote.

eskupelota iz. juego de la pelota mano. 'Eskúpelotia, eskúpelota; Esku pelota len frontoarik es, ta etxeko ormatan igual". 'Eskupelotan jokutzen dabix'. (E. A) Sin. eskupilota.

falta iz. falta. 'Faltia, falta; Sakien ataaten bosu, barruen botia ein bi-deu ta kanpoan eitten badeu, faltia'.

galdu ad. dau deutso perder, no vencer. 'Pelota partidue galdu deu geur'. Sin. ederrak hartu.

dantzari iz. danzante, bailarín -a. 'Dantzáridxe, dxantzári; Dxantzaridxe eureskue eiñ ddeu'.

idi-probak iz. prueba da bueyes (plural). 'Idí-probak; Len eitten sien amen idi probak, gero es". Sin. idi-demak.

irabazi ad. dau, deutso, ganar en un juego . 'Irébasi dxokoan, irebasi dxoko bat". Sin. goiartu, gehiago egin, nagusitu, garaitu.

itsumandoka adb. (jugar) a la gallinita ciega. 'Ollo itzue, ollo tisú Sin. zapoka, tisú-kapeluka, itsuketan, oilo- oiloka.

julepe iz. julepe, juego de cartas. 'Júlepia, julepe; Julepien dabix andrak'. (E.A.) Batzuk holan esaten dabe, beste batzuk kulepe.

kanika iz. canica. 'Kánikia, kanike; Neskak geidxau olgetan seren kaniketan, guk es geiñun olgetan gure sasoyen". Sin. puxtarri.

kara-kruz: iz. cara o cruz. "kara-kruz, pelota partiduetan botaten dan moduen.". Sin. ogi ala ardo, ardogi, txapel-zuloka, kutx ala pil, leon-kastillo'.

kuika olgeu ad. lok. dau, jugar al escondite. 'Kuike olgeu edo ostondutera/ostendutera olgeu". Sin. ostu-ostuka, ezkutaketan.

kuku interj. Vale! (voz utilizada en el juego del escondite, cuando se esconden o el que queda ve al que está escondido). "Kuku ume txikidxeri eitten dxako". Sin. kui.

kulepe iz. julepe. 'Kúlepia, kúlepe/julepe; Kulepia, karta jokoa da'.

muñeka iz. muñeca. 'Móñekia, móñeka; Muñekia edo andrakille". Sin. panpina, andrako, andrakila, nini, madama, muñeka.

mus iz. mus. 'Muse, mus; Lau kartagas musien eitten da'.

olgau ad. dau, jugar. "Umiak asko olgetan dere". Sin.olgatu, jolastu, jolas egin, jostatu.

habaila iz. honda. 'Ondia, onda; Ondia, olan arridxe botatekoa, kordel bigas ta ugelas'.

hogeta hamaika iz. treinta y una en el juego del mus. 'Musian ixeten da otamaikia, trentaiuna". 2. iz. treintaiuna, juego de cartas. 'Oetamáikia, oetamáika; Oetamaikan eiñ ddou gu'pe'. (E. A.)

palanka iz. juego de la barra, juego de la palanca. "Palankia, seoser mogiduteko". Bizk.: palanca.

palankari iz. lanzador de barra de hierro. 'Palankáridxe, palankári; Palankaridxek palankie botaten da iiltten sien'. (E. A.)

paradia dxokoan: iz. momento de parada en el juego. "parada dxokoan".

pasa iz. pasa en el juego de pelota. "Erraidxek ipintten die ta barrure ein bier-deu, ta pasetan bada, pasa da'.

pelotia iz. pelota. 'Pélotia, pélotia; Pelota partiduetan botaten dan moduen". Sin. pilota.

zabalean adb. al ancho (del frontón). 'Eskerreko partien egoten da ormia, beste eskiñie dau sabalien. Sabalien eifñ ddeu tantue'. Sin. zabalera.

sake iz. saque. 'Sakia, sake; Kara-kruze botaten dere ta gero sakia ataaten deu pelotari batek'.

zarata iz. ruido. 'Sarátia, sa(r)áta; Makiñek eitten dere saata asko'. Sin. azantz, zaratots, iskanbila, ospe.

soinu iz. acordeón. 'Soiñue, sóiñu; Erromeridxen soiñue joten san jentiak dxantzan eitteko". Sin. eskusoinu.

soinu txiki iz. acordeón para trikitixa. 'Soiñú txikidxe, soiñú txiki; Soiñu txikidxe illada biko da'. Sin. trikitixa, trikiti, infernuko hauspoa (?).

taba iz. astrágalo usada para jugar las niñas. 'Tábia, tába; Tábia artxoan asurre da'. Tabatara dxokatu ad. lok. jugar a tabas. "Tabatara dxokatu, artxoak ta eukitte eren asurregas". Sin. txoko, kurkulux.

tanbolin, dabolín iz. tamboril. 'Tambolíñe, tamboliñ; Tamboliñe eureskue eitteko joten da". Sin. danbor, arrazko, arratz.

tute iz. tute, juego de caartas. 'Tutie, tute-jokue; Tutien afana deko jentiek'. (E. A.) "Tútia, túte-dxokoa; Lau lagunek amar karta artzen deres tutien".

txokora adlag. al rincón de la pared izquierda. "Txokora, pelotia eurretxuen ixten deuenien, orma kontran".

tanto iz. tanto en el juego. "Tántue, tanto; Eurreko txokoan eifñ ddeu tantue". Sin. tantu, kintze.

tiragoma iz. tiragomas. "Tirágomia, tirágoma; Tiragomias, txoridxek ta iltten geñusen".

torpe adj. torpe. "Tórpiá, torpe; Geuse bat eitten dabill, da asko kostetan badxako, torpia dala esaten da". Sin. trakets, zakar, zarpail, zatar, kaskarro.

tronpa iz. peonza. "Trómpia, trómpa; Nire sasoyen olgetan giñun trompias ...". Sin. ziba.

txinbo iz. columpio. "Tximboa, tximbo; Tximboa errama batetik ipiñi soka bategas, da bateti' bestera doa". Sin. zibu, kulunka.

txinga-eroate iz. pesa, una en cada brazo, para una competición. "Txíngē, txíngē; Txingie burdiñeskoa". Txingek eroan: ad. llevar un peso como deporte. Sin. txinga-eroate/-eramate iz. arrastre de pesos, uno en cada brazo. Ibilaldirik Lucena egiten dauanak irabazten dau. Honen antzeko kirolak Europako beste herrialde batzuetan ere badagoz: zeinek garagardi barrika gehiago jaso kamioi batera, zeinek metro gehiago eroan martxa hilean dagon kamioia, eta antzekoak.

txistu iz. silbido, silbato. "Txístue, txistu; Txistue saludetako edodeitzeko ixeten da'. Sin. txistru, xiztu, xixtu.

txistu iz. chistu, instrumento musical vasco. "Txistue, txistu; Txistue eurrekue eitteko jotēn da".

untze iz. medida de longitud empleada en prueba de bueyes. "Untzia, úntze; Eiñ deus berroetamar untze". Sin. plaza.

27.- FAMILIA

(Anes Larruzea)

agure iz. viejo. 'Agúria, agúre; Ori agure sar ori eskekoa ixengo da'.

aguretu ad. da envejecer(se). 'A aguretute dau, aguretu da'.

aita iz. padre. 'Aitte; Gure aitte feridxera joan da'.

aitabitxi iz. padrino. 'Aittébitxi; Nire aittebitxi oniño gastia da'.

aitaginarreba iz. suegro. 'Aittégiñerraba; Andrien aitte da nire aittegiñerraba'. Sin. aitaindarraba, aitaxe, ginarreba.

aitaordeko iz. padrastro. 'Aittéordia, aittórde; Ori nire aittordia da'. Sin. Aitatzako, ugazaita, aitaizun, hazaita.

aitita iz. Abuelo. 'Aittitte; Gure áittitte oin urte batzuk il sen'. Sin. Aitona, aitajaun, aitagoi, asaba, aitatxi.

aizta iz. hermana de hermana. 'Aistie, áiste; Orrek aiste' tie; famili orretan iru aiste daus'.

aiztaorde iz. hermanastra de hermana. 'Aistéordie, aistéorde; orrek aisteordiek dies'. Sin. Arrebaizun.

alaba, iz. hija. 'Alábia, alába; Alabia eskolara joan da'.

alargun iz. viudo -da. 'Alárgune, alárgun; Emen barridxoan alargun asko dau'.

ama iz. madre. 'Ama; gure ama plasara dxoan / joan da'. Biak esan ditu; txandaketa dx/j ebakera zainduago edo nasaiago egiten dauanean.

ama-soltera iz. madre soltera. 'Oíñ ori ama-solteria entzuten da len baño geidxau'.

amabitxi iz. madrina. 'Amabitxi; nire amabitxi oniño gastia da'.

amaginarreba iz. suegra. 'Amágiñerraba; Nire andrien amagiñerraba da; nik amagiñerraba bat dekot'. Sin. Aube, amaxe, ginarreba.

amama iz. abuela. 'Amoma; Nire ámomak estoas esetu; amoma bat esetu'ot'.

anai iz. hermano de hermano. 'Anaidxie, anaidxe; Anaidxe bi d'arrebía, orrek irurok nabarrebak

anaiordeko iz. hermanastro de hermano. 'Anáidxeordieskoa; Orrek anaidxeordieskoak dies'. Anaidxeordia: aitte bidxena edo ama bidxenak badie'.

andra iz. mujer , esposa. 'Andría, andra; Gure eusoko andria plasara dxoan da'

andragai andregai iz. novia. 'Nóbidxie, nóbidxe; Nobidxie, andragaidxe gitxi emen; gero sartu sen'

andrazko iz. persona de sexo femenino. 'Plasan andrasko asko'oten da'. Sin. Emakume, enbra. 'Urriñera gixona ala embria dan etxako igerten; ori embriori edadien eurrera doa'. Ant. Gizonezko, prakadun.

antza euki ad. lok. dau tener parecido, parecerse. 'Orrek aitten / aman antza deko'.

apartau ad. da, separar(se). 'Aparteu sagarrak, ustelak apaarteu/separeu edo kendu da sanoak itxi'.

apartau ad. da, separarse (un matrimonio). 'Aparteu eñ ddie, banandu eñ ddies, oiñ estaus alkarras'. "Banandu eñ ddie" ezagutzen dau.

arreba iz. hermana de hermano. 'Arrebie, arreba; Anaidxe bi d'arrebía, orrek irurok neb'arrebak die'.

arrebaorde iz. hermanastra de varón. 'Arrebaordie dot ori'.

arreo iz. arreo, dote que aportaba la mujer (antiguamente) al matrimonio. 'Arrioa, arrio; orrek arrio dotoria eroan deu'. Sin. Arrigo, arrio.

atso iz. vieja. 'Atzóa, atzo; Ori atzo ori sarra da, edo atzo sarra, bidxetati bat'.

biloba iz. nieto. 'Nieto birlobia da. J. M-en birlobia altue da'.

birraitita iz. bisabuelo. 'Es dot entzun; amen aittiten aitte, amaman ama'.

errain iz. nuera. 'Erréna, erren; Nire errena erribarrukoa da'. Sin. errein

ezkonbarri iz. recién casado -da. 'Eskónbarridxe, eskónbarri; Orrek eskonbarri daus. Ori eskonbarridxe da'.

ezkondu ad. da, dau, casar(se). 'Gu Urkiolan eskondu gintzesan'.

ezkontza iz. matrimonio, casamiento. 'Eskontzie, éskontza; Begoñen eskontza asko eitten da. Larran boda asko dau'. Sin. eztegu, eztaí.

gazte adj. iz. joven. 'Gastía, gaste; Mutil gastiak estudidxetan dabis. Gastiak erromeridxera dxoan / joan die. Sorrontzako gastiarí roka gustetan dxake'.

gaztedi iz. juventud. 'Oingo gastedixe

gizon iz. hombre y marido. 'M. G.ren gixonak J. L deko ixena'.

gizonezko iz. varón. 'Gixóneskoa, gixónesko; Nik or gixonesko bat ukusi'ot. An daus prakadun bi, gixonesko bi esateko moduen'.

gizongai iz. novio. 'Nobidxo. Gixongaidxe nosonos bai entzun dot, gitxi ibiltten san. Ori fulanon andragaidxe, gixongaidxe da, baya sarridxau nobidxo / nobidxe'.

izeko iz. tía. 'Ixékoa, ixéko; Nire ixekoa erridxen bixi da'

koiñata iz. cuñada. 'Koiñetia, koiñata; Iru koiñata dekoas'. Sin. Arrebatzako, ezkonahizpa, ezkonarreba.

koinatu iz. cuñado. 'Koiñétue, koiñétu; Nire koiñetuek fabriken eitten deu bier'. Sin. Ezkonanaia.

loba iz. sobrino -na. 'Lóbia, loba; Nire lobia estudixetan dabill'. Sin. Iloba, ilobaso

lehengusiña iz. prima. 'Léngusiñe, léngusiñ; Nire lehengusiñe estudixetan dabill'.

lehengusu iz. primo. 'Léngusue, léngusu; Nire léngusua arotza da'.

mutiko iz. chico, muchacho. 'Mutikoa, mutiko; Gure mutikoa ikastolara joan da. 15 urtetik 19 urterarte mutil bardingoa'tie; andi'gorakoak mutillek ya'.

mutil iz. mozo. 'Mutille, mutill; Mutille mendire dxoan da'.

mutil-lagun iz. novio. 'Mutilagune es dot entzun emen; oingoa da ori. Ori gure mutillen nobidxia da; ori gure neskatoan nobidxea da'.

mutilzahar iz. solterón. 'Mutillsarrak Urkidxolara dxoaten die nobidxia eskatzen S. Antoniñori'. Sin. Birrotxo, donado, zaharko, senton.

neba iz. hermano de hermana. 'Nebie, neba; Ori nebia dot'.

neba-arreba (plu.) iz. hermanos (varones y hembras). 'Mutil bat da neska bi nebarrebak die'.

nebaorde iz. hermanastro de hermana. 'Nebáordia, nebáorde; Nire nebaordia da ori'.

neska iz. chica. 'Neskía, neska; Gure neskia plasara dxoan da'.

neskato iz. muchaca. 'Gur neskatoa eskolara dxoan da. Neska bardingoa, amabost urtetik amasortzi-emeretzirarte'. Sin. Neskatila, neskaxa, oilanda, neskaxi.

neskazahar iz. solterona. 'Néskasarra, néskasar; Neskasarrak Urkidxolara dxoaten die nobidxea eskatzera S. Antoniñori'.

osaba iz. tío. 'Osábia, osába; nire osabia kalien bixi da'.

seme iz. hijo. 'Semia, seme; Semia eskolara dxoan da'.

suhin iz. yerno. 'Súíñe, suiñ; gure suñe baserriko semia da'.

zahar iz. adj. viejo. 'Sárrra, sar; Sarrak suondoan egoten die'.

28.- GAIXOAK EtA HERIOTZA

(J. Bilbao , Dibur Aldazabal)

Agonidxen egon edo askenetan egon ad. Lok. da

Sin. azkenetan hiltamuan, hiltorian egon hiltzean egon, hiltorian egon, azkenetan egon. agonidxen sartu.

agonia iz. Agonía. 'Agónidxe *ori agonidxen dau.*

alkol iz. Alcohol. 'Arkola. Karraskilloa eñ, bota kollara bete arkol, artu ta ogera (D. A. 88).

almorrana iz. almorrana. 'Almórrana; 'Almorranak *eperdidxen min emoten deurela esaten deure*'.

andaridxe iz. porteador del ataúd. 'Andáridxe, andari; *nortzuk ixen die andaridxe? nor dxoan da andari? preguntetan san.* Sin. Besalakolari, hilketari, hilohezale, angailari.

andabide, iz. camino obligatorio de paso del difunto a la iglesia. 'Andábidie, andábidie; *iltten sienien gure soloetatik bajatuten sien ta a san andabidie*'. Sin. herribide, gorputz-bide, gu-/kurutzebide, eleizbide, elizbide.

anditu iz. hichazón, inflamación. 'Andittuek enjeneral badeko begidxen bat edo baltza; a enjeneralien sanjeu em-bi-ko da. Andittu itzue bada, kureu lei sanjeu bari'pe'. (D. A. 123)

anditu ad. Hinchar(se).

anemia iz. anemia. 'Ori, orreri nik esato'tzet anemiena datorrena debillidadetik...Da odola, anemia dauenien, me dau'. (D.A. 95)

angina iz. angina. 'Anjiñek, ánjiñe; *ánjiñek umetan anjiñek sarri*'.

anpoile iz. Ampolla. 'Ampollie, ampolle; *ampollek die keixek baiño andidxauek eta kailluek baño bigunauak*'. Sin. Baba, maskur, maskuilo, pusla, vesícula, kailu, puspulo, urbatu.

aspirina iz. aspirina. 'Lenau, aspiriña oten basan, ostien beste medikamenturik b'es' (D.A. 66).

asun iz. hortiga. 'Asúne, asun; Asunen ure tensiñoentzat pe ona baya peligrosoa, dxan embier asko' (D.A. 80).

azari-buztan iz. cola de zorra (planta gramínea, Alopecurus). 'Aságari-busténa, aságari busten; aseri-bustena, zaherí-busten; Da beste bat dau odola garbitzeko, esaten dxakona ba asagari-bustena'. (D. A. 80)

azkordin iz. sabañón. 'Askórdiñe, askórdin. *Gorosikeko abadie beti egoten san beteta askordiñekas*'. (J. B.). 'Askordiñek esat'otzu. Orrek neguen oten die enjeneral' (D. A. 122)

azkura iz. comezón. askurie

pikeu ad. dau, deutso picar. '*Kulubidxoak piketan dabe, es die dediketan estidxe eitten*'.

asma iz. asma. 'Asmie, asma; *Asmie da arnasie artu esiñik*'.

ateut iz. Ataud. 'Atéute, ateut; *Ateutien ille dau*. Sin. Hilkutxa, zerraldo, katabut.

balsamu-bedarra iz. caléndula oficinal (Calendula officinales). 'Ebai-bedarra da balsamu-bedarra esaten dxakon orri' (D. A. 154). Ikus ebai-bedarra.

baltzune iz. cardenal, moradura. 'Báltzunie, báltzune; *Baltzunie dekot txakurregas eindde*'. Sin. ubelune, ubeluri, uspel, uspeldura, ubeldura, odolbatu, ubeldu, beltzune, odolbildu.

barizela iz. varicela, viruela. 'Baríselia, barisela; *Ser deko umiak? barisela deko*. Sin. astanafarreri.

begizko iz. Mal de ojo. 'A bai, ori begiskoa eifñ esteidxen'. (D. A 76 eta 83).

begitxindor iz. orzuelo. 'Begítxindoarra, begítxindor ; *Begitxindorra' pe orrek kuretan sittusen*'. Sino. betor, txotor, txeldor

bentosa iz. Ventosa. 'Or goiko gixona estutute pare'san arnasarik artu esiñik da ipiñi notzesan bentosa bi da atoan pase'dxakon'. (D. A. 69)

berako edo Berantzako iz. Diarrea. 'Berakoentzat, berakoentzat-ta, geuse asko dau, onak'. (D.A. 100)

berbena edo berbena-bedar iz. verbena (Verbena officinalis). 'Berbéna-bedárta, berbéna-bedar ; *Emplastue be eitten da berbenakas, onek san-bedarrakas be*'. (D. A. 145)

bere burue hil ad. lok dau, suicidarse. bere burue ill deu edo beren buruaskoa eifñ deu . *orrek beren buruaskoa eifñ deu*. Sin. bere burua bota, bere burua urkatu, bere buruaz beste egin.

bertigo iz. vértigo. 'Bértigoa, bértigo; *Bertigoa dekot ta oratu istasu*'. 'Ori bertigo, guk orri esat'otzu alturen unikamente, mariue, marieu, esta?' (D. A. 111) Sin. zorabio.

bihotz iz. corazón. 'Bidxótza, bídxotz; Personien basia da osasunerako, lelengo bidxotza'. (D. A. 49)

bihotz-koilara iz. boca del estómago. 'Bidxóskilleria, bidxóskillera; Ak eitte'uen, nik ikusitte dekot, au sea, emeko bioskollarak; aixiakaitti neu be joan nitzen. (Bidxoskilleria): larri, larri, estutasune edo olan eukitte'ban nire ama defuntiak'. (D. A. 48 eta 98)

biruela iz. viruela. 'Biruélia, biruéla; Len birueliak eltze'utzena ill eitten san. Baltzittu eitten die'. (D. A. 132).

biziena iz. cáncer. 'Bisídxena, bisidxen; *Aittitteri medikuek ser dekon, niri esa' usten: bisidxena*'.

bizio iz. Lombriz. 'Bísidxea, bísidxo; Ori bixidxea edosein personak igertz'otzo umiari: bixidxoak badekos edo espadekos, arnasan'. (D. A. 102, 103, 104)

botagura, botaka edo gombittu iz. Vómito. 'Botáguria, botágure; Gómbittue, gómbittu; Botaka, gombittu esaten da baya ixena da botaka...Botaguria, oixe da botaka'. (D. A. 105) Sin. okanahi, botalarri, goranahi, goralarri.

bulerretiko iz. tuberculosis. 'Bulérretikoa, bulérretiko; Orren bestien demporan bulerretikoas illttia seguru sen, lentxoau edo gerotxoau' (D. A. 92, 74).

kantzer iz. cáncer. 'Kántzerra; *Kantzerrak es deko salbasiñorik*'. Ikus biziena.

botika iz. farmacia

botika iz. medicina. 'Lenau Capa on san Sorrontzan. "Caldo y cama" aren botikia a san...Da egunero geixoa selan doan'. (D. A. 62)

burukomin iz. Dolor de cabeza. 'Burukomíñe, burukomín; D'antza euskidxe edo, etxer'orduko burukomiñas aguanteu esindde'. (D. A. 110, 94)

desgana iz. malestar, desgana. 'Désgania, désgana; Ari desganiak edo emo'otzen, orduen ekarri sittuen eskutok, bota, d'antxe ganien geatu san'. (D. A. 162)

difuntu iz. difunto. 'Défuntue, défuntu; *Ill ddanari, defuntue esaten dxako*'. Sin. difunta, difuntu, zan/zen, zendu.

difteria ez difteria. 'Diteria diteria. *emen e olako kasuri es dot e indesiñorik emon pintzelde*.

dolumin iz. pésame, Dolumiñe: dolumiñ. *doluminek emon*

doluminak emon ad. lok. dar el pésame, Dolumiñek emon: *len es san usetan dolumiñe, len mosue emoten san'.*

ebai iz. corte. 'Ebaidxe, ebai; *Ebaidxek serrias da kutxilluas eitten'sus.* Sin. ebaki, ebakidura, zauri, epai

ebai-bedar iz. Maravilla, caléndula officinal (*Calendula officinalis*). 'Ebái-bedarra, ebái-bedar; Ebai-bedarras bigundu neuen, sakatu, sakatu eiñ, d'atara neusen porkeridxok...' (D. A. 108, 121, 154)

elgorri iz. sarampión. 'Elgórridxe, elgórrri; Elgorridxek urtetako oixe da onena: trapu gorridxe ipiñi bombilliari, da berotan euki umia'. (D. A. 132)

enterru iz. funeral, entierro. 'Entierrue, entierru; *entierru ederra ixen da enterru hileta.*

enterruko meza iz. misa de funeral. 'Entierruko-mesia, entierruko-mesa; *entierruko mesie gaur da.*

salida-meza iz. misa de salida del luto. entierruko mesa, enterretako mesak, salide. iz. Bizk.: hil-meza, hileta. misa de funeral.

erdi iltten egon edo erdi agonidxen dau ad. lok. da hiltzorian egon, hil aginean, hilten egon. Gazt.: a punto de morir. Adb.: *aita erdi iltten dau.*

erida iz. herida. 'Eridie, eride zauri; *Eridie dekot ; sauridxe dekot emen gitxi.* Sin. eratzi, ebagi/ebaki, uspel.

heriotza iz. muerte. 'Erídxotzie, erídxotza ; *Eridxotzie tristia da.* Sin. herio, hil, hiltze.

heriotza izan ad. lok. dau, morir en el acto. 'Eridxotzie momentuen ixen deu *orrek sufridu barik'.* Sin. zendu, mundua itxi/utzi, garbitu, akabau/akabatu, seko gelditu.

etena iz. hernia. 'Ernia; *Gixonak geidxenak pasetan dere ernia'.* 'Ernientzat pe lenau ori eitte'urien. *Eitten dere aretxa astilletu, astillia ba, lagune pastako moduen astilletu'.* (D. A. 80) Sin. eten, etendura.

erreuma iz. reuma. 'Da ori de erreumientzat ona'. (D. A. 59, 68, 110, 134).

esplantu iz. 'Es esplantue ipiñi eskero esteu bier ixeten, es, es, es; ak berak tapeko deu'. (D. A. 86)

txisena deko edo txisen geixoa deko

estamangu iz. estómago. 'Estamangue, éstamangu; D'ori estamangue garbitzeko nik atzo esan neutzena, giñerrondokoak, a da ona'. (D.A. 79, 98, 139)

eukalipto iz.(bot.) eucalipto (Eucaliptus sp.). 'Eukálittue, eukálittu/okalittu; Ipintten da lapikoan ure berotuten, irikitten. Botaten die onek serak, okalittuek'. (D. A. 85, 93)

eupatz, eupetz iz. regüeldo. 'Eupetza, euptz; Eupetza, aixia... Da orixe, orrixek die eupetzak niitzat e?' D. A. 104)

eztul iz. tos. 'Estule, estul; *Estul de estul nau*'. 'Estule be orrixek [karraskilloak]' (D. A. 90) Sin. karraskada.

farmazia iz. farmacia. 'Farmásidxe edo botikie; *Farmasidxera dxoan bi-ot*. Sin. botika..

gaizkin iz. malhechor. 'Gaisgiñe, gaisgiñ; Gaisgiñe, gaisgiñe esaten dxako. Gaisgiñe etorriko dxatzue etxera'. (D. A. 73).

gari iz. Verruga. 'Garidxe, gari; *Nire gixonak lelengo beidxeri kendu garidxe da gero jente askori*. (J. B) 'Batzuri garidxekek pegeu eitten dxakies'. (D. A. 120) Sin. garatxo, garatxa, garitxu, garitxa., kalitxa,

gariak kontau ad. lok. dau, deutso, método de eliminar las verrugas recitando sobre cada una, una fórmula secreta. 'Da siridxas kontetan da garidxe...Gari bakotxak, siridxe, bat, e?'. (D. A. 81)

gaixo adj. Enfermo. 'Geixoa, geixo; *Geixo arpídxek dekot*'. sin. eri, gaixorik. **2.** iz. enfermedad Sin. gatx, gaitz, eritasun, gaixotasun.

gaizorik egon ad. lok. estar enfermo. 'Geixorik egon; *Gure lobie geixorik dau*'.

garriko min iz. dolor de cintura, lumbago. 'Gerriko miñe ; *gerriko miñe txarra da*'.

errainezur iz. región lumbar, hueso sacro. 'Erréiñasurre, erréiñasur; Erreiñasurreko gatxa dekot'. (E. A.) Erderaz «desgaste de cintura » esaten dana adierazoteko.

gomitatu ad. vomitar. 'Gomitteu ; *Gomitteu eiñ ddot*. Sin. gonbitatu, konbitatu, komitatu, goragaletu, oka egin, okatu, bota, botaka egin, goitika egin, goitika ari, goitikatu.

goraka emon, goraka ari, goraka bota ad. lok. dau, deutso, vomitar. 'Da goraka emo'eutzen obramentuek agotik, segun esate'erendik'. (D. A. 163)

gorpu iz. cadáver 'Gorpue, gorpu; *Gorpue tope deure mendidxen*'. Sin hilotz, zerraldo gorpuzki.

hil ad. morir. 'Ill; *ill eñ de orko baserriko bat*'. Sin. zendu, mundua itxi, utzi, garbitu, akabau.

hiljantzi iz. mortaja. *Iljantzidxe, il jantzi. ateutien sartzen danien gorpue, dekosan erropakas*. Sin. beztidura, hil-jantzi, hil-oihal, hil-mihise.

hil-kanpai iz. campana que toca a muerte. 'Il-kampaya, il-kampai ; *Il-kampayek jo bidies, batan bat illtten danien*'.

indizino iz. inyección. 'Indisiñoa, indisiño; Bueno, "Txoidxe" medikue, da emo'usten indisiño bat da esa'usten: oiñ etxera oanien, ur berotan sartu'ik apur bet...' (D. A. 156, 62)

inkau ad. deutocontagiar(se). 'Nik estaitt onek al badeustie niri inkeu; siñestu estot eitten neuk' (D.A. 73).

jarabe iz. jarabe. 'Lenau...jarabe apurren bat oten basan, besterik esebes'. (D.A. 66)

kailu iz. callo, dureza, Kallue, kallu; *kallue dekot ankan ta esin dot ibilli*. 'Kallue geuse eressa...Asala kendu, berotu apur bet, esta? A ebai-bedarra. Da asala kendu da tak, garidxen ganien ipiñi'. (D.A.121) Sin. kailu, baba, gailu, makor, narru-gogor. maskur, ikortzirin'.

kaka-bedar iz. 'Gurien umiak siku badaus estamangutik, ensegida doa sera, kaka-bedarra edo indderra-bedarra edo seren batas...Ensegida etxeko seras, estamange garbittu umiari'. (D. A. 82, 164).

kalentura iz. fiebre. 'Kalentúria, kalentúre ; Kalenturia dauenien, gorputze geixorik estau ondo, gorputze dau kalenturias' (D. A. 87, 88, 89, 96).

kangrena iz. gangrena. 'Kángrenia, kángrena ; Kangrenia, orrentzat erremdidxo ariñ akordeu eskero, indisiñoas sertzen bada, ostien kortadia deko orrek'. (D. A. 138).

kanposantu iz. Cementerio. 'Kampósantue, kampósantu ; *Kamposantuen illek daus*'. Sin. hilerri, hobitegi.

karraskila iz. (bot.) aladierno (Rhamnus alaternus). 'Karráskilloa, karráskillo ; Tentziñoa nik dxoan dan urtietan dxekoat...Etxien dekot oin be egurre ba: karraskilloa'. (D. A. 80, 88, 139). Sin. Txorbeltz.

katarro iz. catarro. 'Katárroa, katárro; Ipiñi t'orre'tie asaleako sertzen dienak: katarroa t'anjiñe. Esaten deendik onenak'. (D. A. 80, 85, 88, 93). Sin. Kostoma, erramazko.

katilu iz. rótula. 'Kátillue, kátillu ; Ori, ori...estakixu, baya or onek asur onek katillu bet deko'. (D. A. 136)

koipe iz. grasa. 'Da akerren keupiak eitten deu saldarra batu'. (D. A. 129) Sin. Gantz, gizen, gurin.

koipe gaza iz. grasa sin sal. 'Da gero be odol bixirarte, ta a suloa keupegasias beteta, akerren keupe gasias ipiñi beteta'. (D. A. 129)

korrokada iz. náusea. 'Korrokádia, korrokáda ; *'Lar bete basara edo urtetan deurenak'*. Sin. goranzko, korroskada, korrokada, kokada, aupats.

kutsu iz. contagio. 'Kontájioa /kontájidxo, kontájio /kontájidxo ; Kontajidxo batzuk esaten dere, ixerdidxe be estala ona'. (D. A. 74) Sin. Kutsapen.

kutun iz. amuleto. 'Kutune telia san' (D. A. 83, 76) Sin. zinginarri, higo.

labatiba iz. lavativa. '[Barruko garbittasune eitteko] lenau labatibia'. (D. A. 79)

legen iz. (med.) especie de lepra. 'Legana, leganetik fuera estaitt. Beste geixo bat e...sarnia be bai'. (D. A. 125).

librau ad. da, defecar. 'Iguar baten artute libreuten sara ondo. Da espasaa libretan, b'urrungo goixien'. (D. A. 82) Sin. Kaka egin, obrau /obratu.

linazi iz. (bot.) linaza, simiente de lino. 'Ori esplantue da mostasia bat, da liñesidxe etortzen die ta gero gari urune edo sai apurtxu bet obeto ein deidxen...'. (D. A. 108)

lutu iz. luto, Lutue: lutu. *Bermion ondiño joango die lutue errespetaten dolu, luto, progu*

mamukio iz. (bot.) malva (malva sylvestris). 'Bueno, oiñ orridxe akaso dxeusitte euko deu, baya ori leku askotan dau, mamukidxo' (D. A. 79)

mareau ad. da, dau, marearse. 'Marieu ein nas edo konortie galdu: Sin. zorabiatu, ondoeza egin, ondoezik jarri, burua joan

materia iz. pus. 'Materidxe eiñ eskero, apur bet puntia libreu, sakatu ta beres urtet'euen'. (D. A. 154) 'Materidxe oridxe da'

mediku iz. médico. 'Médikue, médiku; *Len erridxen mediku bakarra egoan'*. 'Medikue lantzien miñ noberak eittia da geuse ederra'. (D. A. 98, 127) Sin. mediku, miriku, osagile, sendagile, barberu, atxeter.

medizina iz. medicina. 'Medisiñek, medikamentuek edo botikek: *Medisiñen eske noa'*. Sin. sendagai, botika, medikamentu, medizina

min iz. dolor. 'Miñe, miñ ; *Buruko miñe dekot*'. Sin.oinaze, pairamen, minantz, nekepe.

murria iz. tristeza, murria. 'Da esat'eustie niri: suk murrIDXe dxan es eittiarren eittosu! (D. A. 60) Sin. tristezaia.

neke iz. cansancio. 'Nekie, neke; Neke andIDXe dekot, esin dot arnasia artu'. Sin. Abaildura, iraungidura, kantsazi(n)o, erremesa.

nerbio iz. nervio. 'NérbidXoa, nérbidxo; Es, bueno, nerbidxoak setara, batzutan igual nerbidxoak, buruko nerbidxoak endredu te soatu'. (D. A. 114, 59, 61) Sin zaintxuri, zain/ zan.

odol iz. sangre

odolaldi, odoljario iz. hemorragia. EmorrajIDXe, emorraji; Surreko emorrjIDXe, odota beres mogitan danien?'. D 94.

orin iz. lunar. 'Lunarra, lunar ; *Lunar andIDXe dekot besoan*. 'Es, es Jorjena esta garIDXe, nunarra...Nunarra da Jorjena, bayetz' (D. A. 120). Sin. orein, orezta, nata, kakara, orban, tita, ttitta, orezta, peka, zahi.

osatu ad. da, dau, cuar(se). 'Osatu edo kureu; *Ikusko'su osatuko sara*'. Sin. sendatu, sanea(t)u, ontsatu, ongitu.

oikara iz. escalofrío

otzikara artu, ad. lok dau, resfriarse. 'Otzíkarie /otzíkaria artu, otzíkara hartu; *otzikerie artu dot, espanak be sertu eitten die*'. Sino. hotzak hartu, hotzitu, hoztu, hotza/hotzeria harrapatu

papera (gen en plural) iz. paperas. 'Paperak; *Paperak eurek gastetan paseu eskero arriskue dau*'. Sin. lepamin, leperi, hazizurriak, hazikuren.

papo iz. papo. 'Papue, papo; *papo andIDXe da*. Sin. papu, matraila , pauts, lepape, lepamagal.

pegeu ad. contagiar(se). 'Beste batzuk kontajiosoa. Baya euskeras pegeu, guk' (D. A. 74, 77). Ikus inkeu.

peka iz. peca. 'Pekak, peka; *Pekak, euskidXek ataraten dotzas lobieri*'. Sin. onezta, orban, nata, peka, orin.

perlesia iz. invalidez, parálisis. 'PerlésIDXe, perlési; *Eskuetako perlesIDXe esaten' tzegu*. 'Ori perlesIDXe ori nerbidXoa'tie, geatu esin. Ori lenau asko on san asko'. (D. A. 115) Sin. ikara, dardara, dardaraka, dardarizo.

peste iz. peste. 'Péstie, péste; *Orrek peste txarra deko* (baten bat gaixorik dagoela adierazteko). Sin. izurri, izorri, helde, gaitzete, minte, helderia izurrite

pikor iz. picor. 'Pikórra, picor; A sera, samako pikorra ta olakoa, orrixek [kuretan deu]'. (D. A. 90)

pulmoi iz. pulmón. 'Pulmóya, pulmón; Espabe edosein geixo arrape'leike. Bai pulmoyetakoa edo beste edosein geixo' (D. A. 51) Sin. biri.

pulmonía iz. pulmonía. 'Pulmónidxe, pulmoni; *Katarro andi bet eukittie les da pulmonidxe*. 'Nik esin aguanteu alboko miñik da esa 'notzien: nik pulmonidxe dekot'. (D. A. 108). Sin. pneumonia.

pulmoni-bedar iz. 'Pulmóni-bedarra, pulmóni-bedar; Pulmoni-bedarrak oiñ be gurien be ongo die gitxi asko batute'. (D. A. 80)

puntxeta iz. inyección. 'Ekarrixu puntxeta ori bistu eitten nau-ta'. Juanitaren amaginerrabak holan eskatzen eutsan indizinoa. (J. B.)

purga iz. purga. 'Púrgia, purga; Purgak baya purgia botikekoa es. Lenau enjeneal etxekoa'. (D. A. 71)

materia iz. pus. 'Máteridze, máteri; *Saldarrak puse eukitten seuen, ori oridxe, ta a san materidxe. Kontajiosoak die*. Sin. zorne, zornu, hiro, materia.

samazarratu iz. ronquera. 'Ronkerie edo samásarratue, roncera, samásarratu; *Saman (e)rronkerie dekot* edo *sama sarratue dekot*'. Sin. samazarratu, samagarramaztu, garrama, erlastura, marranta.

sano egon, da, osasuna euki ad. lok. dau, estar bien de salud. 'Sano dau edo osasune deko; *Gure txakurre sano dau*. Gure amamak osasen ona deko'. Sin. osasun oneko, osasuntsu.

samazarratua euki ad. lok. dau, estar ronco. 'Samasarratute Auki; *Samia sarratute dekot*'. Sin. samazarratua, samagarramaztua, garrama, erlastura, marranta eduki/ euki. marrantak jo, marrantatu, (mintzo)erlats, erlastu.

sarnia iz. (med.) sarna. 'Sárnia, sárna ; Sarnia bai, sarnia oso txarra'. (D. A. 74, 125)

elgorri iz. saranpión. 'Sarampioya, sarampioi; *Sarampioyarentzat be bakunek ; granos bete bete eitten sara*. Sin. mingorri, txarranpin, gorri /gorrina, zurrunpi.

sen iz. cordura, estado síquico normal. 'Sena, sen ; Ariñau etorten da senera, osea ariñau etorten dxako'. (D. A. 118) Sin. Tentu, korde.

tentsino iz. tensión sanguínea. 'Tentzínñoa, tentzínño; Ori edoseiñe'taki: bidxotza, estamangue ta tentziñoa. Orretan espagara dediketan, txarto'. (D. A. 49, 53, 80, 96) Sin. tensino, tentsio.

tetanos iz. tétanos. 'Tétanoa, tétano; *Enjeneral kortan eitten da ori*.

tifus iz. tifus. 'Tífuse, tífus; Ostantxien orrek bestiok, au pulmonidxe d'onek, tifus be kontajiosoa esat'eurien'. (D. A. 74, 79, 88)

tirizia iz. ictericia. 'Tirísidxe, tirísi; 'Geixoa ori ori paretan san. 'Tirisidxe dauenien, gibela be estau naturel'. (D. A. 107) Sin. min hori, ikterizia, horitasun, larumin, laru, laruen.

tosferina iz. tosferina. 'Tosfériñie, tosfériñe ; D'axe kaskaria gero uras, erremedidxoia ona oixe bai tosfériñientzat'. (D. A. 91).

tuberculosis iz. tuberculosis. 'Tuberkulósidxe, tuberkulósi; *Tuberkulosidxe, bulerrekoa, tisis, kontajiosoa ixete' san'*.

Txarrera egin ad. lok. empeorar. Txarrau planteu de edo txarrera eiñ ddeu, txarrera eiñ ddeu *gure albokoak txarrera eiñ ddeu'*. Sin. gaizkiagotu, oiestu, narrastu txartu, okerragotu, gaizkoatu, txarrera edo okerrera jo.

tximur iz. arruga. 'Tximúrre, tximur ; *arpeidxe tximurtute sartukeran* Sin. zimur, tximur, tximurtura, zimurdura, izur, zimurgune.

unure iz. humor corporal (?). 'Itargidxas gorputze badabill da ortxe dao, ilbixidxe esaten dxako, da ori da unuria, unuria, ba uneko geixoa, da orrek deuko diferentzi andidxe demporan, itargidxas, demporalien gora-beran'. (D. A. 84)

uzan iz. (zool.) sanguijuela. 'Uséna, usen ; Lenau odola ataateko, lenau pulmonidxe arrapet'eurienari, oten basan pulmoni fuertia...usena esaten dxakon, usenak botaten dxakosan'. (D.A. 67).

zaindu ad. Cuidar(se). Sin. Kargu hartu, jagon, jaube/jabe egin.

zaldar iz. Divieso. 'Saldarra, saldar ; odol materidxegas urtetan eren.

zan-bedar iz. (bot.) llantén (*Plantago* sp.) 'San-bédarra, san-bedar ; Onek, san-bedarra esaten dxako'. (D.A. 129)

zantiratu iz. esguince, luxación, torcedura. 'Santirétue, Santirétu ; Santiretue da, beorrek eitten deu bidxorkada bat, d'antxe oridxo apurtxu bet artu, da kurtzetara igurdi : « santietu, sana sartu, sana bee lekuen sartu ; santietu san urrutu, sana bere lekuen sartu »'. (D. A. 81)

zikatriza iz. cicatriz. 'Sikatrise, sikatris ; *Eride bat eindde gero gelditzen dana, ori da sikatrise*'. Sin. ebakiondo, ebatondo, orban, orbain, pustilla.

zizpuru iz. suspiro. suspiroa: suspiro. *suspiroka dau*. zizpuru, suspirio, hasbehera, hasperen, antsia

zoldu ad. da, infectarse, enconarse una herida. 'Infektau edo soldu; *Atzamar au soldute dekot*'. Sin. zornatu, antosta(t)u, antojau/antojatu, materiatu.

zoro adj. demente, loco. 'Soróa, sóro; Ayena! Ayena! Soro naturala bada, estau, ostien bai [kuretako]...Baya soroa bada datorrena nerbidxoetatik, a es'. (D. A.113)

29.- ERLEJIÑO

(J: Bilbao)

abade iz. Sacerdote, cura. 'Abádia, abáde; *Oiñ abade bat bakarrik Zorrontzan; len beti eon dies iru*'. Sin. Apaiz, el(e)izgizon, bereter, erretore.

adibiñadore iz. Mago, adivino. 'Adibiñadóre, adibiñadorie; *Ori adibiñadorie da*. Sin. Azti, belagile, sorgin, asmagin, igarle.

aingeru iz. ángel. 'Aingerue, áingeru; *Aingerue da!* (J. B.) Sin. Ainguru.

aita ta semea ta Espiritu santua iz. ber. Padre Hijo y Esp. Santo. 'Aitte ta Semie ta Espiritu Santue ; *ori elixan eitten da'* (J. B.)

aitaren egin ad. Lok. dau, santiguarse. 'Aittiaren eifñ edo kurtzesantiaren eifñ; Eixu aittiaren elixan sartzeko'.

altara iz. Altar. 'Altarie, altara; *altarie ederra da'*. (J. B.) Sin. Altare, aldare, mahai santu, opalmahai.

Ama Birjiña iz. ber. La Virgen Maria. '*Ama Birjiñe Karmengoa Larran dau*'. (J. B.)

astinentzia iz. abstinencia. 'Astinéntzidxe, astinéntzi; *Baraue ta astinentzidxe antzekoak dies*. (J. B.)

barau iz. ayuno (en cuaresma). 'Baráue, baráu ; *Len bariku gustidxetan eitten san baraue, pekatu andidxe ixete'san es eittia'*. Sin. Baraur, baru.

bederatziurren edo nobena iz. novena de preparaci3n de una fiesta religiosa. Bedératziurrena edo nóbenie, bederatziurren ; '*Emen oiñ gítxiau, baya Karmengo Amari eitten' tzie bederatziurrena*. (J.B)

Biblia iz. biblia. 'Biblia ; '*Abadiék esaten seuen: antziñeko bibliak au diñosku*'.

debozi(n)o iz. devoci3n. 'Debosiñoa, debosiño ; '*Onék debosiño andidxe deko santuei* Sin. Debozio Jainkozaletasun, jainkotiartasun, oneraspen, fede, erliji(n)otasun.

deabru edo demoni(n)o iz. diablo. 'Diábrue edo démoniñoa, diábru, démoniño; '*Impernuko diabrue!, saus geldi diabru ori!*. Sin. Debru, matxingorri, buztangorri, barrabas.

dotrina, dotrina-kartila iz. catecismo, doctrina. 'Dotríñe-kártillie, dotríñe-kártille; *Dotríñe kartille bat eoten san iru lau ojagas ta bigarrenak geidxau*. Sin. Katixima, kristau-ikasbide, kristau-jakinbide.

dotrina kartila ikasi ad. lok. dau, aprender el catecismo. 'Dotriñe-kartillie ikesi; 'Dotriñe kartillerik ikesi dosu? Sin. Katixima, kristau-ikasbidea, kristau-jakinbidea, kristinau-ikasbidea ikasi.

dotrinara joan ad. lok. da, asistir al catecismo. 'Dotriñera joan; *Dotrinara joan bi-da*'. (J. B.) Sin. Katekesira joan

ebanjelio iz. evangelio. 'Ebánjelidxea, ebángelidxo; 'Ebanjelidxea leidu deu'. Sin. Barri /berri ona.

ejertzio iz. ejercicios (espirituales). Ejérsisidxoak, ejérsisidxo; 'Ejersisidxoak emoten etorten san fraille bat'. Sin. Gogo-jardunak

eleiza iz. iglesia 2. iz. grupo de creyentes cristianos

eleizpe iz. pórtico de la iglesia. 'Eleixpie, éleixpe; 'Eleixpie eukitten gendun Gorosiken'. (J. B.) Sin. elizpe, elizaurre, zimitorio, kalostrape, kalostra.

elizakoa hartu ad. lok. dau, recibir la unción y el viático. 'Elísakoak artu edo untziñoa artu; 'Ondo erresibidu deu untziñoa. Sin. Oliadura hartu.

elizakoak emon edo **untzi(n)oa emon** ad lok. dau deutso, dar la unción a un enfermo. 'Elíxakoak emon edo untziñoa emon; 'Il bi'dauenari askenengo untziñoa emoten dxoaten san abadie. Sin. Elixakoak emon.

erlij(i)n(o) iz. religión. 'Erljiñoa, erlejíño; *Erljiñoa ona da*'. Sin. erlijio

errezau ad. dau, rezar. 'Erreseu; *Erreseu eiñ bi'da beti*. (J. B.) Sin. Errezatu, otoitz egin, erregu egin, otoitztu, erregutu, erregu egin

errosario iz. rosario. 'Errósaridxea, errósaridxo; 'Errosaridxea erreseu geubetan, ori be beti eitten gendun. (J. B.) Sin. Arrosario, pondera, agurtza.

fed iz. fe, creencia en Dios. 'Fedie edo Jangoikoan siñeskidxe, fede; *Fedie geuse ona da*'. Sin. Debozino, oneraspen, eraspén.

fedebako izlg., adj. que no tiene fe cristiana. Fédebakoa, fédebako; 'Fedebakoak es deu eser siñestuten. Sin. Fedebaga, fedegabeko, sinesgogor, sinesgabe.

inpernu iz. infierno. 'Impérnue, impérnu; 'Serue ta impernue daus'. (J. B.) Sin. Su-leiza, hondaleze, gaiztoki, nekatoki.

jaungoiko, jainko iz. ber. Dios. 'Jangoikoa, Jangoiko; Sin. Jangoiko. Jesús baten

jesusen bihotza iz. ber. Sdgo Corazón de Jesús. Jesusen bidxotza; 'Jesusen biotza erresu bet da. (J. B.)

judutar iz. judío. 'Judatarrak, judatar; *antxiñeko judatarrak*. Sin. Judegu, judu.

kandela iz. vela. 'Kandelie, kandela; 'Kandelaridxe egunien bedeinketuten sien *kandelak, ta etxien eukitten gendun trumoye sanien pistuteko*'. (J.B.) Sin. Ezkoargi, ezko, argizari, tortxa.

kandela-argi

kandela-negar

konfesi(n)o iz. confesión cristiana y en general. 'Konfesiñoa, konfesiño; 'Konfesiñoan *abadieri kontuek kontetan dxoaten sien*. (J. B). Sin. Autortza/ aitortza, autormen/ aitormen.

konfirma(t)u ad. dau, deusku.

konfirmazi(n)o iz. confirmación. **2** iz. sacramento de la Cofirmación. Konfirmasiñoa, konfirmasiño; 'Len konfirmen txikitten eitten giñen (J. B) Sin sendotza.

komuni(n)o iz. comunión. 'Komuniñoa edo jaunartzea, komuniño; 'Onak *diaridxo artzen deu komuniñoa*. (J. B)

letania iz. (erl.) letanía, procesión que iba el 3 de mayo a la ermita de Santa Cruz de Bizkargi. Iban de Etxano, Muxika, Gorozika y Larrabetzu cada uno con su pendón. 'Letañek; *santa kurtze egunien ta prosesioan dxoaten sien letañek*. Sin. Letaria.

limosna iz. limosna. ' Limosnia, limosna; 'Limosnia *batzen dator*. Sin. Amoina, erremusina

meza agindu ad. lok. dau, deutso, encargar una misa. 'Mesak ainddu, mesak ainddutie; 'Gurien *mesie ainddute deu*.

meza iz. misa. 'Mesie, mesa; 'Mesatara *noa*. (J. B.)

meza eraso ad. lok. dau, Deusto, ayudar a misa. 'Mesie eraso; 'Mesie *erasoteko monagilloa etorten da*. (J. B.) Sin. Meza erasan, mezatan lagundu

misi(n)o iz. misión o predicación durante una semana. Misiñoiek: Mgg.: misiño; 'Onak *urtien urtien len egoten siren, sortzi egunien edo. Asi sapatuen ta urrengo domekarate*.

monagilo iz. monaguillo. Monagilloa, monagillo; 'Geurien *iru nebieri toke dxakien monagillo isetie*. Sin. El(e)izmutil, akolito, meza-laguntzaile, meza-lagun

obispo iz. obispo. Obispoa, obispo. *'Obispoa Bilbon bertan bisi de, len Gernikek euki eban obispoa.* (J. B.) Sin. Apezpiku, gotzain.

parroko iz. párroco. *'Parrokoa, párroco; 'Beran aspidxen dekos danak, abadiak bebai.* Sino. Abade nagusi, apaizburu, erretore.

penitentzia iz. penitencia. *'Penitentzidxe, penitentzi; 'Konfesiñoan be penitentzidxe emoten seurién'.* (J. B.) Sin. Negarbide, damukizun.

protestante iz., adj. Protestante. Protestantie, protestante; *'Ori protestantie da.* (J. B.)

erregute iz. rogativa. *'Rogatibek, rogatibe; 'Len eitten sittusen rogatibek, kampoak bedeinkatuten etorten san abadiak urtero.* (J. B.)

santu iz. adj. Santo -ta. *'Santue, santu;* Sin. santa, done. : saintu, saindu, done. 2. adb. no estar en buenas condiciones. *'Demporia estau san-santue'.* ¿

sermoi iz. sermón. Sermoye, sermoa; *sermoa lusie eiñ ddeu geur.* Sin. Prediku, hitzaldi, pronu, homilia

sermoia egin /bota ad. lok. dau, deust 1. predicar un sermón. 2. echar una bronca

sermolari iz. predicador. *'Sermolaridxe, sermolari; 'Ori sermolari ona da.* (J. B.) Sin. Sermoigile, predikari, predikatzaille,

siniskera euki ad. lok tener fe, creer. *'Siñeskidxe deko, siñestuten deu edo fedie deko Ondo prediketán deu, fede andidxe deko ta'.* Sin. Sinismena euki

sorgin iz. Brujo -ja. sorgin.

sorgin, xurgin, azti, sorgintsa, belagile, belagin.

testamentu barria /berria iz. ber. Nuevo testamento. *'Testamentu barridxe, testamentu barri; 'Testamentu barridxe au esaten deu, sarrak es.* Sin. Itun barri /berri.

testamentu zaharra iz. ver. Antigüo testamento. Testamentu sarra testamentu sar; *'Testamentu sarrak ori diño.* Sin. Itun zahar.

urberinkatu iz. agua bendita. Urberinketue, urberinkatu; *'Paskoatan beti berinketzen deure, ta eoten da or urte gustidxen.* (J. B.)

Duende

Mujer que sirve en la iglesia (serora)

Cristianismo

Religi3n jud3a

Religi3n 3rabe.

3rabe.

30.- GIZARTE ERAKUNDEAK

abarkezten iz. Lezna. 'Lau abarkisten. Abarkistena usetan da abarkak sulotzeko da eitteko'. Ixeten da alderdi batetik untzie les sorrotza da bestetik katxaba antzien golpie emon da sulotu eitten deu ak'. (E. A.)

aguazil iz. Alguacil. 'Aguasille / Agoasille 'Lau agoásill daus udaletxien'. (E. A.)

aiuntamentu iz. Ayuntamiento. 'Amar ayuntámentu. Ayuntámentuek junte bat euki dere' (E. A.)

albaitaria iz. veterinario -ria. 'Peulo albáitterie bruxas da palu andi batas ibilltten san'. Sorrontzan lau albaittera daus'. (E. A)

alderdi. 'Alderdidxe lado'

alkate iz. alcalde. 'Amar alkate. Amar alkatek beskari bet euki dere' (E. A.)

amerikanu iz. adj. americano 2. Vasco que ha vivido en América y ha vuelto, o continúa viviendo y trabajando allí, haciendo viajes esporádicos a su tierra. 'Lau amerikánu. Ameriká-nuek diru asko ekarte'eren lenau Ameriketatik, da entzute andidxe euki eren'. (E. A)

anarkista iz. anarquista. 'Anárkistek peligrasuek sien se esate'eren armamentuas da ibilltten siela' (E. A)

apellidu iz. apellido. 'Ixena ta apellidue. Abixena: ori entzunde deket baya emeko berbetias apellidue esate'geñun. (E. A.)

asion nasionalista iz. acción nacionalista. 'Ekiñek ekarte'uen Pene-ube, asion-nasionalistakuek, sozialistek selan on dien' (E. A.)

atzerritar iz. extranjero, el que no es del País Vasco. Ez dau entzun. 'Maketuek esate'utzen, kastellanuek, kanpotarrak. Bos maketo etorri die kanpotik. Kastellanu asko etorri'osak. Kanpotar asko etorri'osak.' Belarri-motza aitatu dot. Berak: 'koreanuek, makakoak. Len piñu botaten da etorte'sien. Despresidxo apur bet esan gure deu'. (E. A)

auzotegi iz. vecindad o barriada. 'Eusótidxe. Eusótidxen danak ondo konpontzen die. Eu-sotidxe etxe pillue da. Eu-soti andidxe'. (E. A.)

bandera iz. bandera. 'Banderie, Ikurriñe. Nik pentzetan dot ba ikurriñe ixengo dala. Euskadiko banderie ba ikurriñe'. Lau ikurriñe ipiñitte on dosak udaletxien' (E. A.)

barberu iz. peluquero y barbero. 'Amar barbéru. Euben an tabernan eu-en barbérue. Da San Antoniñon oten sanak Durungon ipiñi 'uen'.

baserritar iz. Campesino. 'Lau báserrittar. Báserrittarrak beti eukitten deu bier asko uden da neguen'. (E. A.)

bendejera iz. vendedera. 'Bendejera asko eote'san Durungoko plasan'. (E. A.)

behar iz. 1 Trabajo; 2. Necesidad. Behar egin ad. lok., dau, deutso, trabajar. 'Bierra eiñ; Báserridxen egun gustidxen eitten deu bierra. Fabriken orduetan edo errelebuen edo olan eitte'eren lenau. Baserridxen amalau ordu eim bi'xete'san'. (E. A.)

behargin iz. trabajador ra, obrero -ra. 'Biergñin asko dabis an fabriken, fabrike andidxe da-ta'. (E. A.)

berbeta iz. 1 conversación 2. Forma de hablar. 3 lengua. 'Berbetie: Lengua. 'Gure bérbetie euskerie da. Munduen bérbeta asko daus'. (E. A.)

berba iz. palabra. Berbie

berba egin ad. lok dau, deutso hablar. 'Berba eiñ. Berba eitten badaki. Orrek berbetan badaki /badxakik'. (E. A)

bizkaitar iz., adj. vizcaíno -na. 'Biskaitarra emen jadxokue edo, da gipuskuanue, da arabarra'. (E. A.) 2. nacionalista vasco. 'Peneube edo orraití'pe esate'san biskaitarrak (E. A.)

botika iz. medicina, remedio. 2. Farmacia. 'Bótikie. Lau bótike egongo die Sorrontzan' (E. A.)

botikari iz. Farmacéutico -ca. 'Botíkaridxue, botíkaridxo asko. Botikaridxuek erakusten deu selan botikie artu'. (E. A.)

ela iz. ber. Siglas del sindicato Ela. 'Entzutie badekot. Ela, ori be obreruen sindakatué ixengo da'. (E. A.)

erdaldun iz, adj. que no habla euskera. 'Erdéldune En este pueblo el significado es: El que habla castellano. 'Erdeldun asko edo gitxi. Erdeldunekas egon nas geur berbetan'. Sin. Kastillanue'. (E.A)

erdara iz. cualquier lengua distinta a la vasca. Erderie: castellano para los hablantes de este pueblo. 'Erdera asko entzuten da. 'Erderie asko entzuten da leku batzuetan, beste batzuetan gitxi-au'. (E. A)

erregatera iz. compradora de un producto a precio más barato para venderlo más caro en otro lugar. 'Erregatera asko. Erregaterie ixete san erosi emen da gero saltzen deuená edo Bilbon edo Durungon edo. Erregatera asko ibilltten san Durungon erosi da gero Bilbora juete'sien saltzen'. Ikus. Bendejera. (E. A.)

errekete iz. requeté. 'Errékete asko. Erréketik gerra denporan da ibilli sien'. (E. A.)

errenta iz. renta. 'Uésabak emonda deko érrentan etxaldie'. (E. A.)

errentadore iz. inquilino a renta. 'Errentadórie. 'Errentadóriek Santo Tomasetan edo Domu Santuetan eukitten dere euren pagamentue'. (E. A.)

errepublikanu iz. adj. republicano. 'Errepublikánu. Errepublikanu asko egon sien dempora baten'. (E. A.)

ertzain iz. miembro de la Policía Autónoma vasca. 'Ertzaiñ asko edo. Ertzaiñak oiñ kamiñuetan da sera ipiñi bí'dere, ariñ ibilltten danari mueltia kentzeko'. (E. A.)

eskeko iz. mendigo -ga. 'Lau eskéko. Eskekue etorri da gaur. Posporuek edo kendu, da juete'san sabaire; ostatue emoten da ona san gure aitte. Eseu-ne eukkitte'gendun bat. Ille birik baten edo etorte'san a. Mállabikue san'. (E. A.)

espainako adj. Español. 'Espáiñakue / Espáiñarra. Ori gixon ori espáiñiarra dok, baya oiñ emen bixi'ok, Euskalerridxen. Espaiñako gixonak, asko etorri'osak Euskelerrire'. (E. A.)

etxandera iz. propietaria de tierras y de caserío o caseríos. 'Lau etxándera. A etxánderie bastante biergiñe dok'. (E. A.)

etxagun iz. propietario de tierras y caserío o caseríos. 'Etxagune. Etxágun asko. Ango etxágunek piñuek saldu deus. Ango etxágune ikusi dot'. (E. A.)

etxaguntza iz. hacienda propiedad de un dueño. 'Etxáguntzie. Etxáguntza andidxe. Ak gixonak semieri emo'otxek etxáguntzie'. (E. A.)

Euskadi iz. ber.

Euskadiko Ezkerra iz. ber. Izquierda vasca, nombre de un partido político desaparecido. 'Entzun bai Euskadiko eskerra baya aka-beu ein sala pentzan dot'. (E. A.)

euskaldun iz. adj. vasco. 'Euskeldunek diela esateko euskotarrak edo bai'

Euskalerrria

Eusko Alderdi Jeltzalea iz. ber. Partido Nacionalista Vasco. 'Alderdi asko egon sien Sorrontzako plasan' Partidue be ixle'leike'.

Eusko Alkartasuna

euskalzale iz. amante de lo vasco. 'Euskelsale asko. Euskelsaliek dosak. Gixon ori euskelsalie dok. (E. A.)

euskotar iz. adj. vasquista. 'Euskotar asko gosak. Ori euskotarra dok' (E. A)

ezezagun iz. adj. Desconocido. 'Eseseune. Eseseun asko. Esesen batas on nas berbetan or etxien ostien'. (E. A.)

foral iz. adj. 1 Foral 2 Cuerpo de policía de la Diputación. 'Foralak entzutie, esetu ez. Foral asko' (E. A.)

Falanje iz. Falange, formación política franquista. 'Fálanjie. Fálange asko. Falanjie partidu bat ixengo san'. (E. A.)

Fai iz. ber. Siglas de Frente anarquista ibérico. 'Ortxe S. Migelen ipiñi otzien mutill bati ixena Fai'. (E. A.)

faiko iz. adj. Miembro de la FAI. 'Estot pentzetan faiko asko ongo sanik'. (E. A.)

fletxa iz. Miembros juveniles de Falange que llevaban unas flechas en la camisa azul. 'Flétxa asko. Falanjistek ibilltten sien fletxak paparrien ipiñitte'. (E. A)

frantzesa iz. 1 originario de Francia. 2. Hierba para el ganado. 'Frantzes asko. Euskalerridxen be frántzesak bixi'osak'. (E.A.)

gorri iz. adj. 1. color rojo 2. republicanos. 'Gorri asko. Gorridxek euren partidue eukitte'eren'. (E. A)

guardia zibil iz. guardia civil. 'Goardasobill bi. Goardasobillek etorten sien ona da akulu-en punten untzie euki eskero, asarre eitte'eren. Arridxen jo ta mostu'. (E. A.)

gudari iz. Soldado vasco. 'Gudari asko. Gure eusoko gudáridxe etorri da'. (E. A.)

gutar iz. adj. de los nuestros. 'Emen gaus gu estie letxe, geu gara emen neusi edo'. (E. A.)

herri iz. 1 Pueblo como circunscripción. 'Erridxe. Erri asko. Sorrontzako errikuek gara da posik gaus erri ona da-ta'. (E. A.) 2. adj. paisano. Nire osaba baten izengaitza 'erri' zen eta lagunen artean beti deitzen eutsien 'erri'.

herrikoa izlg. del pueblo. 'Errikue: 'ori gixon ori errikue dok'. (E. A)

ijitano iz. gitano -na. Jittanue: jittanu asko. 'Jittanuek len or beyen gelditzen sien kamiño eskiñen. Piñuetatik edo egurre topete'eren'. (E. A.)

ikurrin iz. bandera de Euskal Herria. 'Ikurriñe: aldi beten ikurriñe eukittie pekatu andidxe san. Galasota eu-en da eskutuen euki bier'. (E. A.)

izen iz. nombre. 'Ixena: orrek ixen asko deko. Ixen andikue: gixon ospetzue edo'. (E. A.)

jabe iz. amo -ma, dueño -ña. 'Uesaba: Uesaba asko dxekesak. Orrek kotxe orrek dxebie / jeubie dxekék'. (E. A.)

juez iz. juez. Juesa: Jues asko

kaja, kaxa iz. caja, arca. 'Kaja asko ikusi doas. 'Kajan sartu: ori soldau juetekue edo ixete'san'. (E. A.)

kaletar iz. habitante de zona urbana. Kaletarrak: Kaletar asko ikusi doas

kanpotar iz. adj. Forastero -ra. Kanpotar asko, kanpotarrak

karlista iz. adj. Carlista. 'Karlisterie asko. Ori karlistie dok. Durrungon karliste asko egon ei san. (E. A.)

kinkilari iz. Quincallero -ra. 'Kinkillérue: kinkilleru gitxi. Kinkilleruek saltzen sittuesan bixerra kentzeko ojak, brotxak, jaboyek da olakoxe geusek'. (E. A.)

komunista iz. adj. Comunista. 'Komunista asko; komunisten partidue. Ori komunistie etxoak esetuten'. (E. A.)

kontzejal iz. concejal. 'Kontzejal asko. Kontzejalak erriko martxie euren edo selan dabillen'. (E. A.)

kriadu iz. criado. 'Kridxeue: kridxeu ona; kridxeu ona ixen san'. (E. A) Sin. Morroi, zerbitzari.

mediku iz. médico. 'Medikue: mediku bet; medikue baiño oba osasune eukittie'. (E. A.)

milizianu iz. miliciano. 'Milizianu asko. Bertakuek be milizianuek sien'. (E. A.)

monarkiko iz, adj. Monárquico -ca. 'Monarkikuek; monarkiku gitxi. Monarkikuek erregien aldekek ixengo die'. (E. A.)

multa iz. multa. 'Multie; multa andidxe. Trafikuen bota eustien ortxe Euben mille peseta bota eustien baten. Orduen multa andidxe san'. (E. A.)

munizipal iz. municipal. 'Munizipal: agoasille. Bost agoásill. Agosaillek, gastiek moskorra arrapeu eskero, perrerara sartzen eresan'. (E. A.) Ikus AGOASILL

nazionalista iz., adj. nacionalista. 'Nasionáliste asko. Ori nasionalistie dok Sin. Euskal- zale; euskotar'. (E. A.)

ofizio iz. oficio. 'Ofisidxo asko dxekek orrek. Orrek gixon orrek ofisidxo dxekek'. (E. A.)

panaderu iz. panadero. 'Panaderu asko. Goixeko bosterdidxetan etorten da ona panaduredur. Orrek goixetik asten dies ogi partietan'. (E, A.)

paper, papel iz. documento o papel oficial. 'Ayuntamentutik etorri dxatasak papelak araitti edo orraitik. Papel asko etorri dxatasak. Ori dokumentu / papel ori etxoat aitzen' (E. A.)

partidu iz. partido político. 'Partidu polítiku asko dxauk emen' 2. competición (pelota partidue?) 3. repartir Ogidxe partidu?)

pelaio iz. pelayo, pelayos: grupo juvenil de la falange. 'Pelayoak: mesara ta juete'sien formeute juete'sien. Olako espata antzeko bat eruete'eren. Uniforme antzeko bat be bai, olan korreak eta. Pelayo gitxi'. (E. A)

Peneube iz. ber. 'Ibarretxe partidu nasionalistakue da'.

plaza iz. plaza de una población. 2 Puesto de venta en el mercado semanal. 'Plasa andidxe eoten da domeketan. A andrie Sorrontzako plasara juen dok piperrak da saltzen. Astuegas juete'sien'. (E. A)

polizia iz. policía. ¿ ¿?Poliisidxe.

soldadutza iz. servicio militar. 'Soldeutze gogorra paseu giñoan. Soldeutzen ainbet gose: lapurreta kosiñeko uestabak, da eurek a dirue gorde da txarto ipiñi soldau-eri.' (E. A.)

txapelgorri iz. Apodo que se daba a los carlistas. 'Durungon txapelgorri asko egosan. Txapelgorridxek'. (E. A.)

txapeloker iz. (kolok.) guardia civil

ugete iz. ber. UGT, nombre de un sindicato. 'Ugete obreruen sindikatue da'.

udaletxe iz. casa consistorial. 'Událetxe politte. Událetxie Sorrontzan politte dau da plasié eurrien da ederto konpondute'. (E. A.)

zapatari iz. zapatero. Sapateru asko dau, sapata onak eitte'ttuena. Sorrontzan be baeguen bortzeidxek eitte'sittuena'. (E. A)

zesteru iz. fabricante de cestos. 'Sesterue bat eguen or; Oromiñon bier eiñekue san. An sestero asko egosan da gero borrek emen eitte'seittuen bai'. (E. A.)

31.- BIZIBIDEAK EDO OFIZIOAK

Hargiña

area iz. arena. 'Aria pillue ekarte'san orma bat edo eitteko. Aimbet aria ekarte'san. Bernan errekan eu-en aria, erreka eskiñen eote'san'. (J. E., Tx. E)

frantzes-atxur iz. azadón

goma iz.

arraspa iz. 'Arraspia, arraspa; Arraspia media lunakoa da'.

arrastelu iz. rastrillo. 'Arrastillue, arrastilo; Arrastillue sesteá betetako da'

atxur iz. azada. 'Atxurre, atxur; Atxurre media luna formakoa san'.

frantzes-atxur iz. azadón. 'Frantzes-atxurre, frantzes-atxur

goma iz. tubo de goma para sacar el nivel. 'Gomia, goma; Gomak etorten sien txorkoakas'.

ideltso iz. yeso. 'Ideltzue arintxu gogortzen dana da, albaiñelak rrasietako da use'eren ori, ideltzo'ri'. (I. Z.)

idrolike iz. cemento hidráulico. 'Idrólikie ensegida gogortzen sana "cemento rápido" (E. A.) Idrólikia sementuen moduen baya enseida eitte deu gorputze'. (A. L.)

llana iz. llana. 'Llanie, llana; Llana sarrak be gasteute onak'.

masa iz. argamasa

mortero iz. argamasa

nibel iz. nivel. 'Nibela, nibel;

pala biribil iz. pala redonda. 'Palia, pala biribille, pala kuadreu; Pala kuadreue masia eitteko'.

paleta katalana iz. paleta catalana. 'Paleta katalana: asta lusiaua deko, ladrillu gogorak apurtzeko'.

paleta normala iz. paleta. 'Paletia, paleta; Paletia gasteute euki eskero: ori ofisiala'ok'.

paletin iz. paletín. Paletíñe

pikatxoi iz. picachón. 'Pikatxoya, pikatxoa

piketa iz. piqueta. 'Piketia, piketa

plomada iz. plomada. 'Plomadia, plomada; Txistue bota puntu batera da plomada moduen artes jeusten basan, ori san'.

porlan iz. cemento

talotxa iz.

Zemento iz. cemento. Sementoa, semento; 5-6 palakadaaria da sementoa, d'ari sosa kaustiko pakete bat bota'.

Arotza

arotz iz. carpintero. 'Nik arotz asko esetu'otas nire demporan'. (I. Z.)

arotzeria iz. carpintería. 'Arotzeridxe; Sorrontzan badaus ba amarren bat arotzeri'. (I. Z.)

arotz-mahai iz. mesa de carpintero. 'Aros-maidxen ganién muebliak arneu seinkes edo piesak artestu. Lau arosmai'. (I. Z.)

arpan iz. sierra ensartada en un armazón de madera para usarla entre dos personas. 'Amentxe ikusitte dekot arpana; Sotero defuntuek eken. Arpa(n) txikidxe'. (I. Z.) Zalantzan dago zelan dan mugagagabea: arpa ala arpan.

azuela iz. azuela. 'Ekarristek ori asuela andidxe. Lenau aregas trongoak labreu da lixutu'.

berano iz. bédano. 'Iru verano. Béranoa ni baiño ariñaukoa da. Bérano berbia sarrari entzunde dekot. Entzun eñ ddot, ni baño ariñaukoa da.

birbikin iz. berbiquí. 'Bos birbikiñ. Birbikiñek bier bardiñe eitten deu. Brokia kanbidxeu eitten dotzesu. Au untzuraukoa da.

destornilador iz. destornillador. 'Destornillador txikidxe. Tirafondo klase askotara ibilltten da destornilladora'.

eskuadra iz. escuadra. 'Eskuádra andidxe. Eskuádría da, ol bat eskuadran ipintteko. Markeu da gero ebai'.

espatula iz. espátula. 'Lau espátula. Espátulia: egurreri faltak arreteletako masias'. (I. Z.)

falsa-eskuadra iz. falsa escuadra. 'Bost falsa-eskuádra. Falsa-eskuadria seuk bierrerako gur'osun moduen ipiñi da gero mariposa batas estutu'. (I. Z.)

formoi iz. formón. 'Amar formoa dekotas. Formoya'.

garlopa iz. garlopa. 'Gárlopa asko. Gárlopía ol bat ero tabloa bat artestuteko da'.

garlopin iz. garlopín. 'Garlopin asko. Garlopíñe tabloya txikitzeo da'.

gubia iz. gubia. 'Gubia: klase akotakoa' taus. Gubia da estatuak talletako. (I. Z.)

toska iz. caolín (Azk.). 'Tóskia: errekan eitten dan aria antzekoa da. Onas bustiñas masia eitte'ren. Amen parajien aria asko dau, da aria moduko masa modukoa gogortu, da ori da toskia'.

gramil iz. gramil. 'Gramill asko. Gramille euki'ot ontzurarte da desapaesidu de. Untzetxu bet euken marketako'.

konpas iz. compás. 'Kompas asko. Konpasa kurbia materidxelari ataateko da, molduria ataateko'.

ingletador iz. ingleteador. Ingletear gaztelerak frantzesetik hartutako hitzetik dator (fr. Anglet eta hortik gazteleraz inglete eta ingletear). 'Iru ingletáador. Ingletadóras markeu eitte'geñun da gero ebai eitte'geñun. Ingletadora, ori marketako'. (I. Z.)

kabezal iz. cabezal. 'Kabesal andidxe dok ori. 'Beittu atien ganién selako kabesala dekon. Arriskoa be ixen lei da egurreskoa be bai'.

kimelet iz. Taladro pequeño. 'Lau kimélet. Kimeléta untze txikidxeri suloa eitteko da edo beste seoser sartzeko, txikidxe bada.

laratro iz. taladro. 'Láratroa sulo neusidxe eitteko da'.

laratrilo iz. taladro pequeño. 'Lau laatrille. Laatrillía suloak eitteko da'.

lima iz. lima. 'Lime gitxi. Limia burriñe jateko da'.

eskofina iz. escofina. 'Eskofiñe asko. Eskofiñía da egurre jateko'.

mailu iz. martillo. 'Maillu ori ekarri eistesu. Máillue untziak sartzeko da'.

material iz. Material para hacer algo. 'Orrek abol'orrek materidxel asko dxekok. Orrek arbolari orrek balidxo dxok materidxela ataateko'.

palanka iz. palanca. 'Pálanka andidxe. Egurrerako onena egurresko palankia ixeten da'.

pikabra iz. Barra de uña. 'Píkabria. Píkabra andixe. Píkabria untziak ataateko da enkofreuek edo olak soltetako'.

puntzoi iz. Punzón. 'Puntzóa txikidxe. Asko es da usetan puntzóya, baya bierreskoa da'.

sarjento iz. sargento, instrumento de carpintero para mantener unidas dos piezas de madera sin clavar ni pegar. 'Sarjentoa, sárjento lusia; Sárjentoa ba bierleku askotan ibilltten du'.

tenaza iz. tenaza. 'Ténasak. Ténasa neusidxe ekarri eistesus untze txikidxe ataateko.

torno iz. torno. 'Tórnu. Tornerue oten da tórnuen, da seuk bi'osunien torneruaiñe eroan ola'.

trontza iz. tronizador (sierra). 'Lau tróntza dekus guk. Tróntzia arbolak bota ta ebaitteko da'.

txirlora iz. viruta de madera. 'Txírlora asko. Txírloria erre be eitten geñun da beste batzuk ganadueri aspidxek eitteko eroate'eren'.

zepilu iz. cepillo de madera. 'Sépillu asko. Orduen lijadorarik be esan oten da sepilluas ola fiñ ipintteko da oker badau artestu'.

zerra iz. sierra. 'Iru serra. Ekarristesu ori burriña ebaitteko serri ori. Serria burriña ebaitteko. Serria elektrikue da oiñ'. (I. Z.)

zerrot iz. sierra de hoja con mango por un lado sólo. 'Ori serrót txikidxori ekarri eistesu. Serróta'.

Errota

Mertxe Ibarra. Agustín Ibarra. Maria Linaza.

andapara iz. antepara. 'Gure andáparie andi samarra da. Oromiñon errota bakotxak bere andáparie deko'. (M. I.)

arku iz. arco. 'Arkue errekan dau. Errekan árkue errota danak dekie. Esango neke arku andidxe baya es entzun doalako berbi ori etxien. Txifloitik jeusten dan urek arku bat edo bi ixeten dittu errotien beko aldien errekarra sartzeko'. (M.I.)

harria pikau ad. lok. dau, deutso picar la piedra del molino haciendo unos canalillos. 'Txarroak (gatxizena) errota'arridxe pikeu eitte'sittuen. Gasteute ongo sien díbujuak da atzera barristeu' (E. A.) Garidxentzako arri frantzesak gogorraue da. Arridxe gorau edo berau, urune fiñau edo latzau (A. I.) Artue sartzen dan lekuen kanalak anditxo-au bier deu'. (M. I.)

aserin iz. rueda metálica sobre la que cae el agua a presión y hace girar el eje que mueve la piedra superior del molino. 'Aseriñe beko errubedieri esato'tzu. Lau errotak lau áserin dekos. Pixu andidxe mogietako áserin bi dekus' (M. I.)

bae iz. cedazo, tamiz. 'Lau bai. Baye da uruneri saidxe kentzeko. Bayek sarie deko sarratu-au-e'. (M. I.)

balantza iz. balanza. 'Bálantza bat. Balantzie: platillu bigas oten dienak. Alderri batien pixuek da bestien jenerue'. (M. I.)

baskula iz. báscula. 'Báskula lusie, amar báskula. Báskulie ibilltten dogu sakuek pixetako. Da lagunek be pixetan dous'. (M. I.)

benda iz. pago del 10% al molinero por el trabajo de moler. (Lab. no trae)'Errota orretan benda altue dekie. Bendie: amarreti' bat edo kentze'geñun'. (M. I.)

beu iz. polvo de harina al caer de la piedra al recipiente. 'Urunek beue eitte'uen; sabaldu esteitten sakuek imintten geñusen txorrue tapetan' (M. L.)

birrindu ad. da, dau, deutso triturar. 'Artoa birrindu, ganauentzat ixeten sanien'. (M. I.)

bufarda iz. punta de hierro especial que se encastra en una cabeza de martillo para picar la piedra del molino. 'Búfarda bi. Búfardie errotarridxe lantzeko da' (M. I., M. L.) Berba honen sustraia ezagutzeko J. COROMINASen eta J. A. PASCUALen Diccionario crítico-etimológico castellano e hispano (Gredos,1980) begiratu behar da BUHARDA hitzean. 'El significado originarios se conserva en el ast. occ. bufarda "losa entreabierta para dar salida al humo (Acevedo-F.)..." Hemen kanalaren beraren orde, kanal hori zabaltzeko mailua adieraztera igaro da, hurbiltasunagatik seguruenik. Kearen orde urunak urtetan dau, eta kanal hori egiteko mailua adierazo gura dau.

erroska iz. rosca. 'Errotarridxeri gradue emoteko érroskie. Arridxe bekue fijo, da goikue sentimetro bi gora, da sentimetro bi bera ixete'san' (M. I.)

errota iz. molino. 'Errotieri begittu 'otzesu? Errotieri buelta bat eif ddotzesu? Errota osoari deitzen jako holan. Baina arriak dagozan geleari: errota-salea. 'Errota-salara juen sara'? Oromiñon lau errota daus: Goiko errota, Erdiko errota, Beko errota, da Osin baltza'. (M. I.)

errotari iz. molinero -ra. 'Atzo alkartu sien bost errotári'. (M. I.)

errotarri iz. piedra de molino. 'Sei errótarri dekus etxien'. (M.I.)

estolda iz. alcantarilla, desagüe. 'Estolda estue dau (éstolda...). Erreka onetan lau éstolda daus. Estoldie. Gure éstoldie estutxue da'. (M.I.) Txiflotik erre kara doan kanala da estoldea.

galbara iz. cedazo con red de malla algo más ancha. 'Galbarie, lau gálbare dekus. Galbarie da artue edo garidxe edo dana dalakue tóberara botateko'. (M. I.)

konporta iz. compuerta. 'Kómportie da errekatik andáparara sartzen dan pasue. Lau errotan-tzako lau kónporte dekus'. (M.I.)

lafux iz. escopeta antigua que usaban en esta zona a fines del s. XIX. 'Eskopetie es eren esetu, beti lafuxe. (M. L.) Lafuxe lenauko eskopetie. Mirue etorri sen da ollandie ekarri aben. Aittitek kargeu datirue bota mirueri da solteu ei aben ollandie. Selan salbo urte' aben ollandiek, "Fortuna" ipiñi otzien ixena. D'andik illebeta batzutara axeridxek eruen "Fortuna". Aittitek ikusi auen da lafuxas segiddu otzen, baya eskapeu. Andrie atzeti'dxoan san arkondaria da prakak eskuen deusela. (M. L.) Lafuxe: orduko eskopetie. Kañutik kargeta'san, polborie, takoak da dana banan banan sartute. Gero bakotxari sakatu barille batas da gero tietu. Tiroa botateko iru bider klik eitte'ban, da irugarrenien urtete'uen tiroak'. (M. I.) 'Kalibria 16koa san. Kartutxo asalak gorde eitten sien. Gero polboria, pistoyak, perdigoyak, takoak da kartoasko tapatxuek erosi, lafuxe kargetako. Kartutxo asala gordetan san. Gero pistoi sarra kendu da barridxe ipiñi. Gero polboria ganien, da takoa. Ganien perdigoyak, ganien takoa da gero kartoasko tapatxue. Kartutxo bueltia okertu barrurantz, da kartutxo tamañuko oltxu batas sakatu tapatxu ori estutzeko. Kañu bakarra san lafuxe'. (A. L.)

peskante iz. pescante. 'Lau errotatan lau péskante daus. Peskantie: kampa biga batek urtetan deu. Andik eskeitte kate bat dau, da kate orri lotute ol sati bet ur ganien. Andaparako ure goidxen dauenien olak idxon eitten deu da barruen errota

ganién dauen katié berantza dator. Andaparan ur gitxi dauenien, barruko katiak idxon eitten deú da kanpokoa bejatu eitten da. Barruti' katiatxu batas uren nibela dxakitteko da, andaparako ure neurtzeko.

pikamailu iz. martillo para abrir canalillos a la piedra de molino. 'Arridxe piketako ibilltten sien erreminttek sien pikémaillue da búfardie. Buruen maillueri ipintten dxakon sintzel antzeko piesa bat ago fiñegas. Da orras eitte'san kanala'. (M.I)

porponta iz. compuerta metálica para abrir y cerrar el paso de agua a la antepara. 'Pórpona andidxe / txikidxe. Porpontie sarratu edo sabaldu errekaú ureri pasue emoteko. Goiko pórpona sarratu eixu'. (M. I.) Errekatik edo presatik andaparara doan uraren atea. Burnizkoa izaten da.

templador iz. rueda giratoria para mantener una distancia mayor o menor entre las ruedas del molino. 'Altzeixu templadóra. Arridxe arridxas junteu eitten san errotie gelditzeko'. (M. L.) Ikus erroska.

tobera iz. tolva, caja en que se echa el grano a moler y que por un mecanismo, hacer caer poco a poco los granos entre la muela y la solera. 'Toberie / Tolbie goidxen ipintten dana granuekas (Agus. Ibarra). Toberiek goidxe sabala deko embudo antzekue da olan beko ardatzak golpiek emoten dotzez eta granuek urtetetan deú. Tolbie etorten dienak esaten dere'. (M. I.)

txifloi iz. tubo que conduce el agua para que golpee la rueda metálica inferior del molino que hace girar las piedras. 'Lau txifloa dekus. Txifloiye: ureri pasue emoteko ori da txifloye'. (M. I.)

txorro iz. canalillo de cinc por el que caer la harina molida. 'Txorrué. Urune jeusten dan ague, txórrue'. (M. I.)

urun iz. harina. 'Urune Artóurune Garíurune. 'Artóurun asko eidxo du. Onék errotak urun asko eidxo dabie. Garíurune illuntxue da. Garíurun asko eidxo du. Artóurune oridxe da (Amamak M. Linazak, beilegiedxe berbia be ezagutzen du) Naparroako artue askos da obie'. Garágar urune: geidxen garagar urune eñ ddou. Garagarurun asko eidxo du'. (M.I.)

urunaska iz. recipiente al que cae la harina molida. 'Urunaskie. Txorroiti' jeuste'san urune da palias sakue bete'. (A. I.) Labairu no)

urundu ad. dau, deutso moler, hacer harina, moler. 'Artoa urundu eitten san. Garidxe be urundu'. (M. I.)

zorro iz. saco, costal. 'Sórrue. Sórrue dakat. Artósorruas nator. Geur sorro asko dekus'. (M. I.)

ezten iz. aguijón, punzón. 'Esténa sulue eitteko abarkari. Lau estén dekus'. (M. I.)

Ikaszgiña

agoa iz. boca de la pira del carbonero. 'Agoa esatotzien; txingerrak urte'teren ortik. Ontxe laster ongo da iketza'. (E.A)

adaki iz. rama cortada y deshojada. 'Arbolien arakidxe: tronko printzipala, gerramak dekosan adartxuek kendute. Arakidxe: gelditzen dan gerrama fuertie. Arakidxek dekosan gerramatxuek kendute /iñusitte'.

aihotz iz. podadera, machete. 'Aridxotza askorie barik matxete antzeko bat, erregarridxe prepartako, sendoa itxi ta erramak kentzeko'. (J.E.)

erregari iz. combustible. 'Erregarridxe: sue etitteko ekarte'san egurre'. (E. A.))

andanada iz. 'Andanadie entzunde, ba estakitt seri burus sartze'eren andanadie ; kantidad bat: andanada bat'. (M. I.)

area iz. área (100 mts cuad.) 'Area 100 mts cuadrados' (M. I.)

ataka iz. puerta pequeña. 'Atakie: ventana txikidxe, karabidxe eta eukitte'eren olan egurre sartzeko edo. 2. Paso para personas entre dos terrenos hecho con madera y que impide el paso de animales. Egur bet kirtenas estutu eitten san'. (Tx. E., J. E.)

baranda iz. Barandilla. 'Eskillaran goitti bera eldute dxoateko'. (M. I.)

besanga iz. rama de árbol limpia de ramitas y hojas menores. 'Arbolien errama lodidxe: orrixek besangok kendu bi'dxakos lar deko-ta'. (M. I.). 'Besangie arantza deko arboliek'. (Tx. E.)

iduri iz. polvo de carbón vegetal. 'Iketza eitte'san denporan aixe aspiko lurre erreta ta baltzittute'. (M. I.) 'Iduridxe da beyen, lurrien plantetan dan eutze. Ide ebaten bagoas, a iduridxe abarketan sartzen da. Orrek ardidxe eitten deu, ardidxe ugeri'. (Tx. E.) Iduridxe ixete'san lurre, erreikue, d'an iketza eifeko leketan oten san. Askok erute'eren etxera simintteran piperrak eta ereittek'. 'Simintterak: ortuen kendu lurre da an ganién satza. Satza lixutu da ganién botaten gontzen iduridxe. Gero erain piperrak, da galbaran paseu iduridxe da ganetik tapeu asidxe'. (M.I.)

egur iz. leña. 'Biribillien bota edoselango egurrek, da gero ganién asi koloketan egurrek bueltan satike bata bestien ganién' (M. I.).

erpe iz. raíz de árbol. 'Erpie (J. E., Tx. E.)

estadu iz. estadio (medida espacial). 'Eskrituretan onenbeste estadu edo ipintten deu'. (E. A., Tx. E.) 'Estadue neurridxe da' (M. I.)

gailur iz. cima o cresta de una casa o de un monte. 'Gaillurre erdiko sera gaillurre ixeten da'. (E. A.) 'Gaillure etxiek deken puntarengo satidxe da'. (M. I.)

garrazta iz. adj. árbol bravío joven de cualquier especie. 'Garrasta batzuk aritx erramak da ganién soidxe' (M. I.)

gizalan iz. trabajo que puede hacer un hombre durante una jornada. 'Ori be lurren neurridxe. Soluek onenbeste gixelan dxek' (E. A.) 2. Medida en peso del fruto recogido: 'Sembat gixelan urten deu amen soluen? Onenbeste gixelan gari urten deu. Onenbeste gixelan artu dou. Garidxas useta'san' (M. I.).

kyats iz. carbón. 'Atzenien amatetako ure botate'eren posal batzukas, balde batzukas. D'iketza garbi gelditze'san'. (J. E., Tx. E.)

ikazgin iz. carbonero que hace carbón vegetal. 'Ikesgiñ asko estot esetu. Geure parientiek esetu neittusen'. (E. A.) 'Ikesgiñek Samalloan esetu neusen'. (M. L.)

ikazgintza iz. trabajo de elaborar carbón vegetal. 'Eurten ikegintzie deku. Ikesgintzie: ikesgiñen dabixenak'. (E. A.). 'Ikesgintza, ikesgiñlana' (M. I.)

ikaztui iz. lugar donde se hace carbón vegetal. 'Ikéstui: iketz asko eitten san lekue. Ikestuidxe emen lau kilometora, Meumerantza san. Baldietan bialtze'abien iketza Meumera' (M. I.) 'Ekarri egurre leku batera da ori ikastuidxe'. (J. E., Tx. E.)

ikatx iz. carbón. 'Ikétza. Aris motzak eta pago motzak trabesak eitteko trenbidietarako. Bestiekin iketza eitte'san'. (J. E., Tx. E.)

ildo (egur ildo) adj. madera carcomida o medio podrida. 'Erdi usteldute adueña, illddotute adueña, guse esgtana (E.A.) 'Egur illue / illddue: carcomido. Serenak illotute dau (M.I.) Illotute, usteltzen asitte edo (J. E., Tx. E.)

ilinti iz. Tizón. 'Illintzi bat sue batetik bestera eroateko edo'. (J. E., Tx. E.)

inausi ad. dau podar. 'Iñúsi arbolari erramak ebai'. (Tx. E.) 'Artueri puntie kentzie, iñausi da'. (M. I.)

kamaina iz. camastro de pastores y carboneros. 'Kamañie pastorien txabolan eukitte'arena lo eitteko giñerrakin eindde'. (Tx. E.). 'Apur baten atzedena artzeko eukitten dere pastoriek'. (M. I.) 'Bernako kondiek ganadu asko euken, basoak gustidxe betarik eukesan. Kandelaridxo egune ona eitten ba'ban oyen sartu t'urten barik oten san. Negue es sala akabeu t'oti txarra sala ganaduentzat. Ta txarra eitten baban erridxeri baskari itzela emoto'otzen negue paseu sala-ta'. (M. I., M. L)

kana iz, cana, medida de longitud. 'Onenbeste kana biot. Telie neurtzeko san. Lau kana edo bost emoidasus' Mortzillek eitteko estie be kanaka eroste'san'. (M. I.)

kanaerdi iz. media cana (corresponde a 1'10 mts.) Kanaerdidxe (M. I.)

karreteru iz. carretero. 'Karreteruek ibilltten sien egurrretan, arridxe erueten kantaretati. Gure aittitte be ibilltten ei san karreteru da or prentzien aspidxen dauen arridxe ekarri euen Eubetik da orduen ididxe onak eukitte'sittuen'. (Tx. E.) 'Karreteruek danera eitte'eren, arridxe kantareratik, idie basotik, arbolak ataateko basotik, goldaketan'. (M. I.)

ke iz, humo. 'Ke baltza, keiye; Suek ke gitxi botaten deu. Berdiek botaten deu keye'.(Tx. E., M. I.)

kokot iz. parte alta y trasera de la pira a la que se subía con una escalera rústica para ver la marcha de la pira de carbón. 'Kokota eskillaran idxoten abiena, da gelditzen sien alako maille antzeko baten'. (M. I.)

larrain iz. extensión lisa de terreno para trillar o para hacer carbón. 'Larriñe selai moduko bat. Larriñetan eitte'san iketza'. (M. I.)

lixune iz. terreno llano. 'Basuen lixunetxue iketza eitteko' (M. I.)

maila iz. Muesca que se hace en el cuero o en la madra. 'Maille bat eyosu' (M. I.).

matxaka iz. tambor para desgranar manojos de trigo. 'Matxakie; Motorrak gari garantzeko euken tamborra. Garidxe garantzeko ixeten da matxakie'. (J. E., Tx. E.)

mukur iz. tronco grueso para el fuego, menor del metro de longitud. 'Mukurre arbola lodidxen sati bet. Beko suen ipintte'san. Alako bi ipiñi bakotxa egal bakotxetan da aste bete' (M. I.)

oin iz. pie como medida. 'Oñie bai neurridxe. Amalau oñ ddekos'. (M. I.). Oinak bata bestearen atzean jarrita neurtzeko era erakutsi eustan.

ontza iz. onza como medida de peso. 'Ontza bat, pixue.. Gorpuz gitxikoa neurtzeko'. Neurri txikia daukan gauza bat pixatzeko eta prezio handia daukana esan eustan lekukoak. (M. I.)

pala iz. pala. 'Pala bategas estutu eitte'san txondorra da soidxe ipiñi suloak tapetako' (Tx. E.)

pinu iz. Pino. 'Piñu maritimoa emetik gitxi dau. Piñuek demporaliek igertu sittusen' (J. E., Tx. E.)

satsatxur iz. bieldo para remover el estiércol. 'Satzátxurre labortza da'. (M. I.) Argi argi esan eban labortza. U>b pausoaren lekukotasun bizia agertzen da.

zestoi iz. cestos para carbón. 'Iketzas sestoyek usete'abiesala esate'euen aittek'. (M. I.).

suetxe iz. 'Errementaridxen sue ixengo da; templeie emoto'tzien. X Idxorretan asi san bierrien. Ikusi Mendisabalek da fabrikera eroa-uen, baya pintteu es. Templeie

arrapetan oso ona san. Orren semalabak aberatz ixen bi'abien' Mertxe. ARGITU. Errementaria?

zulpala iz. pala de carbonero. 'Sulpalie / Sulparie iketza sakuetan sartzeko ixengo san'. (M. I.)

txori iz. granito en el párpado / ceja?. 'Begi egalien urtetan deuen granue. Ipñiosu or ateko giltzen otza! Goixetan txori ganien ipintte'san geu gustidxen otza bentanan artute'. (M. I.) **BESTE LEKU BATERA.**

trabesa iz. traviesa de vía férrea. 'Trabesak aretxas eitten sien jenalien. Trabesgiñen ibiltten sien gure aittite-ta aretxakas. Trabesak bai' (M. I.)

txirikila iz. rama delgada y con una punta afilada. 'Txirikillie: egur mertxu bet puntias. Jo ta leku bigunien sartu eitte'san. Seiñek urriñau bota da olan olgeta'san' (M. I.)

txondor iz. pira de leña para hacer carbón vegetal. 'Txóndorra tapeute euki bien, urten esteidxen garrak, antxe egurre egosi editen, eutze eiñ esteiten'. (E. A.)

txori iz. granito en el párpado.

txorokil, txokor iz. Tusa o zuro. 'Arto garaune'kentzen dxakosanién txorokille gelditzen da'. Sin. Txokota, burutxa, buruxka, lotkotx. 2. iz. persona de poco fuste. 'Batzuk gixon kaskar antza ixen eskeo: "a be txorokill galanta 'ok". (Tx. E)

urkulu iz. hoquilla para remover la hierba que se henifica. 'Urkulue: bedarrak siketzeko itxi, da buelta emoteko. Arbola-erraman seoser eruteko'. (M. I.)

zesto iz. cesto. Sin. Otzara. 'Lur-sestoak miñetarako-sestoak, bandejak, besótzarak, astótzarak'. (J. Z.)

ziri iz. cuña. 'Siri bat. Sartu yosu sulueri siri bat ondo egon deitten'. (M. I.)

zohi iz. terrón que se corta con una azada. 'Soidxe: atxurras ataaten dan lurre ta bedarra soidxe da'. (M. I.)

zordanbide iz. camino con servidumbre de paso. 'Sordan bidie mundu gustidzek deko deretxue pasetako. Ateute pasetan san lekutik gero sordambidie san'. (M. I.)

zulpala iz. pala de carbonero. 'Sulpalie / Sulparie iketza sakuetan sartzeko ixengo san'. (M. I.)

Errementaria

aluminio iz. aluminio. 'Aluminioa. Aluminiosko piesak soldieu eitten die. Kalamiñie gatxa soldietako; aluminioan tipoa deko baya pisu geidxau deko'. (J. S.)

altzairu iz. acero. 'Galtzairue, Inosidable suridxe. Burdiñieri: galbaniseue berotute pintturien moduen'. (J. S.) Altzaidue, galtzaidure (F. G.)

amantal iz. delantal. 'Améntala, narruskoa san'. (J. S.)

ardatza iz. macho de rosear (F. G.)

auspo iz. fuelle. 'Euspóa' (J. S.)

azpijan iz. desgaste. 'Aspiana macho de rosear (F. G.)

barautz iz. broca . 'Sarrari entzu'otziek barautze' (I. Z)(F. G.)

beruna iz. plomo. 'Plómoa' (J. S.)

burdina iz. hierro. 'Burdiñie'. (J. S.)

errementari iz. herrero. 'Errementáridxe' (J. S.)

eskoria iz. escoria, restos de la fundición del mineral de hierro. 'Burdifiñiek urteten deu saldien moduen. Eskoridxe da ak ixten deuen txarikeridxe'. (J. S.)

estaino iz. estaño. 'Estaiñuas soldieu eitte'eren, gero errematxeu'. (J. S.)

forja iz. forja. 'Forjie beste tipo bat da. Maillu neusidxegas eitten dere bierra'. (J. S.)

galdaragile iz. fabricante de calderos. 'Galdaragille. Kobresko galdarak, floreruek da paragueruek eitte'sien Bernan'. (J. S.)

iungure iz. yunque. 'Yungurie. Sulo bi dekos alboetan. Bat biribile bestie kuadreue'. (J. S.)

kobre iz. cobre. 'Kobrie'. (J. S.)

latoi iz. latón. Latoya, gorridxe. (J. S.)

mailuki iz. fresa. Instrumento para hacer piezas de corte y perforación. Maillukidxe (F. G.)

sukatilu iz. crisol. 'Sukatillue usete'san plomoa fundiduteko asta luse bataz. Saldie eitte'sanien moldieu'. (J. S.)

urre iz. oro. 'Urrie. (J. S.)

urtu ad., da, dau, fundirse, derretirse. Urtu (J. S.)

urtze iz. fundición, acción de fundir. 'Urtzia'. Bernako Margarita Mª Nieves.

Zepa iz. escoria. 'Sepia, Fundisiñoko ondakiñek; baserridxetan tabikek eitteko-ta. Or ermiten be tabike baten agertu sen'. (E. A.) Sin. Txatar zidar.

zidar iz. plata. 'Siderra' (J. S.)

zink iz. cinc. 'Telletuen ipintteko kanalak. Orrek soldietako siñegas' (J. S.)

zorrostari iz. piedra de afilar. Tec. Muela o platillo muela que se usa en fábricas de construcción de brocas y otros objetos cortantes o para perforar. (F. G.)

Zesterua

astotzarak iz. (plu.) dos cestas ensambladas para los burros. 'Astótzarak eñ ddeus'. J.M. L.)

bandeja iz. 'Bandejak fruteru moduen eitte'usen

besotzara iz. cesta con un mango en arco para llevar en el brazo. 'Besótzria, besótzara; Besótzaran eroan du bendejia'.

josgarri iz. fleje más delgado para hacer cestos. Dxosgarridxe, dxosgarri; Dxosgarridxe sayetzen bueltan betik asitte gora'.

karen iz. aro superior de los cestos. 'Karela, Karen; karela goidxen bueltan ipiñtten da'.

lur-zestoa iz. cesto de dimensiones pequeñas para transportar tierra, piedras y objetos pesados en pequeña cantidad. 'Lúr-sestoa, lúr-sesto; Lur-sestoak dosenaka saltzen sien, txortia eiñdde'.

minetarako-zesto iz. cesto para minas. 'Miñetarako sestoak txikitxoauak ixete'sien

otzara iz. cesto. 'Otzaria, ótzara; otzara astadune besótzaria san'. Otzara sabala ogidxek-eta eroateko labara'.

saihets iz. fleje para construir cestos. Sayetza, sayetz; Sayetzak beti'kora / betik gora ipiñtten die'.

samape iz. fleje más delgado para cubrir los otros flejes. 'Samapie, samape;Aroa ondo sarratzeko samapiek dxosi'.

Zesto iz. cesto. 'Sestoa, sesto; Sestea asi bi-de betik gora sayetzakas. Sestoak iru tamañukoak sien: gixonentzako aundixek, andrentzako bardingotxuek, da txikidxenak. Onek danak bedar-sestoak sien'.

32. BURDINA FABRIKako LANAK

ajustadóre iz. ajustador. 'Lau ajustadóre. Ajustadória oixe san ajustetako olgure barik'. (A. L.)

alkartasun iz. solidaridad, unión. 'Alkartasun onien bixi gara: ixel'leike'. (A. L.)

aprendis iz. aprendiz. 'Amar apréndis daus. Aprendizek ikisi eitten deu' (A. L.)

azpijoko iz. intriga. 'Aspíjjoa, aspíjoko. Ori baño sintzoauak gintzesan da aspíjokorik eskeñun eitten'. (A. L.)

behargin iz. trabajador. 'Amar biérgiñ. Biérgiñe da langillia ixen bi da dana bat' (A. L.)

behar iz. trabajo. 'Bierra, bier; Nobere konture dabixenak orduko eitten dere bierra'. Bierra órduko: trabajar por horas'. (A. L.)

beharklase iz. oficio, ocupación. 'Ofésidxo. Ori da bier eitteko patxadie edo bierklasia'. Bier gora-beran beharklase asko dau'. (J. S.)

beharleku iz. lugar de trabajo. 'Amar biérleku, biértoki. Bier eitten dan tokidxe edo lekue. Nire lantokidxe, Ixer ixen dan da nire denporia antxe emon dot'. (A. L.)

beharra euki/ emon / artu ad. lok. dau, deutso. 'Isarrek emon deu bierra berroetamar lagunentzat. Sortzireun personak euki geñun bierra empresa orretan. Beste leku batetik bierra artu deu empresiak'. (A. L.)

beharrik eza iz. Carencia de trabajo. 'Bierrik esa da lanik es eukittia. Bierbarik dauena. Artien eskeñun parorik euki'. (A. L.)

buzo iz. buzo. 'Amar buso. Búsoa. Guk esgeñun / eskeñun busorik usetan. Praxak da arkondara asule, espabe loittu / sikinddu bierras. Eurek emote'eresan'. (A. L.)

eletrizista iz. electricista. 'Amar eltrísiste. Eletrísistek makiñek konpontze'eresan, bom- billek da argi asuntoa dana'. (A. L.)

fresadora, iz. Fresadora. 'Fresadora da fresak eitteko. Fresadorak agiñek atarato'tzos bueltan. Agiñek ataata gero retifiketan da'. (A. L.)

goritu ad. da, dau, poner rusiente un metal. 'Laminasiñoan gorittu totxoa eitteko'. (A. L.)

greba iz. huelga. Berba hau euskarak frantzesetik hartu dau. Frantzeseran barriz nahiko ibilaldi luzea izan dau. 'Grève' latin aurreko berbea da grava "area, harrikoskortx xehea", eta hortik "grève". Ezin daiteke esan zelteratik datorren hitza denik, Italiako hegoalderaino zabaldua dagolako. Grève berbaren adierazia harrikoskortxoa da orain ere Parisko ekialdean, Champagne lurraldean, Lorrain lurraldean eta mendebaldean (groue hitzaren forman gordeta dago), eta hegoaldeko mintzaira askotan. Parisko beharrik barrik egozan langileak biltzen ziren Place de la Grève izeneko plaza baten, Senaren ibai ertzean (Harrikoskortxoan plazan), eta hortik sortu zen "faire grève", lana moztu alkarren arteko erabakiz. Eta hortik 1872an gréviste hitza. 1806an plaza horri beste izen hau jarri zioten: Udaletxeko plaza. (Ikus O. BLOCH, w. von WARTBURG, Dictionnaire étymologique de la langue française, Paria, PUF, 1964, s. v.) 'Amar uel-ga. Uel-gia. Gure denporan uelgia leku askotan eitte'san, baya or es ainbeste'. (A. L.)

hileko iz. la mensualidad. 'Amar ílleko kobreu. Illekoa kobre'ot'. (A. L.)

jornal iz. salario. 'Amar jornal, jornal andídx. (Azentoa) Jornála page'ostie'. (A. L.)

jornalari iz. jornalero. 'Jornalérue, biérgiñe. Jornaléru bet, jonaleru ásko. Jornaléru bet ikusi'ot'. (A. L.)

kapital iz. cantidad de dinero. 'Kapitála dirue da. Kapital andídxe. Kapitalaren euneko berregetamaika dekona a da neu-sí'. (A. L.)

kintzena iz. quincena. 'Kíntzenia hamabost egunien kobretan sana'. (A. L.)

laba iz. horno. 'Amar laba. Sue gasas eta ostantzien fuelas eitte'eren laban. Sue laban eitte'san'. (A. L.)

mailu iz. martillo. 'Amar máillu. Maillue. Seoser bi'osunien ataateko edo sartu, jo mailluas. Forjasko mailluen saatia ondo entzuten san sartu t'urtekeran'. (A. L.)

mailuotsa iz. ruido del martillo. 'Mailluotza nosi'peñien lantzien batek ataate'eu-en'. (A. L.)

mandrinadora iz. mandrinadora. 'Amar mandrinadóra. Mandrinadoriak brotxia deko da barruko estriak ataate'ttu da tireka ataatei'ttu'. (A. L.)

martillu iz. martillo pilón. 'Martillue Forjasen egoan' (A. L.) Mirar

ofisial iz. oficial. 'Pintxiak lagundu eitto'tzen ofisialari'. (A. L.)

ofizinista iz. empleado de la oficina. 'Ofisinista. Ofisínistek prakak etxeakoak da dxaketillia bertakoa'. (A. L.)

paga iz. paga. 'Amar paga. Urteko págia gabonetan da garágarrilen. (A. L.)

pintxe iz. pinche. 'Amar pínxe. Píntxiak lagundu eitto'tzen ofisialari. Gero pintxetik aprendise. Pintxek sartze'sien asko Isarrera'. (A. L.)

retifikadora iz. máquina rectificadora. 'Tornukoak esteu balidxo, gero retifikeu, da orduen doxoango da piesia apurtu den lekure'. (A. L.) Artezteko makina (Ekin)

sozialismo iz. socialismo. 'Nik asko entzun dot sozialismoan gora-beran'. (A. L.)

soziedade iz. sociedad, empresa de socios. 'Lantegi bet da sosiedadia' (A. L.) 2. sociedad de resistencia anterior a los sindicatos. 3 sociedad gastronómica =txoko ¿)

sindikato iz. sindicato. 'Emen erridxen iru-lau sindikato on sien. Oin be badaus'. (A. L.)

tailer iz. taller. 'An tallerrien eitten dot bier, da torneru nas'. (A. L.)

torneru iz. tornero. 'Tornerue; Txomin tallerrien tornerue da'. (A. L.)

tornu iz. Torno. 'Tornukoak esteu balidxo, gero retifikei da orduen dxoango da piesia apurtu dan lekure'. (A. L.)

totxo iz. una de las dos mitades en que se divide la goa o masa de hierro fundido. 'Totxo onas aimbet geuse ein lei'. (A. L.)

totxoa goritu

trukeko beharra

txatar iz. rebaba, pedazos de hierro viejo. 'Txatarria da burriñe sar bat'. (A. L.)

torra egin ad lok. dau, quebrar. 2 fallar con el bolo la pieza pequeña lateral en el juego de bolos. 'Empresa batek kiebra eiñ ddeu te kittu'- (A. L.) Sin. Kilimon egin, krak egin, molotik egin, plox egin, porrot egin, poto egin, toton egin.

ugazaba iz. dueño, propietario. 'Lantegiko usaba Bilbon bixi de'. (A. L.)

33. PIXU, NEURRI, DIRUAK

amaseiko iz. moneda de oro de 16 duros. 'Amaseikue: onza de oro esato'tzien amaseikueri. Amaseiko asko eukiko eren batzuk'. (E. A.)

anega iz. fanega. 'Urtiek oten sien anega asko oten sienak. Edo urte txarrak anega gitxi. Anegiek 50 kilo inguru ekesan. Anegiek lau kaurta. Babie: onenbeste anega saldu doas'. (E. A.) Anegia (F. U.)

anegerdi iz. media fanega. 'Anegerdi kaja bat san. Bete, paseu ol bat lixu ixteko, da aixe san anegerdi. (M. I.). 'Anegerdi kuar-ta bi' (E. A.)

arra iz. palmo. 'Arrie; árra bete. Fulanok árra andidxe dxekek, bera be andidxe'ok eta'. (E. A.)

arroa iz. arroba. 'Zortzi árra. Amabi arroa euki dxosak gure txarridxe urte betien asitte'. (E. A.)

azunberdi iz. un litro. 'Asumberdi Txairuek eranda, pajarrera juen san da andik ensegida etxiek jeusi bi'deu-ela da salto ei'ban patidxora'. (E. A.)

azunbre iz. dos litros. 'Gurien esetu sen bos kuar-tilluko botillie. Asumbre bi ta kuartillue kabietan eu-ena. Pijonek asumbre asko saltze'eu-en'. (E. A.)

diru iz. dinero. 'Geur diru asko bi'da geu-sek koste eitten die-ta'. (E. A.). 'Diru gitxi'. (F. U.)

dozena zenb. docena. 'Dosena bat arrutzeas tortille ona ein leike'. (E. A.)

dozenaterdi zenb. 'Geur dosenat'erdi arrutze saldu doas'. (A. L.)

dozenerdi zenb. 'Geur dosenerdi arrutze saldu doas'. (A. L.)

erralde iz. erralde. 'Txal batek berrogei bet erralde eukiko sittusen. Lenau emoten dxakien bedar guridxenak, babak, saidxe ta artue'. (E. A.)

erreal iz. real. 'Errielak erdidzen sulo bat euken. Erriel bikue be plataskue pentzan dot'. 21 errielierraldie gure aittek esate'eu-en. Baskari bet tabernan ondo hamalau erriel'. 'Kolerien ostien gerra de oriente, orduen eitte'ban libra ogidxe erla (erriela) koriente'. Beko sesteruek esate'eu-en'. (E. A.)

errealbiko iz. moneda de dos reales. 'Errialbiko moneda asko ikusi doas'. (A. L.)

erromana iz. romana para pesar. 'Errómana (E. A.). 'Gur etxien romana bat dau'. (A. L.)

hatz iz. dedo, pulgada. 'atz bi. Arra bat eta atz bie euki dxoasen'. (E. A.) 'Atzamar bat "un dedo". (M. I.)

kana iz. cana. 'Kana bi'. Telie neurtzeko san ori. Emen etorte'san telasaltzen da kanabete esate'eren edo kana bi'. (E. A.) (Kana bakotxaren neurria 83'6 zentimetro zen)

kanáerdi iz. media cana. 'Kanáerdi tela erosi du edo olan'. (E. A.) Neurria: 41'8 ztm.

karga iz. carga de leña o hierba que puede traer una persona. 'Badarra erromalas lotute noberak sarri ekarri'u: oixe da kárgia'. (F. U.). Egur kárgie, bedar kárgie. Abar kárgie egur metxue san' (M. I.)

kilo iz. kilo. 'Onenbeste kíllo arrosa Pijonenien. Oin danak kílloko paketietan oten die: arrosa, garbantziek da olan'. (E. A.)

kiloerdi iz. medio kilo. 'Libre bat arros ipini' ixtesu edo esate'san lenau'. (E. A.) 'Killóerdi edo libre bat' (M. I.)

kilometro iz. kilómetro. 'Kilómetro asko emetik Andalusiera esaterako. Emetik S. Sebastianera estaitt sembat kilometro dauen. Iguel ongo die irurogetamar Durungotik'. (E. A.)

kiloterdi iz. kilo y medio. 'Geur killoerdi sagar erosi doas'. (A. L.)

kintal iz. quintal. 'Geur erosi dot kinttel bat patata'. (A. L.)

kuartillu iz. cuartillo. 'Kuártillue asumberdidxen erdidxe san.. Kuártillu bet edan eskero ondo plantetan da lagune'. (E. A.) 'Ori ardauentzat ibillten san esta? (M. I.)

kuartilluerdi iz. medio cuartillo. 'Kuártilluerdi arda edan dot'. (A. L.)

kuartilluterdi iz. cuartillo y medio. 'Kuartíllut'erdi'. (M. I.) 'Kuartillut'erdi arda erosi deu'. (A. L.)

legua iz. legua. 'Légua gitxi emetik Bittoridxera. Ortze beyen on san léguetako munarridxe'. (E. A.) 'Légua entzun bai'. (M. I.)

liberdi iz. media libra. 'Líberdi'. (M. I.) 'Liberdi okela ekarri deu'. (A. L.)

libra iz. libra. 'Lau libra, libre lauren'. (M. I.) 'Libre bat okela erosi deu'. (A. L.)

litro iz. litro. 'Iru litro esne saldu doas'. (A. L.)

mari iz. maravedí. "Lau mari dekos" entzun bai, esetu es'. (E. A.) 'Sei marikue lengo dirue' (M. I.)

metro iz. metro. 'Metrue. Gero métrúe etorriko san. Metrue oingo neurri baridxe edo ixengo da'. (E. A.) 'Métrúe, metro bitterdi'. (M. I.)

neurkordel iz. cuerda para medir el ganado y calcular así su peso. 'Lau néurkordel. Sintte bat san da arretan markeute ekesan beste señale batzuk kolorias: asule, gorridxe. 6 arra, 5 arra dxekesak txalak. 9 arrakue txal andidxe. Txalak neurtzeko lepotik bota da senbat erralde dekosan kankuletako' (E. A.). 'Txalak kantias neurtzen die. Ori neurkodela ekarri'xu, txala neurtu biot-eta'. (M. I.)

ogerleko iz. duro, moneda de cinco pesetas. 'Ogorleko suridxe plataskoa san'. (F. U.) Ogorleko batas beskari ona egon san oiñ irurogei urte'. (E. A.)

oin iz. pie. 'Trabiesak trenerako eitten sien 10 oiñekuek eta 8 oiñekuek. Askorias landu da trabiesak eitte'eresan. Da serrias be bai. Erderas "pie" esaten da es? Burdidxen kamak oten sien 10 oiñekuek, beste batzuk 12 oiñekuek'. (E. A.) 'Burdi bolantie andidxaue san. Amabi oiñ eukiko eusen kamiek'. (M. I.)

ontza iz. onza para pesar. 'Ontzie pixetako. Balantzan ipintten sien txikidxe óntzak ixengo sien. Gure amagiñerraba etorte'san txaridxe illtten sanien. 32 ontza killo batek dekesala esate'eu-en'. (E. A.)

peseta iz. peseta. 'Péseta asko. Pésetie. Pesetie oiñ kendute dau. Lenauko geusek ataateko ni konfundidu eitten nas'. (E. A.)

pulgada iz. pulgada. 'Pulgadak: apien neurridxe, 8 pulgada; 10 pulgada, andidxe; 5 pulgadakue bastante sendue. Amar pulgada egur sendue san. Pulgadie ontzie ixengo san'. (E. A.)

selemin iz. celemín. 'Lau selémiñ. Txikitxue san, kajatxu bet. Kuartie baiño txikidxau san selemin ori'. 'Nik estai'pa selemiñe sembat ixengo san'. (E. A.). 'Selemiñe ba neurridxe da ori'. (M. I.)

txakur handi iz. diez céntimos. 'Ogei txakúrrandi. Txakúrrandidxe euroen onduen esebes oiñ. Len txakur andidxen geuse asko ongo san. Kobreskuek ixete'sien. Txakur andi bateas orduen poltza bete ur. Txakurrandidxe amar sentimo'. (E. A.)

txakur txiki iz. cinco céntimos. 'Lenau ba txakur txikidxe ibilltten sien poltzan. Txakur txiki baten orduen amaika ur [urrak] erosten sien. Txakur txiki biaz txakur andidxe eitte'san'. (E. A.). 'Txakur txikidxe' (M. I.)

zentimo iz. Céntimo. 'Séntimue. Séntimo bikue. Bos sentimo topeu doas armaridxoan aspidxen. Amar séntimoas txakurandidxe eitte'san'. (E. A.)

Zestogilea

Au 31ra

astotzara iz. cestos adaptados al lomo del burro. 'Astótzarak; Joanek astotzarak eitten sittusen simitz lodidxauas gorpuz geidxe euki daidxen sestoak' Asto-aparaju.

bandeja iz. cesta pequeña y poco profunda. 'Bandejak eta panerak. Panerie frutie ta ogidxe eukittekko ixeten da' Besotzara cesta para el brazo de una persona. 'Besótzarak besoan sartzeko da jeneroa plasara eroateko die.

lur-zesto iz. cesto para transportar tierra o argamasa de albañil. 'Lur-sestoak Lemoarako eitte'eusen

minerazo zesto iz. cesta para las minas. 'Míñetarako sestoak lur-sestoan tipokoak die baña txikidxeak'. Dozenako txortak egin eta Zornotzak tren geltokira eroaten zituezan Bilbo inguruko mehatzetarako.

otzara iz. cesta de forma ancha y sin profundidad. 'Otzarak: labara ogidxe eroaten dies otzaran.

zesto iz. cestos de 50 cmts. o mayor profundidad usados para transporte de hierba principalmente. 'Sestoak: bedarra ekarteko dies. Gixonentzako anditxoauak, andrentzako txikitxoauak

sayetza: sestoak asteko ipiñtten sien simitzek.

josgarridxe simitz metxoauak sestoak eitteko

karela gasteiñe paluekas eitten san sestean goiko aldie. Karela sestoari ipiñtten dxako gbueta osoan.

zul viga. Labairu no trae.

ludoe iz. granos negros que aparecen entre el trigo y provocan la niebla. 'Ludoya garaun baltza da. Ereñ orduko gari-asidxe ur irikiñetan bota ogei segundo. Atara da saku ganera bota otzitzeko. Gero karia bota ganera da ereñ'. (A. L)

gernue: orina

Abereei agintzeko

(Au abereen atalera)

aida interj. adelante (para el ganado vacuno). 'Aida akuluas sirri bet eindde nobera be eurrera'.

altza Interj. arriba (orden de levantarse al ganado vacuno para ordeñar o para limpiar). 'Altza! Da ostikada bat emon edo ankias jo'. (E. A)

altza burue! Interj. arriba la cabeza (orden al ganado vacuno uncido). 'Altza burue gorri. Altza burue, ori be bai'.

arrantza iz. Rebuzno. 'Antxine ixen edo lenauko astuen arrantzie' esate'san. Dempora asko paseu danien edo esate'san'.

arrantza egin ad. lok. Rebuznar. 'arrantza eñ, arrantza eitten deu'. (E. A-k 'rebuzna' euskeraz holan esaten dau). Arrantzaka adb. Rebuznando. 'Gure astue arrantzaka dabill'.

arre interj. Adelante a los burros, caballos y mulos. 'Astoari eurrera jueteko arre, da gelditzeko iso (E. A).

ator Interj.. llamada al ganado para venga hacia la cuadra. 'Eutzo, eutzó deittu beidxeri landan dabixenien'. (E. A.)

ausi iz. aullido del perro. 'Txakurrek eusi eitten deu seoser ikusten deuenien, eseseun bat edo'. Eusi. Eusike dabix txakurrek seoser ikusitte edo'. (E. A.)

bee onom. valido de oveja. 'Beée olan eitten dere ardidxek eta euntze'pe bai'. (E. A)

irrintzi iz. relincho. 'Saldi irrintzidxe entzun dot. Bior irrintzidxe entzun dot'. (E, A.)

irrintzika adb. Relinchando. 'Kaballuek irrintzike datos'. 2. gruñido del cerdo. Txarridxe irrintzike dau gosias edo'.(E. A.)

ixo onoma. alto al burro o a los equinos. 'Astoari gelditzeko iso/ixo!' (J. E, Tx. E.)

jeurt Interj. grito para que el ganado de la vuelta. 'Atrás esaten dxakon, atzera be bai. Jeurt edo eurt buelta artzeko soluen allegetan danien eskiñera. Geriakue edo orkue san da ak jeurt esate'eu-en'. (E. A.)

karra-karra croar de las ranas. Ugelasidxuek gabetan or mayetzien da; ugelasidxo kantie alegrie isete'san' (E. A.) 'Ugelasidxoak eitten deu karra-karra...(A. L.)

karaxaka adb. Cacareando. 'Gure ollue karaxaka dau. Arrutzie eitten deuenien karaixaka'. Karaxa cacareo ¿?

kix-kix Interj.. llamada al cerdo. 'Ki-ki pentzot esate'geuntzela. Txikí etorri ona lepuen ikutute: olakuek be esate'geutzesan'. (E. A.)

kluk-kluk croar del sapo. 'Durungori sapo erridxe esato'tzie. Estaitt pa nik sapo asko edo selan oten san. Ugelasidxoak oten die gabetan kantetan'. (E. A.)

kukurruku canto del gallo. 'Ollarran kukurrukuek ixartu nau'. (A. L.)

kurra-kurra llamada para atraer a las gallinas. 'Kurra-kurra da granue edo botata; artue edo garidxe edo botaten dxakien'. (E. A.)

mix-mix-mix onom. llamada al gato. Mix-mix-mix edo orixe'. (E. A.) 'Pix-pix-pix katueri etorteko' (A. L.)

orroa iz. mugido. 'Orroa andidxek eitteittues jatekorik estekielako. & Orroaka adb. Mugiendo. 'Gure beidxe orroaka dau kortan jatekorik estekelako'. (E, A.) Orroa egin ad. lok. mugir. 'Gure beidxek landa daus da orroa eñ dabe'. (E. A.)

tomaki voz para ahuyentar al perro. 'Tómaki txakurre'. (E. A.) 'Etorri ona Zur. Ixena esanda edo ixen barik' (A. L.)

txio-txio onom. Gorjeo. 'Txoridxek txio-txio eitten deu'. Txioaka egon / txio egin ad. lok. gorjear.

ulu iz. aullido lastimero. & Uluka ad. aullando lastimeramente. 'Ambulantzidxek sirenie jote'erenien, len euki geñusen txakurrek uluke planteta'sien. 'Da ondoko baserriko txakurre uluke ibilli san'. (E. A.)

urruma iz. mugido. 'Urrumie deko beidxek edo arnas-estue edo. Urrumie olan miñe dekienien edo'. & urrumeka adb. Mugiendo. 'Urrumeka dau beidxe'. (E. A.)

urrumada iz. mugido. 'Beidxen urrumadie entzun dot' (E. A.)

uxa interj.. voz para espantar las gallinas. 'Uxa da olan ba oilloak ieltzeko0. (E. A.)

zapi interj.voz para espantar al gato. 'Sapi katue' (E. A.)

BESTE BERBA BATZUK

kokomarro iz. disfraz de carnaval. 'Kokomarro esaten geuntzen karnabaletako jantzidxeri'. (A. L.)

kokolo adj. necio. 'Ori gixon ori dok kokoloa!'. (I. Z)

kokolotu ad. entontecer(se). 'Kokolotu eimbiot neu'pe'. (I. Z.) Gixon batek olan konte'teuen. Urte'otzo gixon batek da badiñotzo: au sertzeko bestia sertu bida. Orrek ser esan gura dxok' Ba juen sien gixonak mesede bat eskatzen beste erri batera Da esa'otzien ango batek: au sertuxue, emen sertuko dou-ta. Au sertzen dosuenien, emen, geuk sertuku. Geusie aginddu da esebe esten eitten da ori. Gixon orrek esate'uen: mesede ori an sertzeko geldittu san.

berdatu ad. enfadarse. 'Eusoko gixona berdatu ein sen esa'notzenien an soluen artue eskasa dauela edo'. (E. A.) 'Berdetu eifñ dde ori. Momentuko asarria da'. (A. L.)

alauri iz. alarido. 'Alauridxe, alauri; Etxekoak falta dienien alauridxe eitten deu txakurrek'. (I. Z.)

Emen amaitzen da

ETNOTESTOAK

Ikatza

Or goyaldien [Belatxikietarantza] ba sarriten iketza eitte'urien, da pagoa edo aritxe ebai, da gerrama'pe. Gero mutxurre asten dan moduen, taket bat sartu da aren kontrara ipini egurrek. Txondorrerako egurre pillotute egoanen, taketa atara d'andik brasie bota. Gero txondorra soidxekin tapeu da kargue artu. Egalen batetik soidxek erre da arnasia artukeran, sue artu d'erre. Barrio soidxek ipintte'eresan. Erre barik egosi embida (egin bier da) txondorra. Según selako txondorra onenbeste dempora bier euen otzitzeko. Eutze, iruridxe, bertan itxi d'iketza sakuetan sartu ta saltzeko prest. Onek atzenekoak Durengora saltze'eresan. Sakuek Durengotik txondorrera bieltzen sittusen. Emen sakuek eurek (ikazginek) kargeu da gero karreterue ekarri da bieltze'eren iketza Durengora. Goiko miñera Gipuskoati'pe etorten sien karreteruek. (J. E., Tx. E.)

Kantaria

Gu emen kantaran ibilli giñen birrien. Emen arri bigune ataaten geñun. Arridxe bankadatan oten da d'andik soltetan da. Andik arridxen bidietatik sartu palankie da ataaten san. Or betan batzutan arri gogorra badator, barrenoa sartu ta mogidu eitte'uen arridxe. Onen eusokoak saldu eren kantarako lur sati bet. Arridxe kendu da gero lurre eurentzat barriro. Batzutan tiroa bier san. Dakidxenak tiroa obeto aprobetxetan deu edoseñek baño. Tiroak, txarto ipiñi eskero, arririk onena be arpelik galtzen deu. Karretilliek be errubedie burriñeskoa eken. Gero gomaskoa ipiñi sanien, arri geidxau eroate'san. Arridxe ataateko ofisialak. Iru klase oten sien kantaran: lurren kentzaillie edo pioya. Arridxe bisten, da gero arridxe esetzen deuenak, arridxek bidie nundi'dekon begittu. Pelloa eukitten deu bide klarutxue nondik apurtu leidxen. Sati andidxe ataaten baeuen, satittu. Arri ataatzailie: peloak eta ikusten deus. Andidxe bada siridxas ataaten deu. Gero ladrillerue doa. Plantillie oten san. Batzuk 4 killokoa eskatze'ren. Beste vatus 14 killokoa edo 24 killokoa. Ataatzailiek ataaten deittu, da gero ladrilleruek plantillieri beittu, d'arridxe alan ipiñi. Olan arridxe prest oten san, da eiñeko tratuen saltzen san. Eibarrera ta saltzen geñun, labak dausen lekure, forjak dausen lekure. (J. E., Tx. E.)

Txakoliñe.

Batu matza, da barrike andi bet deku erdittik ebaitte. Ara bota matza da sapaldu abarketa garbidxekas. Atzeneko tangadak ataateko ol birill bet ipiñi ganien da pixeu, atzeneko tangadak ataateko. Baya eurretik barrikie garbittu eitten du ur irikiñe botata, da gero matzuras bete. Baya aspidxen koñak apur bet botaten du, da gero matzure. Irkitten asten da, da irikiñe geldittu arte sabalik euki, 8-9 egun. Ganie loi-loi eutikitten deu, sikiñe botaten deu da garbi gelditzen doa. Garbi gelditzen danien, tapeu barrikie, da kortxoari kare eutzas masatxue eiñ da bittartiek ondo tapeu. Iru illebete edo olan euki da gero botilletara atara. Gero barrikie garbittu d'urrungo urterako. (M. L.)

Ehiza

Emen esetu doasan txoridxek one'tie: eperrak, palomak, pospoliñek, faisanak, gastela- sosoak, egaberak, patoak, basoillarra, sosoak, bidegarroa, durduria, belak, mirue, mikia, gabilloya, burgoya, torkasak edo sersetak (txikitxoauak) urolloak da ollagorra. Goixien egunerako dxoan mendire. Or daus ternoak erein barik, da giñerra antzekoa oten da. Garidxe ebaitte dauen lekuetan ikusi eitten deutzue d'esin arrapeu. Pospoliñek txakurrek topeta'ittu. Urtetan dere d'orduen tiroa bota. Ollagorra arrapetako be ollagor-txakurre bi-da (bear da). Palomak estekie txakurrik. Aristidxek da pagadidxek dausen lekuen geratzen die. Piñudidxen es. Palomia beti arbolan dau. Ego-aixia dauenien baju etorten die. Aixie anditxue basan, Sugastietatik Arriandirantza, da Sabaleko ganeko tontortxuen itxaun d'andik dxoaten sien. Pasien doasenien da demporia. Kambidxetan badue, euridxe mogietan badeu, arboladidxetan da aristidxetan da pagadidxetan sartzen die. Gero argitzen deuenien barriro dxoaten die. Antzarrak dempora onas, txarras, euridxe nai trumoya dxo, arek badoas. Altu dxoaten die. Emen esin da arrapeu olakorik. (A. L.)

Erleak eta ezta

Erluntzidxek lenau arismarroan edo gastañe marroan eitte'gendusen. Arek esin sien garbittu. Gero etorri sien barridxek panelak sartu t'ataateko. Erluntzidxek aixe eskutuen euki bi-die (bear dira). Ego-aixiak estotzo ardure. Arek bier geidxau eukien. Leleko etxia ein-bi-eren (egin bear eben) erliak. Oiñ eindde datos. Oin diferentzi andidxe dau. Estekie es urik es dxanaririk, da eurek dxoaten die dxatekoen bille.

Martidxen asten da estidxe batzen. Martidxen etxakie ixgten estirik. Udegoidxenien itxi ein-bier-dxako, negureko estekie ser dxanik-eta. (Erluntzi) sarrak tapa bi dekos. Atzetik atara seuk gur'osun beste esti. Eurreti be atara, baya itxi eurentzako. Garbittu brotxatxuas erliak, tapeu marroa, atara (panalak) d'urtu. Berotu da jausi eitten da ontzire. Da panelak argisaridxe eitte'eren. Len garbittu d'aixe bera sartzen san. Oiñ panela kendu da barridxe ipintten da. Andik urtetan deuen oixe da estidxe. Argisaridxe kandelak eitteko da. Panela etxunde ipiñi ontzi beten ganien, da alderri batetik utzitzen sanien, bueltia emon. Da barridxetan utzittu da bota, esteu balidxota. Barridxe sartzen da. (A. L.)

Erlientzat marroa oten san. Baya gero kayak berton olas eiñdde oten sien. Kaja lusiak sien. Soterok da Pedrok eitte'eresan. Gero etorri sien erluntzi barridxek (I. Z.)

Gari-jotea

Garidxe ebai serrias d'eskutek eiñ, da gero txorlia. Da gero metia. Ganien ipintten dxakon sakue edo seoser gari-metia busti esteitten. Garijotia portalien eitten san, bero eitte'uenien. Portalien ipiñi arrilosak, kampan sakuek edo manta sarrak kortiñe moduen. Gero eskutia artu da jo leleko alde batera, da gero bestera. Arek batu da gari-garbietako makiñera. Goitti'batek torbara botat'eu. Beste bat oten san bueltak emiten aixia ataateko. Aixias asalak da galtzu satidxek bota eitten deu. Garridse bera jeusten san da an batu balde sabal baten. Da gero sakuen sartzen san. Gero nonora eroan bi-sanien orduen pixetu. (I. Z.)

Zesterua

Ontxe febreroan joaten da materidxel bille. Materidxela Seanuitik, Oroskotik da bertotik. Ebai erramak, ekarri da posuen sartzen die. Gastañie da onena. Urritxe be ona da. Errek'ondoan palixe-posue, palis-posue ein gendun. Gero ementxe etx'ondoan. Or beratzen oten die palixek beti uras tapeute. Sestoa eitteko artzen die bi-dienak, labia berotu, txingerrak kendu da laba beroan paluek sartzen die. Askorias ebai neurridxen da gero tirek atara, da kutxillias tirek astoan landu, fin ipiñi, t'asi sestoa eitten. Sayetzak tire sabalauak die da orren inguruen dxosgarridxek kurtzetan die buelta gustidxen. Dxosgarridxek metxuauak ixeten die. Goidxen buelta osoan karela ipintten da. Karelan alde bateko puntia metu da untzias josi eitten da beste karelan punten. Ebatzeko leku bittarte bi itxi bi-die karelien, da gero sayetzak barrurantz bidxortu. Gero simitz metxuauas karela buelta guxtidxen batzen da. Olan

kanteta'san lenau: 'Errementari baiño / obeto sesteru / lepo bete palisas / kolko bete diru'. (J. Z., A., K. Z., eta J. M. L)

Karabidxe

Karabidxek begosan lenau emen ingeruen. Lelengo sugarridxe prepalet'eren: otie ebai tte prepareu. Sulo bat oten san, d'aspidxen otie ipiñi da ganien karatxa. Or Bernagoitti' gorauti' ekarten eren kararridxe. Otien ganien kararridxe ipiñi da sue emon. Estaitt sembat ordu oten san, berroeta sortzi ordu edo, baya sue utz barik sainddu bier san. Ori sein dde labie ixetxe' san. Gure aittitek da, iru-lauen artien eiyeren karabi bat da gero eurek errepartidu eren karie. Ori solueri botateko ixete'san, se lurre ondu eitten deuela esaten dere. Bigundu ta jeneroa artzeko obeto. Lurre be fasillau oten san gobernetako. Oin be soluek artuko lekie karie. (E. A.)

Txakoliñe

Ontxe da matza podetako sasoye. Saatzen labreu eiñ ddere basue da matza ipiñi bi-dere. Piñuek bota da eskabadorak ibilli die or. Sulfatue-ta bota bi-dxakos uden da otubrien edo batu. Len eitten gendun anakakas sapaldu. Gero makiñias apurtu da gero prentzara. Estutu da mostue atara da barrikera. An egoten da irikitten Barrikie presteute oten da. Garbittu da gero litro bat koñak edo bota da buelta batzuk emon koñakak dana busti deidxen. Barrikiek berreun da berroeta bos litro edo dekos. Gero mostue bota: irikiñ eitten deu 8-15 egunien, irikitten oten da. Sikiñek urtetan deu d'a kendu. Urteko bertako mostue garrafoyen oten da, sikiñe kendu da ortik bota apurtxu bat. Erregantxie da ori. Garbi dauela ikusten danien, tapeu. Gero bera jueten dxako ondarra. Gero trasladeu, beste barrike batera paseu, baya ondarra paseu barik, antx'itxitte. Ondar ori bota eitten da, da barrikie garbittu. Trasladeu eitten da or martidxen, martiko ilberan. Gero embotilleu. Lenau garixumen txkoliñetara juete'sien txakoliñe edaten. Emen goidxen be egon san etxe bat. Bokadillu batzuk edo seoser ipiñi da jentie juete'san. Orduen ardauri'pe gitxi eguen-da. (E. A.)

Gari-jotea

Baten suerte dxaten eskus gari-jotie, arri-losen kontra eskutek jota. Ementxe goidxen eguen matxakie, d'ri etorten san etxerik-etxe. Garidxe ebai igetidxas da eskutek eiñ. Eskutek lotu da euskitten ipiñi dea gero mutxurrek eiñ. Gero metak; arik eta makiñie etorten san artiño metan. Eusoti gustidxek laguntze'otzen alkarri. Idixekas edo beidxekas ekarri solotik eskutek da matxakara. Matxakie ibilltte'euen motorrak korreas. Mutil bateri beso kendu otzen. (Lan honen egileak be ezagutu eban gizon hori). Ni tte beste bat errelebuen ibilltte'gintzesan emen eskutek sartzen. Bakotxak eitte'gendun ogei minutu edo ordu lauren, da errelebeu. Aspidxen jeusten sien gari garaunek. Lelengo jo, da portalien edo itxi garidxe, d'urrungo egunien edo etxekuek eutze kentzeko makiñias garbitze'eren. Etxekuek sien ori ein bier ixete'erenak. Saratzukuek leku askotan jot'eren garidxe. Eutze kentzeko makiñie bakotxak berak euken. Gero garidxe otzara batera edo kaja batera batu. Kajie kuartie san. Sakuen sartu ta lau kuartagas anegie eitte'san. Selemiñe be baeuen. (E. A).

Abestiak

Ez dau inork gogoratzen lehenagoko herri abestirik. Orain 30 urte zatitxo bat entzun neutsan Perfecta Barrenari. Larrabetzukoa zan baina Aldanara ezkondu zan. Azkuek jaso eban Maritxu abestiaren zatitxo bat abestu eban berba honeekaz: 'Maritxu Maritxu, gososale sara su/ Maritxu, Maritxu bixitten badakixu./ Goixian goixian txokolatia, arratzaldian koipetzu./ Maritxu, Maritxu, gososale sara su/ Maritxu, Maritxu bixitten badakixu'. Emakume hau neskato zanean, Azkueren Cancionero popular vasco argitaratuta egoan. Baliteke baten batek hortik erakustea abesti hau. Baina nahiko arraroa iruditzen jat. Musika bardina zan. Ganera 'txakolin dantza' musika onegaz eta Azkuek jaso eban berbakaz dantzatzen da. Musika horregaz batera bere semealaba bik txakolin datzaren pauso batzuk dantzatu ebezan.

Gazta

Gurien olan eitte'san gastaya. Bei esnia egosi da gero legarra emon. Legarrak gogortu eitten deu. Eskuekin ontzidxen sakatu gatzure ondiño geidxau ataateko. Gero gogortute adueña kutxilloas ebai da atzamarrakas satittu, da gastaontzidxen ipiñi. An

be estutu, ure ataateko. Gatzurek urtet'eu. Gatzapur bat bota ganetik d'euki an ontzidxen pare bat egun. Gero andik atara siketzeko. Gastaneran eoten san. Gasteneir eskeitte eoten da da aspidxen galtzue eukitten deu. Antxe ipiñi d'antxe siketu. (E. A.)

Errementaria

Fraguan arriketas sue eitte'gendun. Fraguan berotu da gero forjeu edo kaldieu. Tietu, mailluegas sabaldu edo erredondotu be igual. Geidxau bier bada berotu barriro. Igual lau-bos bider berotu bier. Bittarttien mailluas edo porrias formie emon, ser gure dan. Burdiñie berotu ta forjeu bi-dosune, da gero otzittu edo templeu. Otzitzeko uretan sartu edo oridxoan be bai, segun se duresa bie-deuen ta se materidxel dan. Fragua, yungurie da askie urena, dana eskure. Eitten gendusen ariak, goldak, burdiñ asuntoa dana. Txarrantxak, itaillek da burdiñarrak. Burdiñarra narra da, baya kuadreuen da ortzakas aspittik. 8-10 sentimetroko ortzak. Burdidxen llantak etorten dxakusen (eskatute) Durungotik, sein Sorrontzatik, segun pedidue nondik dauen. Tenasak: burdiñia ebatzeko tenasak, edo bueltia emoteko edo euntzitzeko, tenasak. Euspoak gora ta bera eitten deuenien aixia botaten deu alde bidxetatik.

Templeue eitteko, selan otzittu, kolorie botaten deu da aixe kolorie sainddu. 'De color cereza a color verde'. 'Color cereza' gori dauenien, da kolore berdie' beres urtetan deu. 'Color cerezari' ure emon gogor eitteko. 'Aceroa' ixen eskero errementeu igual. Baya burdiñia ixen eskero aguantetan deu, gogortasune artzen. Oridxoen templeie bigunaue da urena baiño. Beste materidxel batzuk aixetan artzen dere templeie. Brokak d'orrek aixetan templeie. Materidxelak: burdiñie normala, apur bat asero eitten deuen, normalien templeie uras, da aseroa. Geure taladroentzat, bierra geuk; aitte defuntuek berak eitte'eusen brokak edo barautzek. Askorak eitt'gendusen. Fraguan paseu da gero agoa atara desterias. Ori ixete'san askorak sorrosteko, atxurrek da ortakoixe. Atxurrek es geñusen eitten baya satidxe soldieu bai. Kaldietie ori diferente da: pastias kaldietan da; pasta espesiala da txokolatien tabletien tipokoa. Da tiretxu bet ebai, sartu fraguan burdiñie sati bittartien d'ixerrak urtetan derenien atara kampa da mailluas jo. Gero barriro berotu da best'alderridxe. Nik soldieu gure neuen, baya aittek es eusten ixten.

Tejamanan errementaridxe d'ondoan potroa be euki gendun ganauek erratuteko. Guk don Pablo Mengersagas geunken. Baya titulorik es euen euki. Txapia genken: Clínica herraje D. Pablo Muguerza. Gero Arkadio etorri sen da au titulodune

san. Pablo Muga il d'urrungo egunien guarda-sobillek etorri tte potroa kendu eyuskuen.

Surterako: (k)oka arriketzan modukoa da baya bastue. 'Lentamente' berotzeko bai. Baya surterako arriketza da onena. Eutzek esteko bixittasunik. Arriketza Bilbotik ekarten gendun. Rekadistie ibilltte'san, d'arek ekarte'euskun.

(Burdi errubedak). Burdiñie berotzen danien asi eitten da; errubedako ola sartzeko katue euki geñun d'aras obligeu llantie. Erre esteitten ola, ure bota. Llantie 3 sentimetro ondo emongo deus. Oztittuten da d'olak presiño andidxe deko. Ariaortzak sartzeko brokias sulotu, berotu ortzak d'aregas erre. Sulotzeko eskudria talusien (talud) ipiñi da plantillie sulotzeko.

Ehiza

Diputasiñoak eukitten deu junte bat. Grupoak daus, da grupoak eskatzen deuries mantxak. D'eurek eitten dere elejidu edo diputasiñoak emon egunek. Grupoko lau edo bost joaten die aste bittartien d'oten die saindduten basurdie. Gero domeka goixetan joaten die lau edo bost, sein sonatan dausen, topeu eitten deries non dausen basurdek. Topetan deres lorratzak da txakurrek usiñe. Txara batera sartzan danien, txakurrek da lagunek txarari bueltia emote dotzie. Beste batzuk itxauten oten dies edo Meumen edo Adxudxen edo Urrutxun. Mendixen ibilli dienak etorten die bestien bille da badoas danak mantxia dauen lekure d'artzen dotzie bueltia. Bueltia artueikoan, bat sartzan da txakurras, d'arek eitten deu atara. Da batak batera, da bestiak bestera urtetan deu. Ori egunes, baya geubetan danak batera ibillten die. Orduen kasadoriak sur egon bier tirtzeko. Aittek, d'aittittek be, ukusi seuriela basurdia, esate' eren. Gero galdu sien. Oiñ ogei urtetik onantza asi die basurdek emen. Ointzu Astitxen arrape'serien eun da ogei killokoa edo olakoa. Gorosiken edo arrape'serien beste bat.

Hargina

Masia. Mañaritti arridxe ta aria ekarten san. Sortzi sesto semento da lau sesto aria. Aria gitxi bota eskero poroak urtete'eren. Paluas eitte'san. Lemoako aria mantekosoa san da Mañariko arridxe. Gero Atxarten aria baltza egoan. Gero Urkusun be agertu san. Lemoan kantara neusikoaren ondoan atara seren kantara txikidxen aria fin-fin-fiñe. Lar fiñe sanien arrakalatu eitte'san. Lemoan karabidxe on sien surittutteko, da masia eitteko be bai. Gresetia: botat'otzien masia orman 2-3 sentimetro da gero karia, sementoa, da itxosoko aria. Itxosoko aria: morteroa ein, da montoyak atxurtus, uregas bigundu, da bota obran. Lurregas e nastetan san. Ormak eitteko aargiñek oten sien. Nire demporan Esturo da Otxan. Argiñek oten sien arridxe lantzeko. Etxe bat konpontzen ebixen da sati bet Jesé ein sen. Arridexas da masias ormak, baya sementoa gitxitxu, karue san-da. Aldamiñoak sokakas amarreute oten sien. Olak sokakas lotote, alambreakas edo al dan moduen. Beste batzutan untziakas. Postiak: goitti'bera estriboas lotu barillek ta morteroan sartu. Postia baño estutxoauak, bo'sentimetro edo. Oiñ ferralistak dau, baya guk geuk eitte'gendu dana. Plantxa bat eitte'gendun. Potroak oten sien da katxabia atat'otzien barilliari, da gero goitti' bera best barille bat katxaban engantxeu. Gero masia bota ganera da or gelditze'san. Etxe barruen tabikek eitte'geñusen. Plomadias goitti'bera maristek ataaten geñusen. Ideltzoas ataaten sienak fintxoauak sien. Mantxa bat goidxen (espesor de raseo esate'geñun). Reglia pegeute gelditze'san, d'aspidxen beste mantxa bat. Siketzen sanien reglia kendu da segidu. Da ganetik eitte'san lusidu. Ideltzoa' klase bi: bat toskoa silloak tapetazo. Bestia fiñe ormia lusietako. Bergaratik d'Orduñatik etorte'san. Orduñekoa rapidoa ixete'san. Baserridxetan kortak ixete'sien bierrik andidxena. Kortan suritzeko beidxen txixe botaten geuntzen. Eskatzen bat edo besuen bat, baya gitxi.

Etxiak surittu. Etorri ai etxia suritzen karias. Eskolak be surittu neusen. Kare asko txupeta'euen. 'Eidxok txixe' esa'osten lagun betek. Da bardin txupet'euen. Akorde dxatan lejia botatia. Da orduen es euen bape txupetan d'arin eitte'neuen. Gero templiak urte seuen, da pintturek.

Serak eitte'gendusen, panteoyak kamposantuen, da nitxoak. Berrogei ladrillu imintteko egun gustidxe. Idrolikia karue. Idrolikia 'cemento rápido'. D'akorde dxakuns sosa kaustikia botatia masiari. Da ladrilluek be oten sien busti, da masia be bakixu. Da ladrilluek siku oten sienien karia txupeu. Talotxa bat edo esponjia paseu, da fin-fiñ itxi eskero es euen txupetan karia. Apur bet latz itxi eskero txupeu eitte'seuen.

Kamposantuko nitxoak: 5-6 palakada aria ta sementoari, sosa kasutiko pakete bat bota. Aria gorridxe Etxanakoa. Arekaratxa Lemoakoa. Etxanoko aria ona baya konsistentzi gitxikoa, bier eitteko ona. Arekaratxa bota da gelditze'san gogortasun geidxauas, da beste kolore batas. Orreri bota sosa kaustikoa da gero nitxoko tabitek gogor gelditzen sien, idrolikia les. Sosa kaustikoa: paketetxuek 20 sentimetro edo luseran, da 4 altu. Lusidu be es euen eitten. Bastu ixete'san d'ori kentzeko trapu bet edo ol satitxue bet, talotxia esaten dxakona paseu, da kare apur bet suritzeko. Karia bota eskero masiari, beste grasi bet eukitte' seuen.

Ure ekarteko sankia be ein gendun.

Baserridxetan sementosko tuboak oten sien. Gero urte'seuen plastikuek. Bridak tubo bi sien. Tuboak 'macho y hembra' sien, burdiñesko tuboak. Bata bestiari sartu da estañoa urtute bota, da fijo gelditze'san. Estañoak esteidxen urten aria apur bet edo bustiñe bueltan, presa moduen d'itxi gogortzen. Gori-gori oten san estañoa. Bustiñe ipiñi bueltan da plomoa edo estañue urtute bittartietan bota, da gustis estutute gelditzen sien.

Gresesko tuboak be oten sien. Onek arrakalatu eitte'sien, es apurtu. Saneamentuetan da telletuko uren bajakeria, da lenauko baserridxetako komunetan be oten san gres ori.

Paletia sei ogerleko edo 12 kosteta'san. Paletia gasteute euki eskero 'ori ofisiala 'ok' esate'gendun, 'orrek badxakik bierrien'. Paletias jo ladrillue da kampanillien moduen saratia ataaten seun: ori paleta fiñe. Llanak oten sien, gasteu barik bi'dan moduen. Llana sarrak bai gasteute. Barridxe eroan eskero, piyari emoten dxakon gastetako. Llanak errepelu eitt'seuen, bastu itxi. Barridxek erosten gendusenien karartien sartzen gendun guritzeko, geubetan. Da gero ibilli. Nibelerako olak ipiñi, iru tako. Begittu erdittik tako batera da gero bestera. Begi ona euki eskero obeto. Irurek parien paretan sienien ondo. Atarate'san diferentzidxe, baya txikidxe sentimetroen barruen. Plomadia ataateko untze at sartu, kordela amarreu da gero beste punteti'goitti begittu. Espabe arri bet amarreute kordelari edo metroas be bai. Txistue punt betera botata be eitte'san. Marka bat eiñ lurrien da txistue kontus bota, da an jeusten basan, artes egoan. Eletrisiste, ojalateru d'aros es geñun eitten, beste gustidxe bai. Pinttore da geuse gustidxek. Nibelerako gomia be bagenken. Gomia ixete'san nibela pastako Goma lusia etorte'san txorkoas. Uregas bete da botaten dxakon oridxoa edo arda apur bet ukusteko. Alde batetik puntue ipintten dxakon fijo. Ure allegetan sanien, 'altzeu gorau, berau', da

gero botaten dxakon begidxe. Alde batekoa fijo eken, puntue fijo egoan, da bestiak olget'euen goratxoau, beratxoau. Beste alderdire allegeta'sanien, an puntuen untzia sartu, edo lapixegas markeu edo txingerras, d'araxe nibela artzeko. Obretan pare bat sentimetro edo beti ixete'san aldia. Egurrek be oten sien bidxortute da siri-kuñek sartu, edo 'kaltzue sartu dxok, edo 'sospal bat' nibela artzeko.

IPUINAK

Gixon sar bat san esta? Da ba konfesau barik egoan urte askotan. Da etxekoak billur ixeten sien, pues creían que se iba a condenar. Ya sabes sin confesar ni comulgar, y eso antes. Ahora menos miedo hay pero entonces mucho miedo. Esan eutzien; etxekoak larri. Abadie eruen otzien da esetz. Jainkorik be estauela, ta esin konbertidu. Da beste abade bat eruen da esetz, estauela (jainkorik).

Abade gaste batek esan aben: ori neuk konbertiduko dot. Joan san abade gastia da gelako (kuartuko) atien planteu sen da esan eutzen: Jainkorik estago, es. Estau, geixoa(k) pe, agure sar orrek. Ama birjiñari(k) pe estau. Es, estau. Ori datorrela, ori abadici! geixoak.

Da joan san, dana estauela esatotzen abadiak, estauela, estauela, alako baten esan eutzen ba bera estauela. Baña estaueles, egongo balitz, ia bizetara prepareute ondo eleittiken ixengo, esta? Por siakaso, egongo balitz, esan eutzen. Gixon ori asi sen pentzetan da abadiak esan eutzen: ba bizer be etorriko nas da pentzaixu. Bizamonien joan zakon, estauela baya egongo balitz, bizetara ondo eleittiken ixengo ba konfeseute. Da gixon ori konbertidu sen. Baya berak esan aben es dakizela lengo dotriñarik eta Jainkoaren legia, mandamenturik pe estakizela-ta.

Abadiak esan eutzon: Esteko ardure, neuk prepareuko saittut. Neu etorriko nas. Da sakristeueri esan eitzon: konbertiduko dot. Ibili san Jainko mandamentuek erakusten da esan eutzen: bizer ni konfesetan joan bier nas, da ni (baño) orduerdi aintxuau kuartuko atien ostien ixara suri bategas planteu adi. Eta asi san konfesiñue. Da geixoari esan eutzen: Estau jainkoa, egongo balitz (bakotxa)

konfesetan dauen momentuen, geuse suri bet agertuko zakola, paloman bat, argittasun bat edo seoser etorriko zakola.

Orregaittik ipiñi aben sakristaue ixara surizegas ate ostien. Asi sen konfesetan lelengo mandamentuetan, da eseuken pekatuak, bapez. Bigarrenien bes, irugarrenien bes, laugarrenien bes, bosgarrenien bes. Seigarrenien osterak danak (todos los pecados ahí). Abade gestie be kuriosue san, da jakin gura, egin gure, eta preguntan eiotzen nogas esateko. Baña ixillik egoan da tartamutue san: sa-sa-kris-tau-tau-en andrias. Eta sakristauek atien ostetik urten da esa eban: "Me he vestido de ángel para saber lo del demonio".

Beste bat be joan san konfesetan; urte askotan konfeseu barik egon san. Ni joan sien. Bat asi san konfesetan da are pe antxe euki abesan pekatu gustizek. Eta abadiak nogas eta nogas preguntetan eutzen. Pekatarizek esa eutzen beriek konfeseuko deusela eta bestie, beraakordekko dala. Nik neurie bai esango dot, baña bestie bera arreglauko da.

Abadiak esan eutzen: errikoak die? Baia pekatariuzek esate eutzen estekola setan zakin. D' abadiak esan autzen: Errikoak badie, mengana, sutana, ta fulana die. Pekatariuzek esa eutzen estiela eta emoteko "solusiñoa": Emo eutzen solusiñoa da zoan sab abadie. Da bigarrena au egon san itxauten konfesetako. Da beste pekatariuzek esa eutzen: Joan ariñ, ariñ, ariñ, iru txori abizua gezuago topa doas nik eta.

(hau ez da sartzeko)

SINISKERAK - BEGISKOAK

Nire demporan begiskoa sarren sarren esakeria da, nire demporan begisko gitxi ixen da. Nik esangotzuet neux entzune. Bat begiskoa. Bedia, Usansolo edo or, egon san bat geixorik, txarto. Egon san lenau esaten sien astuek edo sorgiñek edo esate eutzien:suk geixoa deukosuna laster topeukosu. Ollar bateri bixirik kendu bizotza, a bizotza lapikoan egosten ipini; begiskoa ein dotzune txarto ein dotzune etxera seuri etorriko zatzu. Joan san da etorri zakon olantxe. Gero ba andik denporakarrenien esan eitzen arek parka eskatu begiskoa tzenari embieutzen. Esan

eutzen: nik parkatuko tzut baia urrengoak es totzu parkatuko. Gero an ibilli sen txarto; arek parkatuarren, berak begiskoa; suk ari parkatuarren esan obetzen. Nik eitten botzut suti begiskoa suk parkatuarren, ni paretan banas geixorik, ni enas osatzen. Esakerie da, baia oin begiskoa estau. Egoten sien kutunek umiari es eitteko begiskoa, baña oiñ estot uste. Maldesiñoa, orasiñoa d' olakoak; maldesiñoa pegeu leike.

SAN JUAN

San Juaneko geusek danak daus berinketute. Esate baterako San Joanetan ereiñiko babiari kokorik etxako eitten. Neu nabil aproba eitten. Urte bitten erein dot da etxako ein kokorik da segidu ein bier ereitten. San Juan guneko bedarrak kuretako bedarrak. Nik estaitt ondo se nire gaste demporan urten abien medikamentuek da galdu ein sien. Baya geur be erremendidxoak dxakin eskero sertarako dien. Nik bedar asko dakitt, baiño setarako dxakin egin bier da.

Bedar batzuk ba daus lora txikitxue deukienak. Danak estie ereitten San Juan egunien baya San Juan egunekoak deko meritturik geidxen. Bereinketute daus. Gure gaste demporan dxoaten giñen ortosik prakak erremangeute San Juan goixien. San Juan eguneko garoa bedeinketute dao. Nire fedia or egunekoa da.

MARI AMBOTOKO SEÑORIA

Lenau neure demporan, baten edo bitten urridxen, egunien pasetan san, (Barikuetan lengo andrak, sorgiñ gustizek egitten abien batzarra). Suten pasatan san Ambotoko señoia. Neu' pe ikusitte dekot edo amesetan edo benetan ikusitte dekot. Ambototik Oixera, Oixetik Gorbeiera eta Gorbeizuetik Ambotora aidien sue darizola. Maia Ambotoko señoie morgiñe, parte txarrekoa dala esate'san. Baia parte txarrekoak antxiñe amaittu sien. Esaten abien eun urtetik eun urtera pasetan sala baia nire demporan pasetako eun urte estie.

Sorgiñek eta diabruiek akabeu sien. Da Amoboton kuebia dau. Joanda nau baya nik an eneuen ikusi sorgiñ ori. Estakitt barrurau edo non egoten san.

LAMIÑAK

Andra bateri orrasidxe ostu eutzien. Da lamiñek esa' eutzen "Ekarri nire orrasidxe, ezpabe neuk kenduko'tzut begidxe". Orrek danok Eibar agertu sanien akabeu sien: Sorgiñek, diabruak eta danak.

Parte txarrekoak esin dabe ikusi kurutzerik da personiak kurtze bat badeko seuse txarrik esin eiñ.

Bedarra da gure lagune. Tripetako miñentzat, erreumientzat, belarrikoentzat, mille geusetarako daus bedarrak. Eridientzat asukeria, da orren saria odola garbitzeko, baya oiñ gero eta gitxiau.

Garrikoa. Lenau garrikoak usetan sien. Neskia lagundu ta gero kamiñoa egon san, baia atajutik, basotik joate' nitzen, da garrikoa solte nik jakin barik. Saratie atzien entzuten naberen. Nik ariñ da bestia be bai(garrikoa). Subi bat egon san baia saratiagas astiri(k) pe es, izuoteko da salto ein naberen. Konturatu nitzen da garrikoa lau sati ein da erre kara bota naberen.

Gerniketik etorri nitzen oines. Da kamiñoan txakurre. Andik gerotxoau txistue entzu alde batetik da best'aldetik kantestean. Da ni erdizuen. Eutzagañetik etxera, trambidetik etxera. Da ille bizuen baiño geizautan. Gernikera zoan barik egon nitzen.

IPUIÑE

Bein baten etorri nitzen Urkiolatik. Ikusi nabesan amalau amabost urteko neskatiak eskondute mostradorien ardaia edaten. Esan neutzen suiñeri: Orre(k) pai akordeu die arin eskontzeko. Orrek eskondute estaus esa'eusten. Oiñ anilleuek edozeiñek ibiltten deus. Eskonduek estabe ibiltten anillorik. Ori selan ixen leike? Demporak kanbidxeute daus. Ipuiñek ortik urtetan dabe, batak au eiñ bestiak ori eiñ. Ori ondo pentzeu eskero ipuiñe da. Amabost-amasei urteko neskatiak anilluek ibilli eskero se ipuin andixaurik? Mutillek estie dxoango arengana eskonduen anillue ikusi eskero. Sertako dxoango die?

Baya oiñ anillue edoseinek eroaten deu eskondu bari'pe. Baya segattik eroan bier da? Orduen eskonduen anillue setako da? Ortik datos ipuiñek apurke apurke. Oixe da ipuiñe niretzako. Segattik eroan bier dau anillue solteru batek, amabos da amasei urteko neskatiak batek? Ipuiñek ortixik datos. Gero beste puntu bet ipiñi or da areri

puntueri segidu, da olan ipuiñe. Nik orreri, orras anilluas ikusi tte gero beste leku baten, tabernako moduen, ipuiñe segidu egin leike. Ipuñek geidxenak dies paseikoak. Len be ipuiñek, ikusi bakoak gitxi. Ipuñek paseu egin bier dere. Suentzako anilluena esta importantia, baya nietzat bai. Geubien lenau persona edadekoa egoten sanien gedxenetan errosaridxa erreseu, apaldu aurrien edo ostien, da gero egoten sien liburu batzuk, santuen bisitzakas. Da etorte' sien eusuneko andrak ededekoak. Batak leidu da bestiak entzun, puntue eiñ...

Egunes onek androk es aben eukitten ardurarik da egoten sien berandurarte. Gerreurretik ixen san. Gure ama defuntia erdi makalik egote'san beti. Ama ta neu etxien bakarrik. Nik etxeko bierrak be ein bier neusen. Neska sar bat etorten san; jostune san. Gure amak morokille eitte'utzen. Geubien nik, amaitzen sien nire bierrak, da ikusten naben ama goruetan edo josten, da bestia liburuek leiduten goixalderarte.

Egun baten akordeu dxaten: Orreri urten bier dotzet, susteu bier dot. Artu katiak, da gabon esanda joan nitzen goira. Neska sar ori... Urten aben "Bueno Martzeliña (nire ama san) agur, bidxer arte" esanda. Neuk esan naben neure artien: "Bidxer arte bai", Urten dot orra katien saratiegas, da bera asi san ariñeketan, da beste etxien atie jo, da atie jo, esaten: "Maria, sorgiñek urten dostie", ta ango gixonak esa' eutzen: "Eu as sorgiñe, eskapeu emendik". Da Mariak lagundu eutzon. Da bidxek erresetan dxoan sien. Gero berak esan eitten aben berari sorgiñek urten dotziela. Lengo sorgiñek olakuek ixen sien.

Etorri nitzen Morgatik. Da Bixkergiko mendiko barri ondo dxakin neuen. Lenau egon san kurtze bat. Da andik gure etxera etorteko artes segidu bidala. Da belaiñoa egon san. Da esin topeu bidia. Batetik, bestera da ortik ara esen topau lau bide. Ordu bete baño geidxau ein naben. Estakitt segaittik baiño euki naben maldesiñoa edo euki naben tentasiñoa.

Akordau nitzen aittiaren da semiaren egin bier sana da topau naben neure bidia. Laiñoak segidu, baya topau naben bidia. Baten batek bota eusten maldesiñoa atzetik, neska batek edo...

(Encarna Ibarra)

Ni nas Enkarna, Ramón Garamendiren alargune, ta ni jaidxo nitzen Oromiñon, erdiko errotan. Ni nas amabigarrena, nire amak euki sittuen amabi famili da ni nas txikiena, ta klaro, hainbeste famili, ta bat es basan bestie katarrues eoten san beti, medisiñe sala katarruentzat da pareu saidxe d'urune erreta, da galtza baten

sartu ta oixe ipintten eutzien umieri atzetik espaldan d´aurreko paparrien, da klaro! ba estulkada andizek. Ta aixek ipiñi ta kendu, ta kendu ta ipiñi. Ba alan katarroak gitxiau. Oiñgo moduen es egoan esebe. Da gero ba olan atzamarrak igual erre be bai, edo soldu aimbaten artetik. Ta kimpule kapatxu bet ipiñi, koipe gasia, da au kapatxue urtzen sanien koipe gasie solduriko ganien. Aixek ipiñi da igual ba orroa baten, miñes aguanteu esin, da bueno, aixek gaube pasaute kendu ta ipiñi. Antxe koipe gasias atzamarra solduas, gero errementetan san. Orduantxe miñek akabeu. Ser geidxau gure dosue jakittia?

SANTIRETUE

Santiretue ba eitten san san, bedarrak ekarri, landatik artu, ta gero onek... Neu be baten Bilbora joan nitzen da ankia bidxortu neuen. Gure neuen santiretu eittia, da eitten da san-bedarrakas masaje batzuk emon da au esaten da: "Santiretu san urrutu, sana bere lekuen sartu". Gero estakitt ser da ni ixilik, geuse bat eitten dabe. Ta neuri radikal kompletamente kendu eusten. Da anka ipiñi eusten bier dan moduen. Ta gure eusoko goikue be, beste ausoko, ausoko beste andra batek [euki eban]. Da miñes aguanteu esiñik egon san. Santiretu ori esekidxen esebe andriak, da etxera etorri arrastien, ta gero gabien ba lata. Da klaro gero miñes ta esebe. Bidxamonien naiñorako presteu san. Ba orixe mediku andidxe, santietue nietzat. Andidxe baiño andidxau, olako terriblesko merittu bat. Estakitt selan esplikeu, sorginkeridxe esta. Ein kasu neuri ta neure miñeri. Badekosus gure etxien biñaka ganera, es batek, biñaka. Ta bidxek batek baiño bestiak obiau eginda. Asike geuse batzuk niri esker, bi aldiz egin deuskus medikuek.

GARIDXEK SELAN KENTZEN DIES

Garidxek kentzen dies klase askotara. Lau klase beintzet badakidas.

Bat. Baten nire gixonari urte utzen garidxek besoan. Batek esa ´otzen oni: neuk kenduko dotzut, botikera dxoan barik, neuk kenduko dotzut. Artu eban gatza, ta gatza igurdi igurdi garixe dauen lekuen. Da neuken txapie ixetute. Zortzi egun barru an asiko dxako pasetan. Efetibamente igurdi otzen fuerte fuerte, artu bere aurrien ta bera bisten dauela bota neuen txapara. Asi san gatza kri, kri, kri. Da esan notzien:

“Zuek eskapeu emendik”. Da danak or momentuen eskapeu iñ aben arik eta ori gatz ori desaparesidu arte. Nik eskapeu nabem, nire gixonak, danok eskapeu gendun ta gero gari ori gortu san. Zortzigarren egunien desapaesidu san.

Beste modu bat da siridxe paduren umedade lekutan, bedarra es?. Da siridxe deko ixena. Estaitt ba selan esplikau. Bueno ba an siridxe da estakitt ser eitten san, lurpien sartu, tellapien sartu eta telladura bota, estakitt. Baiña an garidxe desapaesidu eitten dies.

Beste modu bat da: Yodo-bedarra esaten dxako, yodo-bedarra aproposa da. Ataltxue solteu, koskeu da urtetan dotzo yodo-untoa. Unteu egunien birriten ta selan unteu alan galdu, gastetan akabeu eitten da garidxe.

Beste modu bet: Ude goidxenien ikoak etorten dienien arek iko txikitxuek eldu barik dausenien, iko txikitxuek sartu, unteu ango partetxuen barruen dekon esnia. Ba aixe esnia, ta garidxeri oixen untadak eiñ egunien iru bat bider. Ta klaro, erre eitten deu ta (.....) esaten dabe lllagak eingo deusela. Baya esteu eitten lllagarik. Selan garidxe desapaesidu, eridie osaten dxoaten da. Ta gero klaro, garidxe sartu [zahartu] orduko lllagatxo bat eitten dxatzu baiña alan da gustis ba ser eitten da? Sartu, garidxe desapaesidu eitten da ta su garbi dxoaten sara. Garirik garire aldie dago. Dago gari klase bat lusiau dienak ariñau sartzen diesanak da beste batzuk, neuk prezisamente, iñora joan barik gari klasia, ipiñi geu baten seguramente eiñ dodas alegin gustidxe. Esan eusten garidxe estala medikuek, espesialistiak, dala seboa kendu ein bi-da asala ta gusti. Esa' eusten estala garidxe medikuek kentzeko, espesialistiak, dala seboa. Kendu ein bier dala asala. Ta len be eiñ ddot ori. Eletrisidadesko orratz batzuk ta eletrisidadia sartu ta atara. Miñe andidxe, indesiñoa emon barik aguanteu eitteko. Señalia baya ontxe kendu bi-ko dogu au edo... esa' eusten medikuek, kendu bi-kot asala. Garidxe erre eitten die eletrisidiadiagas baño garidxe bada, garidxe. Oiñ seboa, garisiko seboa esebek esteu kentzen. Baya badau gari normala, naturala, orren modure nik badakiana kentzen. Oso onak ties.

(D. Aldazabal)

Begisko kontue badakixu seoser?. Begisko kontue bai. Len sarrak eta gurasoak esate' eben "ume orri ipiñi' osu kutune, batan batek begiskoa emoten badotzo". A baño orduko, emen erropatxue prest euren kajatxuen kutune eukitten seuen ama sanak, dana prest.

Beste erremedixo bat esetuten dotena da titidxen miñe esin aguanteu sausenien, umiak esnia es teuelako artu gure. Ba daos kristel batzuk esnia kampa botateko be, miñe kentzeko. Da beste kontu bet da, gabonetan jesarritten garenien aittek egitten euen ogidxe ebai, ogi musturre gorde eitten san, da ori erabilten san txakurren amorrue kentzeko. Ogi satidxori gorde ta ori emoten otzien txakurreri esnien bustitte... Eta estakigu fetxiagattik edo jangoikoaren millagrorik ixengo dan, txakurrek amorrurik geidxau es...

Pastorien ipuiñe

(J. Etx. K. Etx.)

Pastoria mendidxen egote'san ardidxek saintzen. Alako baten aretx ostien lapurre ikusi'uen da tiroa bota eutzen da eskue kendu. Beste egun baten bere txabola ondora etorri dxakon. Pastoria txabolan sartu san, eskupeta bille doalako palntia eitten, da arin eskape'uen lapurrek. Beste baten pastoriari billotzak falta da billotzak falta. Geubien dxoan eskupetias da arbola ganera idxon euen. Alako baten badator lapurre. Tiroa botaten dotzo d'ankan dxo, da arin etxera eskapeu. Urrengo egunien mesia allegeu da abadia etorri es. Berenoa kentzen euela esa'eren, baya a tiroa artute, aixe osatzen egon san.

Beste bein pastoria aretx ganien egoan polboria ipintten eskupetan, da piesa batas sakatzen. Badator lapurre billotzetan da artu bat, da txikitxue dala. D'andik laster badator beste baten bille, topeu arte. Artu deu billotza da badoa.baya orduen pastoria asten da tiroka da billotza bota d'arin eskape'uen. Mesako orduen ba abadia agiri es. Julano kaparrias dau berenoak artute, da abadia ara dxoan da. Da esan ixen berenoa, eskupetien tiroa baiño. (Jose. Eta Klau. Etxebarria, 1986-87 Zornotza. Neuk berbaz artua)

AGOAZILAREN ZEREGINAK

(Jesus Zearreta)

Gure dxantzidxe olan ixete' san: txapel gorridxe, da uniformia kaki kolorekoa, militar antzekoa. Korreak da pistola 9 corto euki geiñun, pistola. Gero Uria alkatiak Bilbokoan moduen 'gorra de plato' ipuñi euskun. Keleko bierra alumbrau publikue ixetu arrastidxen, ga goixien amatau. Gero mataderora dxoan da bixirik txalak pixetu, da gero amaiketan kanalien pixetan barriro. Bittartien ayuntamiento kartillekas bankuetara dxoan libretakas, da eurek pastan erasan. Gero ofisiñen oten giñen. Timbria jote' euskuen eser bi'sanien. Bittartien uren errosiboak eitte'geiñusen. Lau mille ingeru abonau egosan urenak, d'arek danak eskus embier. Kamioya etorte'sanien frutias dendetara banatzen, geu joate'giñen dxakitteko sembat killo itxi deresan, gero impuestue kobretako. Illen atzenien alondigera be, d'ara etorten sien notakas kontrola an be. Gero erresiboak geu'kobreu. Arrastidxen serbisidxa toketan sanien, txarridxe pixetan barridxoetara dxoan bier. Egun bakotxien barridxo batera dxoaten giñen. Kobretan dxoaten giñen asi emen da Bernaraino da Oromiñoraiño (6 kilometro edo gehiago dagoz). Alfombrak sakudietako be orduek egosan: uden sortzietatik beatzietara, da neguen sortzietatik amarretara. Neguen amabidxe san tabernak ixteko ordue. Uden barris goixeko ordu batetan. X. moskorra san da alkatiak aginddu euskun geueko amarrak baiño beranduau topetan ba gendun, erriko kalabosoan sartzeko. Dendak sarratzeko ordue saspiterdidxetan san. Baserri beten billotza illtten erenien iru peseta pageu bier da geu dxoaten giñen kobretan. Orduen bixikletak egosan da batzuk argi barik ibilltte'sien, da matrikula barik. Batzutan jefiak agintze'eusten olakoas topetan ba neusen, multia ipintteko. Bolan be ibilli nas, da kartetan be asko. Kartetan lagunas Etxanon urte bitten kampeoi urte'neuen. Leonenien (Bar León) campeonato ona eitte'san musien. Iruroeta lau pareja oten sien. Juesak ote'sien musien, Jerardo ta Sisto. Saridxe ixete'san trofeo ona: ormako erlojue da afaridxe, da olan. Barridxoetara dxoateko lelekotan bixikletan. Geroau motortxuek erosi eusen ayuntamentuek. 1976-1978 urtietan ayuntamentuek agoasillari danori karneta page'euskun. Erminttetako jaidxe sienien dxoaten giñen. Batzuetan bakarrik, beste batzuetan kontzejalen batas. Santi Kurtzera Aldanaraiño kotxien dxoaten giñen, da andik gora oiñes. Baskaridxe be kotxien, da gero Aldanatik gora astoas idxote'eren. Nigas batera nire anaidxia (Bixente Zearreta) da Euben Felix Isasi egoan. Nire jefia Atxutegi ixte'san. Gero geubekoak sartu sien. Geueko amarretatik goixeko

seiretara ixete'san serbisidxea. Lelelo Sallo da Pako ixen sien. Gero Dionisio Montes da Domingo Agirre ixesien. Atzena orrixek eisieren.

KARRETERUE

Lenau ididxek baserri askotan egosan. Gure aittek lau idi da bos be eukitte'eusen. Eskondu orduko asi san ididxekas. Tratue ei-euen: eun egun Aldasabalentzat bier eiñ, da gero idi parejia beretzat. Olan leleko idi paria beretzat ixen san. Gero pareja bi eukitte'eusen. Da bosgarrena be bai, batan bat manketan basan. Egurre erute'euen Bilborarte. Sortzietan edo arintxoau urten emen da geuberako Etxebarrire. An lo eiñ, da andik urrengo goixien amarretan edo Bilbon. Iru tonelada terdi inguru eroate' euen burkada bakotxien. Deskargeu da gero urten onantza. Baya burdidxe utzik da idi bat ipinitte' euen eurrien da Galdakaorarte olan etorte'san. Bestia atzetik burdidxeri lotute. Gero Galdakaon atzekoa busterridxen ipiñi, da eurrekoa atzien lotute. Egun berien geurdidxen edo allegeta'san etxera. Astien bija bat edo olan eitte'uen. Egurre ekarri bi'xete'san basotik, da txikittu, da prepareu. Gerran ididxek artu Euskadikoak, da eroan eresan Otxandidxora, an frentien bier eitteko. Gu danok urte bier ixen geñun Tursiosera, da andi' etorri giñenien, ididxek etxien egosan. Piñubolak sakuen sartu te lantzien miñ bija bat eroate'uen. Etxanoko sakristeuek landak ekesan emen, Dertimongo ondoan, urrien, da bedar sikue aittek eroat'otzen. Ekarri kamiñora burdi txikidxek, iru burdi txiki edo, da andidxe bete, da Etxanora eroate'uen. Etxanora aldatza dau da Mojetara sakristeuek urtete'uen bei parias. Eurreti bei busterridxe engantxeu d'olan Etxanoko aldatza idxote'ren. Piñuek pe atarate'eusen tarras kamiñora da gero burdidxen eroan. Yarsak postiak saltze'usen piñuas eindde. Burdidxen atzerakargia es eitteko, tronko bat tirien ganien ipintte'uen. Sulo bat eitte'otzen larakoa sartzeko, da tirien moduen gelditzen san, da atzerakargia esan eitten olan. Asken aldidxen dediketa'san aretx okerrak ataraten. Arrietak euki euen serria Kaittan d'ara eroate'usen olako aretx satidxek. An serratu da kamioyen Bermiora eate'eresan, barkuentzat edo olan. Gitxi gorabera 1922 eta 1950 bittartien ibilli san gure aitte karreteru bierretan. (J.G).

BIZKARGIKO GIÑERRA LOREA

Arkotxan idi parejia ba-eu-en. Da desafidxoia bota otzen Ergoidxengo idi parejiari Dxoan sien da Ergoidxengoak irebasi eren. D'olan kantete'ren: 'Santi Kurtz Bixkergiko giñerra lorie / baba gustidzek baiño askos dok obie'. Beste baten Arkotxako ididzek desafidxoia bot'otzien Boroako idixeri, da oingoan Arkotxakoak irebasi. Olan kantete'ren orduen: 'Txarako sierreko giñerra lorie / baba gustidzek baiño askos dok obie', (Txarako sierra, (travesía de Txara) Belatxikietarantza bidien dauen lurralde bat da. (J.E., Tx. E.)

ANTZARRENA

Emen eukitte'eresan etxe bakotxien 10 edo 15 antzar d'aren lumie saltze'eren almoadak eitteko. Antzarrari bixirik lumek atara da lume bakotxeko antzarrak sarataka, sarataka asten sien. Lumie saldu eitte'abien almoadak eitteko. Udebarridxen atxera eruete'eresan. Etxien ondo goberneute egosan, baya atxera eruete'geñusenien, nobera baiño ariñau etxien. An gelditze'sienien, astien bat dxoate'san ikusten selan dausen da apur bet saintzeko be. Gure aittek esate'uen antzarran lumie estimedue sala almoadak eitteko (J. E., Tx. E.)

KARRAMATERUE

Karramateruek etorten sien ortik Rioja aldetik edo. Barriketan ardauek ekarte'eren. Da or Agria parien edo errementaridxe egoan da antxe gelditzen sien. Bakotxien bat etorte'san. Karroa itxi da nonora juete'sanien, errementaridzek burdiñe barra bat gorittu da suloa eitto'tzen barrikiari d'ardaua atara. Gero tapotza egurras eindde sartze'ban suloa, da gero ondo tapeu, da iketzas baltzittu, disimuletako. Pastoriak ukusi'uen. Orduen gastie san d'arek konte' usten. Ardaue d'olako jeneruek ekarte'eresan. Bilbora eruete'eresan. Da emetik be eruete'eren seoser. Bernagoittitik iketza da egur iketza eruete'eren. Egun beten juen d'urrenguen etorte'sien. Orduen kamiñue' pe txarrak sien, arridxe d'olan. Kaballuek da muluek eruete'eresan karramatuek tirtzeko. Da ididzek pe bai. Orduen "ferreria" edo oten sien, d'arako san iketza. Deskantzetako lekuek oten sien kamiño basterrien. Onantza artzen dan lekuen

be baegoan. Txintxillena da baserridxe. Or papelera onduen be baegan beste bat. (E.A.)

KARLISTEN GERRAKO HISTORIAK

Karlistek galdu eren gerria da alfonsiñuek irebasi. Anaidxe bi egosan Bernagoittin karlistek, Santa Poliñen. Idxorreta ixengo da ori. Osketa kamiñean asikeran dau Santa Poliñe. Dirue eitte'eren, peseta biko faltzue. Da kamiñotik alfonsiñuek pastan sienien tiroka asten sien andi'goitti. Baten alfonsiñuek, bestiok dxakin barik soldadu moltzotxue bieldu eren Bernagoittire. Euren aittek abixeu otzien: mutillek galdute sau- sie, etxe bueltia soldaus beterik dxauk. Mutillok, bata(k) telleture idxon da telletutik ondoko ereiñotzera salto ei 'ban. Da andik goittik bera bajatu da eskapeu. Tiroka asi, da eridu eren ankan. Eskapa, orbel pillo baten eskuteu san. Pentzeu eu-en: 'emen enadxauk ondo'. Da otarte batera dxoan san. Andik lasterrera ikuste'eu-sen otartetik soldau-ek bayonetakas orbela altzetan dabixela. Eridute mantxarik itxi es eittiaren, errekatxarkotik, goittik bera, errekatxarkorik errekatxarkora eskapeu. Beste anaidxie aitte sarra dan moduen, erropa sarrak jantzitte, igitaidxe artu da soldau erdittik paseu san. Nora soas? Bedarretan noa. Soldau artetik paseu, sestue bota, d'ariñeketan asi sen. Soldauk tiroka asi sien baya berandu, es eren asarteu. Gero beste anaidxie topeu da kueba batera erue'eu-en da an sanieu san etxuria. Santa Lusidzeko kueban edo an kureu sala. Da gero andik Frantzidxera edo eskapeu erela, esat'eren. (E.A.)

Anai bidxok abadie be eseren gogoko. Da geu baten asto bateri kampaako sokie lotu d'eurrien porruiek ipiñi otziesan. D'astuek porruiek jateko tirekadia emon. Da kampayak jote'ban gauerdidxen. Abadiiek balkoara urten gabien da eser ukusi es seguru. Abadie be larri. D'urrengo goixien juen die, d'astue kampayan sokiari lotute, da porru pillue aurrien, d'astoa tireka. (E. A.)

Botagabie lenau eitten ei sen. "Despedida de soltero" ei sen. Garrafoye, d'ardaue erueten ei sen. Neskie Betzuengue san da Betzuenera doasela, urte'otzie baso baten anaidxok, da kendu otzies ardauek, da dana. Botagabie lenau esate'san etxurie. Botie ibiltteko san etxurie. (E. A.)

Karliste bat preso arrapeu eren emen ingeruen. Da preso erue'eren Durongora. Geubien beste karliste batek kaballoa artu, da juen san Durongora kaballo ganien. Baekidxen kartzelia non egoan, da preso eu-en bentanara urreratu san kaballo

ganien. Deittu otzon presoari bere ixena esanda: fulano!. Bentanara urte'eu-en da bertan tirue emon da ill eu-en deklareu estaidxen. Alan esate'urien'. (E.A.)

Karlisten demporan san. Or baserri beten Jauregik kaballuek eukesan. Baya kaballo onak. Bera karlistie san da billur san kenduko eutziesala kaballuok Da gure amamari grdetako eskatu otzen. Gure amamak sartu eusen etxe sarreko kortan da antxe euki sittuen atara barik. Dxana bertara eruen da antxe gorde sittuen iñok eser dxakin barik. Olan salbeu sittuen Jauregidxen kaballuok. Jauregidxentzat bentajia ixé'san, da eskerrak emoteko desimo bat emo'otzen. Da tokeu eiñ dxakon loteridxe. Bieskotxie Jauregidxena san. Da kampoko umiek be asten euki abiesan. (M. L.)

IKAZGIÑEN POSTUREA

Lenau basuetan da eitten ei san iketza. Batek kontete'ue-en posturie eiñ-erela ikesgiñek. Kantara bat arda, neska bateri ari barik esetz entregeu jostorratza. Da surrumurrue artu dere ba erropakas jueten bada, erropiak aridxe dekela da galdu eingo deu-ela posturie. Da pentzetan deu billosik jun bi-ko deu-ela. Da idias gorputz bueltan, idia lotu dere sidor batas. Andik mendittik San Antoniñora ekarri bier orratza. Da irebasi dere kantara arda ori. Da gero pentze'dere kantarie osue arda asko sala, da kantaraerdi arda ekartie, da beste erdidxen diruas sortzi libre asukera erostie. Kantara erdidxeri nasteu otziesan 8 libre asukera. Ipiñi dere meskli-ori eiñdde, moskortu die da txondorrak sue artu da dana erre gero. (E.A.)

ALTOS HORNOS-ko MITIÑA

Emen eusoko batek Altos Hornos-en bier eitte'eu-en. Geriakue san ori. Juen san bierrera da egun orretan mitiñe eu-en. La Pasionaria, Leandro Carro, Gomes d'orrek egosan mitiñien. Alako baten beste batek esa'eban: 'Los hábitos negros hay que teñirlos de rojo con su propia sangre'. Abadiakaittik esa'uen ori mitiñien. Gero 'pido la palabra, pido la palabra, pido la palabra' asi sien asko, da pistolak ataata tiruek eta eriduek be egon sien, da berak eskapeu'ela, esa'uen. Olan esate'uen gure eusokoak da biergiñen artien anarkistek be baeuesala. An kontramaixue okerra sala kontet'eu en orrek. (E.A.)

BARBERUE

Euben an tarberran eu-en barberue. Da San Antoniñon oten sanak, gero Durungon ipini eu-en barberidxe. Orrek sapatuetan d'olan eitte'eu-en bier Euben. Berak eitte'eu-en San Antoniñon da Euben. Gero Durungora juen san d'andixi ataate'eu-en bizimodue. (E. A.)

SINISKERAK

1.1. Sorginkeriak.

Aittitte sestoak eitten edo laban, da amama eskatzien, armosetako esnia egosten. Da bentanatik diñotzo: "Ene, txuridxe gora, txuridxe gora, txuridxe gora". Da eseuen ukusten nok esa'otzen ori. Da orren lobiak esat'eu, Eibarren pistolak eitten asi sienien, selan akabeu sien orrek.

Tximiñittik, goittik bera katuen antzeko sera sartu-te ba sorgiñe sala esat'eurela. Tenasak edo egurre bota, da urrengoko egunien esa'erela ba se: "Ene, ausoko andra sarra kojo dabill. Aixé ixen da orduen gure atzoko katue".

Laminak.

Láminek. Lámiñe pósuen da lagúnen ántzeko fórmia éukitt'eren, baña ulía orrástu da ulía orrástu íbiltten síela. Ta ésat'eutzíela se, eurek gáltzeko, San Juan egúnien dxádxoko béintxa párejia, bíkotxak tópetako, ta árixekas ítailletuteko éurek dáusen íngerue. Da a éiñ eskero, éurek béres desaparésietan diésala.

Bíkotxak síela, aixé san mérittue. Nik éstaitt ba se íxengo sán ostántxien. Esaterena.

Anbotoko Señoria.

Ambotoko señoia, nik entzune lenau sarrari, ba pasetan sala Gorbéidxera da sue eroat'euela átzien. Da or eitt'euela démporia, da atzera dxoaten sala Ambotora. Ude partera Gorbeidxera, da gero atzera an démporia ein, da átzera béstera pastan sála.

Ollarrak eta txakurrak.

Itauna: Ollarrak ordutik kanpora joten euenien, baten bat ilgo sala edo ser esaten eben?

Bai, iños entzundot. O sea ke, ollarrak kantetan baeuen illuntzidxen edo geu sarreran, bere ordutik barik, triste ixetesan ori. Da entzute' neutzien nik se: "Baten baten nobedadia ixengo da ori".

Da "bai iños an geure ausunen be paseu sen ori. Ollarrak be kukurruku eiñ ddeu atzo illuntzidxen". D'andik egun gitxi barru bat ill.

Txakurrek negar eitten baeben, ori be señaie txarra sala esat'eren, o sea ke, baten baten nobedadia ixengo sala.

Itauna: Txakurrek igerri egiten eben ala?

Etxekoa esta be, eusunen ixeten basan nobedadia, barrenteu seoser. Nik estakitt-ba ori selan ixengo san.

Ollarrak ordutik kampora kantetan baeben, eurek etxuria, aixe misteridxoá euki, nobedadia ekarten serari.

IPUINAK.

2. 1. Lapur ipuinak.

2.1.1. Patakon.

Patakon, Larrabetzuko semia sala esat'euren, da dediketan san ba, lapurretan. Bai lapurretan, da eukenari kendu te estekonari emon eitt'otzela.

Da Olabenen, (Olabene esat'otzien, oiñ be an dau), da angoa gixona. Dana san a, aritxa ta gastaña, da an neguen ba orduen gánauentzako galtzu pur bet besterik esan'oten. Da untzurridxe arboletan, da edurregas dxoan san ara Olabene untzurriten, da: -Nora oa, Olabe? -Patakonek esa'otzen. Da, -Ba, untzurri apur beten bille nadxoak ba. -Eutzo pesta biko bat, da erosi galtzue.

Da gero andik urtenda, ba an eurreko etxe sarrien, lusien, Perutxu ta bixi siela, famelidxe bakoak arek. Da geubien: "Dan, dan, dan", atia jo ta esa'otzen: - 'Benga or dausenak danak'. Da emon ei'tziesala.

Da gero, urte eurela, da andriak andik gerotxoau esa'utzela: -Perutxu, arrenekoa'pe eroan deres? Arrenekoa'pe? Ta: -Es.

Bestiak ostendute egon siela da, entzuten da, se esaten deren. Da atzera buelteute, etorri-tte, "dan, dan", atia jo ta esa'otziela: -Benga arrenekoak be. Da danak sertu otziesala, ostu otziesala. Da ori Patakon gero, ba beste gaste bat artu gure ixen eidxeren, ba beste lagun betzuk, aixe bere ofesidxa erakusten. Da esan eitzen se: -Errasarik badekosu? Te: -Errasarik es, estekot ba. Ta: -Gatxa ixengo da orduen ikestia, errasarik espadekosu.

Da dxoan sien. -Dxoan em-b-iu ba. Da dxoan sien etxe batera. Sartu sien, da bebixen arrapetan, da barrent'euriesan. Baya Patakon sur. Patakonek béstia bota'uen gora, da bera' petik urten. Da etxia bueltan artu otzien bestiak, da asi dxakiesan: -Emen dau Patakon, da emen dau Patakon ori. "Da Patakon or es, emen Patakon", bestiak kontestetu otzien. Da eskapeu eyotzien. Da a bestia arrapeu eren. Da ba, ori noskoa ixengo dan Jainkoak daki.

2.1.2. Bildots lapurra.

Leittiko aistidxe esat'otzien, aisti andidxe egon san, pagoak, gastaiñek, aretxa, da terriblia. Da antxe Gosikera bidien emetik doala, tontorra. Gosike olan agertzen da andik tontorretik. Da emendik onantza a espalda dana. Nire txiki demporan aretxa san, aretxa, gastañia ta pagoa. Da an lenau ba txabolia ardidxek eukitteko. Da abarrakas eiñdde. Neuk be esetute' neuen Dertia bekoan abarrakas eiñe, a angoa eneuen esetu baya. Dertia bekotik, an Ixesi partera espaldatxuen egoan abarrakas eiñeko txabolia an.

Da billotzak ba dxadxoten dxakiesan an. Da billotza falteu, beti billotzik onena falta. Da "Panadero" esat'otzien Atxiertako bateri: aren desendientiak ixengo sien, gero be egosanak. Da dana dala ta: -Es ba, arrapeko dxoat ba.

Da idxon aretx ganera. Eskupetak lenau kañutik kargeu ta pistoia aurretik sartu te olakoak. Da aretx ganien. Etorri da bestiori billotzetan da, arrape deu billotza ta anditxoau edo loditxoau gure. Ari itxitte, beste bat. Bi edo iru arrape'ittus, da itxi otzie. Da akabukoari obátu'otzo, ártu lepóan da úrtten deu txábolatik. Da bestiak damba! Emo'otzo tíroa aretx ganetik. Da ba, al deuen moduen dxoan bik-uen segun esat'erendik. Ta gero mesia ba Gorosiken domeketan. Da mesara jéntia, da mesarako ordue ta abadia falta, ta: -Nora dxoanda ba abadia? Ta: -"Ba Mendiune esat'otzien etxe orreri, da julano Mendiungoa, berenoen kaparriak obatute ei dau txarto ta arana

dxoan ei da abadia". Da bestia pipias fumetan ba lagunekas, batera bestera, orrek ipuiñok ésatén. Ta bera ixen san tíroak emo'otzesana.

2.1.3. Ikazgina ta lapurra.

Da gero beste bat. An aistidxe ta aretxa san. Da an ibilli sien. Da lapurretan eitteko ostendute ei-dxegoan bat. Orduen demporan ba eskupetadunik b'es. Olantxe, kont'euén bat ixen esien. Gorosikekoa, Atxiertakoa-edo, esat'euren ba, eskupetadune ibilli sala ta areri abixeu eidxotzien. Da aretx ostien eidxegoan ostendute lapurre. Da orreri esa'otzien, da Atxiertakoak es'otzien se: - Ontxe noa. Da eskue euken, olan arbolien kontran, bisten. Da bestiak se eitzen, ba, eskupetias eskueri tiroa emon. Da eskap'otzien, eskue galdute. Da gero andik demporagarrenien, ba esku ori osatu dxakon ta esku faltan ibiltten san a. Da, ibiltten san ostabe lengo antzera. Ba lénau, ikesgiñek basoetan ibiltten sien, da ikesgiñetatik ikesgiñetara, olan ostuten. Da au Kakuitxa esaten dxakon, Biskergittik Gosikerantza, an atx aspidxen, selai une bat egoan, da aistidxe egoan an, da gastaiñek be bai, asko. Neu pe eseutu neittusen arek. Nik esetu orduko botaeikoak be eperdidxek begosan, da an, asko ongo sien aretxak. Da ikesgiñen ibilli eisen Atxiertako ori an. Txabolía soidxekas da abarrakas einye. Da bakarrik on eisen.

Da bestia dxoan ei dxakon da esan eidxotzen se, olan eskue atarata: -I lagun, akordetaas urlidxe demporatan niri se istien? Da bestiak itxi bertan bera tretxuek, da iketz orreri, txabolara dxoan, d'asi dxakon asterkatuten, ba seuser dekolakoan, demostrasiñoa eitten. Bestiak emon ariñeri, d'eskapeu.

Baña eseuken eskupetarik, baya aixe eiñ.

2.2. Lan ipuinak.

2.2.1. Bixi sien andra bat eta gixon bat etxe baten, baserri baten. Da gixona ibiltten san bierrien soloan, da basoan da olan. Da andria be bai. Baya egurdidxen etxera etorten sanien, andriak beskaridxe ipintt'eutzen gixonari, da gixonak dxat'euén, da andriak dxateko ganarik es. Da beti andra ederra. Da bein baten akordeu dxakon gixonari: "Es ba, sainddu eiñ biot auxe. Eroa'euén basora, urrin, aspigarridxe ebaten, idia ta olan. Lenao serrias ebate'san idia-ta. Da or amaika t'erdidxek ingeruen andriak eiñ'euén otz bat: Eeeee! -Julano, alboko julana dau deidxes.

-Ser bi-su ba?

-Ba etxera dxoateko diño, arin. Seoser biko deu bere seregiñen baterakota.

-Bueno, ba orduen, soas.

Da orduen gixonak ey-euen ba atzetik urten, da dxoan san andrien atzetik, baya diferentzituas. Andriari kankuleu ei-tzen berak bere demporien tamañue, da itxaun ei-tzen ostendute selan ebillen etxien saintzeko. D'andriak etxera allegeu, sue prepareu ta arrutze tortillia ey-euen, da dxaten asi sen. Da gero esa'uen se:

"Arrutze mordo biribil ederra
euspeko opiltxu maitia"

Da botilletik atara ta tragutxue be ey-uen. Da:

"Altza su brindotxu maitia
amar senar baño dok obia".

Da orduen gixona etorri dxakon da esa'otzen: -Orduen amar senar baño obia brindotxu maitia. Ba neuk atarako'tzut oin palixiagas, astinddu-aldi politte.

2.2.2. Abade otzaragilea.

Antxiñeko demporetan oingo beste dxakituri esan ixengo da erri baten abade

bat egon san, erri txikitxue. Da sestoak eitten atarat'euen bere biximodue. Egunien sesto bat eitt'euen. D'egun baten deskoideu edo ... aistu eiñ dxakon sesto ori eittia. Da sei egunien sei sesto eitten seituen. Da orduen bost baño es, orduen aste atan. Ta allegeu san domekia ta jentia batu san mesarako sasoyen d'abaderik esan agiri. Da dxoan sien bille, da ia aber se pastan dan, abadiari esa'otzien. Da abadiak esa'otzien: -Ba nik bost sesto baño estoas eiñ da selan ixengo da ba astia akabetia. Ta ba neu orduen konfundiduko nitzen.

Da esa'uen ba se abadiak:

-Ba nik emongo dotzuet oin sermoi bat:

Nik goixien dxan doan arto satittoa
emongo dotzuet sermoia

balidxo deuen mesato bat.

Nik goixien dxan doan arto satittoa
orixe eingo'tzuet sermoatoo

balidxoko deuen mesatoa.

2.2.3. Antxiñeko sarrak esat'eurien Arratidxen bixi siela andra-gixonak, famelidxe bakoak. Eta ba iketsiñen da dediketetan siela lenau ba euren seregiñetan, seuser ba atarateko bixi-modureko. Ta gixona geixotu san da geixotu sanien ba oyen pareu bier da oya ipiñi otzen andriak baya ... Ta medikue ekarri otzien ta medikuek esa'otzien txarto dauela ta elixakoak bi-sittuela. Ta elixakoari abixeu otzien da oya dxasteko ipiñi otziesan iket-sakuek. Da abadia etorri san da abadiak esa'otzien se: - Ene, andria estekosu beste erropa garbidxaurik au baño oya dxasteko? Es ba etxat suertetan, se guk ba erdi dxadxetan be mesia entzuten usetan ixen du te, bierrik es eitten be bai. Da orduen erantzut'zen abadiak se: - Ba dxaidxetan be bier ein baseñun, oba, es erdi dxadxetan bakarrik.

2.2.4. Praisku.

Praixku gexotu san eta egon san geixorik da andriak eroat'otzen dxatekoa, baya gixonak eseuken dxateko ganarik. Da "ai Praisku, Praisku -esat'otzen- ill ein bier dosu. Sardiñe sarra ta makallau erria surtepien iños estotzu ba falta".

Kiputxe san.

2.2.5. Arpel andi.

Arpel-Andi bixi san -alan esate'ren- Solagungo beko etxe neusidxen. Da arpela sala ta bera bixirik enterreu gurau deuela bier eiñ baño. Da eroa'eren ba bixirik enterretan kajan sartute. Da ara beko erre kara allegeu sien orduen, esa'otzen an batek se: -Nor daroasue or?. Da: -Arpel-Andi. -Nora? Ta: -Bixirik enterretan. -Ene neuk emong'otzet kuarta bat arto, es eixue bixirik enterreu. Da orduen esa'otzen Arpel Andik, burue altzeute: -Erreta ala erre barik? -Erre, barik, erre barik pe esta gitxi. -Eurrera, eurrera -esa'otzien Arpel-Andik.

Eta enterretan eroa'eurien.

2.3. Arimen ipuinak.

2.3.1. Gauerdiko mezia.

Mutill sar bat elixara dxoaten san illuntzetan -aittek esat'euen ori-, beren érresuek edo beren orasiñoak edo beren kápritxoa eitten. Da egon san bere sérien, da bera kónturetu orduko átiak, elíxakoak, itxi sittuesan, ésat'euren.

Da bákarrík, billurres-billures on sála da geuérdidxe paseu sánien abade bat sartu sala átetik elixatik, ta dxoan sála árin a sártu sánien ba, berak úrtén éingo éuelakoan, baia atia ítxitte. Da abadia dxoan sála, altára áurrien errebérentzidxe eiñdde sankristéridxera. Dxantzi d'etórri sala, ta esa'uela se: -Bádau elix onetan por si ákaso lagun bat mesia niri erasoko deústenik? Eta billuregas esotzela eser kóntesteu. Da egon sala apur baten da iñor etxakónien agertu dxoan sala átzera ta erántzi da átzera urt'euela. Da urt'euén órduen -abadiak- dxoan sála arin ostábe atéra, baya atia ítxitte. Da gero egune sabaldu artiño ba antxe egon bier. Da góixien átiak sabaldu eresánien, elíxakoak, ba úrt'euela da etxera dxoan, da dirdírike egon sala. Da aber se pastan dxakon, da: -Auxe d'auxe paseu dxat. Elixan egon nas da abade bat sartu de, guérdidxe paseu dánien, da dxoan da sankristéridxera d'etórri de dxántzitte mesia ésateko ta esan deu se: -Aber badáuen elix onétan iñor mésia erásoko léukenik. Nik estótzet kóntesteu, billur ixenas-da, estot euki adórerik-eta.

Da úrrungoko egúnien: "Geur dxoango sinttikés? Da: -Bai". Da dxoan siela bera ta, ta ba sankristeue edo lagunén batzuk, sembat estakitt.

Da bárdin etorri sála. Sártu sala átetik baya atia ítxitte egon sála. Da dxoan sála sankristéridxera, dxantzi sakristéridxén, etórri sála altárara da esa'uela se: "Bádau elíxa onétan mésia erásoko leukétenik niri?". Sankristéuek kontesteu ótzela ba se: "-Parte óneko bada, bai jauna". "-Ogetamar urte daróas mesa báten fáltan séruen sártzeko da auxe mésieu ákabetan dóanien sartzen nas sérure" -esa'otziela. O sea ke mésiori sélebre'uela, ta ántxe despédidu síela, águr éiñdde -ésat'euren.

2.3.2. Arimia arrika.

O sea ke, áingeru bet il sála ésate'ren (umia, ume txikidxe, ume gastia), da béste bat ba mutílle. Nik éstaitt sémbat urte inguru éuko sittuen, ogei urte buelta ingurukoa.

Da gastiarí edo, etxé-aurren tak! Da tak!, arridxe. Da arridxe markeute ipini ta ostabe aixe arridxe. Da ba gixonak pareu (bat esat'eurién pistolias, errebolbérás, pareu sala), tíroak bóateko arridxe datorrenien. Da arridxe inddertzu es eisen etorten (esat'euren es sala inddertzu etorten). Da beti puntu baten, antzera dxeusten ei sen arridxe léku bardiñ antzien. Da errebolberras pareu sana: -Ontxe botako dxoat ba. Ta tietu ta díspareu es, erregular. Atzera be tietu ta díspareu es. Solteu errebolberra, ipiñi ta: -Ondo dau ba. Ta bariro be, ba díspareu es. Da gero ba, ume bátek, mútiko batek íkust'úela arto ganietan lagúnen ántzeko bultue dabillega. Da esa'otziela se areri ba "ia se ofresietan dxkon" ésateko ikusten déuenien. Da ikusi

úela, da esa'otziela se, préguntótzela mútiko orri: -Ia, aber, se ofresietan dxakon. Kontesteu ótzela ba se: -Mesa bat. Da órduentxe ákabeu síela ango árrike gustidzek ésat'euren. Il san mutíllena san etxía, da bestia, umia, san errentadória. Personien ántzekoa san arridzek bótat'éusena.

2.4. Kobetako ipuinak.

2.4.1. Anboto kobako ipuina.

Embra bat uretan juen ei sonan da esan eidxoan: -Gurien ure ipintteko diabrurik be estau. Da persona bat topeu eidxeban da esa'otzen: -Alaba jostune emoten badeustesu neuk ipiñiko tzut atietan ure. Da: Bayetz, aginddu ei-tzen. Da gero ba sutonduen egon ei san, da abadieri esan ei-tzen. Da abadiak: -Es es, orretan ixteko alabiori. Da gero beidxe an goidxen landan baten, da beidxori etorri es, da esan ei-tzen: -Ekarrixu a beidxe. Juen da neskiori beitten da beidxori da alabie, bidxek desaparesidu. Da gero ba abadieri atzera esan da esan ei-tzien: -Ba antxe, antxe kueban egongo da. Ta juen ei sien. Da estudiantiek eta frailliek eta jun ei sien. Da sartu ei san bat soka bigas, Amboto kuebara. Soka bat euki ei dxoan atzetik, deskoiduen ser txarra badau, ba tietzeko. Berbarik ein barik tietzeko, goidxen eusenak tietzeko. Sartu ei san da ulia orrasten ei dxabien neskiורי, señoriori. Da esan eitzen urria, intzentzue da siderra, da artzeko berak gure'ittuenak. Mutil orrek ba esetz, esteuela gure berak eser. Ta sakatu ei-tzen sokiorri gora tietzeko. Da esan eitzen: -Ai or goidxen dekosusenak (or dekosusenak) espaseunkos, su be amen geratuko seintzekes.

Da gero a mutille sustaute ill ein soan. Bertako sustuas.

2.5. Ehiza ipuinak.

2.5.1. Abade ehiztaria.

(Itauna: Arkotxako ori nor san?)

"Orrek sien, esateuren, o sea ke abadiak, kasan afesiño andidxe eukela da gusteu dxakola kasan. Ta egon sala mesia esaten da txakurrek kampotik siela, da txakurrok erbidxe eroa'tziela eurrien artute, eurrien, da txakur-eusike. Da bertan itxi mesiarri da urte'uela erbidxen atzien abadiak. Da gero ein sala atzera mesia esateko moduen pareu. Asten sala dxasten d'esin dxantzi. D'orreri esat'otzien "Juaniko txakurrek".

Neuk be entzun doas olako txakurren eusidxe da beste askori be entzun dotziet geubien edo geuberdi inguruen edo olan dempora klarue dauenien, eusidxe batak lodidxe eittuela da bestiak meya. Da ni baten olantxek ba ardidxen serien kampotik ibiltten nitzen, ara Montorreraíño arin-arin-arin, baya emote'uren, an urretik urriñera. Da neurartien ein neuen: "Aiko, entzunde dxekoat len be Joaniko txakurrek eusidxe eitten deresala, da orrixek ixengo'sak ba derrigor".

2.6. Jenobeba.

Antxiñeko demporatan bixi ixen san matrimoniño bat. Gixona san militarra. Eta andriak euken ixena Jenobeba. Da gixona gerratara edo eroate'utzien, eta beren palasidxoan itxi eban kridxeu betegas, kargu eiñ daidxon etxiari ta famelidxeri. Eta famelidxe ixen orduko bera presondi baten sartu eren. Asi san kridxeue karta faltzoak gixonari eitten, bielduten. Eta andriak pentzete'uen gixona ildde sala, esotzen kontestetan-da. Arrapet'otzesan kridxeuek kartak da andriari emon barik, berak gure deuen bieldute'utzen kartetan gixonari. Eta demporia dxoan, demporia etorri, asi sen bieltzen kartetan, bide txarrien edo bixi modu txarrien dabillega andria. Da alan esin leidxela sertu, ta ba ill edo ein bi-ko deuela. Ta gixona engañeu euen orrekas kontuekas. Da gixonak bieldu eutzen ba olan basan, il deidxela. Eta gixonak ba aginddu eutzen iltteko ba olan basan. Da, ba kridxeue bere faltzokeridxas ibilli san, ta bieldu seittuen beste gixon batzuk artute, eroan basamorture ta il deidxela ta ekarri deidxela gibel bat. Gibela muestra, siñestu deidxen berak, selan ill deren. Da dxoan sien gixoneskoak da ba an, orretan, kartzelara sartu eben. Kartzelan egoala ixer'eban famelidxe, mutikotxu bet. Da ixena andriak esa'uen-se ipintteko aittenas Tris-Tan sala-ta. Da gero eroa'euren ba kartzelatik iltteko serera, basamorture. Da basamorture allegeu sienien ba beragas dxoan sienak, batak kendu eutzen umia. Da andriak esa'eutzen: -Ene! es eistesue niri umia kendu, neu il neixue leleko. Se umia iltten badostesue lelengo, birriten iltten nosue.

Da onek berbok entzunik, errukitu sien gustis bidxek. Eta se eiñ eben? Itxi eutzien umetxu ori berari. Ta esan eutzien es deittela agertu geidxau errire. Eta txakurtxu bat eukien eurekin. Da a txakurre ill da gibela artute erakutzi eutzien beren kridxeu faltzoari. Onek demporak paseu te gero, ba demporias agertu san gixona bere etxera. Allegeu san etxera ta kridxeue bakarrik topeu euen. Baya eurkitzen san triste, oso triste.

Da bein baten esa'otzen kridxeuek ain triste ia se eitten deuen. Egun baten dxoan bi-dogu ortik basotik kasan, buelta bat eitten. Ta urten eben ta dxoan sien mendi batera. Ta bajoyesan euren kasa bille, ta alako atx sulo baten ikusi eben mutiko baten irudi bat.

Ta aren eurrien baseuntz bat. Ta baseuntzeri tirituteko apunte'otzien euren armiagas. Da baseuntzek anka bat altzeu otzen lelengo. Da gero esa'eutzen: - Es tiretu, ni nas seure semia asten nauen animalidxe-ta. Ikaraturik, gero aurreratxoago joan da ikusi eren mutiko bat billosik, mutiko ederra. Da emendik eurrera badxoyesan, baseuntzen serera, ta baseuntzek eroan seittuen bere atx sulora. Ta ikusi eren mutikoa billosik. Eta ain ederra.

Ta kridxeuek ikusi ebanien a, bueltia artu, d'eskapeu euen arifeketan al deuen lekure. Da dxoan san al deuen lekure.

Gixonak artu bueltia, ta dxoan san etxera d'esan eutzien bere serbitzaridxeri: -Artu kotxia saldirik onenakas da etorri neugas. Ta kotxia be urres dxantzitte eroan euela, esateren.

T'eldu sien ta artu ebesan ama semiak eta baseuntze euren atzetik. Eldu sien etxera eta ipiñi eben euren kuaturik ederrenien. Baña baseuntze esan kentzen iños, arik eta umetxue antxe sertu arte.

Baña amak eseuken osasunik. Eta il san dempora gitxi barru. Da baseuntze ba gero eurekin ixen san. Da andik gero aldendu sien baseuntze ta aitte. Da umia eurekin aitten etxien geratu san. Aitte be seren batera dxoan san.

Da gero kridxeuek, entzu'eren les emen ori (orrek geusok), aitte asi san kridxeuen bille. Da dxoan san kridxeuen bille. Da kridxeuek bekidxen beren atzien etorrena aitte ta artu saldi bat eta dxoan san eskapa. Eta paseu gure ix'e'eban erreka bat eta dxoan san estu te larri; salto eikeran errekoa, saldidxek bota ey-uen. Da jausi san erre kara da itto ein san. Da ortxe il san aren bisitza.

2.7. Gariaren ipuina.

2.7.1. San Martin eta diabrue.

Diabruek garidxek jota, da gari pillo itzela ei dxeken. Da San Martin juen ei san. Garidxek jota ei dxekosak diabruek, da araxe juen ei san da esan eitzen diabrueri:

-Gurok gari pilluen señek salto andidxau eiñ?

-Bai, gure bok.

San Martiñek sapata andidxeek solte da gari pilloan erdire salto. Da diabruék pastan deu aidien, da bestiek erdire, erdire. Sapatak bete sittuenien:

-Bueno, banadxuek etxera.

Etxera juen ei san garidxorras.

-Garidxe bai badok baya nos eraitten dan b'estakitt-eta. Bentanapera juen bi-ot entzuten.

Juen da bentanara, ta diabruék esan eitzen bestieri: -Ak eruen dxok garidxe, baya etxakik nos eraitten dan, semendidxen eraittok-eta. Da bestie etxera. Entzunde gero, etxera. Da etxera jun ei san da: -Semendidxen eraitten die garidxeek.

Garidxok ereiñ sittuen, da garidxeek onak. Diabruék esan ei-tzen abadieri: -Ño, San Martiñek garidxeek ostu ostesak, baya etxakik, arek apurtzeko kaballuek badxekoas nik. Abadieek: -Nik be bai arek geratzeko frenuek. Da gero kridxerieri esan eitzen: -Trumo-lañoa ikusten badosu gero, diar eiñ. Da kridxediori distraidute egon ei san da laños kargeu. Deittu ei-tzen da dana lañue. Da abadie konjuruen asi ei san da esin domiñau. Alakoen baten batu ei dxakon serera da sapatie bota ei-tzen aidien. Orture, bere orture dana deskarge dxoan.

Da garidxok diabruék osorik.

Da gero andik urrungo, joan ei san basora. San Martiñek topeu eban diabrué ta: -Ser dabik? Eta -Euntzek falta-ta. -Selako euntzek dosak ba? Ta: -Belaun unduek nirieek.

Juen ei sien da topeu ei sittuesan diabruen euntzek ta danak belaun unduek. Danak ule barik belaunetan. Da diabrué bape euntz barik geratu. Danak berak eroan.

2.8. Tartalo.

Pastore bat juen ei san. Jentille ikusi eidxeban. Da topeu eban ostatue. Da juen ei san ara. Ta: -Eup! eiñ eidxeban da urten ei-dxotzen jentillek. Da: -Ser dabik ba? Ta: -Ba amen ardi bille edo pastore serien. -Berandu dok, eta ... ba etorri ai; geurien, amen dxauk ostatue-ta.

Sartu ei san da jentill orrek, Ra!, atia itxi da berreun arroako arridxe bota ei-tzen atieri atzera.

Juen ei san da su itzela euken, da su onduen an berbetan bidxeek. Eta suen sera eidxeuken, burrunzti aundi bet suten. Da Ra!, alako baten atara gixon erdi

kamañapetik da sartu burruntzidxen da erre ei-dxeban ta jan ei-dxeban da esan eitzen: -I bidxer goixerako. Ta bestie be larri.

Jentill ori jan da pareu sanien sillan, badakixu, olan etzunde, lo karrakadaka da burruntzidxe suten. Da bestie larri. Artu burruntzidxe ta begi bakarra ei-dxeke ta burruntzidxe sartu ei-tzen begittik ta eiñ eban salto bat be d'eskape'otzen. Da ardidxek eidxeke san kortan. D'esin arrapeu. Esin arrapeu ei-dxeban, da jentill orrek ra! atiori sabaldu apur bat, olan itxi moduen ipiñi, da ardidxeri deittu da ardidxek orroien, lantzien bat jun eitten dxakosan.

Da ardidxek akabeu bier. Da bestie larri. Da narruen bat ei-dxeuken eskeitte postien.

Da artu narru bat. Eldu otze narrueri da aidien eskap'otzo bestiek kampora. Da anilloen bat eidxeke arek jentillek, anillo ederren bat eskuen. Da jaurti ei-tzen. - Eutzo au, eutzako. Da se eiñ ddeu bestiak, artu t'esteu sartu atzamarrien? Da gero ba anilluek: "Amen nadxaok, amen nadxaok, da arrapeu bi-uat", anilluek berba. Da juen arri kontrara, da jo arridxas da atzamarra apurtu ta bota ei-dxeuen erre kara da jentille anilluen atzien erre kara. Errekan bueltaka, an galdu bier ix'e ban.

Felix Zamalloak batutako ipuinak (Anuario de Eusko Folklore, 1, 1921, 107-108)

"Un señor viajaba a pie en tiempos en que apenas existían todavía aparatos de locomoción. Cuando, a causa del cansancio, se echó a dormir en la tierra, le molestó tanto durante le sueño un sarmiento que se le metía por el oído, que luego le despertó. Fijóse en él el viajero y le agradó tanto que lo arrancó y llevólo consigo. Encontró en el camino un hueso de pájaro, y metió en él la raíz de la planta. Encontró después un hueso de león en el cual metió el del pájaro con su planta, y por fin todo ello en el de un burro que halló más tarde. La planta iba adquiriendo cada vez mayores proporciones. Llegó a casa el viajero. Dentro de pocos años aquella vid comenzó a producir racimos que exprimidos producían un líquido. Quiso su dueño experimentar los efectos de este producto. Diólo a beber varias veces a un criado, sacando por resultado de su observación que 'cuando el hombre bebe una moderada cantidad de vino se pone alegre como un pájaro; cuando pasa cierto límite, pónese furioso como un león, y cuando bebe excesiva cantidad se vuelvo tonto como un burro"

El puente de Castrejana

Kastrejanako zubije ezin ei eban amaittu kontratistiek obligaziñoa artu eban denporarako; amaittu orduko beti jeusi egiten ei jakon. Egun bet falta zanién denporia betetako, arrabijoagaz esan ei eban: «Diabruék be etxok au zubijeu amaittuten».

Etorri diabruék eta bierrien asi ziren. Bildur aundije eukan zer jazo bier ete jakon eta artu martiko ollar bat, eroan zubijen ondora eta esan eutzan:

Martiko ollartxu, gorrije,
Balijeu zakidez balije,
Ezpabe joan da nire bizije.

Gabeko amabijetako txingadak asi zirienien, ollarrak kukurruku egiñ eban eta orrek kukurruku orrek aldenduazo egiñ eutzien díabru guztijeri, zubije arri baten faltan itxirik. Ori arrijori eziñ ei deu iñok ipiñi. (An. Eu. Fo. 2, 1922, 94)

Las laminas

Lamiñe bat arrapeu ei ebien bein Zeberijo´ko Lamiñerreka deritxoen errekien urreko gixonak, eta eziñ barbarik eraso ei eutzien. Gomuteu zirien oso esne zaliek ziriela, eta orregaittik ipiñi ebien esnie egosten su ganien; eta irikitten asi zanién, asi zen lamiñe sarataka: 'Txurije gora, txurije gora'. Gero itandu eutzien lamiñek zelan galdu eikiezan, eta erantzun eutzien, egozan lekue San Juan egunien jaijo-eiko sekor nabarrakaz itelletute. Lamiñerreka- ondo guztije itelletu ei ebien eta orduentxe lamiñe guztijek aldendu zirien andik. Emendik a kantie:

Liñoak liño beratu;
Liñoak bierrak dittu:
Lenengo sopixertu,
Bigarren laijetu.
A. E. Fl. 2, 1922, 96

'Iru estudiante euren bakaziño aldijen joan ziren erri batzuk ikusten. Geu baten agindu ebien ostatuen ipintteko iruentzat aparije, eta ipiñi eutziezan ollasko bi arrosagaz. Euretari batek esan eban ia oba elitzatekijoen ixengo a aparije urrungo eguneko goixerako istie, ba geubien baño obeto egingo ebiela digestiñoa egunes, eta beste bijek egije sala erantzun eutzien; orregaitik ba gorde aparije eta joan ziren ogera. Goixaldien itxartu sanien bat, gose aundije sentidu eban; altzeu da ogetik, apari gustije jan da ogera. biurtu zen ostera. Egune argittute jagi sienien, batek bestieri esan eutzan: -iMutil nik egin joaz amesetak! -¿Zer egin dok ba? -Parisetik, Londresetik, ibili nazela egin joat, ¿Ik estok ezer egin? -Bai, eta asko; nik be euk lez egin joat (ixenteu zituen uri aundi batzuk)... etik... etik eta ibili nazala. -Ori ixen dok suertie bijok geuze baten ganiien egittie. ¿Ik eztok egin ezer? esan eutzan irugarrenari, irri barre egin-dde, ba erdi lelotzat eukien, eta onek erantzun eutzien: nik uste ixenik zuek aiñ urriñetik ibilitte etziñiela etorriko, barko apari guztije jan doat'.

Un sucedido

Sarri entzuten gendun gaztetan ama baten zazpigarren semiek birtute andijek eukiten ebazala, eta miñien eta esku-barruetan be kurutze bana eukiten zittuela.

N'k, sei seme eukezan, eta zazpigarrena be bidien. Orduen jentiek esate-eban semie ixeten ba eban suerte andije ixengo ebalá. Nik esaten neutzien barrix orrek birtutiok eukitteko Gabon egunian jaijoak ixen bier ebalá. Suerteu zan gero mutile ixetie, eta fijeu zan jentie, kurutzerik ba-eukan edo ez-paeukan, baña ezeutzien topeu. ¡Jakine! Gabon-egunien jaijoak ixen bier deuelako.

(An. E. F. 2, 1922, 80)

ITXUSKIA KURUTZE

Durango inguruan, Orozketa deritxoan goitxu baten Santa Luzia izeneko atx bat dago eta atx onen ondoan etxe bakar bat goialdearen izenekoa: Orozketa. Gaisorik ezarritxu eukien Orozketan etxeko gizonik zaarrena. Ilgo ete zanen bildurrez, gaisoaren seme etxeko jauna Durangora yatsi zan goiz baten abaderen baten billa. Fraile batengana yo eban. Laguntzat fraileak Motxo eritxon sakristau zelebren bat eroan eban beragaz. Gora ta gora noizbait Santa Luziara eldu ta Orozketan sartu ziranean fraileak gaisoaren gelan sartu aurretxoan kurutzea eskatu eutsan Motxokori.

-Oleazino ta estola ta bear doguzan beste zer guztiak emen daukadaz, frai Andrés. Orixe ez, aztu egin ddat. Baina ziur bertan dauke kurutzea. Etxekoai eskatu eta ez eukela erantzun eutsenean, Motxokok: -Itxuskirik ez al daukazue -itandu eutsen. Itxuski bat laster eskuratu eutsen eta Motxokok beko besotxoak kendu ta kurutzetzat fraileari emon eutsan. Fraileak orduan gaisoari kurutze barria erakutsita, -Nor egon zan emen?- itandu eutan. -Or, or... -Bai ementxe, nor egon zan? -Or matazea, jauna. Fraileak au entzunda lagunari: -Motxoko -esan eutsan- au eztok ilgo. Goazan geure bidean. Eta batak au ta besteak ori esanda, laster yatsi zirean kalera frai Andres eta Motxoko. Arik egun batzuetara Orozketako gizon zarra Durangon ebillen. Fraileak bera ikusita, Motxokori etorri eraginaz esan eutsan: -Basilio, ¿eneuan nik esaten? Aor daukak ori sendo ta bizkor.

(AZKUE, R. M, Euskalerraren Yakintza, 2. argit. Madrid, Espasa-Calpe, 1966, 2. tomoa, 195-196)

San Cristobal para Busturia año de 1787 Vascuenze

Si quis vult post me venire abneget semetipsum (Mat) cap. 15

Gustis obligauric aurquitu san Atenasco Ciudadea, vere onguilla Demetrioni, vere livalidadea, eta prudencijagas, favore asco, eta andijac artun citubalaco ascotan. Correspondietaco deseogas al zan moduban, dino aita Masculoc, alzau otzesan urreac eguinic daucan veste estatua. Alan publiquetan ebela euren agradecimenduba irureun da irurogeta vost estatuagas bada usalegues ygaro egunic Demetrioen beneficijo, ta favoreac artun bagaric escirudijan ondo Atenascoetan faltetea testimonijo eta memoriya barri bat, estatua bacochean, mundubari eracusteco Yraunten ebala curetan Demetrioen estimacinoi eta agradecimenduba. Nor dago bada, neure ensunlarijac San Christovalengaña fede odosoagas (sic) eldu esquero, vere favoreac artun es ditusanic. Dino bada aita san Ambrosioc Christovalec ain virtute eta gracia andija alcanzau ebala Jaungoicoen aurean, ce alcanzau ebala aren magestadea ganic, gach eta geisoac quendutea.

Usetan san legues bada achina gentilen artean ateetan efinitea Ercules armas cargauric letra onecas: gausa deungaric sartun ceditean alan usetan da Christiandadeco lecu ascotan, eta particularean Valenciaco Erreinuban, efinitea San Christovalen imagina ateetan eta etceen sarsaijeretan. Eta cetaco? Gausa deungaric sartun ceditean esango dogu. Etzeac gordetaco euretan gausa deungaric sartun ceditean. Orregaiti dino Tamaioc San Christovalen Imagina, Eleisetan, eta capillen ate, edo barruban pintetaco motivoa dala, letra onec dinoena, San Christovalen arpeguija defendietan davena, esta egun atan ilgo eriotza deungagas. Ce escelencija andijago ysan liteque, vere devocinoia viotzean artun eta gueugas veti vera eroateco edota vere, gueure ona veguiraturic, orregaiti (sic) bada Valenciaco Ciudadean esta aurquituten etzeric San Christovalen Imagina aurquituten estanic, ain fede andija dauquelaco vere imaginan, ce vera euquijagas bacarric uste dave librauco diriala, Zentella eta gausa deunga gustietaric, Andijac dira vere escelencijac, baia esta chicarrago vere ycena. Propiedade gustiagas dauco gure Salvatzallac Christoren Ycena ungiduta ysan salaco sacerdote, profeta eta erregue legues. Es achinacoac legues olivoen orijoagas, espada gracia eta doi gustien orijo divinagas (sic).

Sermón de los Dolores de Ntra. Señora en la sexta feria después del domingo de Pasión predicado en la villa de Ochandiano.

Año de 1831

Stabat juxta crucem Jesu Mater ejus.

Joan cap. XIX

Egun negargarria benetan , C[ristinauok], gaurco eguna: Negar eguiten dau eguzkiak ta bere eguillea negarrezko iturrietan ez icustearren ichiten ditu bere vegui argiac. Negar eguiten dau lurrac; eta ecin sufriturik bere ganean Jaungoico beren eriotza, botaten ditu bere sorbaldetatic mendiac. Negar eguiten dau ceruac; ta araco baquezco Aingueruac euren zoriona galduta baleunden legues negarres beteric aguertuten dira. Eta asquenes Sn. Leonec diño Jesus Crucificadua izan zanean criatura gustiac eracutsi eben euren sufrimentua. Eta guisonoc bacarric izango guñatequez negarretan ain prestuezac? Esta justo, N[eure] E[ntzule] M[aiteok], ain erruqui guichi eracusten Jaungoico baten agoniaren aurrean verba eguiten dogunean

Ama errukiorra bere aurrean dabela. Orregaitic Jeremiasen negarrac eta Aingueruen espiritua bear neunquez berba goitia negar eta Serafinen espirituagas sututeco ta onela zuen viotzac lastimia ta erruqui bigun batean ifinteco. M. SSma. icustorduan Evangelista sagraduak dirauskun estaduan, au da bere seme Jesus esquegirik eguen grutzearen alboan sutunik

Sermón de Animas con todos requisitos. Predicado en la parroquia Santa María de Guernica, a la congregación de sacerdotes por Dn. Juan Cruz de Lecertua. Año de 1841

Memor esto iudicii mei, sic enim erit et tuum, mihi heri tibi hodie. Eccl. Cap. 38. v 23.

Gomuta santu eta provecho anticua da ilac gaitic Jaungoicuari erregututai ainbat lasterren azcatu danzan euren pecatuben sorretatic; leiduten da Macabeoen liburuban. Evangelijo santubac dino bañua artutetco beguira aguan perlesijasco guexo batec esaten eutzala Jaunari Domine hominem non habeo. Jauna ogueta amazortzi urte da bañuaren beguira, ala, pena eta tormentu onetan aurquituten nazala Anguerua urari reagiten jasten danian, estaucadalaco noc eskua emon bañu miragarri onetan sartu eta aterateco. Jaquiturijaco liburuban ifinten deuscu Espiritu Santubac gueure anaije defuntuen arimac urria legues garbituten dirian toqui bat; nun icharoten ditubezan arima oneec gure soocorru, sacrificijo, limosna eta obra on gustijen indulgencijac. Bada onixec bacarric dira euuren alimu, pozgarri eta consuelua. Alimu, pozgarri eta consuelo au aurquitu gura izan eban Job santubac araco desdicharic andijenian aurquitu zanian bere adisquidiac Gandia. Baña bere adisquide gogorrac lagundu biarrian guizon santu oneri, icusiric beingo baten fortuna eder eta aberastacunic andijenetic, satz lecu atzitu bat bere oguetzat euquitera biruturic, bere gorputz gustija burutic beatzera sarnazco zauri usted bat eguinic; tella coscorchu bat baña beste gauzaric bere escuetan ez ebala bere gorputz ustelduco aarrac quentzeco; ustelrun (sic) et aar oneeri bere aita, ama eta anaijac dei eguiten eutzeela; estadu triste edo desdichadic oneta, ez eutzeen gueijagorado balijo izan bere adisquidiac, burla eta barre eguiteco baño. Estuturic bada guizon erruquigarri onec bere adisquidien gogortasun eta esaupide faltia, eregui cituzan bere beguijac Jaungoicuagana eta dirautzee: Cer gaitio yarraitu ea necatuten nozue neura adisquidiac Jaungoicuac legues, eta asetuten dozue ceuben gosia nire araguijacaz?

Erruquitu zaitezee bada, ce Jaunaren escubac sauritu nau. Sispuru eta quexa onexec dira N[ire] C[ristinauac] pecatuban yaustia baño beste erruric estauquen arima bedeincatubac purgatorijoco zu garren erditic gure contra Yaunaren aurrian ifinten dituesanac.

Sermón de Animas

En Echano Año de 1842

(...) baquezco loo gozoan il zirian arima justoaac eta caridades janciric euren asquenengo arnasia emon eben arima santaac dagos orain Jangoicoaren pusicijaren biar lecu eguinic eureen pecatu eta iperfesinoe gustijaren satisfacione osoa emo artian. Bada fediac eracusten deuscu, parcatu arren Jaungoicoac pecatu mortal gustijac confesinoe eguijasco baten bitartez biurtuten dala eternidade baten purgadu viar eban pena edo castigaba, demporas pagadu biar dau pena edo zor izaitera; zeñen satisfacinoia emon biarco dan mundu onetan penitencia eguiascoacas edo Purgatorijoan pena eta tormentu iqueragarrijecas. Pecatu benialari bere jatorco zor au sein pagadu biar dan mundu onetan edo Purgatorijoco toqui illunian; zeñetan castiguetan ditudan Jaunaren gusticijas arteraco pena eta tormenturic gogorrenacas; aric eta gustiz zuritu, garbitu eta edertu artian. Pena iqueragarrisco oneen erditic diedar eguiten dave arima triste oneec; baña ez dautzee iñoc bere jaramonic eguiten. Ereguiten dituez gorago eureen aijari, zispuru eta zotin larrijac; eta beti dagos len-baten /sen-baten? Esagaturic bada Jaungoicoaren justicijaren artestasuna ez dabie beste erremedijoric aurquituten espada biurturic guganz, zispuru eta zotin lastimagarrijen artian diadar eguitias dirauscuela: gomuta zaitesee nire egoquera triste eta gogorragaz bada niria leescoa zuria bere izando da; emenche nago igaro esinic, eta dempora guici barru egongo zara zu bere.'

Libro de sermón 1845. Garaita

Yracaste VIII

Celan beneteco Proposituba dan Guztiz gacha alan osasunian, celan erijotzaco egunetan, ecandu dongueetan sarturic dagozanetan.

Iracatsi dogu irago dan dotrinan, cer dan proposituba, ta nundi igarrico dan bere sendotasun, edo argaltasuna. Baña dacuscun orain, cein gauza gacha dan vicijo edo ecandu donguetan sarturio dagozanentzat y Nundi dator cristinau asco egotia bildurbaga ezizen pecatuben artian, edo vicitza donga ta guzti ?

Dator beguitanduten jaquelaco confesino on bategaz nos edo nos alcanzauco debela peca[tu] guztien parcacinua; ezagutu biarrian gueruago ta gachago eguingo jaqueela bijotza onera giretia. Baña cein zoraqueria andia! iNor da bere vicitzaren jauve? ¿Noc daucaz eriotzaco guiltzac? Jaungoicuac. Noc neurtuta imini ditu gure egunac? ¿Nori emoten deutsa contu jaunac nos izango dan vicitzaren azquena? ¿Eta artuten bagaitu eriotziac uste bagaan onduiteco asmo soill, ta zoruacaz? ¿Salbauco gaitube guero onduiteco gogo edo propositubac? Datorren urtian batuco dan garijagaz jango da aurtien. Ynfernuba beteric dago propositu onez, dino San Bernardoc. Cristinau guichi dyra Judas leguez ernegau ta galdu dyrianac betico. Gueijenac condenetan dira salbeetaco ustiaz. Espiritu Santubac estalqui бага dino, gaistuen egunac laburtuco diriala; gabaz, lapurra leguez, etorrico dala eriotzia. Beraz luzabide zoruacaz, ta pecatubac pecatubei gueitubaz iminten dabee cristinaubac arima iños penitencijaric ez eguiteco arrisccu ezagunian.

E[ntzule] Enzuzu bada ocasino donge batzuc izatia ezagun, urreco, ta vorondatezcuac euren indarrez dator dauquelaco ariscu edo peligru jaquiña ceñean jarri ezquerro, ezagutu biar dan galduco dala gueienez. Onelan liburu desonesto, ta contu zantarretacuac iracurtia premina бага, ta guztiac edo gazte moducuac, da vide ezagun ta urrecua pecatu loiraco, bada alango iracurleric gueijenac galduco lirate. Onelan beste gauza ta ibilune asco guero ezango dogun leguez. Beste ocasino, edo jausgarri batzuc dira euren ez dabeenac gacheraco indarric, baña lagungarri edo circunstancijaren bategaiti dongaac urten dauenac. Cale batera juatia, auzo echian sartutia, berez gauza charrac ez da [dira]; baña cale edo eche aetan badagoz tentatzalle gaistuac, edo lengo adisquide pecatuzcuac, izango litzate ocasino benetacua alango lecubetara juatia. Bardin beste bategas verva eguitia pecatu ez da

berez; baña berba eguitera badau jaquinic emongo deutzala pecaturaco vidia, orduban berba eguitera juatia da pecatuco ocasinuan jartia. Ocasinua da ez[a]gun, urreco ta jaquiña, cenian sartu esquero, jarten da bat pecatu eguiteco arriscuban guizon situ, edo jaquitunen erechijan, edo nor berac lenago irago jaconeti ezagutu biar dabenian. Ocasiono urrineco, lecu guztietan dagozanetati, ecin alde eguin guinai mundu onetan vici gaian artian, baña bay ezagun ta banacuetati. Ocasino donga ezagun ta urrecua izan leite, edo gurazcua, edo gurabagocua. Ocasiono gurazco edo vorondatezcua da ceñetati alde eguitia dagan bacocharen escuban, ta onelanguac dira gueijen gueijenac. Guraezeco, edo vorondatiaren contraco ocasinoc dira, ceintzobetati alde eguitia ez dagan bacocharen escuban, ta onelanguac dira chita guichi.

Sermón de Santa Teresa predicado en el combento del Carmen de Marquina el año 1863 por Fr. Pío de Basterrechea

Quaesivi sponsam mihi eam asumere eta amator factus sum formae illius.
Cap.8, Sap.

Yños osoro eta vijost (sic) gustitik esan albalei predicadore batek beteco dituzala bere entzulen desiuac izango litzateke duda bagaric gaurco eguneco virgiña entzute andico bateri consagraurik aurkituten danian. Bada ce argumentu ventajosuagorik ifini leike aurrian suertiac santa bat alabetako empeñua baino? Zein virtuteric andijenen vitartes eldu zan, mundu onetan criatura bat capas santutasunic gueneñera? Virgina bat ceñegan batu cirian Susanaren inocentziya, Esterren fervoria, ceñ dempora baten izan zan apostoluba, profeta edo Igarlia eta Legue emoillia, Pablo barri bat, bere estasijatan, eta Agustin barri bat bere escrituetan. Esan dot eta ez naz desesaten...iCe atseguñesco motivo andijagoric prestau leique fortuniac miragarrisco Teresaren Gaztelaco gloriya eta edertasuna, Carmengo Remorfadoria, (sic) Españaco izar arguitasunez betia, arimaco gauzetan Doctore, edo iracaslia, piedade edo santutasunaren Ispillua eta Virginen arguitasuna danaren alabantzac cantetia baino? Nic autortuten dot Teresaren icena aitatutiagas bacarric concorturik gueratuten nazala nere gaurco goisseco lanaren anditasunaren gomutiagas, eta berau ondo betetaco bildurres, dalaco gustis gacha, eta nire indarren ganeticua, bada neure imaginaciñoa edo irudiguilliac adierazoten emoten deust ce, bere vicitza miragarriscua ez dala beste gauzaric, ezpada inos entzun ez dan miragarrizco mapa, edo irudi vici bat baño. Bada iracurten baditut bere eguitade andijak dacazan Liburubac, icusten dot bere

lelengo urtietan, religiñozco soldauric valerosuen bija arturic, egas doiala bere fervore edo devociñoiaren eguetan eguberdi parteco Erreiñuetan emoteco bere esposuaren honrriagatik bere sanetaco odola. Beguiratuten badeutzat bere udebarrico edadian, dacuts (sic) gustis poderosuaren escuagas berriro formauroico arima bat, Jangoicua ametaco naturalectia capas dan guiñuen jantziric santidade gustisco bategas, eta ederturic ordura artian casic Elissan (sic) santan ez entzundaco doi miragarrijacas. Gogoratuten baditut bere plumiaren volada edo egaera lasterrac, irudituten jat beste Elias bat leguez jasoric, contemplaciñosco burdi misterijosuan edaten dabela araco jaquituriya gustis jasua, divinidadiaeren bularrian bertan , ceñec distinguiduten daben Doctoreric andijenen artian merecietan ditubala jaquitunen alabantzaric andijenac, eta obliguetan dabela Eleissia santia canonitzetara, edo erabaquitera arguitasunen Aitac inspirau, edo gogo arguitutaco etorrera diviñu, edo Jangoicoscotzat .

SERMON DE LA VIÑA

Auferetur a vobis regnum Dei, eta dabitur genti facienti fructus ejus (Mateo c. 21, v. 43)

Verba itzaltsuak dira benetan Sn. Mateoren Evangelio Santuco ogueta batgarren capituluan iracurten dogusanac; verba onec esan eutsezan Jesukristo gure Jaunac judeguei, icusiric euren gogortasun andiya eta esquer baguetasuna, bera eta bere eracutsi santuetaraco. Eguin cituban aleguin gustijac Jesusec judeguac conbertietaco, baña icusiric alperrecuak ciriala bere alegin gustijac onetaraco ipiñi eutsen irudi bat aitu eguijen ondo euren gaistaquerijaren anditasuna es entzun nai izatian bere amodijosco deijaac. Aita batec ciracutsen Jesucristoc, aita batec eguiñ eban maasti bat, inguratu eban alde gustijetatic lagares... eta guero emon eutzeen biarguiñ edo labradore batzuei mastijan , onec euqui eguijeen bere contua eta emon eraguin eguijubesan frutu ugarijac ugasabarentzaco; juan zan ugasabau campo urriñetara; eldu sanian mastico frutuac batuteco demporia, bialdu cituban aita edo ugazaba onec bere otseinetati' (sic) batzuc, frutuac edo errenta artuteco, baña labradore edo erreteru gaistuac icusi citubedian ugasabaren otseinac, entregau biarrian oneri, ugasabari emon biar eutsen errenta edo frutuac, ezarri eutseezan escuac, bat ill eban, beste bat heridu ebeen, eta beste bati arrica eguiñ eutseen; bialdu cituban ugasabac beste otsein batzuc lelenguac baño gueijago; eta onec bere bardin lelenguac legues trataubac izan ciran; asquenez bialduten dau bere

seme bacarra ugazabac diñuala bere artian: Obedituco deutzee neure semiari: "Verebuntur filium meum". Baña labradore areec icusi ebeenian ugazabaren semia, cirautseen alcarri: ara emen maastijaren jabeagua edo herederuba; il daigun eta gueuria izango da mastija; eta gueijagoco бага аtera eben mastiti campora eta il eben gogortasunic andijenagas heredeuba. Au parabola edo irudijan esanic Jesucristoc, itaundu eutseen entzuten egozan Escriba eta Fariseo arruei: cer derichosubee? Cer eguingo dau ugazabac datorrenian, icuciric erreteru edo labradoriac euqui daben gogortasuna bere otseiñ eta seme bacarragas? Eta dirautsee judegubac: castigauco ditu gogortasunic andijenagas; quenduco deutsee mastija eta emongo deutsee beste batzuri, ceintzubece bere demporan emongo deutzeezan ugasabari frutu ugarijac (Ondo erantzun dozubee diño Jesusec) ondo erantzun dozubee, ceubece zaree. Jaungoicuac eguin deutsebezan mesede apartecuari vicitza santuaren frutu ugarijacas erantzun biarran, Jaungoicoaren otseiñ, Profeta edo igarla santuac, ill, eridu eta arrica eguin deutsa- zubenac, subec Aita Beticuaren Semia il dosubena; orregaiti bada dirautsubet: Quenduco jatzubee Jaungoicuaren erreiñua eta emongo jaquee beste batzuei, ceintsubec subeece baño frutu obe eta ugarijaguagas erantzungo deutseen Jaungoicuari: Auferetur a vobis regnum Dei eta dabitur genti facienti fructu ejus.

Ah!, Sion, sorigaistoco Sion, ez deutzubee oraiñ adieerasoten igarla santuac, peste uguerra icaragarri bat; estira profeta edo igarla santuac oraiñ adierasoten deutzubenac ceure ciudaderic ederrenen auts biurtutia, famelijaren cauteverijo gogorra; Ah!, onec castigu gustijoc etsiran Aita erruqior baten avisu bigunac baño;ceintzucas аtera nai cenduzan ceure bide galdubetati'; baña orain zure gaistaquerijoc Aita biguinau biscortu dabee juez gogor eta alan botaten dau zure gañera condenaciñooco sellu edo marquia, quenduten deutzula ceruco erreiñuco herentzija ederra, emoteco gentillei, ceintzubece suc naño obeto erantzungo deutesen Jangoicuaren mesedieni: Auferetur etc. Bai, n[ire] c[cristinau] m[aiteoc]. judeguben naciñoec ederra, ceñ esleidu eban Jangoicuac bere misericordijacio ondasun ugarijac bertan eracusteco; naciñoec apartecua, ceñen oneraco Jangoicuac eguin cituban mirariric andijenaac; araco naciñoec ederra beste gustijen artean apartecua, Jangoicuagandi artu cituan mesede andijaacgaiti; naciño au, orain bere gaistaquerija eta Jangoicuaren mesediac ganaco esquer charragaiti gueldituten da apartauric bere Jangoicuagandi; eta billosturic ceruco ondasunn ugarijetati; auxe gustijau esan nai dau Jesucristoc judegu gogorren contra bota eban epai edo setentzija onec: Auferetur etc, Quenduco jatzubee etc. Esta benetan bildurgarrija epai edo setentsijau? Etzaree

bildurtuten pentsauric ceubec bere artuten ete zaitubezan verba itzaltu onec? Erantzun deutzazubee esquer onagas Jangoicuagandi artu dozubezan mesede ugarijei? Pentsamentu bildurgarriscua da au, baña alan da gusti bere cerbaist (sic) esan baga ecin ichi neique berorren gañian; bestelan es neuque bete edo cumpliduco neure eguin biar edo obligaciñua, bada Jangoicuac aguinduten deuscu Ezequiel igarla santuaren bitartes adierazo daijogubela pecatarijei euren gañera etorrigo diran castigu gogorrac, aurretijez penitentzija eguiñic urrindu deijeen eurac gandi Jangoicuaren justicijaco golpe gogorra. Orregaiti precisocua da nic subei adierasotia Jangoicuaren juicijo zucena, puntuan asaldudodan parabola edo irudijan arguiro ezagututen dana modu onetan bildurturic judeguei bota eutzen sermojagas, atzeratu daigun golpe icaragarrijau vicitza on baten bitartes; bada cemaijau etzan judegubentzat bacarric baita bere eta oraindiño gueijago, cristiñau esquer gaistocuentzat. O Aita beticua!, ceiñen beguiracune bacar batec icara eraguiten deutzan mundu gustijari; emon eguijuzubee indarra nire verbei istante onetan pecatarijac bildurtasun santu bategas betetaco; biurto daitesan penitentzija eguijacua eguitera, alan atzeratu daijeen zure justicijaco golpe icaragarrija, gracijau escatuten deusut etc. Ave M^a